

NOU

Norges offentlige utredninger **2014:3**

Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2014

Norges offentlige utredninger 2014

Seriens redaksjon:
Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon
Informasjonsforvaltning

1. Ny arvelov.
Justis- og beredskapsdepartementet.
2. Lik og likskap.
Kulturdepartementet.
3. Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2014.
Arbeids- og sosialdepartementet.

NOU

Norges offentlige utredninger **2014:3**

Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2014

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene.
Avgitt til Arbeids- og sosialdepartementet 31. mars 2014.

ISSN 0333-2306
ISBN 978-82-583-1194-9

07 Aurskog AS

Forord

Beregningsutvalget la 17. februar 2014 fram en foreløpig utgave av sin hovedrapport foran årets inntektsoppgjør. Utvalget legger med dette fram den endelige utgaven av rapporten. Rapporten gir oversikt over utviklingen i de senere årene i lønninger, inntekter, priser og konkurransevne mv. Det gis også anslag for prisutviklingen i inneværende år. Rapporten inneholder også korte beskrivelser av utsiktene for internasjonal og norsk økonomi.

Siden februar er det innarbeidet ny statistikk og annet materiale. Dette gjelder særlig tall for lønnsutviklingen, for forholdet mellom kvinners og menns lønn og for lønnsfordelingen. Dessuten legges det fram en del statistikk som kaster lys over fordelingen av inntekt for personer.

Utvalget vil som vanlig komme med en rapport etter inntektsoppgjørene i juni, som vil redegjøre for resultater av lønnsoppgjørene i 2014. Dette materialet offentliggjøres som en nettversjon i juni, og blir trykket i NOU-serien i april til neste år.

Beregningsutvalget ble ved kongelig resolusjon av 7. oktober 2011 gjenopnevnt for en ny periode inntil 30. september 2015 med følgende mandat:

«Utvalget skal i tilknytning til inntektsoppgjørene legge fram det best mulige tallmessige bakgrunnsmateriale og presentere det i en slik form at uenighet partene i mellom om økonomiske forhold så vidt mulig kan unngås.

Utvalget skal legge fram oppsummeringsrapporter etter inntektsoppgjør.

Utvalget skal, når departementet ber om det, kunne klargjøre det tallmessige grunnlagsmateriale for spesielle inntektspolitiske spørsmål.

Utvalgets utredninger avgis til Arbeidsdepartementet¹».

I tillegg til utvalgets medlemmer og sekretariatet har følgende deltatt i arbeidet med rapporten: Bjørn Henriksen, Arbeidsgiverforeningen Spekter, Oddbjørn Eidem, Næringslivets Hovedorganisasjon, Klemet Rønning-Aaby, Landsorganisasjonen i Norge, Rolf Stangeland, Unio, Eirik Solberg og Anders Kleppe, KS,

¹ Arbeids- og sosialdepartementet fra 1. januar 2014.

Ørnulf Kastet, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, Trond Teisberg, Akademikerne, Bård Westbye og Ragnar Ihle Bøhn, Kommunal- og moderniseringsdepartementet og Nini Barth og Marius Scheele, Statistisk sentralbyrå.

Oslo, 31. mars 2014

Ådne Cappelen
leder
Statistisk sentralbyrå

Ann Lisbet Brathaug
Statistisk sentralbyrå

Stein Gjerding
Arbeidsgiverforeningen
Spekter

Ellen Horneland
Landsorganisasjonen i
Norge

Lars Haartveit
Hovedorganisasjonen
Virke

Grete Jarnæs
Kommunal- og modernise-
ringsdepartementet

Torill Lødemel
Næringslivets
Hovedorganisasjon

Synnøve Nymo
Arbeids- og sosialdeparte-
mentet

Erik Orskaug
Unio

Stein Reegård
Landsorganisasjonen i
Norge

Helle Stensbak
Yrkesorganisasjonenes
Sentralforbund

Tove Storrødvann
Akademikerne

Per Kristian Sundnes
KS

Yngvar Tveit
Finansdepartementet

Tormod Belgum,
Arbeids- og sosialdepartementet
Ragnhild Nersten,
Arbeids- og sosialdepartementet
Agnes Marie Simensen,
Arbeids- og sosialdepartementet
Runar Aksnes,
Finansdepartementet
Brynjar Indahl,
Finansdepartementet
Vibeke Øi,
Finansdepartementet
Torbjørn Eika,
Statistisk sentralbyrå
Harald Lunde,
Statistisk sentralbyrå
Victoria Sparrman,
Statistisk sentralbyrå

Innhold

1	Lønnsutviklingen i senere år ..	7			
1.1	Innledning	8	2.2.2	Modellresultater	58
1.1.1	Lønnsutviklingen for hoved- grupper i forhandlingsområdene ..	8	2.2.3	Utvalgets anslag på konsumpris- veksten i 2014	58
1.1.2	Lønnsutviklingen samlet og i enkelte næringer	10	3	Utviklingen i konkurranse- evnen	59
1.1.3	Nærmere om sammensetningen av årslønnsveksten i forhandlings- områdene	10	3.1	Innledning	59
1.2	Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder	15	3.2	Faktorinntektsfordeling i konkurranseutsatte og skjermede næringer	61
1.2.1	Lønnsutviklingen for industri- arbeidere i LO-NHO-området	15	3.2.1	Frontfagsmodellen	62
1.2.2	Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området ..	17	3.2.2	Lønnsomheten i norsk industri	63
1.2.3	Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter	19	3.3	Indikatorer for industriens kostnadsutvikling	66
1.2.4	Lønnsutviklingen for industri- arbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett (både heltid og deltid)	20	3.3.1	Vekst i timelønnskostnader	67
1.2.5	Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet	21	3.3.2	Vekst i lønnskostnader per produsert enhet	68
1.2.6	Lønnsutviklingen i offentlig sektor	21	3.3.3	Lønnskostnadsnivåer for alle ansatte i industrien	68
1.2.7	Lønnsutviklingen i Spekter-området	22	3.3.4	Lønnskostnadsnivåer for industri- ansatte	70
1.3	Lønnsoverhenget	23	3.3.5	Elektrisitetspriser	72
1.4	Lønnsutviklingen for ledere	23	3.4	Produktivitetsutviklingen	73
1.4.1	Lønnsutviklingen eksklusive opsjons- og naturalytelser for ledere i enkelte næringer	23	3.4.1	Utviklingen i produktiviteten målt ved bruttoprodukt per timeverk ...	73
1.4.2	Lønnsutviklingen for ledere inklusive opsjons- og naturalytelser	24	3.4.2	Kjøpkraftsjustert BNP justert for petroleumsinntekter	74
1.4.3	Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor	27	4	Makroøkonomisk utvikling	76
1.5	Lønnsutviklingen for kvinner og menn	29	4.1	Internasjonal økonomi	76
1.6	Lønnsutviklingen etter utdanning	35	4.2	Norsk økonomi	81
1.7	Lønnsutviklingen for deltids- ansatte	45	4.2.1	Konjunktursituasjonen	81
1.8	Lønnsfordelingen før skatt for lønnstakere 2003–2013	46	4.2.2	Arbeidsmarkedet	83
2	Konsumprisutviklingen		4.2.3	Utsiktene for 2014	87
	i Norge	51	5	Inntektsutvikling for hushold- ningene	91
2.1	Prisutviklingen i senere år	51	5.1	Disponibel realinntekt i husholdningssektoren	91
2.1.1	Hovedlinjer i prisutviklingen	51	5.2	Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger	94
2.1.2	Prisutviklingen for ulike konsumgrupper	54	5.2.1	Reallønn etter skatt fra 2011 til 2013	94
2.2	Anslag på konsumpris- utviklingen i 2014	56	5.2.2	Endringer i skatteregler for lønns- takere fra 2013 til 2014	96
2.2.1	Forutsetninger for modell- beregningene	56	5.3	Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden	97
			5.3.1	Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2010	97
			5.3.2	Endringer i skattereglene for pensjonister fra 2011 til 2014	98
			5.4	Fordeling av inntekt	99

5.4.1	Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede	99
5.4.2	Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede	99
5.4.3	Utviklingen i inntektsfordelingen	102
5.4.4	Fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn	104
6	Den samlede inntekts- utviklingen	108
6.1	Disponibel inntekt for Norge	108
6.2	Faktorinntekt og funksjonell inntektsfordeling	109

Vedlegg

1	Lønnsoppgjør i 2013	113
2	Definisjoner av en del lønns- begreper m.m.	120
3	Kursutviklingen for norske kroner	129
4	Tabellvedlegg	132
5	Institusjonelle trekk ved lønns- dannelsen i Norge	150
6	Lønn og lønnskostnader for ansatte i industrien – beskrivelse og valg av kilder	156
7	Faslandsbaserte konkurranse- utsatte næringer	160
8	Utdanningslengde for innvandrere – SSBs utdanningsregister	163

Kapittel 1

Lønnsutviklingen i senere år

- For lønnstakere under ett legger Beregningsutvalget til grunn at veksten i *gjennomsnittlig årslønn* fra 2012 til 2013 var på 3,9 prosent. For ansatte i de største forhandlingsområdene¹, har utvalget beregnet veksten til 4,0 prosent.
- Årslønnsveksten fra 2012 til 2013 er beregnet til 3,5 prosent for industriarbeidere og til 4,3 prosent for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter. Lønnsveksten for alle ansatte i industrien i NHO-bedrifter er beregnet til i gjennomsnitt 3,9 prosent. Årslønnsveksten i Virke-bedrifter i varehandelen er beregnet til 4,0 prosent. I finansstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten beregnet til 6,7 prosent. Økte bonusutbetalinger fra 2012 til 2013 trakk lønnsveksten opp. For ansatte i staten er lønnsveksten beregnet til 3,5 prosent og i kommunene til 3,7 prosent. Årslønnsveksten i Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene er beregnet til 3,6 prosent og i helseforetakene til 3,8 prosent.
- Utvalget anslår *lønnsoverhendet* til 2014 til 0,8 prosent i gjennomsnitt i de største forhandlingsområdene. Gjennomsnittlig overheng i de tre foregående år var på 1,6 prosent. For industriarbeidere er overhendet beregnet til 1,2 prosent og for industrifunksjonærer til 1,4 prosent. Både for ansatte i Virke-bedrifter i varehandelen og i finansstjenester er overhendet beregnet til 1,0 prosent. For ansatte i kommunene er overhendet beregnet til 0,5 prosent og i staten til 0,8 prosent. I Spekter-bedriftene er overhendet til 2014 beregnet til 0,7 prosent i helseforetakene og til 0,8 prosent i øvrige bedrifter.
- Gjennomsnittslønnen for *administrerende direktører* i næringsvirksomhet økte med 2,9 prosent fra september/oktober 2012 til samme tidspunkt i 2013.
- *Toppledere i offentlig sektor* økte gjennomsnittslønnen med 4,2 prosent fra oktober/desember 2012 til samme tidspunkt i 2013.
- *Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn* ble i følge lønnsstatistikken og utvalgets beregninger redusert fra 2012 til 2013 for industrifunksjonærer og industriarbeidere i NHO-bedrifter, ansatte i helseforetakene og i øvrige virksomheter i Spekterområdet og for undervisningspersonell i kommunene/fylkeskommunene. For ansatte i kommunene/fylkeskommunene utenom undervisning har forskjellene økt. For de andre områdene har det vært små eller ingen endringer. I tiårsperioden 2004 til 2013 ble lønnsforskjellene mellom kvinner og menn redusert eller var uendret for de fleste forhandlingsområdene med unntak av ansatte i finansstjenester og Virke-bedrifter i varehandel.
- Lønnsstatistikk for alle ansatte viser at lønnsforskjellen samlet sett mellom kvinner og menn (både heltid og deltid) økte fra 2012 til 2013. Kvinnens gjennomsnittlige lønn utgjorde 85,8 prosent av menns i 2013 mot 86,5 prosent i 2012. For heltidsansatte utgjorde kvinnens lønn 87,9 prosent av menns, mot 88,3 prosent i 2012. En nærmere analyse viser at økt lønnsforskjell siste år særlig er knyttet til ulike uregelmessige tillegg for kvinner og menn. For avtalt lønn alene er kjønnsforskjellen i lønn nær uendret. I tiårsperioden 2004 til 2013 er lønnsforskjellen redusert med 1,1 prosentpoeng for alle ansatte og 1,3 prosentpoeng for heltidsansatte.
- Lønnsforskjellene blant lønnstakere under ett målt ved Gini-koefisienten økte fra 2012 til 2013. Andelen av samlet lønn som gikk til lønnstakerne med de laveste lønningene var imidlertid uendret det siste året. Fra 2003 til 2013 økte de 10 prosentene av lønnstakerne med de høyeste lønningene (desil 10) sin andel av samlet lønnssum med 0,9 prosentpoeng til 19,7 prosent. Lønnstakergrupper med lavere lønninger har fått sin andel redusert i denne perioden. Gjennomsnittslønnen i persentil 100

¹ Ansatte i virksomheter som er medlemmer av arbeidsgiverorganisasjoner og ansatte i offentlig forvaltning inklusive helseforetakene.

(prosenten med høyest lønn) økte mer enn for andre persentiler i denne perioden.

- Områder med lavere lønn enn 85 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for industriarbeidere i LO-NHO-området har tradisjonelt vært definert som lavlønsområder. Med denne grensen var 17 prosent av alle heltidsansatte lønnstakere lavlønte i 2013. Andelen lavlønte var uendret fra 2012 til 2013. Andelen har samlet for lønnstakere holdt seg stabil over den siste tiårsperioden, men er redusert for kvinner.

1.1 Innledning

Beregningsutvalget legger i dette kapitlet fram statistikk og beregninger over lønnsutviklingen fra 2012 til 2013 for hovedgrupper av lønnstakere. Det gis dessuten anslag på lønnsoverhenget til 2014 for ulike grupper. I kapitlet gis det også en oversikt over lønnstilleggene i 2013 i en del tariffområder. En mer detaljert oversikt over resultatene av lønnsoppgjør i 2013 gis i vedlegg 1.

Ved avslutningen av arbeidet med denne rapporten foreligger det ikke resultater fra lønnsoppgjørene i 2014. Utvalget kommer tilbake til dette i junirapporten.

1.1.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper i forhandlingsområdene

Tabell 1.1 viser at veksten i gjennomsnittlig årslønn fra 2012 til 2013 er beregnet til 3,5 prosent for industriarbeidere og til 4,3 prosent for industri-funksjonærer i NHO-bedrifter. Lønnsveksten for alle ansatte i industrien i NHO-bedrifter er beregnet til i gjennomsnitt 3,9 prosent. Årslønnsveksten i Virke-bedrifter i varehandelen er beregnet til 4,0 prosent. I finans tjenester, som omfatter noen flere

grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten beregnet til 6,7 prosent. Økte bonusutbetalinger fra 2012 til 2013 trakk lønnsveksten opp. For ansatte i staten er lønnsveksten beregnet til 3,5 prosent og i kommunene til 3,7 prosent. Årslønnsveksten i Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene er beregnet til 3,6 prosent og i helseforetakene til 3,8 prosent.

Utvalget får utarbeidet tall for lønnsveksten for ansatte i de største forhandlingsområdene og anslår veksten i gjennomsnittlig årslønn for disse områdene til 4,0 prosent fra 2012 til 2013. Beregningen omfatter gruppene i tabell 1.1, enkelte grupper² i vedleggstabell 4.10 og fra avsnitt 1.2.2. Til sammen utgjør ansatte i disse gruppene om lag 60 prosent av alle lønnstakerårsverk i 2013.

Beregningene av årslønn og lønnsvekst i tabell 1.1 bygger på lønnsstatistikk for de enkelte gruppene, og på opplysninger om lønnstillegg og reguleringstidspunkter i de enkelte år, se vedlegg 2 for nærmere beskrivelse av lønnsbegreper og grunnlaget for beregningene.

Tabell 1.1 viser at i årene 2004 til 2008 var det jevnt over stigende lønnsvekst, særlig tok lønnsveksten seg opp i 2007 og 2008. I forhandlingsområdene i tabell 1.1 varierte lønnsveksten i disse årene fra 3,6 til 6,7 prosent. Unntaket er finans tjenester der høye bonusutbetalinger i 2008 trakk opp lønnsveksten til 9,2 prosent. I 2009 og 2010 falt samlet lønnsvekst, mens den tok seg noe opp igjen i 2011 og falt noe i 2012 og 2013. Lønnsveksten er i enkelte år påvirket av spesielle tillegg.

² Arbeider- og funksjonærgrupper i NHO-bedrifter utenom industrien. Omfatter bl.a. bygg og anlegg, transportsektoren, olje- og gassutvinning, hotell og restaurantvirksomhet, forretningsmessig tjenesteyting, faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting og informasjons- og kommunikasjonsvirksomhet.

Tabell 1.1 Årslønnsvekst fra året før i prosent for noen store forhandlingsområder. Per årsverk.

	NHO-bedrifter i industrien				Kommuncansatte				Spekter-bedrifter			
	Industri i alt arbeidere	Industri- sjonærer i varehandel ¹	Virkebedrifter i tjenester ²	Finans-Offentlig for- valtnings ³	Stats- ansatte ⁴	Kommune- ansatte i all ⁵	Undervisnings- personell ⁶	Øvrige ansatte	Helsefore- takene ⁷	Øvrige bedrifter		
2004	3,8	3,6	3,8	3,5	4,0	3,6	3,7	3,8	3,2	4,1	3,0	3,4
2005	4,0	3,4	4,3	3,9	7,7	3,4	3,4	3,4	3,0	3,6	3,3	3,6
2006	4,3	3,6	4,6	4,2	5,6	4,0	4,5	3,9	2,6	4,5	3,7	4,8
2007	5,3	5,5	5,7	5,0	5,2	4,9	5,1	4,8	3,6	5,3	4,9	5,3
2008	6,1	5,7	6,3	4,4	9,2	6,7	6,7	6,7	5,7	7,1	6,5	6,2
2009	4,2 ⁸	3,9 ⁸	4,5 ⁸	1,8 ⁸	0,4 ⁸	4,6	4,4	4,6	4,4	4,7	5,1	4,0
2010	4,1	3,6	4,3	3,6	5,9	3,7	4,5	3,7	3,6	3,7	3,5	3,5
2011	4,6	4,4	4,7	3,6	4,9	4,2	4,2	4,3	4,3	4,3	4,0	4,1
2012	4,2	4,1	4,1	3,3	3,0	4,0	4,1	4,1	4,0	4,1	3,7	4,2
2013	3,9	3,5	4,3	4,0	6,7	3,7	3,5	3,7	3,2	3,9	3,8	3,6
2003–2008	25,8	23,8	27,2	22,8	35,9	24,7	25,7	24,7	19,4	27,1	23,3	25,5
Gj. sn. per år	4,7	4,4	4,9	4,2	6,3	4,5	4,7	4,5	3,6	4,9	4,3	4,7
2008–2013	22,8	21,1	23,9	17,4	22,6	21,9	22,5	22,1	21,1	22,5	21,8	21,0
Gj. sn. per år	4,2	3,9	4,4	3,3	4,2	4,0	4,1	4,1	3,9	4,1	4,0	3,9
Årslønn 2013, per årsverk	521 400	419 800	650 900	-	-	471 500	507 300	448 700	496 000	433 000	506 700	476 500
Årslønn 2013, heltidsansatte	-	-	-	442 100	640 500	-	-	-	-	-	-	-
Antall årsverk 2013	166 600	92 800	73 800	84 000 ⁹	30 600 ⁹	609 100	139 500	372 300	89 000	283 600	97 300	45 400

¹ Lønnsvektstallene er for heltidsansatte.

² Forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Lønnsvektstallene er for heltidsansatte. Bortsett fra i 2009 og 2012 trakk bonusbetalingene opp lønnsveksten i perioden 2005–2013, se nærmere omtale i avsnitt 1.2.5.

³ Et vektet gjennomsnitt av veksttallene for statsansatte, kommuneansatte og ansatte i helseforetakene i denne tabellen. Antall årsverk i hver gruppe er brukt som vekter.

⁴ Eksklusiv de statlig eide helseforetakene. For 2013 er det for staten foretatt korrigeringer i lønnsdataene for forsvaret i forhold til publiserte lønnsdata fra SSB.

⁵ Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer. Tallene omfatter også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse. Etter 2005 er Oslo kommune inkludert.

⁶ Undervisningspersonell ble en del av det kommunale tariffområdet fra 1. mai 2004, mens det tidligere var en del av det statlige tariffområdet. I 2004 og 2005 omfattet tallene undervisningsstiller med hovedsakelig sentral lønnsdannelse og ekskl. Oslo kommune. Fra 2006 er Oslo kommune inkludert.

⁷ Beregnet på Spekters tallmateriale fram til og med 2009 og for 2013. Fra 2010 til 2012 beregnet på tallmateriale fra Statistisk sentralbyrå.

⁸ Lønnsveksten fra og med 2008 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Omtale av ny næringsstandard er gitt i vedlegg 2.

⁹ Heltidsansatte.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 1.1 Strukturendringer

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f. eks. endring i kvalifikasjoner/utdanning blant arbeidstakerne, endringer i stillingsstruktur, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid eller endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks. endringer i sysselsettingen etter aldersgrupper, økt omfang av arbeidsinnvandring og endringer i andelen menn/kvinner). Utvalget vil peke på at forskjeller i lønnsutviklingen mellom ulike grupper/næringer kan skyldes ulik grad av slike strukturendringer. Særlig gjelder dette over en så lang tidsperiode som i tabell 1.1.

Endringer i sammensetningen av sysselsettingen kan påvirke lønnsutviklingen. Fra 2004 til og med 2. kvartal 2008 var det en sterk økning i sysselsettingen, bl.a. av unge arbeidstakere 15-24 år. Det var også sterk økning i arbeidsinnvandringen. Disse endringene i sysselsettingen kan bidra til å trekke veksten i gjennomsnittlig lønn ned. I perioder med stagnasjon eller med nedgang i sysselsettingen som det var i enkelte bransjer/næringer fra 2008 til 2009, kan effekten være motsatt ved at andelen yngre arbeidstakere og arbeidsinnvandrere blir redusert. I tillegg kan bortfall av virksomheter ha betydning.

1.1.2 Lønnsutviklingen samlet og i enkelte næringer

Tabell 1.2 viser beregnet gjennomsnittlig lønnsutvikling for alle grupper³ og for tre hovedsektorer:

- ansatte i industrien⁴
- ansatte i varehandel
- ansatte i offentlig forvaltning

Tabell 1.2 viser at samlet fra 2003 til 2013 var lønnsveksten i industrien i alt noe høyere enn i varehandel totalt. Lønnsveksten i industribedrifter i alt har i denne perioden vært om lag den samme som for NHO-bedrifter i industrien, jf. tabell 1.1. Imidlertid har lønnsveksten for disse to gruppene vært noe forskjellig i de enkelte år.

Beregningsutvalget legger til grunn en vekst i gjennomsnittlig årslønn fra 2012 til 2013 for lønns-takere under ett på 3,9 prosent, mot 4,0 prosent året før. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall for 2013, har Statistisk sentralbyrå beregnet veksten i gjennomsnittlig årslønn fra 2012 til 2013 for lønns-takere under ett til 3,9 prosent.

Beregningene av årslønnsvekst basert på nasjonalregnskapet og i de største forhandlingsområdene, har med etterbetalinger av lønnstillegg. I beregningen til Statistisk sentralbyrå på grunnlag av lønnsstatistikken, er det de faktiske

utbetalinger uavhengig av virkningsdato som legges til grunn.

1.1.3 Nærmere om sammensetningen av årslønnsveksten i forhandlingsområdene

I tabell 1.3 er årslønnsveksten i årene 2009 til 2013 for hovedgruppene i tabell 1.1 splittet opp i bidrag fra overheng, bidrag fra sentralt fastlagte tariff tillegg og bidrag fra lønnsglidning gjennom året. Normalt betyr lønnsglidningen mer for årslønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. Dette skyldes at lønnsglidningen i beregningsåret påvirker størrelsen på overhengen til neste år. Samme betraktning gjelder også for tariff tilleggene. I figur 1.1 vises det sentrale bidraget fra tariff tillegg som andel av total lønnsvekst i områdene i tabell 1.3. For ansatte i staten og i kommunene har bidraget fra lønnsglidningen i perioden ligget i størrelsesorden 0,4 til 0,7 prosentpoeng i året. For gruppene i privat sektor har den variert mellom 1 og vel 3 prosentpoeng unntatt for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring (finans tjenester) i 2010 og 2013. I disse årene var lønnsglidningen særlig høy i finans tjenester, noe som skyldtes store bonusutbetalinger. I 2009 var det et negativt bidrag fra lønnsglidningen i Virke-bedrifter og i finans tjenester. For store grupper industrifunksjonærer avtales ikke sentrale tillegg. For disse avtales stort sett alle tillegg lokalt, slik at lønnsveksten kan defineres som lønnsglidning.

³ Både etter nasjonalregnskapet og etter lønnsstatistikken.

⁴ Om lag ¾ av sysselsettingen i industrien er i NHO-bedrifter.

Tabell 1.2 Årslønnsvekst¹ fra året før i prosent for alle grupper og for tre hovedsektorer i økonomien.

	Lønnsstatistikken					
	Nasjonalregnskapet ²	Alle grupper			Offentlig forvaltning ⁴	
		Industrien	Varehandel ³	I alt	Helseforetakene	
2004	3,5	-	3,6	3,9	-	-
2005	3,3	-	3,6	3,7	-	-
2006	4,1	-	3,9	3,4	-	-
2007	5,4	-	4,9	5,9	-	-
2008	6,3	-	6,6	4,3	-	-
2009	4,2	-	4,2 ⁵	3,0 ⁵	-	-
2010	3,7	3,6 ⁶	2,9 ⁶	2,9 ⁶	-	3,0
2011	4,2	4,1	4,6	3,6	4,5	4,3
2012	4,0	4,0	4,6	3,2	4,2	3,6
2013	3,9	3,9	3,7	3,4	3,8	3,9
2003–2013	51,7	-	51,7	44,2	-	-
Gj. sn. per år	4,3	-	4,3	3,7	-	-
2008–2013	21,7	-	21,7	17,2	-	-
Gj. sn. per år	4,0	-	4,0	3,2	-	-
Årslønn 2013, per årsverk	489 900	489 200	489 600	433 800	475 700	507 200
Årslønn 2013, heltidsansatte ⁷	-	507 100	494 400	462 500	-	521 700

¹ Lønnsveksten er per årsverk etter nasjonalregnskapet og for «alle grupper. For varehandel og for alle bedrifter i industrien er lønnsveksten for heltidsansatte fram til og med 2009, men per årsverk i årene etter på.

² Årslønnsveksten er beregnet med utgangspunkt i nasjonalregnskapet på grunnlag av det lønnsbegrepet som brukes i utvalgets rapporter, dvs. fast avtalt lønn, inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Naturlønn, betaling for overtid og sluttvederlag er ikke inkludert. Utenlandske sjøfolk på norske skip, vernepliktige rekrutter og lønnstakere i primærnæringene ble holdt utenom i perioden 2004–2007.

³ Inklusive motorkjøretøytjenester.

⁴ Populasjonen og beregningsmetoder er forskjellig fra det som brukes i tabell 1.1. For 2013 er det for staten ikke foretatt korrigeringer i lønnsdataene for forsvaret i forhold til publiserte lønnsdata fra SSB, jf. note 4 i tabell 1.1.

⁵ Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Omtale av ny næringsstandard er gitt i vedlegg 2.

⁶ Lønnsveksten er fra og med 2010 beregnet av Statistisk sentralbyrå på grunnlag av lønnsstatistikk (strukturstatistikk) og informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen.

⁷ Beregnet på grunnlag av Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk for alle ansatte, som er en sammenstilling av de næringsvise lønnsstatistikkenes.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 1.2 Har endringer i sammensetningen av sysselsettingen påvirket lønnsutviklingen?

Proba samfunnsanalyse¹ har gjennomført en analyse på oppdrag fra Arbeidsdepartementet om hvilke effekter endringer i sammensetningen av sysselsettingen har hatt på den gjennomsnittlige lønnsutviklingen i økonomien under ett og i en del næringer og større tariffområder i perioden 2001-2010. I analysen brukes bl.a. et registerdatamateriale fra Statistisk sentralbyrå som for hver person inneholder informasjon om bl.a. kjønn, alder og utdanning og dette er koblet til Navs arbeidstaker-arbeidsgiverregister (AA-registeret). Det var også påkoblet opplysninger om bedriftene var medlem av arbeidsgiverorganisasjonene NHO eller Virke.

Lønnsbegrepet en la til grunn i prosjektet var gjennomsnittlig månedslønn (inkluderer avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus).

Opplysninger om yrkesfelt er bare delvis med fra 2003. I offentlig forvaltning kommer dataene fra personalregistre som bruker stillingskoder og ikke yrkeskoder. Det er ifølge analysen samvariasjon mellom yrkesfelt og utdanningslengde. Styrken til utdanningslengde som forklaringsfaktor avtar når yrkesfelt er med.

I analysen er individdataene brukt til å estimere statistiske modeller for å forklare den enkeltes lønn. Disse modellene brukes til å beregne hvordan samlet lønnsvekst blir påvirket av samtidige endringer i arbeidstakernes sammensetning etter kjønn, alder, utdanning, innvandringsbakgrunn, næring, yrke, region, innslag av deltid og bedriftsstørrelse. Analysene forklarer bare en del av lønnsvariasjonen, siden også andre forhold har betydning.

Nedenfor gjengis noen resultater fra analysen basert på individdata for perioden 2003–2010. Som følge av endringer i sysselsettingens sammensetning øker lønnen, slik det måles her,

med i gjennomsnitt 0,4 prosent per år for lønns-takere i alt. For helse- og sosialpersonell er økningen 0,7 prosent, i industrien samlet 0,6 prosent og 0,5 prosent i NHO-bedrifter i industrien. For lønns-takere i varehandel reduseres lønnen med i gjennomsnitt 0,1 prosent per år, mens den øker med 0,1 prosent i Virke-bedrifter i varehandel. Både i finansnæringen og i bygge- og anleggsvirksomhet øker lønnen med i gjennomsnitt 0,3 prosent per år som følge av endringer i sysselsettingens sammensetning.

I offentlig sektor har en bare gode nok data for årene fra 2008 til 2010. For det statlige tariffområdet var det en gjennomsnittlig negativ effekt av endringer i sysselsettingens sammensetning på 0,2 prosent i disse årene, en positiv effekt på 0,2 prosent i det kommunale (KS) tariffområdet og en positiv effekt på 0,5 prosent i helseforetakene.

I analysen har en på aggregert nivå også sett på virkning på lønnen av endring i sysselsettingen for hver faktor (kjønn, alder, utdanning, næring, yrke m. fl.) isolert. Resultatene viser at for lønns-takere samlet er det endringer i sammensetningen av sysselsettingen etter utdanning og yrke (yrkesfelt) som har størst positiv effekt på samlet lønnsvekst i perioden fra 2001 til 2010. Økende utdanningslengde og større innslag av yrkesfelt med høyere kompetansekrav forklarer dette. Effekten av økt utdanningslengde er likevel forholdsvis liten, ca 0,2 prosent per år i gjennomsnitt, men er litt større i siste halvdel av perioden enn i den første delen. Effekten av økt innslag av yrkesfelt med høyere kompetansekrav er isolert sett også ca. 0,2 prosent per år. Endringer i sammensetningen av sysselsettingen etter alder, kjønn og næring har nesten ingen betydning for samlet lønnsvekst i perioden fra 2001 til 2010.

¹ Proba-rapport nr. 2013-02

Boks 1.3 Beregning av årslønnsvekst i forhandlingsområder versus beregning av årslønnsvekst for næringsområder i privat sektor

Generelt

Med utgangspunkt i lønnsstatistikken brukes det litt forskjellige prinsipper for beregning av årslønnsvekst i forhandlingsområdene i tabell 1.1 (nærmere beskrevet i vedlegg 2) og i Statistisk sentralbyrås årslønnsberegninger for næringsområder i privat sektor (for eksempel i industrien). Innholdet i lønnsbegrepet er imidlertid det samme og begge tar utgangspunkt i flere årganger av lønnsstatistikken. I forhandlingsområdene bygger fordelingen av total lønnsøkning mellom to årganger av lønnsstatistikken på kunnskap om virkningstidspunkter for tariff tillegg (f. eks. 1. april eller 1. mai) og forutsetninger om når annen lønnsøkning (lønnsglidningen) kommer. I Statistisk sentralbyrås beregninger for næringsområder med utgangspunkt i lønnsstatistikken er det utviklingen i den kvartalsvise lønnsindeksen for avtalt lønn som gir fordelingen av lønnsøkningen gjennom året. De faktiske utbetalinger uavhengig av virkningsdato legges til grunn.

I år med konflikter i tariffoppgjørene, kan oppgjør trekke ut i tid. Dette kan medføre at det blir større tidsavstand enn året før mellom faktisk virkningstidspunkt og tidspunktet for utbetaling av lønnstillegg. Videre kan det at flere oppgjør trekker ut i tid medføre at etterbetalingene blir høyere enn året før. For eksempel var dette tilfelle i 2010-oppgjøret og kan ha medført at etterbetalingene samlet sett var høyere i 2010 enn i 2009. Disse to forholdene trakk isolert sett ned lønnsveksten fra 2009 til 2010 i Statistisk sentralbyrås beregning for næringsområder basert på lønnsstatistikken og den kvartalsvise lønnsindeksen. Dette kan også ha gjort seg gjeldende i andre år uten at utvalget har gått nærmere inn på dette.

Nærmere om forskjeller mellom beregningen av årslønn i industrien i NHO-bedrifter og industrien i alt

Følgende forhold kan medvirke til at det blir forskjellig lønnsnivå og lønnsvekst i industri samlet og i NHO-bedrifter i industri:

A. Populasjonsforskjeller

- Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk omfatter hele næringen industri iht. Standard for Næringsgruppering (nace).
- NHOs statistikk for medlemsbedrifter omfatter også bedrifter som iht. næringsstandarden ikke er definert i industri (jf. omtale under 1.2.3).
- NHOs virksomheter/enheter er ikke i alle tilfeller sammenfallende med bedriftsinndelingen som Statistisk sentralbyrå benytter.
- Om lag $\frac{3}{4}$ av sysselsetting i industrien er i NHO-bedrifter. Organisasjonsgraden er særlig høy blant store bedrifter.
- Unge arbeidstakere (under 18 år) og lærlinger er ikke med i statistikken for NHO-bedrifter.

B. Beregningsforskjeller (se beskrivelse ovenfor)

- Forskjellige metoder for plassering av lønnsvekst i løpet av året.
- Etterbetalinger av lønnstillegg er ulikt behandlet.
- Beregningene av vekst i årslønn for industrien samlet i tabell 1.2 er for heltidsansatte i årene 2004 til 2009, men per årsverk fra og med 2010. For industriansatte i NHO-bedrifter er beregningene per årsverk i alle år, se tabell 1.1.
- Strukturelle endringer, f. eks. forskyvninger i sysselsettingen mellom bedrifter med ulikt lønnsnivå kan slå ulikt ut for de to populasjonene.
- Forskjellige metoder for vektning.

De samme forholdene vil også gjelde når en sammenligner andre tariffområder med næringsområder, for eksempel årslønnsberegningene i varehandelen totalt versus beregningene for Virke.

Tabell 1.3 Årslønnsvekst fra året før i prosent dekomponert¹ i overheng, tariff tillegg og lønns glidning.

	2009	2010	2011	2012	2013	Gj.sn. 2009–13
<i>Industriarbeidere i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	3,9 ²	3,6	4,4	4,1	3,5	
Herav:						
– Overheng	1,8	1,0	1,2	1,3	1,2	
– Tariff tillegg	0,5	1,0	0,9	1,0	0,4	
– Lønns glidning	1,6	1,6	2,3	1,8	1,9	1,8
<i>Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	4,5 ²	4,3	4,7	4,1	4,3	
Herav:						
– Overheng	2,0 ³	1,7	1,9	1,8	2,1	
– Lønns glidning	2,5	2,6	2,8	2,3	2,2	2,5
<i>Virke-bedrifter i varehandel:</i>						
Årslønnsvekst	1,8 ²	3,6	3,6	3,3	4,0	
Herav:						
– Overheng	0,9	0,7	1,2	1,0	0,7	
– Tariff tillegg	0,6	0,7	0,6	1,2	1,1	
– Garant tillegg	0,4	0,3	0,4	0,3	0,2	
– Lønns glidning	÷0,1	1,9	1,4	0,8	2,0	1,2
<i>Finanstjenester:</i>						
Årslønnsvekst	0,4 ²	5,9	4,9	3,0	6,7	
Herav:						
– Overheng	2,0	1,0	1,2	1,3	1,4	
– Tariff tillegg	0,5	1,0	1,0	1,2	0,4	
– Lønns glidning	÷1,9	3,9	2,7	0,5	4,9	2,0
<i>Statsansatte:</i>						
Årslønnsvekst	4,4	4,5	4,2	4,1	3,5	
Herav:						
– Overheng	3,4	0,9 ⁵	2,3	1,1	2,2	
– Tariff tillegg	0,4	2,3	1,2	2,4	0,7	
– Ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmanns-etaten		0,6				
– Lønns glidning	0,5	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6
<i>Kommuneansatte⁴:</i>						
Årslønnsvekst	4,6	3,7	4,3	4,1	3,7	
Herav:						
– Overheng	2,4	1,1	2,4	0,8	2,4	
– Tariff tillegg	1,8	2,1	1,4	2,6	0,7	
– Lønns glidning	0,4	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5

Tabell 1.3 Årslønnsvekst fra året før i prosent dekomponert¹ i overheng, tariff tillegg og lønns glidning.

	2009	2010	2011	2012	2013	Gj.sn. 2009–13
<i>Undervisningspersonell i kommunene:</i>						
Årslønnsvekst	4,4	3,6	4,3	4,0	3,2	
Herav:						
– Overheng	2,2	1,0	2,4	0,7	2,5	
– Tariff tillegg	2,2	2,3	1,4	2,9	0,6	
– Lønns glidning	÷0,1	0,3	0,5	0,4	0,1	0,2
<i>Kommuneansatte eksklusiv undervisningspersonell:</i>						
Årslønnsvekst	4,7	3,7	4,3	4,1	3,9	
Herav:						
– Overheng	2,5	1,1	2,4	0,8	2,3	
– Tariff tillegg	1,6	2,0	1,4	2,6	0,7	
– Lønns glidning	0,6	0,6	0,5	0,7	0,9	0,7
<i>Spekter, helseforetakene:</i>						
Årslønnsvekst ⁶	5,1	3,5	4,0	3,7	3,8	
Herav:						
– Overheng	3,6	2,0	1,9	0,8	1,0	
– Tariff tillegg	1,2	1,5	2,1	2,9	2,3	
– Lønns glidning	0,3	0,0	0,0	0,0	0,5	0,2
<i>Spekter, øvrige virksomheter:</i>						
Årslønnsvekst	4,0	3,5	4,1	4,2	3,6	
Herav:						
– Overheng	1,6	0,9	0,9	1,2	1,2	
– Tariff tillegg	2,0	2,4	2,8	2,8	2,2	
– Lønns glidning	0,4	0,2	0,4	0,2	0,2	0,3

¹ Pga. strukturendringer vil ikke alltid summen av tariff tillegg, overheng og glidning summere seg til det tallet som er oppgitt som samlet årslønnsvekst.

² Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tids-serien.

³ Overhenget til 2009 ble endret fra 2,5 til 2,0 prosent som følge av ny næringsstandard.

⁴ Kommunene omfatter også undervisningspersonell.

⁵ Omlegging av beregningsmetode drar opp overhenget til 2010 med 0,3 prosentpoeng i forhold til tidligere beregning, jf. tabell 1.7 i NOU 2010: 4.

⁶ Beregnet på Spekters tallmateriale for 2009 og for 2013. For de andre årene beregnet på tallmateriale fra Statistisk sentralbyrå.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, KS, Spekter, NHO og Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

1.2 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder

1.2.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO-NHO-området

For industriarbeidere steg lønn per årsverk (både heltid og deltid) med 3,5 prosent fra 2012 til 2013, mot 4,1 prosent året før. Gjennomsnittlig lønnsøkning fra 1. okt. 2012 til 1. okt. 2013 var 3,3 prosent.

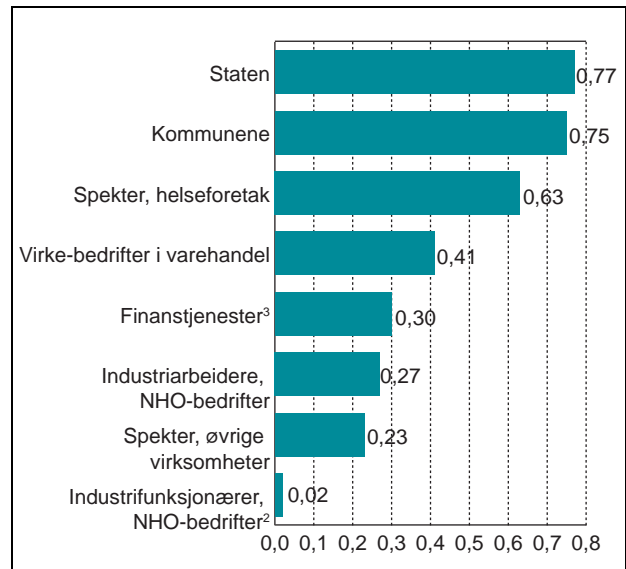
For hvert tariffområde bestemmes lønnsveksten av endring i grunnlønn eller «avtalt lønn», bonus, gjennomsnittlig skift tillegg og andre tillegg som er klassifisert som uregelmessige tillegg. Det lønnsstatistikken registrerer som utbetalt bonus for ett år, kan være opptjent året før. Fra 2012 til 2013 har lavere utbetalte bonuser enn året før redusert total lønnsvekst med 0,2 prosentpoeng, mens uregelmessige tillegg har bidratt med en tilsvarende økning.

Industri i LO-NHO-området omfatter bedrifter i eksempelvis næringsmiddelindustri, treindustri, kjemisk industri og verkstedsområdet, samt i andre mindre områder som for eksempel grafisk industri. Lønnsveksten for industriarbeidere i LO-NHO-området er basert på opplysninger om lønn og antall årsverk knyttet til om lag 50 tariffområder og disse tariffområdene er vektet sammen. Totalt utgjør industriarbeidere om lag 40 prosent av alle arbeidere i alle NHO-bedrifter uansett bransje. Innenfor industrien utgjør gruppen vel 50 prosent av alle årsverkene. Tariff tilleggene omfatter forbundsvise generelle tillegg, virkninger av økte minstelønnsatser, skift tillegg og andre tillegg knyttet til endringer innenfor avtaleområdene. Virkninger av avtalte garantiordninger som gjerne utløses på bakgrunn av statistikk er med, i den grad beregning er mulig. Bredere garantiordninger har de siste par årene endret fordelingen av lønnsvekst fra lønnsglidning til tariff tillegg med i størrelsesorden ca. 0,1 prosentpoeng på årsbasis. Tilleggene blir gitt fra ulike tidspunkter, men de fleste tariff tillegg har virkning fra april og mai, mens lokale tillegg gjerne kommer noe senere. Det er tatt hensyn til dette ved beregning av årslønn.

Lønnsoverhenget for industriarbeidere inn i 2013 var 1,2 prosent. Meklingsløsningen i mellomoppgjøret i 2013 innebar et generelt tariff tillegg på 0,75 kr per time, og ytterligere 1,40 kr per time for overenskomster med lønnsnivå lavere enn 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2012. Sammen med virkninger av avtalte garantiordninger og automatiske skift tillegg etc. som utløses, ble totale tariff tillegg beregnet til 1,14 kr per time eller 0,5 prosent i nivåøkning per 1. april 2013. Dette bidro til gjennomsnittlig årslønn fra 2012 til 2013 med 0,4 prosentpoeng. Bidraget til veksten i gjennomsnittlig årslønn fra 2012 til 2013 fra lønnsglidningen gjennom 2013 er beregnet til 1,9 prosentpoeng, mot 1,8 prosentpoeng året før. Bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten i årene 2009 til 2013 vises i tabell 1.3.

Lønnsoverhenget inn i 2014 for industriarbeidere er beregnet til 1,2 prosent.

De som forhandlet først ved hovedoppgjøret i 2012 var «Industrioverenskomsten» (omfatter de tidligere Verksted-, Teko-, Teknologi og data- og Nexans (kabelmontører) overenskomstene). Antallsmessig utgjorde dette en tredjedel av alle industriarbeidere. Verkstedsbransjen utgjør over 90 prosent av Industrioverenskomsten. I 2013 var gruppen en del av det sentrale oppgjøret for hele LO-NHO-området. Oljerelatert virksomhet har de siste årene utgjort en stadig større andel av avtale-

Figur 1.1 Det sentrale bidraget fra tariff tillegg til lønnsveksten fra 2004 til 2013 (gjennomsnitt per år)¹. Andel av samlet lønnsvekst.

¹ Tallene i figur 1.1 er framkommet ved at den totale lønnsveksten mellom de årlige tellingspunktene for lønnsstatistikken er dekomponert i tariff tillegg og lønnsglidning. Det som ikke er fastsatt sentralt, består i hovedsak av lokal lønnsdannelse, men også endringer i gjennomsnittlig lønnsnivå som følge av bl.a. endringer i sammensetningen av systemsettingen (strukturendringer) er med.

² Tallet for industrifunksjonærer er anslaget i NOU 2013:13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi.

³ For finanstjenester medførte langt lavere bonusutbetalinger i i 2009 enn året før at lønnsveksten (målt fra 1. september 2008 til 1. september i 2009) ble negativ. Dette året er veksten i avtalt lønn (eksklusive bonus og uregelmessige tillegg) lagt til grunn. I de andre årene er bonus og uregelmessige tillegg med.

Kilder: Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, Statistisk sentralbyrå og NOU 2013:13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi.

området. Gjennom 2012 og 2013 økte omfanget av «Industrioverenskomsten» dessuten ved at en gruppe bedrifter fra byggevirksomhet i hovedsak knyttet til oljerelatert virksomhet, tilsluttet seg avtalen. «Industrioverenskomsten» hadde en gjennomsnittlig årslønnsvekst på 4,2 prosent fra 2012 til 2013, mot 4,0 prosent året før. Bidraget fra lønnsglidning i løpet av 2013 var 2,6 prosentpoeng, hvorav 0,6 prosentpoeng skyldes vekst i uregelmessige tillegg, i hovedsak knyttet til oljerelaterte virksomheter.

Tabell 1.5 viser lønnsveksten mellom måletidspunkter 1. oktober til 1. oktober og per år for industriarbeidere, fordelt på tariff tillegg og lønnsglidning. Fra 1. oktober 2012 til 1. oktober 2013 var lønnsveksten 3,3 prosent for industriarbeidere, mot 4,1 prosent i tilsvarende periode året før. Gjennomsnittlig nivåøkning av tariffmessige

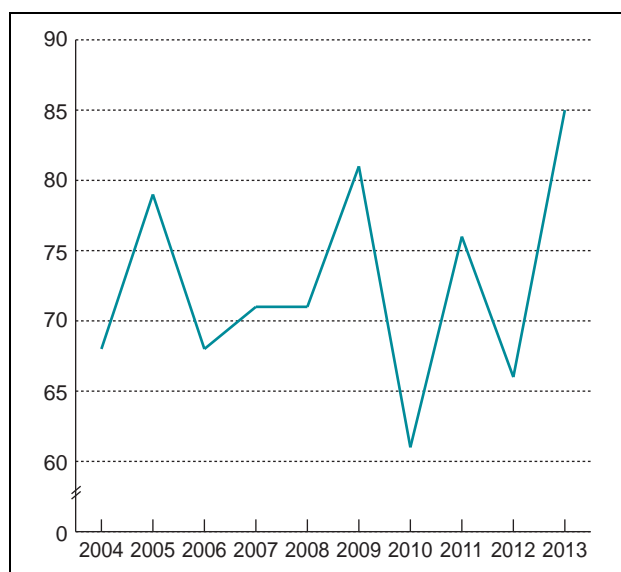
Tabell 1.4 Gjennomsnittlige tariff tillegg for industriarbeidere, (inklusive den direkte effekten av skifttillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art).

Per 1. april 2001:	148 øre/time,	1,1 prosent
Våren 2002: ¹	386 øre/time	2,8 prosent
Per 1. april 2003:	80 øre/time	0,5 prosent
Våren 2004: ¹	168 øre/time	1,1 prosent
Per 1. april 2005:	106 øre/time	0,7 prosent
Våren 2006: ¹	207 øre/time	1,3 prosent
Per 1. april 2007:	273 øre/time	1,7 prosent
Per 1. april 2008:	289 øre/time	1,7 prosent
Per 1. april 2009:	112 øre/time	0,6 prosent
Våren 2010: ¹	282 øre/time	1,5 prosent
Per 1. april 2011:	219 øre/time	1,1 prosent
Våren 2012: ¹	292 øre/time	1,4 prosent
Per 1. april 2013:	114 øre/time	0,5 prosent

¹ Gjennomsnittstallet er summen av alle nivåmessige tillegg gitt i de forbundsvise områdene inklusive generelle tillegg, lavlønns tillegg, fagarbeidertillegg, ansiennitetstillegg, skifttillegg etc. De fleste forbundsvise tariff tilleggene ble gitt med ulike virkningstidspunkt mellom 1. april til 1. juli.

Kilde: NHO.

tillegg ble beregnet til 0,5 prosent i perioden. Målt fra 1. oktober 2012 til 1. oktober 2013 var lønns- glidningen 2,8 prosentpoeng, om lag det samme som året før.

Figur 1.2 Lønns- glidningen som andel av total lønnsvekst fra 1. oktober til 1. oktober for industri- arbeidere i NHO-bedrifter.

Kilder: NHO og Statistisk sentralbyrå.

1.2.2 Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området

For arbeidere i byggevirksomhet var årslønns- veksten 3,6 prosent fra 2012 til 2013 mot 3,0 prosent året før. Lønnsveksten fra 1. oktober 2012 til 1. oktober 2013 var 3,7 prosent.

Byggevirksomhet består av to hovedgrupper, arbeidere innenfor elektrofag (om lag 1/3) og andre byggfag (om lag 2/3) som tømrere, murere, grunnarbeid innenfor stein-, jord- og sementarbeid, bygge- og tømmermestere, heisfir- maer, malermestere, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagermestere etc. Innenfor andre byggfag er det en del bedrifter som er knyttet til «Industrioverenskomsten». Disse har en noe høy- ere lønnsvekst og lønnsnivå enn gjennomsnittet for byggvirksomhet, gjennom høyere uregelmessige tillegg.

Det sentrale tariffoppgjøret i 2013 ga et gene- relt tillegg på 0,75 kr per time fra 1. april. I tillegg ble det gitt garantitillegg på minstelønnsatser i fel- lesoverenskomsten for byggfag, samt økning i akkordsatser, som sammen med generelt tillegg og lønns- overhøyet inn i 2013 slår ut med 1,6 prosentpoeng. Fra 2012 til 2013 var det ytterligere en lønnsvekst på omlag 2 prosentpoeng. Gjennomsnittlig lønnsvekst i sektoren kan avvike betydelig fra tilleggene til den enkelte arbeider. Basert på tidligere år slår konjunkturrelle forhold som berø-

rer byggevirksomheten ganske momentant ut i endret lønnsvekst i sektoren. Skillet mellom tariff tillegg og lønns glidning vil gi usikre beregninger, og ovenstående beregninger viser bare en grov dekomponering av lønnsveksten.

Endringer i sammensetning av arbeidstakergruppen påvirker gjennomsnittlig lønnsvekst både for elektro sektoren og innenfor andre byggfag. Grunnen kan være utskifting av arbeidstakere og ulike bedrifter (særlig småbedrifter) i statis-

tikkutvalget på måletidspunktene, men også at antall sysselsatte endres. Mens disse forhold trakk gjennomsnittlig lønnsvekst kraftig ned i 2012, har ikke dette påvirket gjennomsnittlig lønnsvekst nevneverdig fra 2012 til 2013 for byggvirksomhet totalt.

For andre byggfag som i hovedsak omfatter Fellesoverenskomsten for byggfag, utgjør lønns overheng, tariff tillegg, endring i minstelønns satser samt økte akkordsatser om lag 1,9 prosent-

Tabell 1.5 Tariffmessig lønnsøkning og lønns glidning for industriarbeidere basert på timefortjenester¹, omregnet til 37,5 t/uke. Endring i prosent fra tilsvarende periode året før.

	Herav:			Lønns glidning i prosent av total lønnsøkning
	Lønnsøkning pr. time	Tariff tillegg	Lønns glidning ²	
	%	%	%	%
2003	3,5	0,9	2,6	74
01. okt	3,3	0,5	2,8	85
2004	3,6	0,9	2,7	75
01. okt	3,4	1,1	2,3	68
2005	3,4	0,9	2,5	74
01. okt	3,4	0,7	2,7	79
2006	3,6	0,9	2,7	75
01. okt	4,0	1,3	2,7	68
2007	5,5	1,7	3,8	69
01. okt	5,9	1,7	4,2	71
2008	5,7	1,7	4,0	70
01. okt	5,8	1,7	4,1	71
2009	3,9	0,5	3,4	87
01. okt	3,2	0,6	2,6	81
2010	3,6	1,2	2,4	67
01. okt	3,9	1,5	2,4	61
2011	4,4	1,3	3,1	70
01. okt	4,5	1,1	3,4	76
2012	4,1	1,3	2,8	68
01. okt	4,1	1,4	2,7	66
2013	3,5	0,8	2,7	77
01. okt	3,3	0,5	2,8	85

¹ Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenge o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden.

² Lønns glidningen er basert på at hele lønnsveksten mellom tilsvarende registreringsperioder i to påfølgende år er dekomponert i tariff tillegg og lønns glidning. Dette avviker fra dekomponeringen i tabell 1.3 hvor kalenderårs lønnsveksten er dekomponert i lønns overheng (som består både av tariff tillegg og lønns glidning), samt bidrag til kalenderårs lønnsveksten fra henholdsvis tariff tillegg og lønns glidning.

poeng før lønnsglidning i løpet av 2013, mot 2,2 prosentpoeng året før. Bidraget fra lønnsglidningen for denne gruppen var 1,4 prosentpoeng fra 2012 til 2013.

Transportsektoren (arbeidere) i NHO-området omfatter blant annet rutebilssektoren, spedisjonsfirmaer, innenriks sjøfart, godstransport, avisbudavtalen og i noe mindre grad grossistbedrifter, oljeselskaper m.v.

For arbeidere innenfor transportsektoren i NHO-området samlet, var årslønnsveksten fra 2012 til 2013 3,8 prosent, mot 4,2 prosent året før. Lønnsveksten fra 1. oktober 2012 til 1. oktober 2013 var også 3,8 prosent.

Om lag 50 prosent av årsverkene i transportsektoren er avtaler med lokal forhandlingsrett. Noen områder (for eksempel innenriks sjøfart og spedisjonsfirmaer) har lokale lønnsforhandlinger. Virkninger av lønns-elementer (jf. bussbransjeavtalen) som utløser lønnsvekst ved nye kontraktsinngåelser er vanligvis ikke regnet inn i tariff tilleggene, men beregnet virkning av hevet ansiennitetstillegg er medregnet.

Avtalte tillegg i 2013, samt avtalte tillegg i 2012 som ble gitt fra 1. april 2013, bidro til årslønnsveksten fra 2012 til 2013 med om lag 1½ prosentpoeng for arbeidere i transportsektoren i NHO-bedrifter. I tillegg bidro lønnsoverhenget inn i 2013 også med om lag 1½ prosentpoeng, tatt hensyn til at deler av sektoren fikk tillegg 1. desember 2012. Utover dette har lønnsglidningen bidratt med om lag ¾ prosentpoeng.

Arbeidere innenfor oljevirkosomhet, offshore består av operatørarbeidere, oljeboring og oljeservicearbeidere. Ingeniører og sivilingeniører klassifiseres som funksjonærer og er ikke med i gruppen ovenfor.

Offshorearbeidere samlet sett hadde en gjennomsnittlig økning i årslønn fra 2012 til 2013 på 4,2 prosent, inklusive avtalt lønn, bonusutbetalinger samt uregelmessige tillegg, mot 6,3 prosent året før.

Økningen i utbetalt lønn fra 1. oktober 2012 til 1. oktober 2013 var 4,6 prosent, mot 5,6 prosent året før. Antall operatørarbeidere og antall oljeservicearbeidere er nå om lag like i antall årsverk. Den siste gruppen har stadig utgjort en større andel. Dette forholdet har isolert bidratt til å dempe lønnsveksten samlet for arbeidergruppene innenfor oljevirkosomhet offshore, fordi gjennomsnittlig lønnsnivå for oljeservicearbeidere er lavere enn for operatørarbeidere.

En automatisk virkning av ansiennitetstillegg per 1. januar hvert år bidrar med minst ½ prosentpoeng til gjennomsnittlig årslønnsvekst.

For hotell og restaurantvirksomhet var det en årslønnsvekst fra 2012 til 2013 på 3,3 prosent, mot 3,0 prosent året før. Lønnsoverhenget inn i 2013 ble beregnet til 0,6 prosent. Det sentrale tariffoppgjøret i 2013 ga totale tariff tillegg på til sammen 3,24 kr per time fra 1. april. Sammen med lønns-overhenget og garanttillegg bidro dette til om lag 2 prosent lønnsvekst før lønnsglidning og strukturelle endringer i bransjen.

Mens gjennomsnittstallene ikke viste noen lønnsglidning fra 2011 til 2012, viser årslønnsveksten fra 2012 til 2013 1,3 prosentpoeng lønns-glidning innenfor hotell og restaurant i NHO-bedrifter. Noe av denne lønnsøkningen skyldes vekst i bonus og uregelmessige tillegg.

Gjennomsnittlig alder for ansatte i hotell og restaurant var i 2012 om lag 10 år lavere enn gjennomsnittsalderen for alle ansatte i NHO-bedrifter. Bransjen er preget av høy turnover. Vanligvis er bare om lag halvparten av de samme arbeidstakerne med i lønnsstatistikken fra et år til et annet. Strukturelle endringer i arbeidskraften mellom grupper og virkninger via høy turnover, har vanligvis trukket gjennomsnittlig lønnsvekst noe ned. Fra 2012 til 2013 kan man i langt mindre grad enn tidligere se en slik virkning på gjennomsnittlig lønnsvekst i bransjen totalt sett.

1.2.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter

Industrifunksjonærene i NHO-bedrifter utgjør om lag 1/3 av alle funksjonærer i NHO-bedrifter. Årslønnsveksten for industrifunksjonærer fra 2012 til 2013 var 4,3 prosent, mot 4,1 prosent året før. Fra 1. oktober 2012 til 1. oktober 2013 var lønnsveksten samlet for industrifunksjonærer 3,6 prosent, mot 4,4 prosent året før.

Lønnsoverhenget for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter inn i 2013 var beregnet til 2,1 prosent, mot 1,8 prosent året før, som forklarer noe av at man har en økning i lønnsveksten på kalenderårsbasis fra 2012 til 2013, mens forholdet er motsatt dersom man måler lønnsveksten fra 1. oktober til 1. oktober. Inn i 2014 er lønns-overhenget for industrifunksjonærer beregnet til om lag 1,4 prosent.

0,3 prosentpoeng av lønnsveksten fra 2012 til 2013 skyldes endringer i årsverk, fra næringer med lønnsnivå noe lavere enn gjennomsnittlig lønnsnivå (næringsmiddel, treindustri) til næringer med gjennomgående høyere lønnsnivå (verksted/metall inkl. offshorerettet, kjemisk ol.).

Det er ingen virkninger fra bonus og uregelmessige tillegg på gjennomsnittlig lønnsvekst for

funksjonærer. Året før bidro lavere bonus med 0,4 prosentpoeng lavere lønnsvekst.

Ny standard for næringsgruppering ble av Statistisk sentralbyrå innført for alle sektorer fra 2009, med justeringer de senere årene. Dette gjaldt også NHO-bedrifter. Om lag 10 prosent av funksjonærene i NHOs industribedrifter, ble i offisiell statistikk fra 2009 plassert utenfor industri blant annet i «Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting» og «oljevirksomhet». Tilsvarende endringer i offentlig næringsklassifikasjoner av bedrifter i 2010, førte til at deler av spesielt oljebaserte industribedrifter ble tatt ut av industrien og plassert i blant annet «oljevirksomhet». Disse bedriftsenhetene er med i lønnstallene for industrifunksjonærer for NHO-bedrifter, fordi enhetene fortsatt er knyttet sammen med NHOs industribedrifter og/eller foretak.

Av hensyn til kontinuiteten i beregninger av lønnsvekst for funksjonærer i industri, vil klassifiseringen for NHO-bedrifter i tariffsammenheng og i utvalgets rapportering, fortsatt avvike noe fra offentlig klassifisering på dette punktet. Virkningene blir omtalt i fotnotene i tabellene.

Lønnsveksten inneholder både endring i grunnlønn, bonus og uregelmessige tillegg som skift etc. Basert på data for hvilken måned lønnsreguleringen skjer innenfor de enkelte bransjegrupper, er årslønn beregnet ved at de ulike bransjene blir vektet sammen til industrifunksjonærer totalt og totalt for alle bransjer. Som i andre områder, forutsettes ingen endringer etter registreringstidspunktet 1. oktober. Dette danner grunnlag for beregninger av årslønnsvekst. Også for funksjonærer kan det være ulike arbeidstidsordninger. Dette er det tatt hensyn til i den grad bedriftene har innberettet dette i datamaterialet.

Funksjonærgrupper ellers i NHO-områder er ansatte innenfor bergverk, skogbruk, fiskeoppdrett, kraftforsyning, oljevirksomhet, bygge- og anleggsvirksomhet, samferdsel, forskning og undervisning, personlig og forretningsmessig tjenesteyting, hotell og restaurant, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting, informasjonssektoren etc. Samlet utgjør bransjene utenfor industrien om lag 2/3 av alle funksjonærer i NHO-bedrifter.

Gjennomsnittlig lønnsvekst for alle funksjonærer i NHO-området ble 4,3 prosent fra 2012 til 2013, mot 4,2 prosent året før. Fra 1. oktober 2012 til 1. oktober 2013 var veksten 3,9 prosent, mot 4,1 prosent året før. Økte bonusutbetalinger og økte uregelmessige tillegg dro begge lønnsveksten opp med 0,2 prosentpoeng.

Gjennomsnittlig årslønnsvekst for funksjonærgrupper varierer mellom næringsgrupper, og

endringer av årsverk mellom næringer/områder drar opp gjennomsnittlig lønnsnivå for funksjonærene samlet også utenfor industrien. Spesielt gjelder dette oljesektoren. Gjennomsnittlig lønnsnivå for funksjonærer innenfor denne oljesektoren, ligger om lag 40 prosent høyere enn gjennomsnittlig lønnsnivå for funksjonærer ellers i NHO-bedrifter. Med 10–15 prosent økning i årsverkene, bidrar gruppen alene med nesten ½ prosentpoeng til lønnsveksten for funksjonærgruppen totalt. Det er større innslag av funksjonærer på høyere lønns- og utdanningsnivå enn året før. For oljesektoren gjelder dette spesielt sivilingeniør- og ingeniørgrupper.

Lønnsoverhenget for alle funksjonærer i NHO-bedrifter er beregnet til 1,3 prosent.

Tallene ovenfor inkluderer både tekniske og andre funksjonærgrupper inklusive lederstillinger. Ansatte med minstelønnsavtaler innenfor funksjonærgruppene i NHO-bedrifter, omfatter ikke mer enn anslagsvis 10 prosent av alle funksjonærer.

I tillegg til lønnsstatistikk for arbeidere og funksjonærer er det grupper innenfor håndverk, handel, helse, organisasjoner etc. hvor man ikke kan skille mellom arbeidere og funksjonærer. I tillegg utgjør bemanningsbedrifter, som omfatter mange forskjellige yrkesgrupper i klassifikasjonene, etter hvert en stor gruppe. Disse gruppene utgjør nå om lag 10 prosent av alle årsverk i NHO-bedrifter og er ikke med i forhandlingsstatistikken verken for arbeidere eller funksjonærer.

1.2.4 Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett (både heltid og deltid)

Gjennomsnittlig lønnsvekst samlet for arbeidere og funksjonærer i industrien i NHO-bedrifter er beregnet til 3,9 prosent, basert på oppdaterte tilgjengelige sysselsettingstall pr. bedrift for henholdsvis 2012 og 2013.

Grunnlaget for beregningene er basert på SSBs oppdaterte sysselsettingstall (antall ansatte) for NHO-bedrifter for april og oktober i 2013 og 2012, gruppert etter de samme næringsgruppene som ellers i industrien, jf. vedleggstabell 4.10. Vektene mellom næringene baserer seg på de bedriftsenheter som er entydige klassifisert som industri i henholdsvis medlemsregistret i NHO og foretak og bedriftsregistret (FOB) i SSB.

Samlet øker funksjonærgruppene i antall, mens antall arbeidere går noe tilbake i NHOs industribedrifter. Funksjonærgrupper med rela-

tivt høy utdannelse og høyere lønnsnivå har økt i lønsmassen. Dette bidrar isolert til at samlet gjennomsnittslønn øker noe mer enn uendret sammensetning av arbeidskraften mellom arbeidere og funksjonærer tilsier. En sammenlignende beregning basert på årsverk i NHOs medlemsregister viser at andel funksjonærer i industrien utgjør om lag 44 prosent av sysselsettingen og om lag 56 prosent av lønnssum i 2013 for alle sysselsatte i industrien.

1.2.5 Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet

I *finansnæringen* ble det i mellomoppgjøret for 2013 mellom Finansforbundet og Finans Norge⁵ og mellom LO/ HK og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finans Norge gitt et generelt tillegg på lønnsregulativet på 0,6 prosent eller minst kr 2 200 per år med virkning fra 1. mai 2013. Dette ga et gjennomsnittlig lønnstillegg på 0,6 prosent med virkning fra 1. mai 2013. Tillegget anslås å bidra med 0,4 prosent til årslønnsveksten fra 2012 til 2013.

Ifølge Finans Norge ble det i medlemsbedriftene under ett gitt lokale tillegg per 1. januar 2013 på 0,4 prosent og per 1. juli på 2013 på 1,25 prosent.

Ifølge lønnsstatistikken for 2013 økte den gjennomsnittlige månedslønnen i finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet⁶ bank og forsikring, med 6,3 prosent for heltidsansatte fra 1. september 2012 til 1. september 2013. Avtalt lønn steg med 3,5 prosent i det samme tidsrommet. Bonusutbetalingene bidro til å trekke opp lønnsveksten.

Bonus har de siste årene fram til 2009 utgjort en økende andel av månedslønnen. I 2004 utgjorde bonus i gjennomsnitt om lag 3,5 prosent av månedslønnen i alt. Denne andelen vokste til 11,9 prosent i 2008, før den falt til 7,2 prosent i 2009. I 2010 økte andelen igjen til 8,8 prosent og i 2011 og 2012 var den på henholdsvis til 9,3 og 7,3 prosent. I 2013 var bonusandelen på 9,8 prosent.

⁵ 1. januar 2013 gikk Finansnæringens Arbeidsgiverforening og Finansnæringens Fellesorganisasjon sammen om å danne en ny hovedorganisasjon, Finans Norge. Den nye hovedorganisasjonen ivaretar både det næringspolitiske og arbeidsgivermessige samarbeidet i finansnæringen.

⁶ Antall ansatte som forhandlingsområdet omfatter, er begrenset til ansatte som omfattes av Sentralavtalen som Finans Norge har med Finansforbundet, og som lønnes etter regulativets satser. Det vil si at ansatte som har høyere lønn enn kr 809 368 per 1. mai 2013 ikke er med i beregningene. Dette omfatter fondsmeglere, assurandører, ledere og spesialister, til sammen om lag 5 000 ansatte.

For finanstjenester har utvalget, på grunnlag av lønnsstatistikken for 2013 og lønnstilleggene i 2013, beregnet årslønnsveksten fra 2012 til 2013 til 6,7 prosent.

I *varehandelen* ble det i mellomoppgjøret 2013 på Landsoverenskomsten mellom Hovedorganisasjonen Virke og LO/HK, gitt et generelt tillegg på 0,75 kroner per time og et ytterligere tillegg fra samme dato på kr 1,40 per time fordi overenskomstens gjennomsnittslønn lå under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2012. Videre ble det gitt ytterligere kr 2,50 per time, dvs. totalt kr 4,65 per time til arbeidstakere som var lønnet på trinn 1 og over. De laveste minstelønnsattsene, trinn 1 – 5, ble i tillegg økt med 2 kroner per time.

For tillegg på andre overenskomster i Virkeområdet samt overenskomster innen HUK-området, vises det til vedlegg 1.

Garantiordningen på Landsoverenskomsten mellom HK og Virke resulterte i at trinn 6 fikk et tillegg fra 1. februar 2013 på kr 297 per måned.

Ifølge lønnsstatistikken for 2013 steg den gjennomsnittlige månedslønnen for heltidsansatte i varehandelen under ett med 3,4 prosent fra 1. september 2012 til 1. september 2013. For alle heltidsansatte i Virke-bedrifter i varehandelen var veksten i månedslønnen 4,2 prosent i det samme tidsrommet.

På grunnlag av lønnsstatistikken for 2013 og lønnstilleggene i 2013, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2012 til 2013 for alle heltidsansatte i Virke-bedrifter i varehandelen til 4,0 prosent. Variable lønselementer trakk lønnsveksten opp.

1.2.6 Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

I mellomoppgjøret 2013 ble det i det *statlige tariffområdet* etter forhandlinger mellom staten v/Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet og LO Stat, YS Stat, Unio og Akademikerne enighet om et generelt tillegg fra 1. mai. Dette ble gitt som et stigende kronebeløp på lavere og midlere lønnstrinn, fra kr 4 200 i lønnstrinn (ltr) 19 til kr 4 500 til og med ltr 51. Fra lønnstrinn 52 ble det gitt et lønnstillegg på 1,07 prosent. Det ble ikke avsatt penger til lokale forhandlinger. Partene ble enige om at det kunne føres lokale forhandlinger dersom arbeidsgiver mente det var grunnlag for det. Tilleggene bidro med 0,7 prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2012 til 2013.

Statistikk- og beregningsutvalget i staten har beregnet lønnsveksten for det statlige tariffområdet til 3,5 prosent.

Kommunesektoren/KS-området

I mellomoppgjøret i KS-området i 2013 kom KS og LO Kommune, Unio, YS Kommune og Akademikerne til enighet i forhandlinger. Det ble gitt et generelt tillegg på 0,75 prosent eller minst kr 3 100 fra 1. mai til alle ansatte i stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kapittel 4 i hovedtariffavtalen). Minstelønnsatsene ble hevet tilsvarende. Per 1. mai 2013 skulle arbeidstakere med minimum 20 års lønnsansiennitet ikke ha lavere grunnlønn enn kr 350 700, en økning på kr 12 400 fra 2012. Det ble ikke avsatt midler til lokale forhandlinger etter hovedtariffavtalens kapittel 4.A.1.

For stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse bidro tariff tilleggene i KS-oppgjøret i 2013 til lønnsveksten fra 2012 til 2013 med 0,6 prosentpoeng.

For en del grupper i KS-området (kap. 3 og 5) fastsettes lønnen gjennom lokale lønnsforhandlinger i den enkelte kommune og fylkeskommune, uten noen sentral ramme. Virkningsdato for lønnstillegg er 1. mai med mindre annen dato er avtalt.

I *Oslo kommune* ble det gitt et lønnstillegg fra 1. mai på 2,55 prosent eller minst kr 9 700.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2013 og tariff tilleggene i 2013, er årslønnsveksten fra 2012 til 2013 for hele kommunesektoren, inkl. undervisningssektoren, Oslo kommune og diverse bedriftsmedlemmer⁷, beregnet til 3,7 prosent. For kommuneansatte eksklusiv ansatte i undervisningssektoren er årslønnsveksten beregnet til 3,9 prosent.

Undervisningspersonell

Tilleggene ved lønnsoppgjøret i KS-området i 2013 var også gjeldende for ansatte i undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kap. 4).

For undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse bidro tariff tilleggene i KS-oppgjøret i 2013 til lønnsveksten fra 2012 til 2013 med 0,5 prosentpoeng.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2013 og tariff tilleggene i 2013, er årslønnsveksten fra 2012

til 2013 for undervisningsstillinger i hele kommunesektoren beregnet til 3,2 prosent.

1.2.7 Lønnsutviklingen i Spekter-området

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjons medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet og hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

For Spekter-Helse er det for LO, YS, noen av Unios forbund og Den norske legeförening de siste årene avtalt et nasjonalt nivå II (A2) der det forhandles mellom Spekter-Helse og de enkelte foreninger/forbund i hovedorganisasjonene om særskilte lønns- og arbeidsvilkår for den enkelte forenings medlemmer.

I mellomoppgjøret i 2013 ble det på A-nivå mellom Spekter og LO Stat og mellom Spekter og YS Spekter enighet om et generelt tillegg fra 1. april 2013 på kr 1 463 per år. Det ble gitt et ytterligere tillegg på kr 2 730 per år til arbeidstakere (unntatt lærlinger og unge arbeidstakere) med årslønn på kr 365 670 eller lavere.

Det ble ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg. For akademikergruppene i Spekter (ekskl. Legeföreningen) gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2013 og de avtalte tilleggene gitt i forhandlingene i de ulike virksomhetene, er årslønnsveksten fra 2012 til 2013 i Spekter-området ekskl. helseforetakene beregnet til 3,6 prosent.

I mellomoppgjøret i 2013 i *helseforetakene* kom Spekter og forbundene i LO og YS til enighet i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A2) om et generelt tillegg fra 1. mai 2013 på 0,75 prosent eller minst kr 3 100 per år. Minstelønnsatsene ble hevet med kr 3 000 eller mer fra 1. mai. Avtalen innebar også at minstelønnen i stillingsgruppe 1 for ansatte med 20 års ansiennitet (stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning), skulle være minimum kr 351 000 fra 1. mai 2013, en økning på kr 12 000 fra 2012. Det ble videre gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå i 2013 med virkning fra 1. mai.

⁷ Dette omfatter blant annet ansatte i e-verk, revisjon, vann- og avløp etc.

Spekter og forbundene i Unio med sentral forbundsvis avtaledel (Norsk Sykepleierforbund, Norsk Fysioterapeutforbund, Norsk Ergoterapeutforbund og Utdanningsforbundet) kom i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A2) til enighet om at alle som er omfattet av overenskomstene skal sikres et tillegg på minst 0,75 prosent fra 1. mai. Minstelønnssetningene ble hevet med kr 3 000 eller mer fra 1. mai. Det ble også gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå med lønnsregulering med virkning fra 1. mai. For medlemmer av Unio som ikke er omfattet av sentrale forbundsvise forhandlinger, ble det gjennomført lokale forhandlinger.

I oppgjøret mellom Spekter-Helse og Den norske legeförening kom partene til enighet i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A 2) for helseforetakene. I helseforetakene fikk turnusleger et tillegg på kr 14 000 per år og leger i spesialisering et tillegg fra kr 19 000 til kr 20 000. Tilleggene ble gitt med virkning fra 1. januar 2013. Det ble gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå for medlemmer av Den norske legeförening som ikke fikk generelle tillegg i A 2-forhandlingene. For øvrige forbund i Akademikerne ble det gjennomført lokale forhandlinger.

For nærmere omtale av lønnsoppgjøret i 2013 i helseforetakene, vises det til vedlegg 1.

På grunnlag av tallmateriale/lønnsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå for 2012 og 2013 og lønnstilleggene i disse to årene, har utvalget beregnet årslønnsveksten i helseforetakene fra 2012 til 2013 til 3,8 prosent. På grunnlag av lønnsstatistikk per 1. oktober 2013 anslo utvalget lønnsveksten i helseforetakene til 3 prosent i februar rapporten. Informasjon om lønnsvekst i 4. kvartal 2013 er bakgrunnen for at den beregnede årslønnsveksten er høyere enn anslaget gitt i februar rapporten.

1.3 Lønnsoverhenget

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturerendringer i det andre året.

Utvalget anslår overhenget til 2014 til 0,8 prosent i gjennomsnitt i de største forhandlingsområdene. Gjennomsnittlig overheng i de tre foregående år var på 1,6 prosent. For områdene i tabell 1.6 varierer overhenget til 2014 fra 0,3 prosent for ansatte i undervisningsstillinger i kommunene til 1,4 prosent for industrifunksjonærer i NHO-

bedrifter. For industriarbeidere i NHO-bedrifter er overhenget beregnet til 1,2 prosent.

I tillegg til lønnsoverhenget kan lønnsveksten til neste år i enkelte områder også bli påvirket enten av allerede avtalte tariff tillegg eller av garantiordninger og satsreguleringsbestemmelser.

Garantiordninger og satsreguleringsbestemmelser sikrer områder en (automatisk) lønnsvekst, gjerne i forhold til en fastlagt referansegruppes lønn. Fra 2011 er nye ordninger kommet til, blant annet for regulering av minstelønnssetninger i LO – NHO-området.

Virkinger av alle avtalte tillegg inklusive slike ordninger, defineres som tariff tillegg når de er kjent. En del av disse tilleggene vil ikke være klare før endelig statistikk foreligger.

Prinsipielt står allerede avtalte lønnstillegg for neste år i en noe annen stilling enn det ovennevnte. Ved å avtale lønnstillegg i et tariffoppgjør for neste år, legger en føringer for årslønnsveksten året etter. På denne bakgrunn bør beregninger av lønnsoverheng til ett år suppleres med opplysninger om eventuelle allerede avtalte tillegg for det samme året.

1.4 Lønnsutviklingen for ledere

1.4.1 Lønnsutviklingen eksklusive opsjons- og naturalytelser for ledere i enkelte næringer

I dette avsnittet presenteres lønnsveksten fra 2012 til 2013 for ledere i en del næringer basert på samme lønnsbegrep som i tabell 1.1, dvs. avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus. Tallene omfatter ledere i foretak i næringsvirksomhet utenom offentlig forvaltning og helseforetakene. Offentlig eide foretak er inkludert. Tallene er basert på Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk. Lønnsveksten er regnet som endring i månedslønn fra september/oktober det ene året til samme tidspunktet året etter.

Det presenteres tall for to grupper av ledere i næringsvirksomhet:

- Gruppen med yrkeskode 1210, «administrerende direktører» i store og mellomstore foretak, dvs. foretak med 10 eller flere ansatte. Gruppen kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak.
- Gruppen med yrkeskode 1300, «ledere av små foretak», dvs. foretak med færre enn 10 ansatte.

Totalt omfattet utvalget til lønnsstatistikken i 2013 om lag 23 700 heltidsansatte personer innen disse to ledergruppene.

Tabell 1.6 Lønnsoverhenget fra året før i prosent. 2009–2014.

Område/gruppe:	2009	2010	2011	2012	2013	2014
NHO-bedrifter i industrien i alt ¹ :	1,9	1,4	1,5	1,5	1,6	1,3
– Industrierarbeidere	1,8	1,0	1,2	1,3	1,2	1,2
– Industrifunksjonærer	2,0 ²	1,7	1,9	1,8	2,1	1,4
Virke-bedrifter i varehandel	0,9	0,7	1,2	1,0	0,7	1,0
Finanstjenester ³	2,0	1,0	1,3	1,3	1,4	1,0
Staten	3,4	0,9 ⁴	2,3	1,1	2,2	0,8
Kommunene i alt :	2,4	1,1	2,4	0,8	2,4	0,5
– Undervisningspersonale	2,2	1,0	2,4	0,7	2,5	0,3
– Øvrige ansatte	2,5	1,1	2,4	0,8	2,3	0,6
Ansatte i Spekter-bedrifter:						
– Helseforetakene ⁵	3,6	2,0	1,9	0,8	1,0	0,7
– Øvrige bedrifter	1,6	0,9	0,9	1,2	1,2	0,8
Veid gjennomsnitt ⁶	2,3	1,2	1,9	1,0	1,8	0,8

¹ Arbeidere og funksjonærer i industrien er vektet sammen med lønssummen i hver gruppe som vekt.

² Overhenget til 2009 ble endret fra 2,5 til 2,0 prosent som følge av ny næringsstandard, se avsnitt 1.2.3 i NOU 2010:4.

³ Forretnings- og sparebanker og forsikring under ett som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring.

⁴ Omlegging av beregningsmetode trakk opp overhenget til 2010 med 0,3 prosentpoeng i forhold til tidligere beregning, jf. tabell 1.7 i NOU 2010: 4.

⁵ Overhenget er beregnet på Spekters tallmateriale for årene 2009, 2010 og 2014. For de andre årene beregnet på tallmateriale fra Statistisk sentralbyrå.

⁶ Overhenget er et gjennomsnitt for flere grupper enn de som er med i tabell 1.6. Fra og med 2010 omfatter beregningen ansatte i virksomheter som er medlemmer av arbeidsgiverorganisasjoner og ansatte i offentlig forvaltning inklusive helseforetakene. Antall årsverk i hver gruppe er brukt som vekter.

Kilde: Beregningsutvalget.

Tabell 1.7 viser at lønnsveksten regnet som endring i gjennomsnittslønn fra september/oktober 2012 til september/oktober 2013 for administrerende direktører varierte en del mellom næringene som er med i tabellen, fra uendret gjennomsnittslønn i forretningsmessig tjenesteyting til 21,5 prosent i olje- og gassutvinning. For administrerende direktører i industrien var lønnsveksten 0,8 prosent. For ledere av små foretak var lønnsveksten i 2013 høy i faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting, mens veksten varierte mellom 1,0 og 6,4 prosent i de andre næringene i tabell 1.7. Gjennomsnittslønnen for administrerende direktører under ett steg med 2,9 prosent fra september/oktober 2012 til samme tidspunkt i 2013, mot 0,3 prosent året før. For ledere av små foretak var lønnsveksten 3,0 prosent, mot 3,1 prosent året før.

I næringene bygg- og anleggsvirksomhet, varehandel og IKT var lønnsveksten for administrerende direktører fra september/oktober 2012 til samme tidspunkt i 2013 høyere enn for lønns-

kerne ellers i disse næringene. I de andre næringene i tabell 1.7 var det omvendt

Fra september/oktober 2011 til samme tidspunkt i 2012 var lønnsveksten for administrerende direktører høyere enn for lønnsstakerne ellers i næringene bygg- og anleggsvirksomhet, forretningsmessig tjenesteyting, hotell- og restaurantvirksomhet og samferdsel, mens det var omvendt i de andre næringene.

1.4.2 Lønnsutviklingen for ledere inklusive opsjons- og naturalytelser

Beregningsutvalget presenterer i dette avsnittet en lønnsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå for ledere i foretak utenom offentlig forvaltning og helseforetakene. Statistikken bygger på datamaterialet Statistisk sentralbyrå innhenter til lønnsstatistikken. Videre er det hentet tillegginformasjon fra LTO-registeret om opsjons- og naturalytelser. Statistikken dekker perioden 2004 til 2012. Denne lederlønnsstatistikken bygger på yrkesklassifise-

Tabell 1.7 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober 2012 og 2013 for administrerende direktører² og ledere³ av små foretak i enkelte næringer. Eksklusive opsjons- og naturalytelser. Lønnsvekst fra året før i prosent.

	Administrerende direktører				Ledere av små foretak			
	Lønnsvekst		Lønnsnivå 2013	Antall i utvalget 2013	Lønnsvekst		Lønnsnivå 2013	Antall i utvalget 2013
	2012	2013			2012	2013		
Olje- og gassutvinning inkl. tjenesteyting	÷7,3	21,5	1 933 200	78	-	-	-	-
Industri	1,2	0,8	1 020 000	1 179	1,2	6,4	640 800	594
Bygg- og anleggsvirksomhet	3,9	3,4	798 000	734	3,8	2,2	607 200	761
Varehandel	1,6	6,6	790 800	3 024	4,1	2,2	496 800	6 905
Samferdsel	4,0	0,5	939 600	475	3,4	÷1,9	568 800	337
IKT	÷1,9	7,3	1 146 000	850	7,2	1,0	844 800	298
Finanstjenester	÷4,7	4,4 ⁴	1 668 000	583	-	-	-	-
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	3,4	0,7	1 053 600	562	÷3,7	9,8	756 000	356
Forretningsmessig tjenesteyting	4,4	0,0	879 600	384	5,4	5,8	639 600	243
Alle næringer	0,3	2,9	880 800	12 563	3,1	3,0	570 000	12 780

¹ Månedslønn ekskl. overtid*12. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte.

³ Ledere av små foretak med færre enn 10 ansatte.

⁴ Gjennomsnittslønnen falt med 3,7 prosent fra 2012 til 2013 i Annen finansiell tjenesteyting, mens den økte med 10,1 prosent i Bank- og forsikringsvirksomhet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken.

ringen for å definere ledere (jf. boks 1.4). Statistikken kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak.

Lønnsveksten er regnet som endring fra september/oktober det ene året til samme tidspunktet året etter og kan i det enkelte år ikke direkte sammenliknes med veksten i gjennomsnittlig årslønn fra det ene året til det andre slik den framkommer i tabell 1.1. Over tid vil det likevel bli stor grad av samsvar mellom disse to måtene å beregne lønnsveksten på.

Tabell 1.8 viser at gjennomsnittslønnen for administrerende direktører var uendret fra september/oktober 2011 til samme tidspunkt i 2012, mot en vekst på 4,0 prosent i tilsvarende periode året før. Opsjons- og naturalytelser i kroner var om lag uendret for denne ledergruppen fra 2011 til 2012. Lønnsveksten varierer med foretaksstørrelse, fra ÷0,5 prosent for administrerende direktører i foretak med 25–99 ansatte til 1,7 prosent i foretak med under 25 ansatte. For ledere i småbedrifter var lønnsveksten 2,8 prosent fra september/oktober 2011 til september/oktober 2012,

mot 3,9 prosent året før. For alle ledere var veksten 1,8 prosent fra september/oktober 2011 til september/oktober 2012, mot 5,0 prosent året før. Andelen som ledere i små bedrifter utgjorde av alle ledere, gikk ned fra 2011 til 2012. Dette trakk isolert sett opp samlet lønnsvekst for ledere i alt i 2012.

Ledere i foretak med 10 eller flere ansatte blir kodet som administrerende direktører i lønnsstatistikken. Dette er en forholdsvis lav grense, slik at en del ledere trolig får denne koden uten å utføre oppgaver eller ha det ansvaret en vanligvis forbinder med en administrerende direktør.

I tabell 1.9 er administrerende direktører rangert etter stigende lønnsnivå og inndelt i desiler. Det var om lag 1 050 direktører i hvert desil i 2012 og om lag 1 000 i 2011. Tabellen viser at lederne i 10. desil har en gjennomsnittslønn på om lag 2,1 millioner kroner per september/oktober 2012. Opsjons- og naturalytelser for denne gruppen var 115 200 kroner i 2012. Lønnsveksten i 2012 var høyere i desilene 1–5 enn i desilene 6 til 10. I 2011 var lønnsveksten høyest i de øverste desilene.

Tabell 1.8 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører og ledere av små foretak. Vekst fra året før i prosent.

	Administrerende direktører ²	Ledere av små foretak ³	Alle ledere
2005	5,5	0,7	3,3
2006	5,5	3,4	5,6
2007	2,6	7,8	6,3
2008	10,3	5,1	6,2
2009	-1,5	1,9	1,2
2010	5,1	3,3	4,2
2011	4,0	3,9	5,0
2012	0,0	2,8	1,8
2004–12	35,6	32,6	38,8
Gj. sn. per år	3,9	3,6	4,2
Lønnsnivå 2012	878 400	564 000	692 400
– Herav opsjonsytelser og naturalytelser	16 800	3 600	9 600
Antall ledere i utvalget i 2012	10 583	12 824	23 407

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte

³ Ledere av små foretak med færre enn 10 ansatte

Kilder: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

Tabell 1.9 Gjennomsnittslønn¹ etter desiler per september/oktober 2012 for administrerende direktører². Inklusive opsjons- og naturalytelser. Vekst i prosent fra året før.

Desiler	Samlet årslønn	Prosent av sum lønn		Lønnsvekst fra året før		Opsjons- og naturalytelser
	2012	2012	2011	2012	2012	
1	370 800	4,2	2,7	2,3	-	
2	464 400	5,3	2,7	3,2	-	
3	525 600	6,0	2,2	3,8	0	
4	590 400	6,7	1,7	2,7	1 200	
5	673 200	7,7	0,6	3,5	2 400	
6	770 400	8,8	1,6	1,4	4 800	
7	907 200	10,3	3,2	1,6	7 200	
8	1 072 800	12,2	3,8	1,4	9 600	
9	1 315 200	15,0	4,0	-0,5	15 600	
10	2 091 600	23,8	8,1	-4,6	115 200	
Alle	878 400	100,0	4,0	0,0	16 800	

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

Boks 1.4 Lønn for ledere basert på Statistisk sentralbyrås lederlønsstatistikk

Lederlønn basert på Statistisk sentralbyrås lønsstatistikk omfatter heltidsansatte ledere i foretak utenom offentlig forvaltning og helseforetakene. Lederne er hentet fra yrkeskode 1210, administrerende direktør, i foretak med flere enn 10 ansatte og yrkeskode 1300, ledere i små foretak, med færre enn 10 ansatte. Statistikken kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak. Lønsstatistikken bygger på et representativt utvalg av virksomheter med fulltelling blant de største foretakene i hver næring, og et utvalg blant små foretak. Lønns-

statistikken er en strukturstatistikk, som skal ta inn over seg alle strukturelle endringer i arbeidsmarkedet fra år til år, som f. eks. jobbskifter, sysselsettingsendringer, omstrukturering og sammenslåinger/oppsplitting av foretak. Det vil dermed skje en viss utskifting av ledere som er med i lederlønsstatistikken fra det ene året til det neste.

Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

Tabell 1.10 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober 2012 inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører². Menn og kvinner. Vekst fra året før i prosent.

	Antall	Samlet lønnsnivå ¹	Lønnsvekst fra året før	Opsjons- og naturalytelser	
	2012	2012	2012	2011	2012
Alle adm. direktører ²	10 583	878 400	0,0	16 800	16 800
– menn	7 793	938 400	0,4	19 200	19 200
– kvinner	2 790	669 600	÷0,4	8 400	7 200

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte

Kilder: Statistisk sentralbyrå, lønsstatistikken og LTO-registeret.

Tabell 1.10 viser lønnsutviklingen og lønnsnivå for kvinnelige og mannlige ledere. Kvinnelige administrerende direktører hadde nedgang i gjennomsnittslønnen fra september/oktober 2011 til samme tidspunkt i 2012, mens det var en svak økning for menn. Gjennomsnittlig lønnsnivå for kvinnelige administrerende direktører var per september/oktober 2012 om lag 71 prosent av lønnsnivået for mannlige administrerende direktører.

Tabell 1.11 viser gjennomsnittlig lønnsnivå og lønnsutvikling for administrerende direktører etter foretaksstørrelse. Det er ikke en entydig sammenheng mellom foretaksstørrelse og lønnsnivå. I 2012 var lønnsnivået høyest for administrerende direktører i foretak med 100 til 249 ansatte. Noe av forklaring på dette kan være at statistikken omfatter flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak, slik at sammensetningen av ledergruppen som inngår kan variere mellom foretaksstørrelser. Det kan også skyldes næringsvise for-

skjeller i foretaksstørrelser. Utvalget vil se nærmere på dette til junirapporten.

1.4.3 Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor

Utvalget presenterer i dette avsnittet tall for lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor fra 1. oktober/1. desember 2008 til samme tidspunkt i 2013. Følgende grupper inngår i denne statistikken:

- *Øverste administrative leder* (rådmenn) i kommuner og fylkeskommuner
- *Øverste leder* i forvaltningen, etater, direktorater og finansieringsinstitusjoner i staten.
- *Administrerende direktør* i de regionale helseforetakene herunder også de forskjellige helseforetakene.

Utplukket av ledere er basert på Statistisk sentralbyrås ordinære lønsstatistikk. Lønnsbegrepet har

Tabell 1.11 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober 2012 inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører² etter foretaksstørrelse. Vekst fra året før i prosent.

Foretaksstørrelse, ansatte	Antall administrerende direktører ²	Samlet lønnsnivå ¹	Lønnsvekst fra året før	Opsjons- og naturalytelser
	2012	2012	2012	2012
0–24	2 823	739 200	1,7	9 600
24–99	2 756	934 800	+0,5	16 800
100–249	1 309	1 195 200	+0,3	27 600
250 og over	3 695	991 200	0,5	26 400
Alle	10 583	878 400	0,0	16 800

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte

Kilder: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

Tabell 1.12 Gjennomsnittslønn¹ per oktober/desember for toppledere i offentlig sektor. Alle ledere. Lønnsvekst fra året før i prosent.

	Antall	Gjennomsnittlig årslønn ¹		Lønnsvekst			
		2013	2013	2009	2010	2011	2012
Kommuner og fylkeskommuner	407	867 600	6,3	5,4	5,8	5,2	4,5
Staten	231	1 104 000	8,4	3,7	4,3	3,5	5,0
– Toppledere på lederlønnssystemet ²	128	1 174 800	9,4	3,7	3,6	1,5	5,7
– Toppledere ³ lønnet etter lønnsregulativet i hovedtariffavtalen	103	1 014 000	6,2	3,6	4,4	7,9	3,3
Offentlige toppledere i alt ⁴	663	975 600	6,6	4,6	5,1	4,3	4,2

¹ Omfatter grunnlønn, faste og variable tillegg. Gjennomsnittlig årslønn er definert som månedslønn per oktober/desember*12.

² Dersom det er flere ledere lønnet etter lederlønnssystemet på ulike nivåer innen samme enhet, er bare toppleren tatt med.

³ Den høyeste lønte i hvert foretak

⁴ Inkluderer administrerende direktører i helseforetakene

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

samme innhold som ellers i kapittel 1, dvs. fast avtalt lønn (grunnlønn/regulativlønn) og faste og variable tillegg. I staten omfatter utplukket både toppledere som er lønnet etter lederlønnssystemet⁸ i staten og toppledere av etater som er lønnet etter lønnsregulativet i hovedtariffavtalen i staten.

Det er små grupper det er beregnet lønnsvekst for i tabell 1.12. Endringer i antallet

som er med i gruppene, kan derfor gi forholdsvis store utslag i beregnet lønnsvekst.

Lønnsveksten for toppledere i offentlig sektor var i gjennomsnitt 4,2 prosent fra oktober/desember 2012 til oktober/desember 2013, mot 4,3 prosent året før. For toppledere i kommuner og fylkeskommuner var lønnsveksten fra desember 2012 til desember 2013 4,5 prosent, mot 5,2 prosent året før. I staten var veksten fra oktober 2012 til oktober 2013 5,0 prosent, mot 3,5 prosent året før. Gjennomsnittlig lønnsvekst for toppledere i offentlig sektor omfatter også administrerende direktører i helseforetakene. Lønnsnivået for denne gruppen i helseforetakene var per oktober 2013 1 546 800 kroner, og lønnsveksten var i gjen-

⁸ Staten inngår individuelle lederlønnskontrakter med alle ledere tilknyttet lederlønnssystemet. Stillingens ansvar, omfang og kompleksitet avgjør om den innplasseres. Systemet består av to elementer; basislønn/grunnlønn og et individuelt tillegg. Det er ca. 300 toppledere som er tilknyttet systemet, blant annet departementsråder og ekspedisjonssjefer i departementene samt toppledere i større etater og institusjoner, fylkesmenn og politimestere.

nomsnitt 1,0 prosent fra oktober 2012 til oktober 2013, mot 6,1 prosent året før.

Gjennomsnittlig lønnsvekst for toppledere fra oktober/desember 2012 til samme tidspunkt i 2013 var med unntak for toppledere i helseforetakene og toppledere i staten lønnet etter lønnsregulativet, høyere enn for lønnstakere ellers i offentlig sektor.

Per desember 2013 var gjennomsnittslønnen for toppledere i kommuner og fylkeskommuner om lag 867 600 kroner. I staten tjente topplederne i gjennomsnitt om lag 1 104 000 kroner per oktober 2013. Lønnen var en del høyere for toppledere på lederlønnssystemet enn for toppledere lønnet etter lønnsregulativet i hovedtariffavtalen.

1.5 Lønnsutviklingen for kvinner og menn

I dette avsnittet presenteres tall for utviklingen i gjennomsnittlig lønnsforskjell mellom kvinner og menn etter forhandlingsområder, næring, utdanningslengde, alder og samlet for alle lønnstakere både etter gjennomsnittslønn og medianlønn. Lønnsforskjellene måles for heltidsansatte eller per årsverk der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

Forskjeller i kvinners og menns yrkesdeltaelse, bransje/sektortilknytning, utdanning, arbeidserfaring og kompetanse er fortsatt viktige faktorer bak lønnsforskjellene. Det samme er kjønnsdelingen i arbeidsmarkedet. Kvinner og menn er i næringer og bransjer med ulik lønns-evne og avtaledekning, og de har ulike stillinger på arbeidsplassene. Både endret antall kvinner og menn og endring i ulikhetene mellom dem over tid, kan dermed påvirke lønnsforskjellene slik de måles her. Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn kan også avspeile ulike former for lønnsdiskriminering. Kvantifisering av ulike bidrag til utviklingen i gjennomsnittlig lønnsforskjell krever egne analyser.

TBU har statistikk for utviklingen i *gjennomsnittslønn* mellom kvinner og menn for ulike forhandlingsområder siden 1984 og samlet for alle kvinner og menn fra 1997. For arbeidsmarkedet under ett var det for heltidsansatte en tilnærming i relativ lønn på 1,7 prosentpoeng fra 1997 fram til og med 2008. I 2008 var det et brudd i serien. Fra 2009 til 2013 ble forskjellen redusert med 1,2 prosentpoeng. Når vi inkluderer deltidsansatte, ble forskjellen fra 2009 redusert med 1,1 prosentpoeng. Ser vi på *medianlønn* mellom kvinner og menn, var det en tilnærming fra 1997 til 2008 på

1,4 prosentpoeng. Fra 2009 til 2013 ble lønnsforskjellene redusert med 1,6 prosentpoeng.

Lønnsforskjeller etter forhandlingsområder

Tabell 1.13 viser lønnsutviklingen per årsverk for kvinner og menn i en del forhandlingsområder. Tabellen tar utgangspunkt i TBUs årslønnsbegrep, jf. vedlegg 2. Tabellen viser gjennomsnittlig årslønn for kvinner i forhold til gjennomsnittlig årslønn for menn i perioden 2004–2013. Det oppgis også gjennomsnittlig årslønn for kvinner og menn i 2013.

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn ble i følge lønnsstatistikken og utvalgets beregninger redusert fra 2012 til 2013 både for industri-funksjonærer og industriarbeidere i NHO-bedrifter, ansatte i Spekterområdet inkludert helseforetakene og for undervisningspersonell i kommune/fylkeskommune.

For ansatte i kommunene eksklusive skoleverket har lønnsforskjellene økt. For de andre områdene har forskjellen vært uendret eller det har vært små endringer.

I den siste 10-årsperioden har det vært flere brudd i seriene for de ulike forhandlingsområdene. Tatt hensyn til disse bruddene har det over en tiårsperiode (2004–2013) vært tilnærming eller stabilitet i kvinners og menns lønn for de fleste forhandlingsområdene med unntak av i finan-stjenester og for ansatte i Virke-bedrifter. Økte lønnsforskjeller i Virke-bedrifter skyldes strukturelle endringer (fram t.o.m. 2012), i første rekke sterk økning i antallet kvinnelige butikkmedarbeidere, som har relativt lav lønn.

I hovedgruppene i tabell 1.13 er det forholdsvis store variasjoner i størrelsen på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Imidlertid er disse gruppene ikke sammenliknbare med hensyn til sammensetning da noen områder har mer ensartete stillingsstrukturer enn andre. For eksempel er stillingsstrukturen blant industriarbeidere relativt enhetlig, mens den er mer sammensatt blant annet i finan-stjenester og i helseforetakene. Tabellen egner seg dermed mest til å følge utviklingen i de enkelte områdene over tid.

Lønnsforskjellen mellom alle sysselsatte kvinner og menn

Når en veier alle grupper sammen, får en et samletall som uttrykker de totale lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i Norge. I tabell 1.14 presenteres tre ulike måter å beregne dette på: Gjennomsnittslønn for heltidsansatte, gjennomsnittlig

Tabell 1.13 Gjennomsnittlig årslønn¹ for kvinner i forhold til gjennomsnittlig årslønn for menn i noen store forhandlingsområder. Per årsverk.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Årslønn	Årslønn	Kvinne
											Menn	Kvinner	andel ²
Industriarbeidere i NHO-bedrifter	89,3	89,1	89,5	88,3	88,5	88,3 ³	88,4	89,2	88,8	89,2	430 600	384 000	18
Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter	77,3	77,1	77,6	77,7	78,2	78,9 ³	79,4	79,5	80,4	81,2	692 200	561 800	30
Virke-bedrifter i varehandel ^{4,9}	87,6	87,5	87,4	87,8	85,6 ³	85,3	85,9	84,9	84,0	83,7	475 600	398 300	43
Ansatte i hotell og restaurant i NHO-bedrifter	93,7	94,6	94,3	94,8	94,4	94,1 ³	94,4	94,6	95,6	95,7	337 500	323 100	58
Finanstjenester ^{4,5}	75,9	75,2	74,1	74,1	72,1 ³	73,1	73,4	73,4	74,1	73,8	734 800	542 200	49
Statsansatte ^{4,7,10}	89,8	89,9	90,9	91,4	91,5	90,9	91,2	91,7	92,3	92,5	533 000	493 000	49
Ansatte i kommunene ⁸	90,0	89,9	90,9	90,4	91,3	91,4	91,8	91,5	92,2	92,5	474 200	438 500	75
Herav: Undervisningspersonell ^{6,8}	96,2	97,0	96,4	96,6	96,7	96,8	96,9	97,0	97,1	97,7	503 800	492 000	67
Øvrige ansatte	91,1	90,9	91,5	90,9	91,2	91,2	91,5	91,0	91,9	91,2	464 700	423 900	76
Statlige eide helseforetak i Spekter-området ¹¹	76,1	78,2	78,2	79,5	80,8	81,7	81,5	82,2	82,2	83,0	578 400	480 000	75
Spekter-området ekskl. statlige eide helseforetak	92,8	93,1	94,1	94,3	93,6	94,2	95,1	96,0	96,3	96,8	487 800	472 100	37

¹ Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

² Andel heltidsansatte kvinner/årsverk kvinner innenfor det enkelte området.

³ Tallene er beregnet etter ny næringsstandard fra og med dette året. Sammenlignet med tidligere år vil det være et brudd i tidsserien.

⁴ Gjelder heltidsansatte.

⁵ Omfatter heltidsansatte i bank og forsikring, (Norges Bank er ikke inkludert). Statistikken omfatter noe mer enn tariffområdet for bank og forsikring.

⁶ Undervisningspersonale i skoleverket ble overført fra det statlige tariffområdet til det kommunalt/fylkeskommunale tariffområdet fra og med 1. mai 2004. Oslo kommune er inkludert fra og med 2006.

⁷ Månedslønn per oktober*12 fra og med 2007.

⁸ Månedslønn per 1. desember *12 fra og med 2008.

⁹ Tallet for ansatte i Virke-bedrifter i varehandelen fra og med 2008 er ikke sammenliknbart med tallene for foregående år. Lønnsstatistikken er lagt om ved at populasjonen er utvidet med nye ledergrupper fom 2008. Disse gruppene har en klar overvekt av menn. Inkludering av disse gruppene medfører et nivåskift i tabellen, dvs. at kvinners lønn som andel av menns lønn blir lavere som følge av denne omleggingen.

¹⁰ Kvinners andel av menns lønn er fra og med 2009 påvirket av ny beregningsmetode. Tallet for 2010 er påvirket av ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten. For 2013 er det for statsansatte foretatt korrigeringer i lønnsdataene for forsvarret i forhold til publiserte lønnsdata fra SSB.

¹¹ Månedslønn per 1. oktober*12 (heltidsekvivalenter).

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 1.14 Kvinners gjennomsnittlønn per dato¹ i forhold til menns for hhv. Heltidsansatte, per årsverk og medianlønn² per dato¹ for heltidsansatte.

	2004	2005	2006	2007	2008	2008 ³	2009	2010	2011	2012	2013	Månedslønn per dato ¹ *12	
												Menn	Kvinner
Gjennomsnittslønn per dato ¹ for heltidsansatte	86,6	86,8	86,8	86,5	87,1	86,3	86,7	87,2	87,2	88,3	87,9	534 000	469 200
Gjennomsnittslønn per dato ¹ per årsverk ⁴	84,7	84,7	84,6	84,3	85,0	83,9	84,7	85,0	85,3	86,5	85,8	524 400	450 000
Median lønn ² per dato ¹ for heltidsansatte	91,5	91,4	91,8	91,2	92,1	91,2	91,8	92,9	92,9	94,2	93,4	471 600	440 400

¹ Månedslønn per september/oktober/desember.

² Median lønn finner en ved å sortere lønnen for lønnstakere etter størrelse og så finne lønnsnivået for den personen som blir liggende i midten.

³ Tallene er beregnet etter ny næringsstandard.

⁴ Heltids- og deltidsansatte hvor deltidsansatte er omgjort til heltidsekvivalenter.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

lønn per årsverk og medianlønn for heltidsansatte. Medianlønn finner en ved å sortere lønnen for lønnstakere etter størrelse og så finne lønnsnivået for den personen som blir liggende i midten. Ved en slik beregningsmetode vil de høyeste og laveste lønnsnivåene være uten betydning.

Det har vært en økning i forskjellen mellom kvinners og menns gjennomsnittlige lønn målt ved alle disse tre begrepene det siste året. Fra 2012 til 2013 økte lønnsforskjellen mellom heltidsansatte kvinner og menn med 0,4 prosentpoeng. Kvinnene tjente i gjennomsnitt 87,9 prosent av menns lønn i 2013 mot 88,3 prosent i 2012 (tabell 1.14).

Når deltid inkluderes, økte den relative lønnsforskjellen med 0,7 prosentpoeng fra 86,5 prosent til 85,8 prosent. En nærmere analyse viser at økt lønnsforskjell siste år særlig er knyttet til ulike uregelmessige tillegg for kvinner og menn. For avtalt lønn alene er kjønnsforskjellen i lønn nær uendret. Ser vi de to siste årene samlet, er det en tilnærming fra 2011.

Målt ved medianlønn har de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn økt med 0,8 prosentpoeng, fra 94,2 til 93,4 prosent. Ved å sammenligne medianlønn i stedet for gjennomsnittlønn, er forskjellene mellom kvinner og menn mindre enn ved de andre målene. Hovedårsakene til at vi har mindre lønnsforskjeller målt på denne

måten, er at menn i større grad enn kvinner er å finne blant de med høyt lønnsnivå og at flere kvinner enn menn er å finne blant de med lavt lønnsnivå. Høye enkeltlønninger blant menn betyr mer enn lave enkeltlønninger blant kvinner.

Lønnsforskjeller etter næring

Tabell 1.15 viser heltidsansatte kvinners lønn som andel av menns fordelt etter næring. Det er her tatt utgangspunkt i Statistisk sentralbyrås næringsklassifisering og offisielle månedslønnsstatistikk (per september/oktober/desember). I boks 1.5 forklares forskjellene i datagrunnlaget mellom tabell 1.13 og 1.15.

I tiårsperioden 2004 til 2013 ble lønnsforskjellene mellom kvinner og menn redusert eller var uendret for de fleste næringene med unntak av ansatte i finanstjenester.

For utviklingen av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn fordelt etter næring (2004–2013) og hvor deltid er inkludert, vises det til tabell 4.11 i vedlegg 4. Generelt er lønnsforskjellene større når deltid inkluderes. Dette har sammenheng med at mange deltidsansatte er å finne i lavere stillinger. Et unntak er helseforetakene og private helse- og sosialtjenester hvor lønnsforskjellene blir mindre når deltid inkluderes.

Tabell 1.15 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns gjennomsnittslønn etter næring. Heltidsansatte.

	2004	2005	2006	2007	2008 ³	2009	2010	2011	2012	2013	Månedslønn per dato ^{1*12}		Andel kvinner ⁴
											Menn	Kvinner	2013
Olje- gass og bergverksdrift	87,0	87,7	89,1	90,9	89,7	91,0	92,1	93,3	93,8	94,1	775 200	729 600	20
Industri	88,5	89,6	89,9	89,0	88,5	89,0	89,6	90,1	90,6	91,7	504 000	462 000	20
Kraftforsyning	89,1	91,5	90,4	91,2	92,0	91,2	92,6	94,2	93,9	95,2	604 800	576 000	19
Bygge- og anleggsvirksomhet	97,4	98,1	99,4	98,2	99,1	98,8	101,4	102,5	102,4	103,4	459 600	475 200	6
Varehandel i alt	85,1	84,2	84,4	83,1	84,0	84,1	84,8	85,3	84,6	85,3	489 600	417 600	34
Samferdsel	89,0	90,0	89,8	89,6	89,4	89,5	89,5	90,4	91,5	89,8	495 600	445 200	18
Hotell- og restaurant	89,9	89,1	89,7	89,3	91,3	92,5	90,8	91,6	93,0	92,6	388 800	360 000	50
Informasjon og kommunikasjon					82,9	83,3	83,8	83,5	84,9	85,5	662 400	566 400	29
Finanstjenester	73,3	71,9	69,5	68,6	65,3	69,1	69,0	68,1	70,4	71,3	786 000	560 400	46
Omsetning og drift av fast eiendom					81,8	82,7	81,9	86,4	84,4	87,8	631 200	554 400	33
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting					76,9	78,2	78,4	78,1	78,3	78,4	699 600	548 400	38
Forretningsmessig tjenesteyting					90,6	89,9	91,4	91,4	93,2	91,1	442 800	403 200	36
Privat undervisning	87,9	88,2	88,0	87,2	87,4	88,5	89,5	90,2	90,1	91,5	508 800	465 600	52
Private helse- og sosialtjenester	84,0	84,2	83,8	83,5	83,4	84,1	84,8	85,0	85,9	85,2	487 200	415 200	73
Personlige tjenester					79,2	78,6	76,9	76,2	77,6	75,5	538 800	406 800	64
Ansatte i staten ⁵	90,3	90,8	90,7	91,2	91,3	90,9	91,3	91,6	92,2	91,6	542 400	496 800	45
Kommune/fylkeskommune ²	92,9	92,7	93,0	93,0	93,2	93,4	93,8	93,7	94,0	93,9	489 600	459 600	68
Herav:													
– Skoleverket	96,4	97,0	96,9	97,2	97,2	97,3	97,7	97,7	97,6	98,1	510 000	500 400	
– Øvrige ansatte ²	92,3	91,9	92,6	92,2	92,0	92,1	92,7	92,2	92,8	92,5	478 800	442 800	
Helseforetak	75,2	76,3	76,3	77,8	79,4	80,3	80,1	80,8	81,4	82,2	592 800	487 200	69
Gjennomsnitt heltidsansatte	86,6	86,8	86,8	86,5	86,3	86,7	87,2	87,2	88,3	87,9	534 000	469 200	37

¹ Per september/oktober/desember.

² Ansatte i kraftforsyning og vann og avløp er ikke inkludert.

³ Tallene fra og med 2008 er beregnet etter ny næringsstandard.

⁴ I prosent av alle heltidsansatte i næringen.

⁵ For 2013 er det for staten ikke foretatt korrigeringer i lønnsdataene for forsvaret i forhold til publiserte lønnsdata fra SSB.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 1.5 Forskjeller i statistikkgrunnlag i tabell 1.13 og 1.15

Tabell 1.13 viser lønnsutviklingen for kvinner og menn etter forhandlingsområder. Tabell 1.15 tar utgangspunkt i næringer etter Statistisk sentralbyrås standard for næringsgruppering. Når vi sammenligner disse tabellene, kan utviklingen bli noe forskjellig innenfor den enkelte gruppe siden grupperingen ikke er helt den samme. Bl.a. er også uorganiserte virksomheter med i tabell 1.15 og det skiller her heller ikke mellom arbeidere og funksjonærer. I tabell 1.15 er også

toppledere inkludert i statistikkgrunnlaget. Disse er i stor grad ikke med i tabell 1.13 siden topplederne for de fleste områdene ikke er en del av forhandlingsområdet. Endelig beregnes årslønnsnivået på forskjellig måte da tabell 1.13 for de fleste områdene tar utgangspunkt i en gjennomsnittlig årslønn for hele året, mens tabell 1.15 tar utgangspunkt i registrert månedslønn *12 per september/oktober/desember.

Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn etter utdanning

Tabell 1.16 viser kvinners lønn som andel av menns etter utdanningslengde. Fra 2012 til 2013 har det vært små endringer i lønnsforskjellene mellom kvinner og menn målt etter utdanningslengde med unntak for universitets- og høyskoleutdannede til og med 4 år hvor lønnsforskjellene har økt med 0,7 prosentpoeng.

Ser vi på de to siste årene samlet, er det tilnærming fra 2011 for alle utdanningslengder.

Det er minst lønnsforskjeller for de som har kortest utdanning, dvs. de som har grunnskoleutdanning eller videregående skoleutdanning. Størst lønnsforskjeller er det for ansatte med universitets- eller høyskoleutdanning til og med 4 år.

For utviklingen av lønnsforskjeller mellom heltidsansatte kvinner og menn fordelt etter utdanningsnivå og næring (2004–2013) vises det til tabell 4.12 i vedlegg 4.

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn etter alder

Tabell 1.17 viser heltidsansatte kvinners lønn som andel av menns etter alder. Fra 2012 til 2013 har lønnsforskjellene økt spesielt for aldersgruppene 30–34 år, 40–44 år og 55–59 år. For de andre gruppene har endringene vært små. Ser vi på de to siste årene samlet, er det en tilnærming fra 2011 for de fleste aldersgruppene.

Tabell 1.17 viser også at lønnsforskjellen mellom kvinner og menn øker med økende alder.

Likelønnsstrekk ved oppgjørene i 2013

Følgende trekk ved lønnsoppgjørene er av sentral betydning for hvordan de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn utvikler seg:

- Formen på de sentrale tilleggene, dvs. om det gis generelle prosenttillegg og/eller kronetillegg, om det gis spesielle lavlønnstillegg, tillegg til bestemte yrkesgrupper m.v. Et likt kronetillegg vil gi en noe sterkere gjennomsnittlig prosentvis lønnsvekst for kvinner enn for menn, ettersom det ofte er flere kvinner enn menn i lavlønnsguppene.
- Fordelingen av de lokale tilleggene.
- De relative lønnstilleggene i typiske kvinnesektorer og næringer til forskjell fra mannsdominerte sektorer og næringer.

Meklingsresultatet i mellomoppgjøret 2013 mellom LO og NHO ga et generelt tillegg på kr 0,75 per time. Det ble gitt ytterligere kr 1,40 per time, dvs. totalt kr 2,15 per time, til arbeidstakere på overenskomster med gjennomsnittslønn under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2012 (365 670 kroner). Kvinner utgjorde 47 prosent av disse, mot 25 prosent i alt.

Mellom LO/Handel og Kontor og Virke ble det på *Landsoverenskomsten* gitt et generelt tillegg fra 1. april på kr 0,75 per time og et ytterligere tillegg fra samme dato på kr 1,40 per time fordi overenskomstens gjennomsnittslønn lå under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2012. Videre ble det gitt ytterligere kr 2,50 per time, dvs. totalt kr 4,65 per time til arbeidstakere som er lønnet på trinn 1 og over. Utover dette ble de laveste minstelønnsattsene, trinn 1 – 5, økt med 2 kroner per time. Kvinner befinner seg i større grad enn menn på minstelønnsattsene⁹ slik at dette gir en likelønnsprofil.

⁹ For Virke-bedrifter i varehandel anslås det at 24 prosent av heltidsansatte kvinner har avtalt lønn lavere enn trinn 6, mens tilsvarende tall for menn er 17 prosent. De aller fleste deltidsansatte i dette området har avtalt lønn lavere enn trinn 6 og om lag 3 av 4 er kvinner.

Mellom YS og Virke ble det på *Funksjonæravtalene* og på *Kontoroverenskomsten* gitt et generelt tillegg fra 1. april på kr 0,75 per time, og ytterligere et tillegg på kr 1,40 fra samme dato fordi overenskomstenes gjennomsnittslønn lå under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2012. Videre ble det på *Funksjonæravtalene* og på *Kontoroverenskomsten* gitt ytterligere kr 2,50 per time, dvs. totalt kr 4,65 per time til arbeidstakere som er lønnet på trinn 1 og over. Utover dette ble de laveste minstelønnsattsene, trinn 1 – 5, økt med 2 kroner per time.

I det *statlige tariffområdet* ble det gitt et generelt tillegg som et stigende kronebeløp på lavere og midlere lønnstrinn, fra kr 4 200 i lønnstrinn (ltr.) 19 til kr 4 500 til og med ltr. 51. Fra lønnstrinn 52 ble det gitt et lønnstillegg på 1,07 prosent. Ved eventuelle lokale forhandlinger skal likelønn prioriteres.

I *KS-området* ble det gitt et generelt tillegg på 0,75 prosent eller minst kr 3 100 til alle ansatte i stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse. Minstelønnsattsene ble hevet tilsvarende. Minstelønnsnivået ved 20 års ansiennitet har en garantibestemmelse. Satsen reguleres med den prosentvise endringen per 1. mai i folketrygdens grunnbeløp basert på foregående års G-regulering. 88 prosent av de ansatte på satsen er kvinner. I *KS-området* totalt står kvinner for 78 prosent av årsverkene i stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse. Andel kvinner i de ulike stillingsgruppene framgår av tabell 1.1 i vedlegg 1. Medregnet garantibestemmelsen fikk kvinner i gjennomsnitt de høyeste tilleggene både i prosent og i kroner i 2013-oppgjøret.

Mellom Spekter og LO Stat og mellom Spekter og YS-Spekter ble det (på A-nivå) gitt et generelt tillegg på kr 1 463 per år. Det ble gitt et ytterligere

Tabell 1.16 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns etter lengste utdanning. Per årsverk².

												Månedslønn per dato ^{1*12}		Andel kvinner ⁵
	2004	2005 ³	2006	2007	2008	2008 ⁴	2009	2010	2011	2012 ⁶	2013	2013	2013	
Utdanning på grunnskolenivå	85,9	89,7	89,2	88,8	89,3	88,5	88,1	89,4	90,0	90,1	90,1	398 400	358 800	30
Utdanning på videregående skolenivå	85,4	83,8	83,4	82,3	82,7	81,8	82,0	82,4	82,3	83,0	82,7	498 000	411 600	30
Universitets- eller høyskole- utdanning, tom 4 år	81,1	80,5	79,6	79,2	79,0	78,8	79,6	79,7	79,5	80,6	79,8	612 000	488 400	52
Universitets- eller høyskole- utdanning lengre enn 4 år	82,5	82,4	81,9	81,1	80,5	80,4	81,1	81,3	81,1	81,1	81,2	739 200	600 000	41
Gjennomsnitt per årsverk ²	84,7	84,7	84,6	84,3	85,0	83,9	84,7	85,0	85,3	86,5	85,8	524 400	450 000	37

¹ Per september/oktober/desember.

² Gjelder heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekivalenter.

³ Endrede definisjoner på utdanningsnivåene fra og med 2005. I forhold til tidligere statistikk er det noen flere som har grunnskole og noen færre som har videregående skole som høyeste utdanning.

⁴ Tallene er beregnet etter ny næringsstandard.

⁵ Gjelder heltidsansatte.

⁶ SSB gjennomførte i 2011 en spørreundersøkelse blant innvandrere som ikke hadde noen registrert utdanning i registeret for Befolkningens høyeste utdanningsnivå (BHU). Resultatet fra denne undersøkelsen er at ca 139 000 personer nå har fått påført utdanningskode. Tidligere har disse innvandrerne i tabell 1.16 kun vært med i totaltallet («Gjennomsnitt per årsverk»). Fra og med 2012 er de også med etter «lengste utdanning». Det er et brudd i tallserien mellom 2011 og 2012.

Tabell 1.17 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns fordelt på aldersgrupper. Heltidsansatte.

												Månedslønn per dato ^{1*12}		Andel heltids- ansatte
												Menn	Kvinner	kvinner
	2004	2005	2006	2007	2008	2008 ²	2009	2010	2011	2012	2013	2013	2013	2013
- 24 år	94,0	93,4	93,6	92,7	92,9	91,9	91,7	91,5	91,4	91,7	91,6	342 000	313 200	37
25 – 29 år	93,9	93,8	93,4	92,7	93,1	92,0	92,7	92,7	92,9	93,1	92,6	436 800	404 400	37
30 – 34 år	91,2	90,9	90,6	90,1	90,3	89,3	90,3	91,1	91,2	92,4	91,3	495 600	452 400	36
35 – 39 år	88,7	88,9	88,8	87,6	88,0	87,0	87,6	88,0	87,8	89,0	88,9	542 400	482 400	38
40 – 44 år	85,3	86,5	86,8	86,5	86,8	85,8	86,7	87,1	87,4	88,1	87,5	574 800	502 800	38
45 – 49 år	82,7	83,0	83,1	83,2	84,2	83,3	84,0	85,3	86,0	86,9	86,9	588 000	511 200	38
50 – 54 år	82,9	82,9	82,7	82,3	82,5	81,8	82,4	82,8	83,1	84,9	84,5	597 600	505 200	37
55 – 59 år	81,9	82,1	82,1	82,0	82,7	82,3	82,7	82,6	82,3	83,4	82,7	595 200	492 000	35
60 år og over	81,7	81,5	80,9	80,7	81,6	81,0	81,2	82,0	81,8	82,5	82,5	583 200	481 200	32
Gjennom- snitt hel- tidsansatte	86,6	86,8	86,8	86,5	87,1	86,3	86,7	87,2	87,2	88,3	87,9	534 000	469 200	37

¹ Per september/oktober/desember.

² Tallene er beregnet etter ny næringsstandard.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

tillegg på kr 2 730 per år til arbeidstakere (unntatt lærlinger og unge arbeidstakere) med årslønn på kr 365 670 eller lavere.

I helseforetakene kom Spekter og forbundene i LO og YS til enighet i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A2). Det ble enighet om et generelt tillegg fra 1. mai 2013 på 0,75 prosent eller minst kr 3 100 per år. Minstelønnsatsene ble hevet med kr 3 000 eller mer fra 1. mai. Avtalen innebærer også at minstelønnen i stillingsgruppe I for ansatte med 20 års ansiennitet (stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning), skal være minimum kr 351 000 fra 1. mai 2013, en økning på kr 12 000 fra året før. Kvinneandelene i LO- og YS-overenskomstene er 75 prosent.

For helseforetakene er også Spekter og forbundene i Unio med sentral forbundsvise avtaledel (Norsk Sykepleierforbund, Norsk Fysioterapeutforbund, Norsk Ergoterapeutforbund og Utdanningsforbundet) kommet til enighet i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A2). Alle som er omfattet av overenskomstene skal sikres et tillegg på minst 0,75 prosent fra 1. mai. Minstelønnsatsene ble hevet med kr 3 000 eller mer fra 1. mai. Kvinneandelen i disse overenskomstene er 89 prosent.

1.6 Lønnsutviklingen etter utdanning

I dette avsnittet vises to tabeller for lønnsutvikling for ansatte etter næringer og utdanningslengde. Tabell 1.18 viser lønn inkludert nye opplysninger om innvandrernes utdanningsnivå fra 2012 og tabell 1.19 viser eksklusive disse opplysningene.¹⁰

Tabell 1.18 og 1.19 viser at fordelingen av ansatte på de ulike utdanningslengdene varierer mellom næringene. I 2013 var det innenfor industri, bygg og anlegg og varehandel 70 prosent eller flere av ansatte som hadde grunnskole og videregående skole (inklusive fagutdanning) som lengste utdanning. I skoleverket var tilsvarende andel 3 prosent, i kommune og fylkeskommune (eksklusive skoleverket) 45 prosent, blant ansatte i helseforetakene 25 prosent og blant statsansatte 31 prosent.

Samlet vekst fra 2008–2013 etter utdanningslengde

For grunnskoleutdannede har den høyeste veksten de siste fem årene vært for ansatte i staten (22,2 prosent). For personer på videregående skolenivå er det også staten som har hatt høyest lønnsvekst (22,2 prosent). For fagutdannede er

Tabell 1.18 Gjennomsnittslønn¹ per dato² for heltidsansatte etter næring³ og utdanningslengde⁴. Vekst fra året før i prosent. (Inklusive oppdaterte opplysninger om innvandrernes utdanningslengde¹⁰).

	An- deler ⁵		Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før										Samlet vekst fra 2008 til 2013 ¹⁰	Måneds- lønn per dato ^{2*12} 2013 ¹⁰
	2013	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹⁰	2013 ¹⁰			
<i>Bygge- og anleggs- virksomhet i alt⁸</i>	100	3,5	3,4	4,1	6	5,9	2,7	2,6	3,1	3,0	3,2	15,6	460 800	
Utdanning på grunnskolenivå	21	3,7	2,1	3,3	4,7	6,4	2,1	1,7	1,7	4,4	2,6	13,1	378 000	
Utdanning på vide- regående skolenivå	57	3,8	3,4	4,9	7,1	6,3	2,9	3,1	3,9	4,1	3,6	18,9	478 800	
Av dette:														
– Fagutdanning ⁶	41	4,1	3,8	4,7	7,7	6,2	2,6	3,1	3,9	4,3	3,8	19,0	486 000	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	9	2,0	5,1	5,0	6,2	9,1	3,1	3,9	4,6	4,2	3,6	21,0	618 000	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	3	0	7,8	7,5	2,7	8,5	0,5	6,9	5,0	8,2	-1,0	20,9	735 600	
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	11													
<i>Varehandel i alt⁸</i>	100	3,1	4,4	5,0	5,1	3,6	2,1	3,5	3,1	3,3	3,5	16,5	464 400	
Utdanning på grunnskolenivå	25	4,9	3,8	3,9	4,1	1,6	2,5	3,9	1,4	3,3	3,9	15,9	387 600	
Utdanning på vide- regående skolenivå	53	3,5	4,4	4,3	6,4	4,0	2,1	3,3	3,5	4,2	3,2	17,5	458 400	
Av dette:														
– Fagutdanning ⁶	20	3,2	4,8	3,7	7,1	5,5	2,2	2,7	4,4	4,2	3,3	17,9	457 200	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	15	2,6	2,9	6,8	4,2	5,4	2,4	3,5	2,2	5,4	3,2	17,7	584 400	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	3	-3,5	4,4	6,8	7,5	4,7	-1,1	4,1	5,9	4,6	1,4	15,6	692 400	
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	4													
<i>Finanstjenester i alt^{7,8}</i>	100	4,1	8,4	7,2	6,2	10,8	-3,8	6,1	7,1	0,4	4,6	14,8	682 800	
Utdanning på grunnskolenivå	5	5,0	5,4	5,4	6,0	7,5	-2,7	6,4	2,1	3,6	6,4	16,5	516 000	
Utdanning på vide- regående skolenivå	38	4,9	6,5	5,7	5,5	7,7	-1,5	5,5	5,5	1,8	4,9	17,1	567 600	
Av dette:														
– Fagutdanning ⁶	4	3,1	8,0	0,9	7,5	7,3	-0,5	5,0	5,8	1,2	4,7	17,1	535 200	

Tabell 1.18 Gjennomsnittslønn¹ per dato² for heltidsansatte etter næring³ og utdanningslengde⁴. Vekst fra året før i prosent. (Inklusive oppdaterte opplysninger om innvandrernes utdanningslengde¹⁰).

	An- deler ⁵		Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før									Samlet vekst fra 2008 til 2013 ¹⁰	Måneds- lønn per dato ^{2*12} 2013 ¹⁰
	2013	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹⁰	2013 ¹⁰		
<i>Herav:</i>													
– Skoleverket i alt	100	3,4	1,9	3,1	3,6	6,3	3,4	4,9	2,3	6,1	1,0	18,9	504 000
Utdanning på grunnskolenivå	0,3	6,4	1,8	8,1	6,7	4,2	3,0	5,4	1,5	5,0	2,8	19,0	436 800
Utdanning på vide- regående skolenivå	3	3,0	0,3	5,2	5,4	5,6	3,1	5,1	2,8	5,0	1,3	18,5	463 200
Av dette:													
– Fagutdanning ⁶	1	3,9	0,4	4,6	6,1	6,0	2,7	5,2	2,5	4,6	0,5	16,4	465 600
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	82	3,6	2,1	3,0	3,6	6,2	3,4	5,0	2,1	5,9	1,0	18,6	496 800
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	15	3,1	0,7	3,1	3,5	7,5	3,1	4,2	2,1	7,0	0,7	18,1	553 200
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	0,3												
– Kommune og fylkeskommune ekskl. skoleverket													
Utdanning på grunnskolenivå	100	5,1	2,6	5,8	5,2	7,7	4,2	5,3	3,2	6,0	2,2	22,6	454 800
Utdanning på vide- regående skolenivå	10	4,9	2,3	5,0	4,7	7,3	2,3	5,6	2,8	4,8	2,6	19,4	379 200
Utdanning på vide- regående skolenivå	35	4,8	2,4	5,5	5,1	8,1	3,5	5,4	2,6	6,3	1,8	21,1	412 800
Av dette:													
– Fagutdanning ⁶	14	4,9	2,7	5,0	5,0	8,3	3,9	5,1	2,9	6,3	1,8	21,6	409 200
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	45	5,5	2,4	5,6	4,8	7,5	3,9	5,2	3,0	5,9	1,8	21,3	482 400
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	8	4,8	2,7	5,4	5,8	7,2	4,0	5,0	3,9	5,6	2,3	22,6	578 400
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	1												
<i>Helseforetak</i>													
Utdanning på grunnskolenivå	100	3,4	2,4	3,5	8,1	5,3	4,1	2,7	5,2	3,7	2,6	19,7	519 600
Utdanning på vide- regående skolenivå	5	3,6	3,4	2,4	7,0	7,2	1,5	2,2	5,8	2,8	3,0	16,2	368 400
Utdanning på vide- regående skolenivå	20	4,0	3,3	2,7	8,6	7,2	2,8	1,0	6,0	3,8	3,7	18,4	408 000

Tabell 1.18 Gjennomsnittslønn¹ per dato² for heltidsansatte etter næring³ og utdanningslengde⁴. Vekst fra året før i prosent. (Inklusive oppdaterte opplysninger om innvandrernes utdanningslengde¹⁰).

	An-		Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før										Samlet vekst fra 2008 til 2013 ¹⁰	Månedslønn per dato ^{2*12} 2013 ¹⁰
	deler ⁵		2013	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹⁰		
Av dette:														
– Fagutdanning ⁶	8	5,6	3,6	3,3	9,0	8,3	5,1	0,6	6,1	3,6	4,1	21,0	427 200	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	47	3,4	3,1	2,8	8,9	5,6	3,0	2,9	4,5	4,0	2,6	18,2	477 600	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	25	0,2	1,0	3,5	2,5	1,3	2,8	3,7	4,3	4,9	1,2	18,0	727 200	
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	2													

¹ Registrert månedslønn per dato*12. Dette begrepet må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² Per september/oktober/desember.

³ NOS Standard for næringsgruppering (SN07).

⁴ NOS Standard for utdanningsgruppering. Fra og med 2005 er nivåallene for utdanning basert på nye definisjoner av hvor mye utdanning som kreves. Endringene i utdanningsgrupperingen medfører først og fremst endringer i fordelingen mellom videregående utdanninger og utdanninger på grunnskolenivå.

⁵ Andeler av utvalget i den enkelte næring.

⁶ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁷ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting.

⁸ Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien.

⁹ Ansatte i kraftforsyning og vann og avløp er ikke inkludert.

¹⁰ I 2011 gjennomførte SSB en spørreundersøkelse blant bosatte innvandrere som ikke hadde noen registrert utdanning i registeret over Befolkningens høyeste utdanningsnivå. (BHU). Det ble også gjennomført en tilleggsundersøkelse i 2012. Innvandrere som har vært omfattet i disse to undersøkelsene har tidligere vært registrert under uoppgitt utdanning, men er nå med under den enkeltes utdanningskategori i tabellen ovenfor. Dvs. veksttallet fra 2011 til 2012, veksttallet fra 2012 til 2013, samlet vekst fra 2008 til 2013 og «Månedslønn*12» for 2013 inkluderer innvandrere som tidligere var oppført under uoppgitt/ingen utdanning. På bakgrunn av denne oppdateringen er det et brudd i tallserien mellom 2010 og 2011.

¹¹ For 2013 er det for staten ikke foretatt korrigeringer i lønnsdataene for forsvaret i forhold til publiserte lønnsdata fra SSB.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1.19 Gjennomsnittslønn¹ per dato² for heltidsansatte etter næring³ og utdanningslengde⁴. Vekst fra året før i prosent. (Eksklusive nye opplysninger om innvandrernes utdanningslengde for 2013¹⁰).

	An-		Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før										Samlet vekst fra 2008 til 2013 ¹¹	Månedslønn per dato ^{2*12} 2013 ¹¹
	deler ⁵		2013	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹⁰		
<i>Helseforetak</i>	100	3,4	2,4	3,5	8,1	5,3	4,1	2,7	5,2	3,7	2,6	19,7	519 600	
Utdanning på grunnskolenivå	5	3,6	3,4	2,4	7,0	7,2	1,5	2,2	5,8	2,8	3,0	16,2	368 400	
Utdanning på videregående skolenivå	20	4,0	3,3	2,7	8,6	7,2	2,8	1,0	6,0	3,8	3,7	18,4	408 000	
Av dette:														
– Fagutdanning ⁶	8	5,6	3,6	3,3	9,0	8,3	5,1	0,6	6,1	3,6	4,1	21,0	427 200	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	47	3,4	3,1	2,8	8,9	5,6	3,0	2,9	4,5	4,0	2,6	18,2	477 600	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	25	0,2	1,0	3,5	2,5	1,3	2,8	3,7	4,3	4,9	1,2	18,0	727 200	
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	2													

¹ Registrert månedslønn per dato*12. Dette begrepet må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² Per september/oktober/desember.

³ NOS Standard for næringsgruppering (SN07).

⁴ NOS Standard for utdanningsgruppering. Fra og med 2005 er nivåallene for utdanning basert på nye definisjoner av hvor mye utdanning som kreves. Endringene i utdanningsgrupperingen medfører først og fremst endringer i fordelingen mellom videregående utdanninger og utdanninger på grunnskolenivå.

⁵ Andeler av utvalget i den enkelte næring.

⁶ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁷ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting.

⁸ Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien.

⁹ Ansatte i kraftforsyning og vann og avløp er ikke inkludert.

¹⁰ Opplysninger om innvandrernes utdanningsnivå fra SSBs spørreundersøkelse i 2011 er inkludert.

¹¹ I 2012 gjennomførte SSB en ny undersøkelse blant bosatte innvandrere som ikke hadde noen registrert utdanning i registeret over Befolkningens høyeste utdanningsnivå. (BHU). I motsetning til i tabell 1.18 er disse tilleggsopplysningene ikke inkludert i de enkelte utdanningskategorier i denne tabellen Dette vil da gjelde veksttallet fra 2012 til 2013, og, samlet vekst fra 2008 til 2013 og «Månedslønn*12» for 2013.

¹² For 2013 er det for staten ikke foretatt korrigeringer i lønnsdataene for forsvaret i forhold til publiserte lønnsdata fra SSB.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

1.7 Lønnsutviklingen for deltidsansatte

Tabell 1.20 viser lønnsutviklingen for deltidsansatte per heltidsekvivalent etter næringshovedom-

råde fra 2012 til 2013. Tabellen viser også lønn for deltidsansatte som andel av lønn for heltidsansatte.

Deltidsansatte hadde en gjennomsnittlig årslønn (månedslønn*12) per heltidsekvivalent i

Tabell 1.20 Vekst i prosent fra året før i gjennomsnittlig årslønn¹ per heltidsekvivalent² for deltidsansatte etter næring³. Deltidsansattes lønn som andel av heltidsansattes lønn.

	Vekst fra 2012 til 2013	Månedslønn*12 per 3. kvartal 2013	Deltidsansattes lønn, reg- net om til heltidsekvivalen- ter, som prosentandel av heltidsansattes lønn
Alle næringer	2,1	405 600	79,5
Industri	-0,3	415 200	83,6
Varehandel	3,7	334 800	72,1
Samferdsel	0,3	417 600	85,7
Hotell- og restaurantvirksomhet	1,7	286 800	76,6
Informasjon og kommunikasjon	3,1	511 200	80,7
Finanstjenester	4,5	477 600	70,2
Faglig, teknisk og vitenskapelig tjenesteyting	2,0	488 400	76,1
Forretningsmessig tjenesteyting	5,8	348 000	81,2
Kommuner og fylkeskommuner (inkludert undervisning)	1,4	430 800	91,6
herav undervisning	0,8	436 800	87,9
Helseforetak	2,6	472 800	91,0
Staten	3,1	471 600	90,3

¹ Registrert månedslønn i alt per 1/9/2013*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs. fast avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² Omfatter deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Månedslønnen per heltidsekvivalent for deltidsansatte er regnet ut på grunnlag av gjennomsnittlig avtalt arbeidstid per uke for de heltidsansatte, dvs. alle med avtalt arbeidstid på 33 timer per uke eller mer. Dersom gjennomsnittlig arbeidstid for heltidsansatte er 37 timer i uka, vil for eksempel en deltidsansatt som arbeider 15 timer i uka ha en vekt på 0,41 (15/37) regnet som heltidsekvivalent. Lønnen for deltidsansatte regnet per heltidsekvivalent framkommer ved å multiplisere lønnen til vedkommende deltidsansatt med 2,47 (37/15).

³ NOS Standard for næringsgruppering (SN07).

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken.

3. kvartal 2013 (september/oktober/desember) på kr 405 600, en vekst på 2,1 prosent fra 3. kvartal 2012. Til sammenlikning hadde alle heltidsansatte en gjennomsnittlig årslønn (månedslønn*12) på kr 510 000, en vekst på 3,7 prosent. I enkelte områder har lønnsveksten for deltidsansatte vært høyere enn for heltidsansatte. I varehandel, som har stor andel deltidssysselsatte, var lønnsveksten per heltidsekvivalent for deltidsansatte 3,7 prosent (3,5 prosent for heltidsansatte) fra 2012 til 2013.

Der antallet deltidsansatte er lite, blir lønnsnivået for disse lettere påvirket av endringer i systemsettingen, arbeidstid og sesongvariasjoner.

Lønnen til deltidsansatte per heltidsekvivalent som andel av heltidsansattes lønn, varierte i 2013 fra om lag 70 prosent for ansatte i finanstjenester til om lag 92 prosent for ansatte i kommuner og fylkeskommuner, med et gjennomsnitt for alle på om lag 80 prosent. Forskjellen i lønn mellom gruppen deltidsansatte og gruppen heltidsansatte

knytter seg blant annet til faktorer som yrke, stilling, utdanning og alder. For eksempel er deltidsansatte i varehandel relativt unge og jobber i lavere stillinger enn heltidsansatte. I skoleverket derimot er deltidsansatte og heltidsansatte mer like i alder og utdanning. Også andre forhold kan virke inn, for eksempel at deltidsansatte i enkelte områder stort sett har høyere turnover enn heltidsansatte.

1.8 Lønnsfordelingen før skatt for lønnstakere 2003–2013

Tallene som presenteres i dette avsnittet, omfatter en sammenveing av lønnen for alle¹¹ lønnstakere basert på et materiale fra Statistisk sentralbyrå. Lønnsbegrepet er det samme som benyttes i tabell 1.1, dvs. fast avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

Tabell 1.21 viser fordelingen av samlet lønn for alle ansatte i 2003, 2012 og 2013. Den viser hvor stor del av samlet lønnssum de ulike lønnsgruppene (desilene) mottar. I 2013 mottok de 10 prosentene (desil 1) med lavest lønn 5,5 prosent av samlet lønnssum, mens de 10 prosentene med høyest lønn (desil 10) mottok 19,7 prosent.

Fordelingen av samlet lønnssum blant lønnstakere fra 2003 til 2013 viser en forskyvning i lønnsfordelingen over denne perioden mot høyere andeler av samlet lønn for gruppene (desilene) med de høyeste lønningene. Gini-koeffisienten har økt fra 0,180 til 0,201. Gini-koeffisienten er et summarisk mål på inntektsulikhet og antar verdier mellom 0 og 1. Verdien 0 tilsier at inntektene er helt likt fordelt, mens en Gini-koeffisient lik 1 tilsier at en person mottar all inntekt. De 10 prosentene av lønnstakerne med de høyeste lønningene (desil 10), har økt sin andel av samlet lønn med 0,9 prosentpoeng til 19,7 prosent og desil 9 har økt sin andel med 0,3 prosentpoeng til 13,1 prosent. Dette har særlig skjedd på bekostning av desilene 1–4.

Det siste året har andelen lønn som tilfalt lønnstakere i desil 10, økt med 0,1 prosentpoeng, mens lønnsandelen i de laveste desilene forble uendret. Når vi ser på hele gruppen av lønnstakere under ett, økte lønnsforskjellene noe det siste året, målt ved Gini-koeffisienten. Siden perso-

ner vil kunne bevege seg mellom lønnsgrupper i perioden, kan ikke fordelingen si noe direkte om lønnsutviklingen for den enkelte.

Tabell 1.21 viser også en oppsplitting av desil 10 i persentiler. I perioden 2003 til 2013 økte andelen mottatt lønn med om lag 0,1 prosentpoeng for enkelte av persentilene mellom 91 til 99, mens for andre persentiler i den øverste desilen var andelen mottatt lønn uendret fra 2003 til 2013. Persentil 100 (prosenten med høyest lønn) mottok 3,1 prosent av samlet lønn i 2003 og 3,4 prosent i 2013. For denne gruppen, som besto av om lag 20 000 lønnstakere i 2013, var gjennomsnittslønnen dette året 1 687 100 kroner.

Siste kolonne i tabellen viser den prosentvise endringen i gjennomsnittlig lønnsinntekt fra 2003 til 2013. Samlet sett økte gjennomsnittlig lønnsinntekt i perioden med 50,4 prosent. Det var økende lønnsvekst fra desil 1 til 10. I desil 1 var lønnsveksten 35,0 prosent og i desil 10 57,6 prosent. Oppsplittingen av desil 10 viser også en økende lønnsvekst fra persentil 91 til persentil 100 over denne tiårsperioden.

Tabell 1.21 viser også fordelingen av lønn blant menn og kvinner. Spredningen i lønn målt ved Gini-koeffisienten er større blant menn enn kvinner; 0,218 for menn og 0,163 for kvinner i 2013. På den annen side har spredningen, målt som prosentvis økning i Gini-koeffisienten, økt mer blant kvinner enn for menn i perioden 1997 til 2013. I perioden 2003 til 2013 er forskjellen i økningen i lønnspreddingen mindre. Figur 1.3 viser utviklingen i Gini-koeffisienten for kvinner og menn.

¹¹ I datamaterialet er lønnen til deltidsansatte omregnet til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Lønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte.

Tabell 1.21 Fordelingen av samlet lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte. Per september/oktober/ desember 2003, 2012 og 2013.

	2003		2012		2013		Vekst i årslønn i prosent 2003–2013
	Årslønn ¹	Andel ²	Andel ²	Årslønn ¹	Andel ²		
<i>Alle</i>	327 100	100	100	491 800	100	50,4	
Desil 1	198 600	6,1	5,5	268 100	5,5	35,0	
Desil 2	234 400	7,2	6,9	336 900	6,9	43,7	
Desil 3	252 500	7,7	7,6	369 300	7,5	46,3	
Desil 4	270 000	8,3	8,2	400 200	8,1	48,2	
Desil 5	287 100	8,8	8,8	429 500	8,7	49,6	
Desil 6	306 500	9,4	9,4	460 100	9,4	50,1	
Desil 7	330 100	10,1	10,1	496 600	10,1	50,4	
Desil 8	361 700	11,1	11,1	548 200	11,1	51,6	
Desil 9	417 100	12,8	13,0	642 400	13,1	54,0	
Desil 10	613 300	18,8	19,6	966 700	19,7	57,6	
Gini-koeffisient		0,180	0,198		0,201		

Tabell 1.21 Fordelingen av samlet lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte. Per september/oktober/ desember 2003, 2012 og 2013.

	2003		2012		2013		Vekst i årslønn i prosent 2003–2013
	Årslønn ¹	Andel ²	Andel ²	Årslønn ¹	Andel ²		
Desil 10 oppdelt i persentilene:							
Persentil 91	470 300	1,4	1,5	730 200	1,5	55,3	
Persentil 92	484 500	1,5	1,5	754 300	1,5	55,7	
Persentil 93	501 000	1,5	1,6	781 000	1,6	55,9	
Persentil 94	520 500	1,6	1,6	811 700	1,7	55,9	
Persentil 95	544 100	1,7	1,7	848 300	1,7	55,9	
Persentil 96	573 100	1,8	1,8	893 500	1,8	55,9	
Persentil 97	609 800	1,9	1,9	951 300	1,9	56,0	
Persentil 98	662 700	2,0	2,1	1 033 000	2,1	55,9	
Persentil 99	747 200	2,3	2,4	1 176 700	2,4	57,5	
Persentil 100	1 019 900	3,1	3,4	1 687 100	3,4	65,4	
<i>Menn</i>	350 500	100	100	523 800	100	49,4	
Desil 1	202 000	5,8	5,2	269 200	5,1	33,3	
Desil 2	243 700	7,0	6,6	343 400	6,6	40,9	
Desil 3	263 800	7,5	7,3	379 400	7,2	43,8	
Desil 4	282 500	8,1	7,9	412 000	7,9	45,8	
Desil 5	302 100	8,6	8,5	445 100	8,5	47,3	
Desil 6	325 000	9,3	9,2	482 900	9,2	48,6	
Desil 7	353 500	10,1	10,1	529 500	10,1	49,8	
Desil 8	393 000	11,2	11,4	597 700	11,4	52,1	
Desil 9	460 300	13,1	13,5	709 500	13,5	54,1	
Desil 10	678 600	19,4	20,4	1 069 500	20,4	57,6	
Gini-koeffisient		0,195	0,218		0,218		
<i>Kvinner</i>	295 300	100	100	450 000	100	52,4	
Desil 1	195 700	6,6	6,0	267 300	5,9	36,6	
Desil 2	226 700	7,7	7,4	329 900	7,3	45,5	
Desil 3	241 100	8,2	8,0	359 700	8,0	49,2	
Desil 4	255 800	8,7	8,6	385 800	8,6	50,8	
Desil 5	271 300	9,2	9,2	414 400	9,2	52,7	
Desil 6	286 400	9,7	9,8	439 400	9,8	53,4	
Desil 7	305 000	10,3	10,4	467 200	10,4	53,2	
Desil 8	327 600	11,1	11,2	501 300	11,1	53,0	
Desil 9	360 700	12,2	12,3	556 700	12,4	54,3	
Desil 10	482 800	16,4	17,1	778 600	17,3	61,3	
Gini-koeffisient		0,143	0,160		0,161		

¹ Gjennomsnittlig årslønn per september/oktober/desember.² Andel av samlet lønssum i prosent.

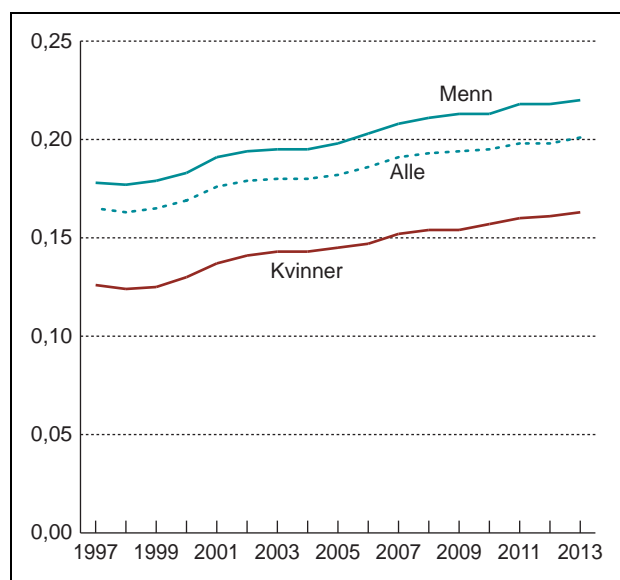
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Kvinner er i større grad enn menn i de laveste desilene. I 2013 var 11 prosent av kvinnene og 9 prosent av mennene i desil 1. Desil 10 omfattet 14 prosent av mennene og 4 prosent av kvinnene. I desilene 1–5 var 58 prosent av kvinnene og 45 prosent av mennene, se tabell 1.22. Fra 2004 til 2013 har andelen av kvinnene i de to laveste desilene gått ned.

Lavlønn

I forbindelse med tariffoppgjørene har det vært benyttet ulike grenser for utmåling av lavlønns tillegg. Det har også vært brukt ulike prinsipper for omfanget av de lavlønns tillegg som er gitt. Ofte har avtaleområdets gjennomsnitt vært avgjørende, ved andre anledninger bedriftens eller den enkeltes lønnsnivå.

En grense som også ble benyttet for den såkalte lavlønnsgarantiordningen for LO-NAF-området (nå LO-NHO-området), var 85 prosent av industriarbeiders gjennomsnitt i dette tariffområdet. En slik definisjon av lavlønns grensen ville til-

Figur 1.3 Utviklingen i Gini-koeffisienten for lønnstakere. 1997–2013.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

svare kr 356 800 for et fullt årsverk uten overtid i 2013.

Med denne grensen for lavtlønn var 17 prosent av alle heltidsansatte lønnstakere lavtlønte i 2013, uendret fra 2013, jf. tabell 1.23. For kvinner er andelen 16 prosent og for menn 19 prosent. Lavlønnsandelen har holdt seg uendret fra 2012 til 2013 for begge kjønn. Målt fra 2004 til 2013 har andelen lavtlønte kvinner sunket, mens andelen lavtlønte menn har holdt seg om lag uendret.

Lavtlønns grensen i 2013 på kr 356 800 tilsvare om lag 72 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for alle heltidsansatte (på kr 510 200). Dette kan tilskrives flere forhold, blant annet variasjon i antall arbeidstimer for heltidsansatte og at industriarbeidernes lønnsnivå er noe lavere enn gjennomsnittet for alle lønnstakere. Tabell 1.23 er best egnet til å vise utvikling i andel lavtlønnede over tid.

Tabell 1.22 Andelen av kvinner og menn i de ulike desilene. Lønnstakere. 2004 og 2013. Prosent.

Desil	Menn		Kvinner	
	2004	2013	2004	2013
1	8	9	13	11
2	7	9	14	12
3	9	9	12	12
4	9	10	11	11
5	9	9	11	12
6	10	9	11	12
7	10	9	10	11
8	11	10	9	9
9	13	12	7	6
10	14	14	4	4
Alle	100	100	100	100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1.23 Andel lavtlønte¹, beregnet lavtlønnsnivå¹, gjennomsnittlig årslønn og median² årslønn for alle. 2004–2013. Prosent og kroner.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
I alt	17	17	16	17	17	18	17	17	17	17
Menn	14	14	14	15	15	16	15	15	16	16
Kvinner	22	22	21	22	21	21	21	20	19	19
Lavtlønnsnivå ¹	252 600	260 600	270 100	284 600	301 200	312 300	321 800	332 900	345 400	356 800
Gj. sn. årslønn, alle ³	349 400	361 700	378 700	400 600	424 800	439 000	456 800	474 900	491 700	510 200
Median årslønn, alle	315 000	325 000	339 500	360 000	381 500	394 300	410 400	425 000	442 000	457 300

¹ Definert som lønnsnivå lavere enn 85 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for industriarbeidere i LO-NHO-området.

² Median årslønn finner en ved å sortere lønnen for lønnstakerne etter størrelse og så finne lønnsnivået for den personen som blir liggende i midten.

³ Månedslønnen per september/oktober/desember*12.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Kapittel 2

Konsumprisutviklingen i Norge

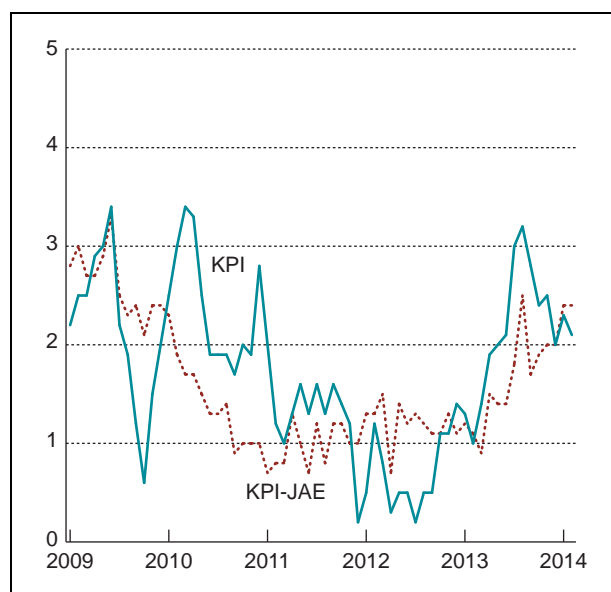
- Beregningsutvalget anslår at konsumprisindeksen (KPI) som årsgjennomsnitt vil øke med om lag $2\frac{1}{4}$ prosent i 2014. Anslaget er $\frac{1}{4}$ prosentpoeng lavere enn det som ble gitt i den foreløpige rapporten som ble lagt fram i februar. Norske kroner har gjennomgående styrket seg den siste tiden og terminprisene i kraftmarkedet har falt. I 2013 var veksten i KPI 2,1 prosent.
- De siste fem årene har KPI i gjennomsnitt økt med 1,7 prosent. Prisveksten var lavest i 2012 med 0,8 prosent, og høyest i 2010 med 2,5 prosent. Elektrisitetsprisene har vært den dominerende faktoren bak svingningene.
- Utviklingen i KPI justert for avgiftsendringer og energivarer (KPI-JAE) har vært noe mer stabil. Dette målet på underliggende prisvekst var høyest i 2009 med 2,6 prosent, og lavest i 2011 med 0,9 prosent. Både den årlige veksten og tolv månedersveksten har variert mindre enn veksten i KPI. I gjennomsnitt for de siste fem årene har KPI-JAE steget med 1,5 prosent.
- KPI-JAE steg med 1,6 prosent i 2013. Prisøkningen på norskproduserte primærnæringsvarer var relativt beskjeden, mens andre norskproduserte varer og tjenester som er inkludert i KPI steg godt over gjennomsnittet. Tjenester med arbeidslønn som dominerende prislever steg mest med 3,4 prosent i 2013.
- Veksten i KPI-JAE målt fra samme måned året før varierte mye gjennom året og var lavest i mars med 0,9 prosent og høyest i august med 2,5 prosent. Tolv månedersveksten stabiliserte seg rundt 2 prosent mot slutten av 2013, men økte igjen i begynnelsen av 2014 med en vekst på 2,4 prosent i både januar og februar.

nedersveksten økte stort sett fram til august, fra 1,3 prosent i januar via 1,0 i februar til 3,2 prosent i august, jf. figur 2.1. Tolv månedersveksten modererte seg deretter noe og falt ned til 2 prosent mot årsslutt. I januar tok veksten seg opp til 2,3 prosent, før den falt tilbake til 2,1 prosent i februar.

Oppsvinget i veksten i 2013 skyldes i stor grad utviklingen i elektrisitetsprisene som gjennom 2013 lå på et relativt stabilt nivå etter at prisene falt kraftig fram mot sommeren året før og deretter tok seg opp gjennom andre halvår.

I de siste fem årene har KPI i gjennomsnitt steget med 1,7 prosent årlig mot 1,8 prosent i den foregående femårsperioden. Den laveste veksten de siste fem årene var i 2012 med en vekst på 0,8 prosent og den høyeste var i 2010 med en vekst på 2,5 prosent.

Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE) brukes ofte som et mål på den underliggende prisveksten. Fra 2012 til 2013 steg KPI-JAE med 1,6 prosent, opp fra 1,2 prosent året før. Målt ved tolv-

Figur 2.1 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme måned året før.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.1 Prisutviklingen i senere år

2.1.1 Hovedlinjer i prisutviklingen

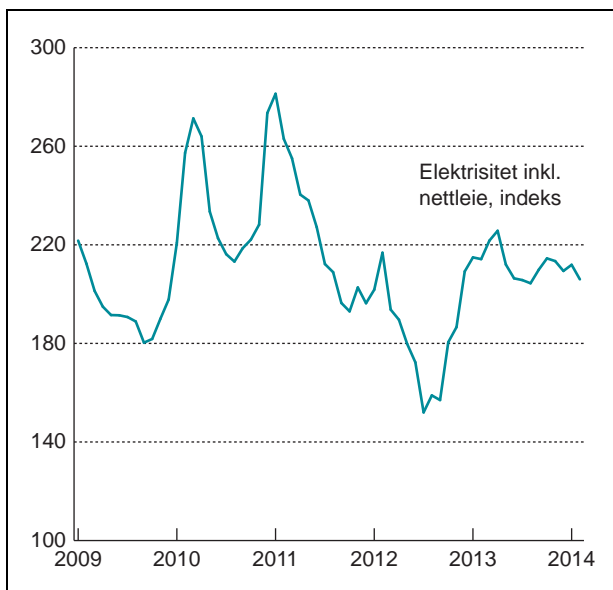
Konsumprisindeksen (KPI) økte med 2,1 prosent fra 2012 til 2013, mot 0,8 prosent året før. Tolvmå-

månedersveksten varierte KPI-JAE mye gjennom året, fra 0,9 prosent i mars til 2,5 prosent i august, før veksten stabiliserte seg rundt 2 prosent i 4. kvartal. KPI-JAE fikk imidlertid et nytt oppsving ved inngangen til 2014 med en vekst på 2,4 prosent både i januar og februar.

Både husleiene, prisene på importerte konsumvarer og på norskproduserte konsumvarer bidro til å forklare vekstoppgangen i 2013.

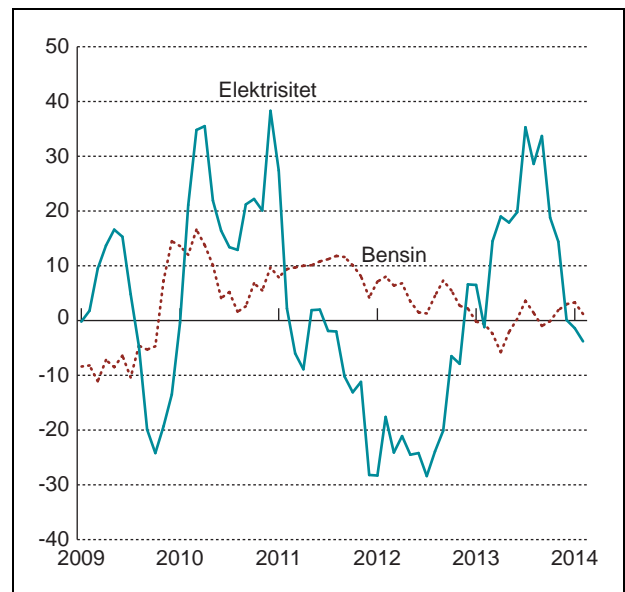
KPI-JAE har i gjennomsnitt steget med 1,5 prosent de siste fem årene. Dette er lavere enn den gjennomsnittlige veksten i KPI, noe som særlig skyldes at prisene på energivarer gjennomgående har steget mer enn prisene på andre varer i denne perioden. Reelle avgiftsendringer har imidlertid også trukket den samlede prisveksten litt opp, men disse bidro ikke til KPI-veksten i 2013 (målt som forskjellen mellom KPI og KPI-JA som angir konsumprisveksten justert for avgiftsendringer).

Prisindeksen på elektrisitet og nettleie holdt seg forholdsvis jevn i hele 2013, jf. figur 2.2. Målt som vekst fra samme måned året før domineres utviklingen av at prisene falt markert fram til juli 2012 og deretter tok seg klart opp igjen. Dette kommer fram i figur 2.3 som også viser tolv månedersveksten for bensinprisene. Som årsgjennomsnitt gikk elektrisitetsprisene (inkl. nettleie) til husholdningene opp med 16,1 prosent i 2013 etter en nedgang på 19 prosent året før. Tolv månedersveksten nådde sitt høyeste nivå i juli da prisene var 35,3 prosent høyere enn samme måned året før. Fra september avtok tolv månedersveksten og

Figur 2.2 Elektrisitet inkludert nettleie. Indeks. 1998=100.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

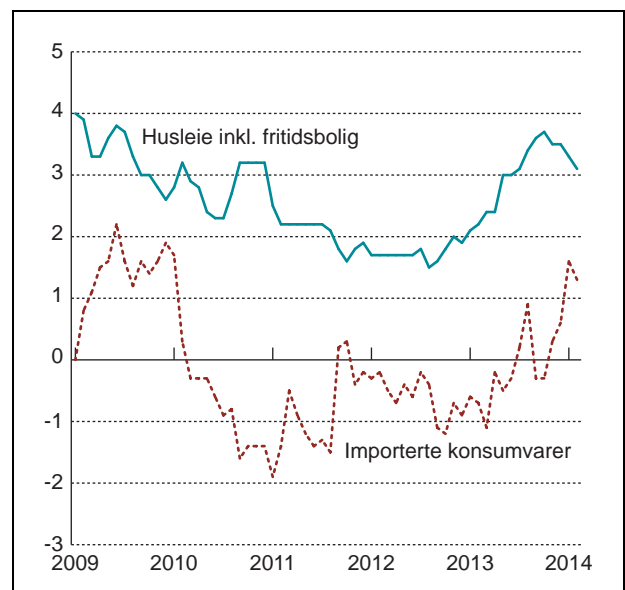

Figur 2.3 Energivarer i KPI. Prosentvis vekst fra samme måned året før.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

var i desember nede i bare 0,1 prosent. I januar og februar i år falt veksten ytterligere og prisene var hhv. 1,4 og 3,8 prosent lavere enn samme måneder året før.

Som årsgjennomsnitt var oljeprisen i 2013 bare marginalt lavere enn i 2012. Prisene på drivstoff og smøremidler falt med 0,2 prosent i 2013, ned fra en vekst på 4,7 prosent året før.

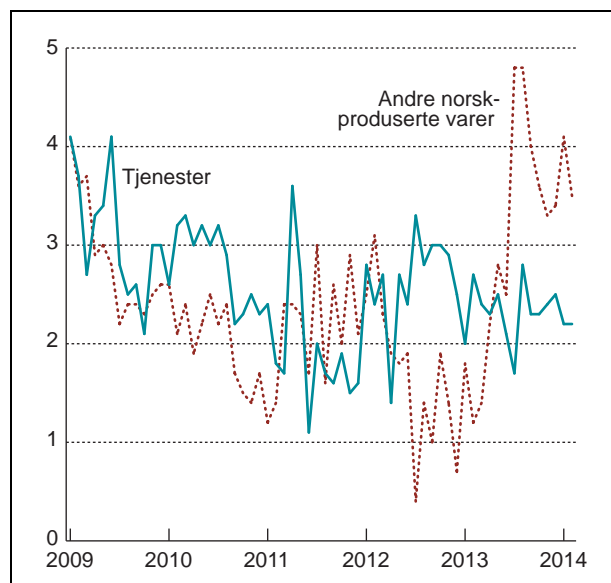
Figur 2.4 KPI-JAE etter leveringssektor: Importerte konsumvarer og husleie inkl. fritidsbolig. Prosentvis vekst fra samme måned året før.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.1 viser utviklingen i veksten i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer etter leveringssektor. Moderat prisstigning internasjonalt og vridning i handelsmønsteret mot økt import fra lavkostland har i mange år bidratt til en svak prisutvikling og stort sett prisnedgang på importerte konsumvarer, jf. figur 2.4. Prisene på disse varene påvirkes også av kronkursen og avansen hos detaljister og grossister i Norge. I 2013 falt prisene på importerte konsumvarer med 0,2 prosent, etter en prisnedgang på 0,7 prosent året før. Tolvmånedersveksten har fluktuert betydelig gjennom året og var i juli og august positiv for første gang siden 2011. I november var prisstigningstakten igjen positiv og har holdt seg oppe fram til februar i år, da den var 1,3 prosent. Utviklingen må blant annet ses i sammenheng med forløpet for valutakursen gjennom 2012 og 2013, da endringer i kronkursen normalt slår ut i konsumprisene etter noe tid. Kronkursen, målt ved den importveide valutakursen, styrket seg gjennom siste halvdel av 2012 før den svekket seg betydelig etter januar 2013 og var i begynnelsen av februar 2014 på sitt svakeste nivå siden juli 2009. Som årsgjennomsnitt var den importveide verdien av kroner 2,2 prosent svakere i 2013 enn i 2012.

Husleieindeksen i KPI består av betalt husleie og beregnet husleie. Betalt husleie er husleie fra leietakere, mens beregnet husleie skal uttrykke verdien på tjenesten selveiere og andelseiere får av boligen sin. Verdien av denne tjenesten antas å følge utviklingen i leieprisen på tilsvarende boliger i leiemarkedet. Figur 2.4 viser utviklingen i husleiene inkludert fritidsbolig justert for avgiftsendringer. Fra 2012 til 2013 økte de med 3,0 prosent, opp fra 1,8 prosent året før. En omlegging av SSBs metode for datainnsamling og beregning kan ha trukket veksten i prisindeksen noe opp. Tolvmånedersveksten i husleiene økte fra 2,1 prosent i januar til 3,7 prosent i oktober. Deretter ble den liggende stabilt på 3,5 prosent. Veksten avtok noe i januar og februar i år, da husleiene var hhv. 3,3 og 3,1 prosent høyere enn samme måneder året før.

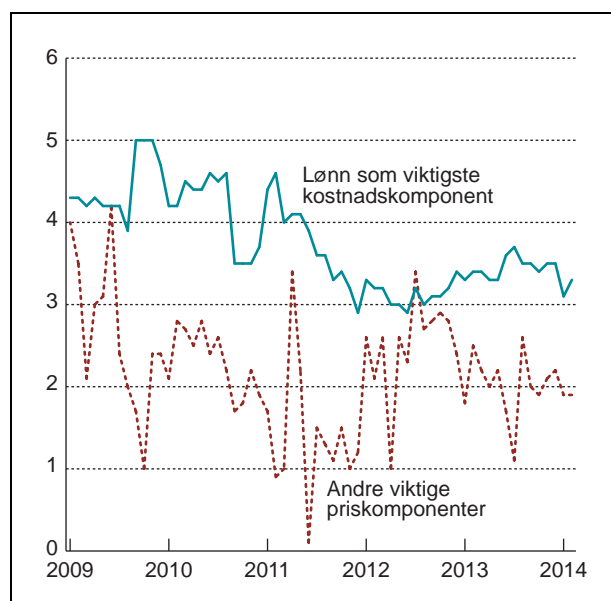
Figur 2.5 viser prisutviklingen eksklusive avgiftsendringer og utenom energivarer for to store leveringssektorer: Andre norskproduserte konsumvarer og Andre tjenester. Figuren viser at etter fire år med nedgang i prisstigningen på norskproduserte konsumvarer tok veksten seg opp i fjor. Som årsgjennomsnitt økte prisene på norskproduserte konsumvarer med 3,1 prosent i 2013, betydelig høyere enn veksten på 1,6 prosent

Figur 2.5 KPI-JAE etter leveringssektor: Tjenester og andre norskproduserte varer. Prosentvis vekst fra samme måned året før.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

året før. Tolvmånedersveksten for disse varene tok seg gradvis opp fra februar og holdt seg høy ut året. I juli var tolvmånedersveksten oppe på 4,8 prosent. Deretter sank veksten noe men var likevel så høy som 3,4 prosent i desember. Den høye veksten har fortsatt inn i 2014, med en prisstigningstakt i januar og februar på hhv. 4,1 og 3,5 pst. Prisene på andre tjenester økte med 2,3 prosent i fjor, ned fra en vekst på 2,7 prosent året før. Pris-

Figur 2.6 KPI-JAE etter leveringssektor: Tjenester. Prosentvis vekst fra samme måned året før.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.1 Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE), etter leveringssektor.

	Vekt ¹	Endring i prosent fra året før					
		2009	2010	2011	2012	2013	feb.14
Totalt	1000	2,6	1,4	0,9	1,2	1,6	2,4
Jordbruksvarer	63,2	3,6	-0,3	-2,3	0,0	0,6	3,3
Fiskevarer	12,8	3,9	0,0	3,7	0,9	0,5	7,3
Andre norskproduserte konsumvarer	101,6	2,8	2,1	2,1	1,6	3,1	3,5
Importerte konsumvarer	312,0	1,4	-0,7	-0,8	-0,7	-0,2	1,3
Husleie inkl. fritidsbolig	194,3	3,4	2,8	2,1	1,8	3,0	3,1
Andre tjenester	316,0	3,1	2,8	2,0	2,7	2,3	2,2
– med arbeidslønn som dominerende priskomponenter	68,1	4,5	4,1	3,8	3,1	3,4	3,3
– også med andre viktige priskomponenter	247,9	2,6	2,3	1,4	2,5	2,0	1,9

¹ Vektene gjelder fra januar 2014 til desember 2014.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

veksten på tjenester varierte stort sett mellom 2,0 og 2,5 prosent i 2013, og i samme område i årets første to måneder.

Statistisk sentralbyrå deler prisene fra tjenestesektoren (utenom bolig) i to kategorier: Tjenester med arbeidslønn som dominerende priskomponent og tjenester også med andre viktige priskomponenter.

Prisene på tjenester med lønn som dominerende priskomponent økte med 3,4 prosent i 2013, opp fra 3,1 prosent året før. Eksempler på slike tjenester er tjenester utført av håndverkere, tannleger og frisører. Tolvmånedersveksten for prisene på disse tjenestene holdt seg relativt stabil gjennom året og var 3,5 prosent i desember, jf. figur 2.6.

For tjenester som også har andre viktige priskomponenter enn lønn, økte prisene med 2 prosent i 2013, mot en vekst på 2,5 prosent året før. Denne typen tjenester omfatter blant annet barnehager, restaurantbesøk, flyreiser, finanstjenester og telefoni. Prisstigningen på tjenester som også har andre viktige priskomponenter varierte langt mer enn tjenester med lønn som dominerende priskomponent. Tolvmånedersveksten var på det laveste i juli med 1,1 prosent og på det høyeste i august med 2,6 prosent. Variasjonen kan i stor grad føres tilbake til svingninger i priser på flyreiser.

2.1.2 Prisutviklingen for ulike konsumgrupper

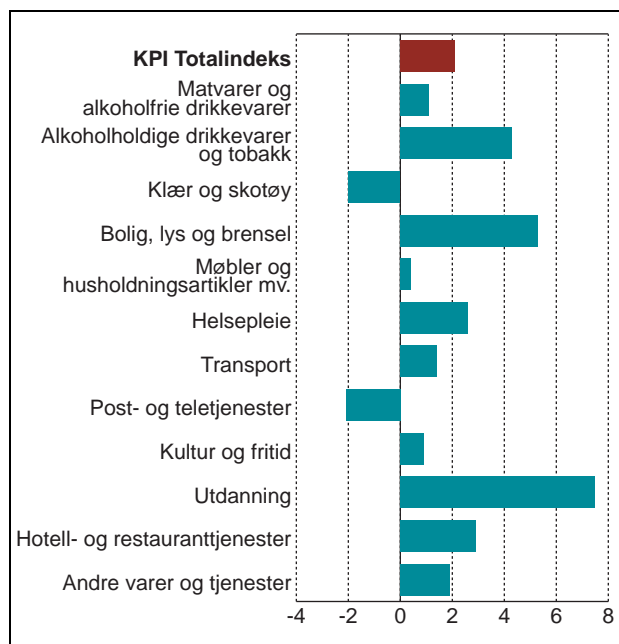
I tabell 2.2 og figur 2.7 er konsumprisindeksen inndelt etter *konsumgrupper*. Prisene på hoved-

gruppen klær og skotøy, som er typiske importvarer, falt i 2013 i likhet med de foregående 17 årene. På årsbasis var nedgangen 2,0 prosent. En liten oppgang i januar og februar i år skyldes trolig at januarsalgene var mindre omfattende i år. Også prisene på post- og teletjenester falt klart i 2013. Prisene på matvarer og alkoholfrie drikkevarer, møbler og husholdningsartikler, transport, kultur og fritid og andre varer og tjenester steg mindre enn gjennomsnittet, mens øvrige hovedgrupper økte mer enn gjennomsnittet.

Prisene på *matvarer og alkoholfrie drikkevarer* økte i fjor med 1,1 prosent etter en økning på 1,2 prosent året før. Prisoppgangen var om lag lik i undergruppene matvarer og alkoholfrie drikkevarer. Prisoppgangen var særlig høy i gruppene oljer og fett, frukt, grønnsaker og mineralvann, leskedrikker og juice. Prisene på kjøtt og på kaffe, te og kakao falt i fjor. I de siste tre årene har prisutviklingen på mat i KPI stått i klar kontrast til den internasjonale utviklingen i matvareprisene. I årets første måneder har veksttakten tatt seg opp.

Prisene på *alkohol og tobakk* var 4,3 prosent høyere i 2013 enn i 2012, mot en prisvekst på 3,2 prosent året før. Prisveksten for denne varegruppen var klart høyere enn veksten i totalindeksen og bidro dermed til å trekke opp den samlede prisveksten. Vekstoppgangen kan i noen grad forklares med svekkelsen av kronen.

I 2013 steg prisene for konsumgruppen *bolig, lys og brensel* med 5,3 prosent, mot et fall på 1,8 prosent året før. Prisveksten for denne konsumgruppen ble i fjor særlig trukket opp av økningen i

Figur 2.7 Konsumprisindeksen. Årsvekst for ulike konsumgrupper fra 2012 til 2013. Prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

elektrisitetsprisene. I januar og februar i år har elektrisitetsprisene vært lavere enn tilsvarende måneder året før. Beregnet husleie for selveiere økte også mer enn den gjennomsnittlige prisveksten i 2013 og bidro til å trekke opp den samlede veksten i KPI.

Prisene på *møbler og husholdningsartikler* økte med 0,4 prosent i 2013, mot 0,1 prosent året før. Vekst i prisene på møbler og innredning bidro til å trekke den samlede veksten opp, mens fall i prisene på hvitevarer trakk ned. Veksttakten har tatt seg opp ved inngangen til 2014, med en tolv månedersvekst på hhv. 4,5 og 2,4 prosent i januar og februar.

For konsumgruppen *transport* økte prisene med 1,4 prosent i 2013 mot 2,5 prosent året før. Det var imidlertid stor variasjon i utviklingen for undergruppene. Prisene på drivstoff og smøremidler falt med 0,2 prosent i fjor, mot en økning på 4,7 prosent i 2012. Prisene på transporttjenester økte med 2,7 prosent i 2013, etter en oppgang på 5,3 prosent året før. Prisene på kjøp av egne transportmidler falt med 0,3 prosent i 2013 etter et fall

Tabell 2.2 Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe.

	Vekt ¹	Endring i prosent fra samme periode året før					
		2009	2010	2011	2012	2013	feb.14
Totalt	1000	2,1	2,5	1,2	0,8	2,1	2,1
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	132,5	4,2	0,2	-0,1	1,2	1,1	3,7
02 Alkoholholdige drikkevarer og tobakk	40,5	5,0	3,5	6,4	3,2	4,3	3,6
03 Klær og skotøy	53,2	-3,4	-4,0	-3,0	-1,3	-2,0	0,4
04 Bolig, lys og brensel	215,9	1,8	5,3	0,9	-1,8	5,3	2,0
<i>Herav: Betalt husleie</i>	<i>35,1</i>	<i>3,5</i>	<i>2,8</i>	<i>2,3</i>	<i>1,9</i>	<i>3,1</i>	<i>2,7</i>
<i>Beregnet husleie</i>	<i>130,2</i>	<i>3,3</i>	<i>2,8</i>	<i>2,0</i>	<i>1,7</i>	<i>2,9</i>	<i>3,2</i>
<i>Elektrisitet, fyringsoljer oa. brens.</i>	<i>35,2</i>	<i>-3,2</i>	<i>18,8</i>	<i>-4,0</i>	<i>-17,5</i>	<i>14,7</i>	<i>-2,9</i>
05 Møbler og husholdningsart.	58,7	3,3	-0,4	-0,6	0,1	0,4	2,4
06 Helsepleie	29,6	3,3	2,6	2,3	3,0	2,6	2,2
07 Transport	149,5	1,5	2,1	2,4	2,5	1,4	1,4
<i>Herav: Kjøp av egne transportmidler</i>	<i>51,3</i>	<i>1,9</i>	<i>0,6</i>	<i>0,7</i>	<i>-0,4</i>	<i>-0,3</i>	<i>1,0</i>
<i>Drift og vedlikehold av tr.midler</i>	<i>67,3</i>	<i>0,4</i>	<i>5,5</i>	<i>6,3</i>	<i>3,8</i>	<i>2,2</i>	<i>2,7</i>
<i>Transporttjenester</i>	<i>30,8</i>	<i>2,4</i>	<i>-0,9</i>	<i>-0,8</i>	<i>5,3</i>	<i>2,7</i>	<i>-0,7</i>
08 Post- og teletjenester	25,8	-4,6	-2,2	-1,8	-5,9	-2,1	-2,6
09 Kultur og fritid	126,9	3,2	2,2	-0,1	0,3	0,9	1,7
10 Utdanning	3,8	4,2	2,9	2,9	5,4	7,5	4,1
11 Hotell- og restauranttjenester	52,1	3,8	3,0	2,9	3,2	2,9	2,6
12 Andre varer og tjenester	111,5	4,0	3,2	2,8	3,3	1,9	2,5

¹ Vektene gjelder fra januar 2014 til desember 2014.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

på 0,4 prosent året før, og bidro med det til å trekke prisveksten for transportaggregatet ned.

Prisene på *post og teletjenester* falt med 2,1 prosent i fjor, etter et fall på 5,9 prosent året før. Med unntak av oppgang i 2002 og 2006 har prisene på denne gruppen falt siden 1990. Prisene på teletjenester, som utgjør klart størst andel av konsumgruppen, falt med 1,6 prosent i fjor men det var særlig fall i prisene på teletutstyr som bidro til å trekke prisveksten ned. Prisene på posttjenester falt med 0,3 prosent, mot en oppgang på 6 prosent året før.

Konsumgruppen *kultur og fritid* hadde en prisvekst på 0,9 prosent i 2013, mot 0,3 prosent året før. Tjenester innen kultur og fritid har i de senere år bidratt til å trekke prisveksten opp mens prisene på audiovisuelt utstyr har trukket i motsatt retning. Slik var det også i 2013 da prisene på førstnevnte gruppe økte med 2,8 prosent og prisene på sistnevnte falt med 1,0 prosent.

2.2 Anslag på konsumprisutviklingen i 2014

For å anslå prisutviklingen framover har utvalget som vanlig gjennomført beregninger med Statistisk sentralbyrås makroøkonomiske modell Kvarts. Beregningene vi presenterer her ble gjort i februar. Den senere tids endringer i valutakurs og utsiktene til elektrisitetspris peker imidlertid mot en noe lavere prisstigning. Utvalget benytter følsomhetsberegninger som grunnlag for å anslå hvor det nå ligger an til at konsumprisveksten på årsbasis vil komme til å ligge. Resultatene av beregningene inkludert følsomhetsberegningene er vist i tabell 2.4.

2.2.1 Forutsetninger for modellberegningene

De viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen og som anslaget for KPI bygger på, er summert opp i tabell 2.3. Utviklingen i *importprisene* er viktig for prisutviklingen i Norge. Konsumprisindeksen definerer rundt 30 prosent av produktene som importerte konsumvarer. Prisene på disse varene inneholder imidlertid også betydelige hjemmekostnadselementer knyttet til distribusjon og avgifter. Samtidig er det direkte og indirekte import knyttet til produktinnsatsen i produksjonen av varer og tjenester som leveres fra norske næringer, slik at priser på importert produktinnsats også har betydning for norske konsumpriser.

Importprisforløpet påvirkes blant annet av utviklingen i kronekursen, verdensmarkedsprisene på råvarer, prisstigningen hos handelspartnere, vridninger i importen i retning lavkostland og trendmessig nedgang i prisene på enkelte varegrupper (audiovisuelt utstyr). Utviklingen i råvareprisene internasjonalt trekker i ulike retninger. Ifølge FNs matvareindeks (FAO) var matvareprisene i gjennomsnitt for januar og februar i år om lag på linje med nivået i desember i fjor. De anslår at kornprisene vil falle i år, mens prisene på kjøtt og meieriprodukter vil stige noe. For andre grupper er bildet noe mer blandet.

Svingninger i valutakursen den siste tiden understreker usikkerheten knyttet til kursutviklingen. Målt ved den importveide kursindeksen svekket kronen seg etter januar 2013 og inn i februar 2014. Deretter styrket krona seg gjennomgående fram til midten av mars, mens utviklingen etter det har vært noe mer volatil. Fra årsskiftet og fram til 28. mars har krona vært 4,7 prosent svakere enn gjennomsnittet for 2013, jf. vedlegg 3. Hvis kronekursen skulle holde seg uforandret fra slutten av mars, ville krona på årsbasis svekkes med om lag 3,6 prosent. I februarberegningene ble det lagt teknisk til grunn at kronen, målt ved den importveide kronekursen, på årsbasis ville svekke seg med om lag 5 prosent fra 2013 til 2014.

I modellberegningene er gjennomsnittlig oppgang i importprisene på konsumrelaterte varer (regnet i norske kroner) på 5,4 prosent fra 2013 til 2014. Dersom den importveide kronekursen blir 4 prosent sterkere eller svakere enn det som er lagt til grunn, vil det bidra til å endre samlet prisvekst med 0,7 prosentpoeng i 2014, jf. tabell 2.4. En endring på 2 prosent som skyldes endrete forutsetninger om nivået i 2.-4. kvartal, vil ha en virkning på årsbasis på litt under halvparten ettersom kronebevegelsen har fått kortere tid å virke på.

Spotprisen på råolje (Brent) var i gjennomsnitt 639 kroner eller 109 dollar per fat i 2013. Siden i fjor sommer har oljeprisen svingt i området 105–115 dollar per fat. Dette er høyt sett i et historisk perspektiv. Utviklingen i oljeprisen er i stor grad knyttet til den geopolitiske utviklingen i Midtøsten og Nord Afrika. De siste månedene har uro i land som Libya, Syria og Irak trolig bidratt til høyere oljepris, mens framgang i forhandlingene mellom Vesten og Iran sannsynligvis har trukket i motsatt retning. Markedet for fremtidspriser indikerer litt lavere oljepris framover. Utvalget har i modellberegningene lagt til grunn en gjennomsnittlig oljepris i 2014 på 625 kroner per fat, noe som innebærer et beskjedent fall på i overkant av

2 prosent fra 2013. Oljeprisforutsetningen er forenlig med en oljepris på 105 USD per fat og en dollarkurs på 6,0 kroner som gjennomsnitt for 2014. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisene på fyringsolje. Reduserte bensinpriser reduserer også produksjonskostnadene i annen norsk vare- og tjenesteproduksjon, noe som bidrar til lavere priser generelt. Dersom oljeprisen per fat blir 100 kroner høyere eller lavere enn lagt til grunn anslås dette å endre den samlede prisstigningen med om lag 0,2 prosentpoeng, jf. tabell. 2.4.

Som årsgjennomsnitt steg *elektrisitetsprisene* med 16,1 prosent fra 2012 til 2013. Den daglige systemprisen på Nord Pool (spot) steg i 1. kvartal fra 23 øre per KWh ved inngangen til 2013 til 44 øre per KWh i begynnelsen av april. Deretter falt prisene ned mot 20 øre per KWh mot slutten av juni, for så å variere rundt et relativt stabilt nivå i området 25–35 øre per KWh gjennom andre halvår. Fra årsskiftet og fram til 28. mars har prisene gradvis beveget seg ned mot om lag 20 øre per KWh med unntak av noen topper opp mot 35 øre i januar. Systemprisene hittil i år sammen med terminprisene for elektrisitet i 2014 per 28. mars gir en gjennomsnittlig systempris på rundt 24,1 øre per KWh i år, mot en gjennomsnittlig systempris på rundt 29,7 øre per KWh i fjor. Gjennomsnittlig nettleie inkludert avgifter økte med 0,9 prosent ved inngangen av 2014 og endres normalt lite gjennom året. Dette sammen med prisutviklingen på elektrisitet i KPI peker i retning av et fall på om lag 10 prosent på årsbasis. I beregningene gjort i februar la utvalget til grunn at elektrisitetsprisene inkludert nettleie ville falle med 5 prosent

fra 2013 til 2014. Usikkerheten knyttet til utviklingen framover er imidlertid fortsatt stor. I tabell 2.4 er det gjengitt modellberegninger som viser at 10 prosentpoeng høyere eller lavere vekst i elektrisitetsprisene vil endre prisveksten med 0,4 prosentpoeng i forhold til referansebanen.

Utviklingen i *prisene på norskproduserte jordbruksvarer* vil blant annet avhenge av den avtalte rammen i jordbruksoppjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut gjennom prisendringer. Det er også av betydning i hvilken grad markedssituasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. Matvareprisene på verdensmarkedet holdt seg forholdsvis jevne gjennom 2013. De falt noe gjennom sommerhalvåret og ble liggende på et lavere nivå enn ved inngangen til året, men holdt seg i gjennomsnitt godt oppe og var bare marginalt lavere enn året før. Importvernet for norske jordbruksprodukter bidrar imidlertid til at økte priser på verdensmarkedet slår mindre ut i matvareprisene i Norge enn i mange andre land. Dette viste seg for eksempel i 2011 hvor de internasjonale matvareprisene var vesentlig høyere enn året før, men som i liten grad lot seg gjenfinne som høy vekst i matvareprisene til norske forbrukere. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn at produsentprisene på norskproduserte jordbruksvarer øker med 1 prosent fra 2013 til 2014.

Prisene på varer til konsum påvirkes av det *avgiftsopplegget* som Stortinget vedtar. Avgiftsopplegget for 2014 innebærer noen endringer i forhold til referansesystemet men endringene er relativt små og vil ventelig ikke påvirke prisveksten i 2014 i betydelig grad.

Tabell 2.3 Viktige forutsetninger for Kvarts-beregningen av konsumprisvekst fra 2013 til 2014. Prosentvis vekst fra året før.

	2013	2014
Importveid valutakurs ¹	2,2	5,0
Importpriser, tradisjonelle varer	2,0	5,6
Konsumrelaterte varer ²	3,2	5,4
Øvrige varer	-1,9	6,2
Råolje i NOK	-1,8	-2,1
Priser på jordbruksvarer ³	1,1	1,0
Elektrisitetspris ⁴	16,1	-5,0

¹ Negativ endring betyr appresiering av norske kroner.

² Foredlede jordbruks- og fiskeprodukter, drikkevarer og tobakk, tekstil- og bekledningsprodukter, diverse industriprodukter, verkstedprodukter, biler mv. og matvarer og råvarer.

³ Prisen på jordbruksprodukter til produsent eksklusive subsidier og avgifter.

⁴ Prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler ifølge KPI.

Tabell 2.4 Modellresultater. Beregnet vekst i KPI og KPI-JAE i 2014 og virkninger av enkelte endringer i noen sentrale forutsetninger. Vekst i prosent fra samme periode året før og virkninger i prosent av prognosebanen.

	1. kv	2. kv	3. kv	4. kv	Året
KPI	2,3	2,3	2,6	2,8	2,5
KPI-JAE	2,5	2,7	2,9	2,9	2,7
<i>Virkninger på KPI av:</i>					
10 prosentpoeng høyere/lavere elektrisitetsprisvekst	+/-0,4	+/-0,4	+/-0,4	+/-0,5	+/-0,4
4 prosent svakere/sterkere krone	+/-0,4	+/-0,6	+/-0,8	+/-1,0	+/-0,7
100 kroner høyere/lavere oljepris	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,2

2.2.2 Modellresultater

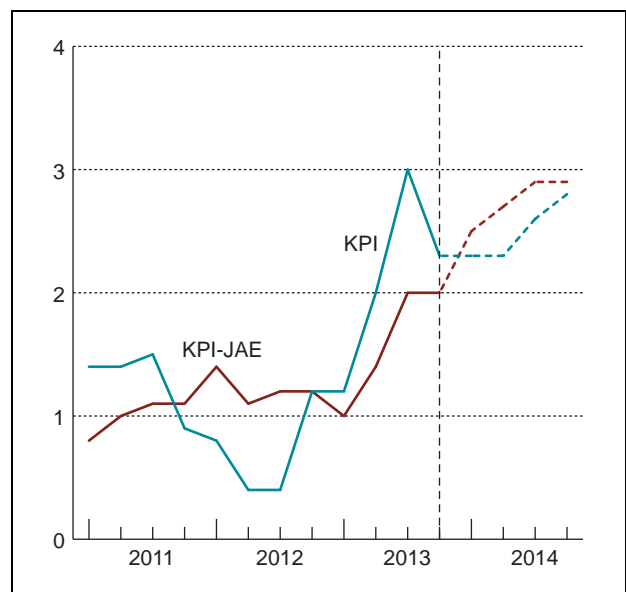
Beregningene som ble gjennomført med Kvarts i februar ga en økning i konsumprisindeksen (KPI) på 2,5 prosent fra 2013 til 2014. Utviklingen i underliggende prisvekst ble beregnet å øke enda litt mer; tolv månedersveksten i KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer ble i modellberegningen 2,7 prosent, mot 1,6 prosent i fjor.

Målt som vekst over fire kvartaler viste modellberegningen en jevn stigning i KPI-JAE gjennom hele året, fra 2,5 prosent i 1. kvartal til 2,9 prosent i 4. kvartal. Prisveksten målt ved KPI holdt seg jevn i 1. halvår og tiltok i de to siste kvartalene.

Et anslag på KPI-veksten på 2,5 prosent er godt over Finansdepartementets anslag fra november i fjor på 1,9 prosent og både Norges Banks og Statistisk sentralbyrås anslag fra mars i år på hhv. 2 og 2,3 prosent, jf. tabell 4.6 i kapittel 4. Forskjellene kan i stor grad føres tilbake til forutsetningene om kronekursen.

2.2.3 Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2014

Basert på forutsetningene omtalt ovenfor, ga beregningen på Kvarts-modellen en vekst i KPI på 2,5 prosent fra 2013 til 2014. Slike modellbaserte beregninger vil alltid være beheftet med usikkerhet og kronekursen har i tiden som er gått styrket seg klart, mens spotprisene og framtidsprisene på elektrisk kraft har falt markert. Usikkerheten i prisvekstanslaget for 2014 synes fortsatt å knytte seg spesielt til den videre utviklingen i kronekur-

Figur 2.8 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før¹.

¹ Den heltrukne linjen illustrerer faktisk utvikling, mens stiplede linje er prognose.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

sen. Det er som vanlig også stor usikkerhet knyttet til elektrisitetsprisene, samt utviklingen i oljeprisen. Tabell 2.4 gjengir modellberegninger som viser hvordan endrede forutsetninger for disse størrelsene påvirker den samlede prisveksten i forhold til referansebanen. Med bakgrunn i de beregningene som er foretatt og ovennevnte vurderinger, anslår Beregningsutvalget en gjennomsnittlig vekst i KPI fra 2013 til 2014 på om lag 2¼ prosent.

Kapittel 3

Utviklingen i konkurranseevnen

- TBU presenterer flere tallfestede indikatorer for å beskrive norsk næringslivs konkurranse-situasjon internasjonalt. Flere av disse komponentene og særlig kostnadsindikatorer, peker i retning av en svekket situasjon for norske bedrifter de siste årene. Dette bildet står noe i motsetning til resultatene når det gjelder sysselsetting og faktisk produksjonsutvikling i Norge sammenliknet med i andre land. Mens en rekke økonomiske indikatorer for Norge fremstår som bedre enn for mange andre land, innebærer det høye kostnadsnivået at bedriftenes konkurranseevne framover kan være usikker i deler av økonomien.
- Lønnskostnadene som andel av brutto faktorinntekter til norsk industri har historisk svingt med konjunktorene rundt et nokså stabilt nivå. Andelen falt kraftig i 2010, etter at den økte mye i 2009 i forbindelse med finanskrisen. De siste tre årene har andelen tatt seg opp igjen, og var i fjor vel 72 prosent. Sammenliknet med det gjennomsnittlige nivået de siste ti årene var lønnskostnadsandelen i fjor nesten 4 prosentpoeng høyere.
- Den kostnadsmessige konkurranseevnen målt isolert ved relative timelønnskostnader i industrien i felles valuta anslås å ha svekket seg med i gjennomsnitt 1,8 prosent per år de siste ti årene. Av dette kan 1,4 prosentpoeng tilskrives høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne, mens resten skyldes en styrking av kronen. I 2013 bidro en svekkelse av kronen på 3 prosent, til at de relative timelønnskostnadene i felles valuta gikk ned med 0,2 prosent.
- Gjennomsnittlige timelønnskostnader i norsk industri var i 2013 anslagsvis 55 prosent høyere enn et handelsvektet gjennomsnitt av våre handelspartnerne i EU, 2 prosentpoeng mindre enn året før. Nedgangen må ses i sammenheng med at kronen svekket seg fra 2012 til 2013. At timelønnskostnadene er høyere i norsk industri enn i industrien hos våre handelspartnerne reflekterer norsk økonomis høye produktivitet og inntektsnivå, men også en høyere lønnsvekst de siste årene.
- De siste ti årene har produktiviteten i norsk industri, målt ved bruttoprodukt per timeverk i faste priser, økt med i gjennomsnitt 2½ prosent per år. I perioden fra 2001 til 2010, som er det siste året vi har tall for handelspartnerne, var produktivitetsveksten i industrien i Norge noe lavere enn ute. Dersom en ser på utviklingen målt ved bruttoprodukt i løpende priser per timeverk, er imidlertid bildet for norsk industri mer positivt. Dette gjenspeiler at norsk industri hadde sterkere prisvekst på sine produkter enn industrien hos handelspartnerne fram til 2007.
- Produktivitetsveksten i Fastlands-Norge har de siste ti årene i gjennomsnitt økt med 1½ prosent per år. Dette er noe høyere enn hos våre handelspartnerne.
- I 2012 var Norges BNP, unntatt petroleumsrenten og regnet per innbygger, 31 prosent høyere enn OECD-snittet. Nivået i Norge er blant de høyeste i OECD-området, selv når petroleumsrenten holdes utenfor.

3.1 Innledning

Omfattende deltakelse i internasjonal handel med varer og tjenester har gjort det mulig for Norge å oppnå en høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig dersom norsk økonomi hadde vært mer skjermet mot utenlandsk konkurranse. Fordelene vil imidlertid bli redusert hvis Norge ikke klarer å sørge for en effektiv ressursutnyttelse, herunder full sysselsetting og en akseptabel inntektsfordeling. For å høste gevinstene ved internasjonalt varebytte, må man klare å omstille ressurser som blir ledige som følge av endringer i markedsforholdene. Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebyttet må også over tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Et lands konkurranseevne uttrykker evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien over tid, samtidig som en har full og effek-

Boks 3.1 Norges handelspartnere

For å vurdere utviklingen i konkurranseevnen til norsk næringsliv, sammenliknes gjerne ulike indikatorer i Norge med tilsvarende størrelser hos våre handelspartnere. Ved beregning av handelspartneraggregat, legger utvalget til grunn beregninger av OECD for Norges handelspartnere. Beregningsutvalget har i denne rapporten benyttet vektorer fra OECD for Norges handelspartnere for perioden 1997–2011.

Vektene til OECD gjenspeiler handelsstrømmene med de enkelte landene i hvert av årene i perioden, og er derfor forskjellige for hvert år i perioden 1997–2011. Utvalget har lagt de 25 landene med størst vektorer i 2011 til grunn som landsammensetning for handelspartneraggregatet. Denne landsammensetningen er benyttet for alle år, selv om det i perioder har vært variasjoner mhp. hvilke 25 land som har hatt størst vektorer. Basert på landsammensetningen og OECDs vektorer for de ulike årene, er det beregnet et vektet handelspartneraggregat for hvert år i perioden 1997–2011. Vektene i 2011 er videreført for 2012 og 2013.

Tabell 3.1 viser landsammensetningen og vektene for 2011–2013 som er benyttet i denne rapporten. Norges største handelspartnere er Tyskland, Sverige, Storbritannia og Kina. Kina har imidlertid ikke betydning for beregningene i kapitlet, fordi det foreligger ikke tilgjengelig statistikk for Kina på indikatorene som omtales.

Grunnlaget for beregningen av konkurransevektene

OECD har basert sine beregninger av landvektene på bakgrunn av omfanget av import og eksport mellom Norge og andre land av alle varer unntatt gruppe 3 i det internasjonale klassifiseringssystemet for handelsstatistikk (SITC¹). Denne gruppen består av råolje, naturgass, raffinerte oljeprodukter og strøm.

OECD har gjort en del forenklinger i sine beregninger. For det første har OECD ikke inkludert handel med tjenester. I 2013 utgjorde tjenester 22 prosent av Norges eksport, og 34 prosent av Norges import. Videre har OECD ikke brutt handelsstrømmene ned til hver enkelt varetype for å kunne gi et grunnlag for å vurdere i hvilken grad det faktisk er direkte konkurranse mellom norske og utenlandske bedrifter, eller om det i stedet handles med varer det ikke er konkurranse om².

Tabell 3.1 Sammensetning av handelspartneraggregatet. Prosent.

Nr.	Land	Vektorer for 2011–2013
1	Tyskland	13,7
2	Sverige	13,1
3	Storbritannia	12,2
4	Kina	9,0
5	USA	6,3
6	Nederland	5,4
7	Danmark	5,2
8	Frankrike	4,8
9	Russland	3,0
10	Japan	2,9
11	Italia	2,8
12	Belgia	2,4
13	Spania	2,1
14	Sveits	1,9
15	Polen	1,9
16	Singapore	1,8
17	Brasil	1,7
18	Tsjekia	1,7
19	Finland	1,6
20	Østerrike	1,3
21	Sør-Korea	1,2
22	India	1,1
23	Irland	1,0
24	Taiwan	0,8
25	Canada	0,8
	SUM	100,0

Kilder: OECD og Beregningsutvalget.

¹ SITC = Standard International Trade Classification.

² En enkel illustrasjon av dette kan være en hypotetisk situasjon der Norge er alene i verden om å eksportere en bestemt industrivare. Eksport av denne industrivaren vil trekke opp konkurransevekten til de landene som importerer denne varen, til tross for at dette er en vare det ikke eksisterer konkurranse om.

tiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. Et land har ikke god konkurranseevne selv om det har balanse i utenriksøkonomien, mens for eksempel store deler av landets arbeidsstyrke er arbeidsløs. Men full sysselsetting og lav ledighet sammen med store underskudd i utenriksøkonomien, tilsier også at et land har svakere konkurranseevne enn hva som kan være bærekraftig over tid.

Det er viktig å skille mellom konkurranseevnen for enkelt næringer og for Norge som helhet. Konkurranseevnen for en næring beror på næringens lønnsomhet og dens evne til å avlønne innsatsfaktorene. En lønnsom næring må både kunne hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på produktmarkedene, og med andre norske næringer i faktormarkedene, herunder arbeidsmarkedet. En økonomi i vekst og med en høy omstillingsgrad vil være kjennetegnet av ulik utvikling i konkurranseevnen for de enkelte næringene. I konkurransen om knappe faktorer må noen næringer trappe ned sin virksomhet, mens andre kan ekspandere i takt med økt lønnsomhet. Dersom en næring mottar subsidier i tilknytning til sin virksomhet, kan dette bedre næringens konkurranseevne, men det fører normalt til en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurranseevne i samfunnsøkonomisk forstand.

I dette kapitlet ser vi på noen utvalgte indikatorer for utviklingen i industriens konkurranseevne. Avsnitt 3.2 gir en vurdering av hva som menes med konkurranseutsatte næringer og hvordan lønnsdannelsen skal sikre disse næringenes konkurranseevne gjennom den såkalte frontfagsmodellen. I tillegg presenteres tall for lønnskostnadsandeler, som en indikasjon på utviklingen i lønnsomheten i norsk industri. Videre i avsnitt 3.3 diskuteres utviklingen i lønnskostnader. I dette avsnittet ser vi også på forskjell i lønnskostnadsnivåene i industrien i Norge og andre land. Endelig i avsnitt 3.4 gir vi en beskrivelse av utviklingen i produktiviteten. For alle indikatorene som presenteres i kapitlet sammenlikner vi Norge med et aggregat av våre viktigste handelspartnere, jf. boks 3.1.

TBU presenterer flere tallfestede indikatorer for å beskrive norsk næringslivs konkurransesituasjon internasjonalt. Flere av disse komponentene og særlig kostnadsindikatorer, peker i retning av en svekket situasjon for norske bedrifter de siste årene. Dette bildet står noe i motsetning til resultatene når det gjelder sysselsetting og faktisk produksjonsutvikling i Norge sammenliknet med i andre land. Mens en rekke aggregerte indikato-

rer for Norge fremstår som bedre enn for mange andre land, innebærer det høye kostnadsnivået at bedriftenes konkurranseevne framover kan være usikker i deler av økonomien.

3.2 Faktorinntektsfordeling i konkurranseutsatte og skjermede næringer

Tradisjonelt har konkurranseutsatte næringer blitt assosiert med industrien, mens skjermede næringer som regel har blitt assosiert med tjenesteproduserende næringer (varehandel, transporttjenester, offentlig sektor, finansiell tjenesteyting, annen privat tjenesteyting etc.). Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har imidlertid bidratt til at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet.

Begrepene konkurranseutsatte og skjermede næringer er nærmere drøftet i Holden III-utvalgets rapport NOU 2013:13. Konkurranseutsatt sektor (k-sektor) består i prinsippet av bedrifter som produserer produkter som kan eksporteres/importeres, og som derfor konkurrerer mot utenlandske virksomheter. Bedrifter og virksomheter som ikke konkurrerer mot utenlandske virksomheter betegnes gjerne som skjermede, uavhengig av konkurransesituasjonen mellom slike bedrifter på det innenlandske markedet. Produktene fra skjermet sektor (s-sektor) kan det i teorien ikke handles med over landegrensene, de er lokale og må konsumeres i samme land som de produseres. Hindringen mot handel kan være politisk, men også praktisk/teknisk. Den teknologiske utviklingen har kontinuerlig økt mulighetene for handel. Skillet mellom k- og s-sektor i hovedkursteorien er stilisert. Det er nå svært få varer og tjenester som det teknisk sett ikke kan handles med, og det er lite av norsk markedsrettet virksomhet som ikke på en eller annen måte er utsatt for konkurranse fra utlandet. Størrelsen på transportkostnader kan imidlertid i praksis være et hinder.

I en utredning for Holden III utvalget har Eika m.fl. (2013) foretatt en klassifisering av norsk næringsliv etter hvor utsatt de ulike næringer er for internasjonal konkurranse. Inndelingen er basert på andelen av næringenes verdiskaping som går til eksport eller i hvilken grad de konkurrerer mot import. Selv om det er store forskjeller mellom bedrifter i samme næring, og det er mange bedrifter som er internasjonalt konkurranseutsatte også i andre næringer, er en slik inndeling nyttig, fordi den gir kunnskap om hvilke aktø-

rer som i hovedsak er internasjonalt konkurranseutsatte. Ifølge utredningen stod de fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringene for nær 15 pst. av verdiskapingen i Norge i 2012, og 11 pst. av sysselsettingen. De konkurranseutsatte næringene i fastlandsøkonomien kan deles i tre: Leverandørvirksomhet til petroleumsvirksomheten, næringer basert på andre former for naturressurser, og såkalte ikke-stedbundne næringer, dvs. konkurranseutsatte næringer som ikke er avhengig av norske naturressurser, og dermed i større grad kan flyttes til andre land. Metallindustrien er eksempel på en næring basert på naturressurser, mens produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner er en ikke-stedbunden næring. I 2012 stod leverandørvirksomheten for 3 pst. av samlet sysselsetting, mens de to andre gruppene stod for rundt 4 pst. hver.

Mange konkurranseutsatte bedrifter har vridd sin produksjon mot leveranser til petroleumssektoren de senere årene og produksjonen i leverandørnæringene har økt vesentlig sterkere enn i andre næringer. Samtidig er det ikke så mange næringer der slike leveranser utgjør hoveddelen av produksjonen. Holden III-utvalget peker på at konkurranseutsatt sektor skal bli stor nok samlet sett, vil man ha behov for et visst omfang av ikke-stedbundne næringer. I dag er det betydelig aktivitet i slike næringer, men for at den skal være stor nok også i fremtiden, er det vanskelig å se for seg at kostnadsnivået korrigerert for produktivitetsforskjeller i vid forstand kan være mye høyere i Norge enn hos våre handelspartnere.

Stadig flere deler av næringslivet møter internasjonal konkurranse. Det er dels et resultat av at teknologisk utvikling gjør det mulig, for eksempel innen regnskap og IKT, men også at virksomheter i økende grad konkurrerer i andre land, som innen transport, bygg og anlegg, og matindustrien. I flere tjenesteytende næringer ser vi økende konkurranse fra utlandet og en klar økning i importen. Holden III-utvalget peker på at denne økningen i noen grad kan henge sammen med høyere kostnader i Norge enn hos nære handelspartnere. Selv om importandelen i disse næringene samlet sett er relativt liten, er andelen betydelig høyere i deler av næringene. Samtidig er dette næringer som vokser mer enn BNP samlet sett, slik at økte importandeler her vil gi stadig større utslag i samlet import. Økende import på nye områder innebærer isolert sett at vi trenger en ytterligere økning i aktiviteten i ikke-stedbundne næringer for å sikre langsiktig balanse i utenrikshandelen, eller at eksporten fra andre næringer øker.

3.2.1 Frontfagsmodellen

Industrien har i mesteparten av etterkrigstiden vært retningsgivende for øvrige tariffområder i lønnsforhandlingene i Norge. Opplegget for forhandlingene bygger på at lønnsveksten må tilpasses det konkurranseutsatt sektor over tid kan leve med. Dette ivaretas ved at avtaleområder med stort innslag av konkurranseutsatt virksomhet både forhandler først (det såkalte frontfaget), og at resultatet fra disse danner en norm for andre avtaleområder. Frontfaget har tradisjonelt vært verkstedsoverenskomsten/industrioverenskomsten ved forbundsvise oppgjør og bredere LO-NHO-områder, som industriarbeidere, ved sentrale oppgjør.

Frontfagsmodellen ble formalisert som en økonomisk modell, ofte omtalt som hovedkursteorien, da Utredningsutvalget for inntektsoppgjørene i 1966 la fram sin andre rapport høsten 1966. Hovedkursteorien beskriver de makroøkonomiske trender som vil gjelde for lønns- og prisutviklingen i Norge på lang sikt. Over tid stiller et ønske om full sysselsetting og balanse i utenriksøkonomien krav til størrelsen på konkurranseutsatt sektor som bare kan oppfylles dersom lønnsomheten i slik virksomhet ikke er dårligere i Norge enn i utlandet. Forventet avkastning på investeringer i Norge (kapitalavkastningen) må da på lang sikt være på nivå med forventet kapitalavkastning hos våre handelspartnere. Lavere forventet kapitalavkastning i Norge enn i utlandet vil føre til at investorer vil foretrekke å investere i utlandet fremfor i Norge. Dette medfører at produktreal lønnskostnaden i industrien i Norge ikke kan være høyere enn det produktivitetsnivået i konkurranseutsatt sektor gir grunnlag for. Dersom reallønnen vokser raskere enn produktiviteten, vil kapitalavkastningen reduseres, og investeringene svekkes. Over tid vil lave investeringer i Norge føre til en gradvis nedbygging av konkurranseutsatt sektor. Med «hovedkurs» i Utredningsutvalgets rapport refereres det i tråd med dette til et «normalnivå» på lønnskostnadsandelen i konkurranseutsatt sektor, dvs. hvor mye av faktorinntekten som normalt går til lønnstakerne og hvor mye som går til kapitaleierne. En stabil utvikling i lønnskostnadsandelen kan indikere en stabil lønnsvevne og konkurransekraft i sektoren.

Når produktivitetsveksten bestemmer utviklingen i produktreal lønn over tid, må nominell lønnsvekst være lik summen av produktivitets- og prisveksten. Hvis den nominelle lønnsveksten blir høyere enn dette, slik at reallønnen vokser mer enn det produktivitetsveksten gir rom for, vil kon-

kurranssevnen svekkes og ledigheten stige. En blanding av markedsforhold og institusjonelle mekanismer bidrar til at lønnsveksten i konkurranseutsatt sektor er normen også for lønnsveksten i resten av økonomien.

Frontfagsmodellen og hovedkursteorien reflekterer således en forståelse for at det over tid er en forbindelse mellom det som er bedriftsøkonomisk lønnsomt og det som er gunstig ut fra makroøkonomiske hensyn. Modellen hviler blant annet på erkjennelsen av at lønnsdannelsen over tid har avgjørende betydning for nivået på arbeidsledigheten, mens reallønnsutviklingen først og fremst er knyttet til produktivitetsutviklingen. Erfaringene fra Norge og andre land tilsier at høy nominell lønnsvekst uten bakgrunn i tilsvarende produktivitetsvekst i all hovedsak slår ut i høyere inflasjon og økt arbeidsledighet på lengre sikt, og ikke i høyere reallønnsvekst. Ettersom konkurranseutsatte næringer konkurrerer med skjermede næringer om arbeidskraften, må de samme betingelsene for lønnsvekst gjelde også for skjermede næringer.

Den norske lønnsforhandlingsmodellen innebærer videre stor grad av koordinering, der hovedorganisasjonene i arbeidslivet spiller en avgjørende rolle. Institusjoner som Kontaktutvalget og Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene støtter opp under koordineringen. Organisasjonsgraden på arbeidstakersiden i Norge var knapt 52 prosent i 2012, jf. kapittel 3 i Holden III-utvalget. Den var 40 prosent i privat sektor og 82 prosent i offentlig sektor. Tariffavtaledekningen for alle arbeidstakere er anslått til 67 prosent, om lag 50 prosent i privat sektor og tilnærmet 100 prosent i offentlig sektor. Tariffavtalene benyttes imidlertid også som rettesnor i bedrifter som ikke formelt er bundet av avtalene, jf. vedlegg 5.

Samtidig som flertallet av arbeidstakerne i Norge dermed er dekket av de sentrale forhandlingene, er det et betydelig antall som ikke er dekket av kollektive avtaler. Blant annet ledere og en stor andel av funksjonærene i industrien får sin lønn bestemt gjennom lokale lønnsforhandlinger. Dette var en viktig bakgrunn for at Kontaktutvalget den 22. januar 2003 la fram en felles erklæring om situasjonen foran mellomoppgjøret 2003. I denne erklæringen het det blant annet:

«(...) På denne bakgrunn er regjeringen og organisasjonene i arbeidslivet enige om følgende: At den samlede lønnskostnadsveksten i 2003 må tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full syssel-

setting. I arbeidet for å nå dette målet er det avgjørende at alle grupper omfattes. Når det gjelder en nærmere vurdering av utfordringene for konkurranseutsatt sektor i årene framover vises det til det nedsatte ekspertutvalget.

Partene i arbeidslivet vil i forbindelse med mellomoppgjøret 2003: Arbeide for å få lønnsveksten i Norge mer på linje med utviklingen hos våre handelspartnere. Oppgjøret i 2003 må derfor ta utgangspunkt i den delen av næringslivet som er utsatt for konkurranse fra utlandet. Den samlede lønnsveksten som avtales sentralt og lokalt for disse sektorene må være normgivende for de rammer som forhandles i de øvrige oppgjørene.

Samtidig er det viktig at det innenfor disse rammene gis rom for endringer i relative lønninger som sikrer et velfungerende arbeidsmarked og en rettferdig lønnsutvikling. Arbeidsgiversiden i privat og offentlig sektor vil aktivt arbeide for en lønnsvekst hos lederne i virksomhetene som ligger innenfor rammene for det øvrige arbeidslivet. I kraft av sine eierposisjoner i næringslivet vil en også fra statens side arbeide for en slik utvikling.»

Regjeringen Stoltenberg II satte i 2012 ned et offentlig utvalg for å vurdere erfaringene med lønnsdannelsen gjennom de 12 årene som er gått siden handlingsregelen og inflasjonsmålet for pengepolitikken ble innført. Utvalget skulle også drøfte makroøkonomiske utviklingstrekk som kan skape utfordringer for norsk økonomi og lønnsdannelsen framover. Mandatet pekte på det høye og økende kostnadsnivået, petroleumsvirksomhetens økende betydning i norsk økonomi, at arbeidsinnvandringen fra EU/EØS-området har økt markert, og at veksten i produktiviteten har falt tilbake de senere årene. Utvalget leverte sin innstilling til Finansdepartementet den 3. desember 2013. Noen av hovedkonklusjonene til utvalget er gjengitt i boks 3.2.

3.2.2 Lønnsomheten i norsk industri

Det er en nær sammenheng mellom utviklingen i *konkurranssevnen* og *lønnsomheten i næringslivet*, jf. over. Hovedkursteorien peker på lønnskostnadsandelen som en sentral indikator for utviklingen i lønnsomheten. Høyere lønnskostnader, lavere produsentpriser og svakere produktivitetsutvikling er faktorer som isolert sett bidrar til svekket konkurransevne og lavere lønnsomhet. En slik utvikling vil innebære at en større andel av bedriftenes overskudd tilfaller lønnstakerne og mindre

Boks 3.2 Noen av hovedkonklusjonene til Holden III utvalget

- *Utvalget slutter opp om frontfagsmodellen, som er en viktig bærebjelke i lønnsdannelsen i Norge. Selv om nye utviklingstrekk i økonomien og endrede retningslinjer i den økonomiske politikken har brakt inn nye mekanismer i måten økonomien virker på, gjelder de grunnleggende sammenhengene som frontfagsmodellen og hovedkursteorien bygger på også i dag. Det betyr at lønnsveksten i den sektoren som er utsatt for internasjonal konkurranse, må avspeile pris- og produktivitsveksten i denne sektoren. Lønnsveksten i konkurranseutsatt sektor må så gjelde som en norm for lønnsveksten ellers i økonomien.*
- *Et vesentlig høyere kostnadsnivå enn i andre land reflekterer høy produktivitet og store bytteforholdsgevinster, men innebærer samtidig en utfordring for konkurranseutsatte virksomheter. Økte priser på olje og andre viktige eksportprodukter og fallende priser på varer vi importerer, har gitt norsk økonomi store bytteforholdsgevinster på 2000-tallet. Høy og økende aktivitet i petroleumsvirksomheten og økt bruk av oljepenger over statsbudsjettet har trukket opp kostnadsnivået i Norge sammenlignet med andre land, både gjennom høyere lønnsvekst enn hos handelspartnerne og gjennom en styrking av kronen. Det høye lønnskostnadsnivået innebærer samtidig at mange har fått glede av bytteforholdsgevinsten og det høye produktivitsnivået.*
- *Et tilstrekkelig omfang av internasjonalt konkurranseutsatte virksomheter er nødvendig for en balansert økonomisk utvikling. For at konkurranseutsatt sektor skal være tilstrekkelig stor samlet sett, vil vi ha behov for et visst omfang av ikke-stedbundne næringer, dvs. konkurranseutsatte næringer som ikke er avhengig av norske naturressurser og dermed i større grad kan flyttes til andre land. Dette krever at det over tid er balanse mellom kostnadsnivå og produktivitsnivå målt mot relevante handelspartnere. Også virksomheter på andre områder i økonomien blir utsatt for økende konkurranse fra utlandet, og en sterk avskalling av slike virksomheter kan svekke den underliggende balansen i utenriksøkonomien. Hvis dette oppdages for sent, kan kostnadene knyttet til en nødvendig kursendring bli store. Et høyt kostnadsnivå kan gjøre det mer krevende å starte og drive virksomheter som skal konkurrere i et internasjonalt marked.*
- *For å redusere risikoen for en sterk nedbygging av konkurranseutsatt sektor, bør den kostnadsmessige konkurranseevnen ikke svekkes. På lengre sikt er det trolig nødvendig med en forbedring, særlig dersom oljeprisen skulle falle markert. En moderat lønnsvekst vil bidra til bedre konkurranseevne både direkte, og indirekte gjennom lavere rente og svakere kronekurs. Det vil gi tryggere grunnlag for høy sysselsetting og lav arbeidsledighet framover.*
- *Konsekvensene for norsk økonomi vil bli vesentlig kraftigere om betydelig svakere vekst i verdensøkonomien skulle føre til et kraftig fall i oljeprisen. Det vil kunne gi en brå nedgang i oljevirkosomheten både i Norge og internasjonalt, og annen norsk eksport vil også bli rammet. Arbeidsledigheten vil da stige markert. En slik utvikling vil kreve vesentlige tilpasninger både i den økonomiske politikken og i lønnsdannelsen. Norges Bank vil trolig redusere styringsrenten, kronekursen vil trolig svekkes betydelig, finanspolitikken må etter hvert strammes inn som følge av lavere vekst i fondskapitalen, og lønnstakerne må trolig godta en vesentlig svakere utvikling i kjøpekraften. Over tid vil svekkelsen av kronekursen og en lavere lønnsvekst bidra til ny vekst i tradisjonelle konkurranseutsatte næringer, og til at ledigheten etter hvert går ned igjen. Frontfagsmodellen er etter utvalgets mening godt egnet til å bidra til en tilpasning til et lavere kostnadsnivå for å bedre konkurranseevnen.*

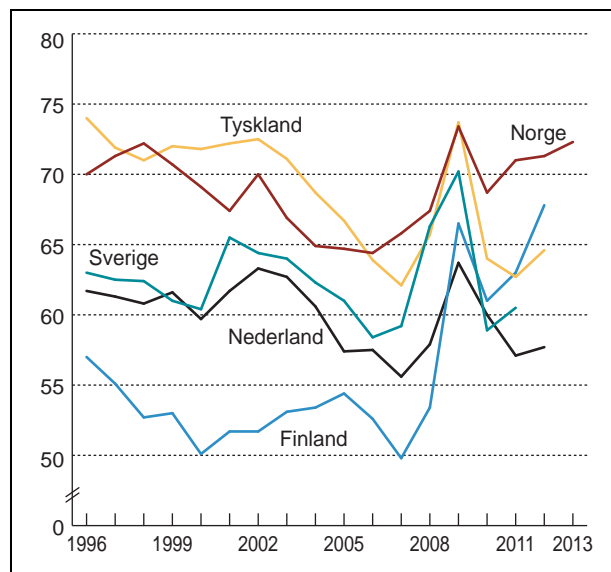
Boks 3.2 forts.

- *Lønnsveksten i industrien for arbeidere og funksjonærer samlet bør være normgivende for resten av økonomien.* Dette er i tråd med Kontaktutvalgets uttalelse i mars 2003. Ved forbundsvise oppgjør er det Industrioverenskomsten som er frontfaget, og dermed forhandles først. Dette oppgjøret har i stor grad direkte gjennomslag i en rekke andre oppgjør. Siden utfallet av de lokale forhandlingene ikke er avklart, bør NHO, i forståelse med LO, angi en troverdig ramme for den samlede årslønnsveksten i industrien. En troverdig ramme skal verken være gulv eller tak for lønnsveksten, men en norm som andre forhandlingsområder skal forholde seg til. Ved utarbeidelsen av anslaget må det tas tilstrekkelig hensyn til de økonomiske utsiktene. Drøfting av de økonomiske utsiktene i Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU) i forkant av lønnsoppgjørene vil gi grunnlag for en felles virkelighetsoppfatning blant alle parter i lønnsoppgjørene.
- *Utvalget ser ikke behov for å endre sammensetningen av frontfaget nå.* Høy aktivitet og god lønnsomhet i oljerelatert virksomhet har ført til høy lønnsvekst i denne typen virksomheter, og for å unngå at lønnsveksten blir høyere enn det konkurranseutsatte virksomheter tåler, kan det argumenteres for at oljerelaterte virksomheter ikke bør inngå i frontfaget. Men i en vurdering av hvilke bedrifter som bør inngå i frontfaget, må det tas hensyn til hva som vil fungere som en troverdig norm for lønnsdannelsen i Norge. Frontfagets sammensetning gjenspeiler også i betydelig grad sammensetningen av konkurranseutsatt sektor. I tillegg kan økende internasjonal konkurranse innen leverandørnæringene og forventet svakere utvikling i oljeaktiviteten innebære lavere lønnsvekst i oljerelatert virksomhet i årene framover. Organisasjonsmessige forhold og tradisjon taler også for å videreføre det nåværende frontfaget.

kapitaleierne. Lønnskostnadsandelen vil da gå opp, mens driftsresultatandelen vil gå ned. Motsatt bidrar lavere lønnskostnader, høyere produsentpriser og sterkere produktivitet utvikling isolert til bedret konkurransevne og lønnsomhet. En slik utvikling vises ved en lavere lønnskostnadsandel og tilsvarende høyere driftsresultatandel.

Figur 3.1. viser utviklingen i lønnskostnadene som andel av brutto faktorinntekter i industrien i Norge og våre handelspartnere de siste 17 årene. Lønnskostnadsandelen i Norge har historisk svingt med konjunktorene rundt et nokså stabilt nivå. I perioder med nedgangskonjunktur og stigende arbeidsledighet har gjerne veksten i lønningene avtatt og lønnskostnadsandelen falt. Da veksten i norsk økonomi tok seg opp utover på 1990-tallet, steg både lønnsveksten og lønnskostnadsandelen. Deretter gikk norsk økonomi inn i en periode med svakere vekst og høyere arbeidsledighet, og lønnskostnadsandelen begynte å falle.

Nedgangen i første halvdel av 2000-tallet må trolig også ses i sammenheng med den markerte bedringen i Norges bytteforhold i handelen med utlandet etter at Kina begynte å spille en større rolle i det internasjonale varebyttet. Sterk vekst i etterspørselen fra Kina og andre framvoksende økonomier har gitt betydelig oppgang i prisene på flere viktige norske eksportprodukter. Samtidig

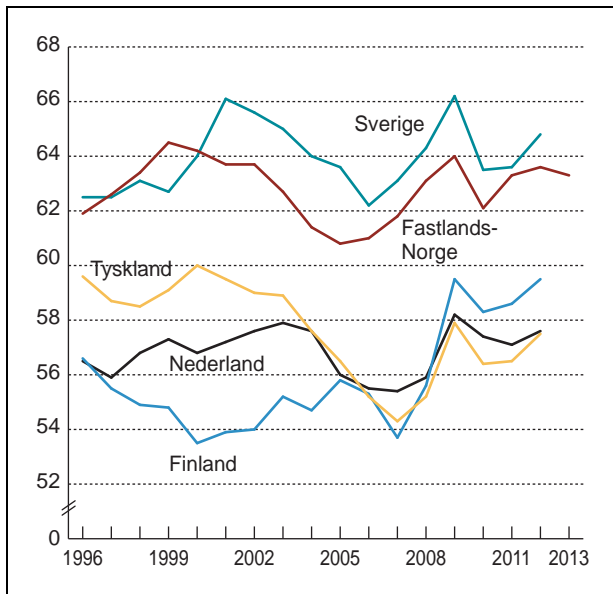

Figur 3.1 Utviklingen i lønnskostnadsandeler i industrien¹.

¹ Lønnskostnadsandelene er beregnet ved lønnskostnader dividert på brutto faktorinntekter, dvs. at driftsresultatet ikke er justert for kapitalslit.

Kilder: SSB, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget.

har økt import fra lavkostland bidratt til nedgang i prisene på importerte konsumvarer, noe som har bidratt til merkbar bedring i lønnskostnadsandelens kjøpekraft. Når produktivitetsveksten i tillegg har vært

Figur 3.2 Utviklingen i lønnskostnadsandeler i hele økonomien.

Kilder: SSB, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget.

høy, har dette gitt grunnlag for sterk vekst både i bedriftenes overskudd og i reallønnene.

I forbindelse med finanskrisen steg lønnskostnadsandelen i norsk industri markert i 2009. Lønnskostnadsandelen falt tilbake igjen i 2010, men har steget de tre siste årene og var i fjor på vel 72 prosent. Lønnskostnadsandelen i fjor var rundt 4 prosentpoeng høyere enn gjennomsnittet for de siste ti årene, og i overkant av 3 prosentpoeng høyere enn gjennomsnittet siden 1996, jf. figur 3.1.

Figuren viser også utviklingen i Sverige, Tyskland, Finland og Nederland. Når man sammenlikner lønnskostnadsandelen med andre land, er det viktig å være oppmerksom på at ulike næringsstruktur i ulike land vil kunne gi nivåforskjeller i lønnskostnadsandelene mellom landene. I vedleggstabell 4.5 presenteres tall for brutto driftsresultatandel for Norge og utvalgte land.

I figur 3.1 ser vi at lønnskostnadsandelen i industrien i Tyskland var høyere enn i de andre landene som er med i figuren i 1996, men at differansen deretter avtok gradvis. Dette må ses i sammenheng med den tyske gjenforening og at Tyskland i tiden etter innføringen av euro gjennomgående har hatt negativ reallønnsvekst. De siste årene har lønnskostnadsandelen i Tyskland vært lavere enn i Norge og Finland.

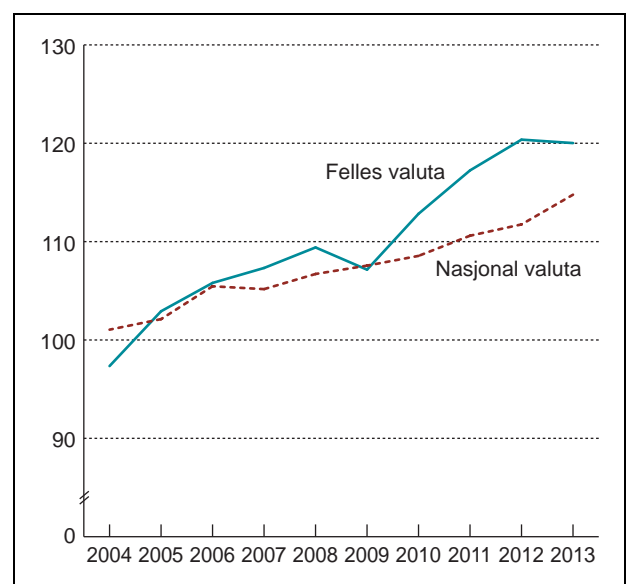
Bildet for utviklingen i lønnskostnadsandeler er i hovedsak det samme når vi ser på utviklingen i lønnskostnadsandelene for hele økonomien, jf. figur 3.2. De årlige svingningene i lønnsomheten er imidlertid noe mindre enn for industrien.

3.3 Indikatorer for industriens kostnadsutvikling

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i næringslivet. Lønnskostnadene kan bl.a. måles ved timelønnskostnader og lønnskostnader per produsert enhet. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader, transportkostnader og andre kostnader til innenlandsk produsert produktinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Videre vil også produktivitetsutviklingen og offentlige avgifter og subsidier være av betydning for konkurranseevnen.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv. Disse næringene leverer produktinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene er, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om innsatsfaktorer som bl.a. arbeidskraft. Lavere lønninger i andre næringer kan bidra til en bedring i industriens konkurranseevne ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

Forutsigbare og stabile rammebetingelser kan også bidra til å styrke næringslivets konkurranseposisjon. For en liten, åpen økonomi som den nor-

Figur 3.3 Utviklingen i relative timelønnskostnader i industrien. Indeks 2003 = 100.

Kilder: Conference Board, Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

Tabell 3.2 Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før.

	Gj.snitt											
	2004-2013	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Vekst i lønnskostnader per time												
Norge ¹	4,2	3,4	4,1	6,2	3,8	5,1	4,1	2,2	4,5	4,4	4,7	
Handelspartnerne ²	2,8	2,3	3,0	2,8	4,1	3,6	3,3	1,3	2,6	3,3	1,9	
Relativ timelønnskostnadsvekst i nasjonal valuta	1,4	1,1	1,1	3,3	-0,3	1,4	0,8	0,9	1,9	1,1	2,7	
Relativ timelønnskostnadsvekst i felles valuta	1,8	-2,6	5,7	2,8	1,4	2,0	-2,1	5,3	3,8	2,7	-0,2	
<i>Memo:</i>												
Valutakurs ³	-0,4	3,8	-4,4	0,5	-1,7	-0,5	2,9	-4,2	-1,9	-1,6	3,0	

¹ Lønnskostnad per utførte timeverk i industrien, jf. nasjonalregnskapet.

² Tallene for årene 2004–2012 er fra Conference Board. For 2013 benyttes tall for vekst i arbeidskraftkostnadsindekser fra Eurostat. Kildegrunnlagets andel av handelspartneraggregatet er 87–93 prosent for årene 2004–2012 og 69 prosent for 2013. Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, jf. boks 3.1.

³ Industriens effektive valutakurs. Et positivt endringstall innebærer en svekkelse av norske kroner målt ved industriens effektive valutakurs. Utviklingen i industriens effektive valutakurs kan avvike betydelig fra kronens verdi mot enkeltvalutaer. Dette innebærer bl.a. at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bedriftene eller bransjene står ovenfor.

Kilder: Conference Board, Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

Tabell 3.3 Arbeidskraftkostnader i næringsvirksomhet¹. Prosentvis endring fra året før.

	Gj.snitt											
	2004-2013	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Vekst i lønnskostnader pr. time												
Norge	4,4	4,2	4,2	5,0	6,2	5,9	3,7	3,0	3,9	4,0	4,0	
Handelspartnerne ²	2,8	3,4	3,2	3,1	3,6	3,8	2,6	1,9	2,6	2,6	1,7	
Relativ timelønnskostnadsvekst i nasjonal valuta	1,5	0,8	1,0	1,8	2,5	2,0	1,1	1,1	1,3	1,4	2,3	
Relativ timelønnskostnadsvekst i felles valuta	2,0	-2,9	5,6	1,3	4,3	2,5	-1,8	5,5	3,2	3,0	-0,7	
<i>Memo:</i>												
Valutakurs ³	-0,4	3,8	-4,4	0,5	-1,7	-0,5	2,9	-4,2	-1,9	-1,6	3,0	

¹ Hele økonomien unntatt offentlig virksomhet. Tallene for 2013 er anslått ved veksten fra 1-3. kvartal 2012 til 1-3. kvartal 2013.

² Kildegrunnlagets andel av handelspartneraggregatet er 69–74 prosent. Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, jf. boks 3.1.

³ Industriens effektive valutakurs.

Kilder: Eurostat og Beregningsutvalget.

ske vil det være svært vanskelig å oppnå en stabil realøkonomisk utvikling uten at en samtidig har en relativt stabil nominell utvikling, herunder at en unngår sterke utslag i valutakursen.

og i industrien hos våre handelspartnere målt i felles valuta¹.

I løpet av de siste ti årene har den kostnadsmessige konkurranseevnen i industrien, målt ved relative

3.3.1 Vekst i timelønnskostnader

Tabell 3.2 og figur 3.3 viser utviklingen i lønnskostnader per time for ansatte i industrien i Norge

¹ Utvalget har tidligere benyttet Bureau of Labor Statistics (BLS) som kilde for handelspartnerenes lønnskostnader. BLS avsluttet sin statistikk over timelønnskostnader for industrien i 2013. Statistikken er videreført av Conference Board. Conference Board presiserer at de vil utarbeide internasjonale tall for lønnskostnader i industrien etter samme metoder som BLS benyttet.

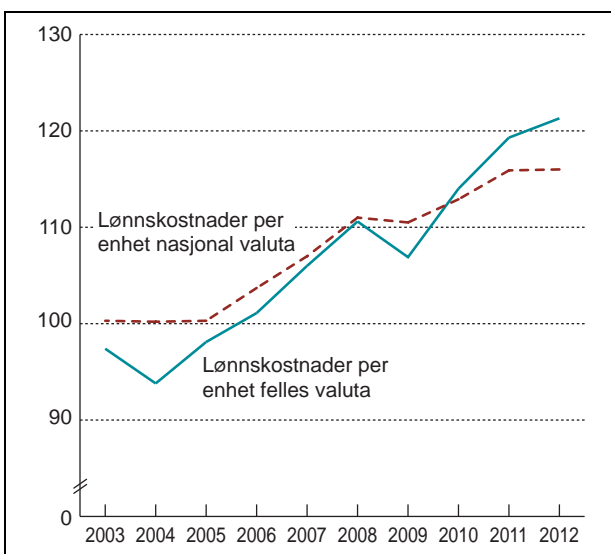
timelønnskostnader i felles valuta, i gjennomsnitt svekket seg med 1,8 prosent per år. Av dette kan 1,4 prosentpoeng tilskrives høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne, mens resten skyldes en styrking av kronen, jf. figur 3.3.

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var veksten i timelønnskostnadene i norsk industri i 2013 på 4,7 prosent, dvs. 2,7 prosentpoeng høyere enn timelønnskostnadsveksten hos handelspartnerne. En svekkelse av kronen på 3 prosent fra 2012 til 2013 gjorde at de relative timelønnskostnadene anslås å ha falt med 0,2 prosent dette året.

Også om vi går ut over industrien og ser på næringsvirksomhet i bredere forstand, har den kostnadmessige konkurranseevnen svekket seg i Norge. I løpet av de siste ti årene har den årlige veksten i arbeidskraftkostnadene i norsk næringsvirksomhet i gjennomsnitt vært 2 prosentpoeng høyere enn hos våre handelspartnere, jf. tabell 3.3. Av dette kan 1,5 prosentpoeng tilskrives høyere arbeidskraftkostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne, mens resten skyldes en styrking av kronen. Forskjellen mellom Norge og handelspartnerne har vært noe høyere når man ser på næringsvirksomhet i bredere forstand enn om vi bare ser på industrien, jf. tabell 3.2 over.

3.3.2 Vekst i lønnskostnader per produsert enhet

Figur 3.4 viser utviklingen i lønnskostnader per produsert enhet i Fastlands-Norge relativt til handelspartnerne.

Figur 3.4 Utviklingen i lønnskostnader per produsert enhet i Fastlands-Norge relativt til handelspartnerne. Indeks 2002 = 100.

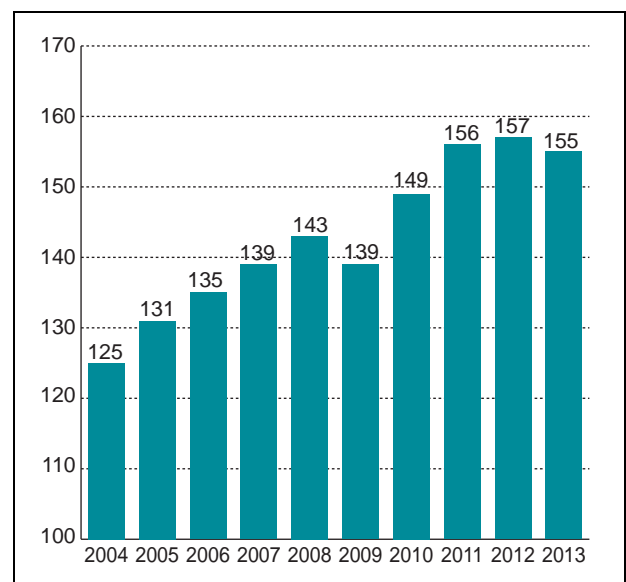
Kilder: OECD, SSB og Beregningsutvalget.

Høyere lønnsvekst i Norge enn hos handelspartnerne bidro til at lønnskostnadene per produsert enhet i Fastlands-Norge relativt til handelspartnerne økte med 16 prosent fra 2002 til 2012, målt i nasjonal valuta. Utviklingen i valutakursen har variert mye fra år til år, og bidratt til at det har vært større svingninger i utviklingen i det relative forholdet for lønnskostnader per produsert enhet målt i felles valuta enn i nasjonal valuta. En styrking av kronen over perioden bidro til at lønnskostnadene per produsert enhet i Fastlands-Norge relativt til handelspartnerne økte med 21 prosent.

3.3.3 Lønnskostnadsnivåer for alle ansatte i industrien

Forholdet mellom timelønnskostnadene i industrien i Norge og i industrien hos handelspartnerne i EU viste en oppadgående trend fra 2004 til 2012, jf. figur 3.5. Både høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne i EU og en styrking av kronen har bidratt. En markert svekkelse av kronen gjennom 2013 bidro imidlertid til at differansen mellom timelønnskostnadene i norsk industri og i industrien hos handelspartnerne i EU falt fra 57 prosent i 2012 til 55 prosent i 2013.

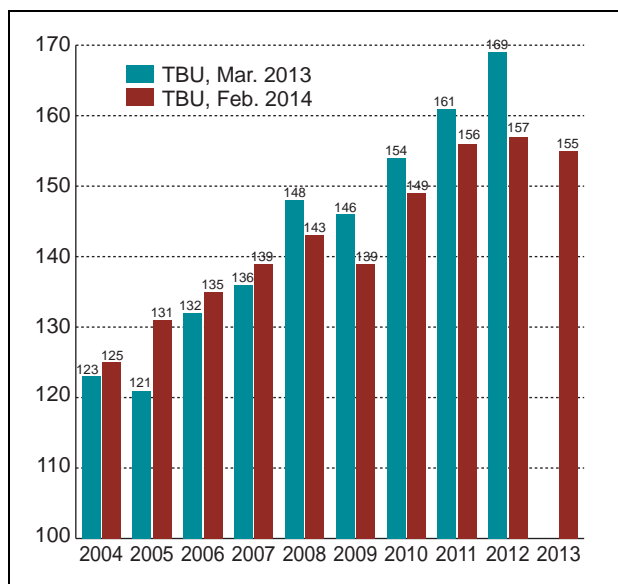
Anslagene for nivået på timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til industrien hos han-

Figur 3.5 Timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til industrien hos handelspartnerne i EU i felles valuta¹. Handelspartnerne i figuren = 100.

¹ Tallene fra 2004 til 2012 er fra Conference Board. Nivået i 2013 er framskrevet ved å benytte Nasjonalregnskapet for Norge og arbeidskraftkostnadsindekser fra Eurostat for handelspartnerne.

Kilder: Conference Board, Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

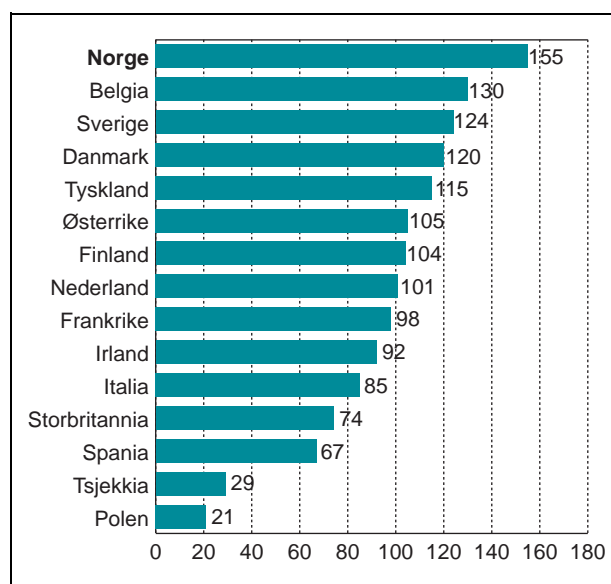
Figur 3.6 Timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til i industrien til handelspartnerne i EU i felles valuta. Handelspartnerne i figuren = 100.

Kilder: Conference Board, Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

delspartnerne i EU er endret sammenliknet med utvalgets rapport i fjor, jf. figur 3.6. Endringene i de anslåtte differansene må ses i sammenheng med endring av kilde og reviderte tall. Som følge av at Eurostat har avsluttet sin årlige statistikk for arbeidskraftkostnadsnivå (LCAN) er tallene i årets rapport hentet fra Conference Boards statistikk over lønnskostnadsnivå.

Det er trolig flere faktorer som kan bidra til å forklare avvikene i de anslåtte differansene i lønnskostnadsnivå mellom årets og fjorårets TBU rapport. For det første er det noe forskjell på hvilke kostnadskomponenter som inngår i de ulike statistikkene. Mens Eurostats tall er anslag på arbeidskraftkostnader per time er Conference Boards statistikk anslag på lønnskostnader per time.

En faktor som kan ha bidratt til å øke usikkerheten om Eurostats tall, er at Eurostats database de siste årene har vært noe mangelfull for flere av landene. Mens Conference Board publiserer tall for alle handelspartnerne i EU fram til og med 2012, har Eurostats statistikk for flere av landene ikke gått lenger enn til 2007–2010. For disse landene har lønnskostnadsnivået i senere år blitt framskrevet ved å legge til grunn tall for vekst i arbeidskraftkostnader. Videre har Eurostat ikke publisert tall for arbeidskraftkostnader per time for Norge. Beregningsutvalget har derfor i tidligere rapporter tatt utgangspunkt i tall for utførte

Figur 3.7 Timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til industrien hos handelspartnerne i EU¹ i felles valuta i 2013. Handelspartnerne i figuren = 100.

¹ Figuren omfatter alle EU-landene i handelspartneraggregatet, jf. boks 3.1. Det vektete gjennomsnittet er beregnet ut fra Norges konkurransevekter.

Kilder: Conference Board, Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

timeverk og normalårsverk fra nasjonalregnskapet 2008 for å regne om dette til arbeidskraftkostnader per timeverk. Nivåetallet for 2008 har blitt framskrevet til senere år ved å legge til grunn veksten i arbeidskraftkostnadene.

Det største avviket mellom anslagene på relativt lønnskostnadsnivå i årets TBU rapport og fjorårets rapport er for 2012. I fjor ble lønnskostnadsnivået i norsk industri i 2012 anslått å ligge 69 prosent høyere enn hos handelspartnerne i EU, dvs. 12 prosentpoeng høyere enn den anslåtte differansen i årets rapport. Siden TBU rapporten ble publisert i mars fjor, er veksten i arbeidskraftkostnadene i 2012 for både Norge og handelspartnerne blitt revidert. Dersom man legger til grunn reviderte tall for veksten i arbeidskraftkostnadene i 2012, vil Eurostats tall innebære at differansen i lønnskostnadsnivå mellom Norge og handelspartnerne i EU er 66 prosent².

Conference Boards statistikk for lønnskostnadsnivå har tall tom. 2012 (per februar 2014). Lønnskostnadsnivået i 2013 er anslått ved å framskrive nivået i 2012 med veksten i nasjonalregn-

² Siden TBU-rapporten i fjor har veksten i arbeidskraftkostnadene i norsk industri i 2012 blitt revidert ned fra 5,5 til 3,3 prosent, jf. SSBs arbeidskraftkostnadsindeks.

skapet for Norge, og i arbeidskraftkostnadsindeksen til Eurostat for handelspartnerne.

Tall for lønnskostnadsnivå må tolkes med forsiktighet. Conference Boards veksttall for timelønnskostnadene fra 2011 til 2012 avviker noe fra det norske nasjonalregnskapet. Dersom en ser de siste ti årene under ett, har imidlertid veksten i timelønnskostnadene ifølge tallene til Conference Board vært mer i tråd med det norske nasjonalregnskapet.

Figur 3.7 og vedleggstabell 4.5 illustrerer forholdet mellom lønnskostnadene per timeverk i industrien i Norge og i industrien hos handelspartnerne i EU framskrevet til 2013. Figuren viser at lønnskostnadsnivået i industrien i Norge dette året var høyere enn i alle de andre landene i sammenlikningen. Av handelspartnerne er det Belgia, Sverige, Danmark og Tyskland som har det høyeste lønnskostnadsnivået. Landene med lavest lønnskostnadsnivå i 2013 var Tsjekkia og Polen.

Timelønnskostnadene i norsk industri er høyere enn hos våre handelspartnere, noe som reflekterer norsk økonomis høye produktivitet og inntektsnivå, men også en høyere lønnsvekst de siste årene. Holden-utvalget (NOU 2013:13) påpeker at høy og økende aktivitet i petroleumsvirksomheten og økt bruk av oljepenger over statsbudsjetter har trukket opp kostnadsnivået i Norge sammenlignet med andre land, både gjennom høyere lønnsvekst enn hos handelspartnerne og gjennom en styrking av kronen. Det høye lønnskostnadsnivået innebærer samtidig at mange har fått glede av bytteforholdsgevinsten og det høye produktivetsnivået.

3.3.4 Lønnskostnadsnivåer for industriansatte

Tabellen 3.4 viser en summarisk oversikt over lønnskostnader for industriansatte i 2011, basert

Tabell 3.4 Lønnskostnader per time for 2011, omregnet til norske kroner¹ for industriansatte og fordeling i prosent² på hhv. lønn per arbeidet time, lønn for ikke-arbeidet tid, samt andre indirekte lønnskostnader.

Gjennomsnittlig lønnskostnader pr. arbeidet time	Fordeling av lønnskostnadene ³ på ulike komponenter					Totalt
	Arbeidet tid	Ikke-arbeidet tid	Arbeidet og ikke-arbeidet	Andre sosiale kostnader		
kr/t	%	%	%	%	%	
Norge	363	65,5 ⁴	17,4 ⁴	82,9	17,1	100
Danmark	289	75,8	14,6	90,4	9,6	100
Belgia	306	47,6	20,2	67,8	32,2	100
Østerrike	242	52,9	21,5	74,3	25,7	100
Sverige	276	56,6	10,4	67,1	32,9	100
Nederland	236	57,5	21,3	78,8	21,2	100
Finland	252	59,9	19,3	79,2	20,8	100
Tyskland	265	58,5	19,9	78,4	21,6	100
Frankrike	236	51,5	18,5	70,1	29,9	100
Italia	202	56,5	14,6	71,1	28,9	100
Irland	222	68,9	15,1	83,9	16,1	100
Storbritannia	172	71,4	13,2	84,6	15,4	100
Spania	159	55	19,6	74,6	25,4	100
Tsjekkia	71	59,2	13,5	72,7	27,3	100
Polen	49	60,6	25,3	85,9	14,1	100

1 Omregning til norske kroner ved gjennomsnittlige valutakurser.

2 Fordeling i prosent på ulike lønnskomponenter for hvert enkelt land.

3 Bureau of Labor Statistics oppgir i des. 2012 bare samlet fordelingsprosent for arbeidet og ikke-arbeidet tid. Fordeling mellom disse er derfor basert på sist tilgjengelig tall fra BLS som gjaldt 2007 presentert i NOU 2010: 4.

4 Flere av lønnskomponentene kan være anslått på usikkert grunnlag fordi kvaliteten på datamaterialet vil variere mellom land. For nærmere definisjoner henvises til <http://www.bls.gov/>

Kilder: Bureau of Labor statistics, Conference Board, Eurostat.

Boks 3.3 Lønnsbegreper og lønnskompone- nter i sammenlikningene

Lønnsbegrepene som brukes av Conference Board faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader (se for øvrig boks 3.4). Basis for beregningene i tabell 3.4 er arbeidet tid, i dette tilfelle arbeidet time i ulike land. Lønn for ikke-arbeidet tid (feriepenger, sykefravær etc. betalt av bedriften) vil komme som påslag i forhold til arbeidet tid.

Av andre indirekte lønnskostnader vil bedriftens pensjonskostnader, enten gjennom arbeidsgiveravgifter og/eller egne spesielle ordninger utgjøre en vesentlig del. En rekke andre ordninger knyttet til arbeidsgivers bruk av arbeidskraft vil også inngå. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f. eks. kafeteria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenlikningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenlikning når man ser bort fra disse kostnadene. I de land hvor slike kostnader er tilgjengelig utgjør de utelatte kostnadene mindre enn 4 prosent av de totale lønnskostnadene. I noen land, særlig i Norden, kan de utelatte kostnadene være påbudt ved lov eller avtale (f. eks. bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse. Slike kostnader kan i andre land være frivillige og/eller driftskostnader, ikke knyttet til lønn.

De indirekte lønnskostnadene skal i prinsippet (i tabellen) også inkludere arbeidsgivers bidrag til pensjon, uførhet og andre ordninger som innebærer innbetaling til «fond» som kommer til utbetaling nå eller senere. Dette betyr at en del av kostnadene for bedriften er relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpt, men ikke

realiserte lønnskostnadselementer («utsatt inntekt»).

For de fleste konkurrentlandene i tabellen har tyngdepunktet i aldersfordelingen beveget seg oppover. Dette innebærer sannsynlig en økt kostnadmessig belastning på lønnskostnadene pr. time fra pensjonsordninger. Det finnes en rekke ordninger som er svært ulike mellom land. For eksempel i Italia og Storbritannia fungerer slike ordninger vanligvis som forsikringsordninger. I slike land vil slike kostnader være lettere å plassere regnskapsmessig og innrapporteres som lønnskostnad. For andre land kan fordelingen være noe mer usikre mellom lønn og andre kostnadskomponenter. I land med ordninger som mer er baserte på arbeidstakers innbetalinger, vil sannsynlig dette reflekteres i lønnsnivået i de respektive land.

Flere forhold taler for at nåværende pensjonskostnader bare delvis er med i tallene foran. Kildematerialet for slike kostnader er basert på undersøkelser noe tilbake i tid, samtidig som det har vært en betydelig økning i slike kostnader de siste årene (i alle fall etter årtusenskiftet) i flere land. Sannsynligvis er lønnskostnadene som følge av dette undervurdert noe i de fleste landene. Samtidig kan det være store forskjeller mellom land som ennå ikke er kommet til syne i de statistiske sammenlikningstallene. Utvalget vil på bakgrunn av en standardisering av lønnskostnader, særlig innenfor EØS-området, ta slike forhold med ved sammenlikning av lønnsnivå mellom land når slike opplysninger foreligger.

Et annet viktig element er bonusutbetalinger. Dette skaper stadig større usikkerhet i sammenlikningen mellom land.

på samme lønnskostnadsbegrep for alle landene i tabellen. Ikke-arbeidet tid består av sykefravær, ferie og annet betalt fravær. Dette er fordelt på antall arbeidede timer. Resten av de «sosiale» kostnadene er arbeidsgiveravgifter og noen andre kostnader som er knyttet til arbeidsforholdet. Som beskrevet tidligere, er fordelingen basert på summariske oppstillinger for alle ansatte i industrien.

Eurostats lønnskostnadsundersøkelse for EU/EØS-land basert på året 2012 vil foreligge i 2015. Utvalget vil når dette er klart, se om dette materia-

let kan gi ny informasjon knyttet til lønnsstrukturen mellom land.

Utvalget har i denne rapporten valgt å sammenligne lønnskostnader mellom land for alle ansatte i industrien og droppe de spesifiserte sammenlikningene bare knyttet til industriarbeidere, som i tidligere rapporter. Begrunnelsen ligger i at sammenlikningsgrunnlaget mellom land bare for industriarbeidere, ikke er tilgjengelig i like stor grad som tidligere.

Dessuten har det vært en vedvarende utvikling mot relativt flere funksjonærer innenfor

Boks 3.4 Sammenlikning av lønnskostnader

Noen sentrale forhold knyttet til sammenlikninger av lønnskostnader mellom land, jf. bl.a. NOU 2000: 26, vedlegg 6:

For kostnadssammenlikninger av arbeidskraft mellom land vil kostnader per arbeidet tid være det mest relevante begrepet. I kildematerialet fra Conference Board for lønnskostnadsnivå og -vekst for ansatte i industrien hos handelspartnerne er kostnadene i prinsippet målt i forhold til arbeidet tid. For noen land kan imidlertid kostnadene være målt i forhold til betalt tid. Som eksempel på betydningen av dette for-

hold viste summariske oppstillinger (NOU 2000: 26) og beregninger basert på forskjellig arbeidstid pr. fulltidsårsverk i 1999 i ulike land i forhold til Norge at for eksempel Japan kunne ligge ca. 10 prosentpoeng høyere i kostnader pr. årsverk (jf. betalt tid) enn per arbeidet time. Motsatt ytterlighet var Tyskland med kort effektiv tid, hvor kostnadene per årsverk ble 10 prosent lavere enn per arbeidet time. Gjennomsnittlig vektete kostnader for alle landene var omlag de samme for betalt tid som for arbeidet tid.

industrien. I tråd med globaliseringen kan variasjonen i lønnskostnadene for alle kategorier av ansatte ha betydning for de totale lønnskostnadene og den kostnadsmessige konkurranseevnen, også i konkurrentlandene. Som eksempel har lønssummen for funksjonærer i NHOs industribedrifter som andel av lønssummen totalt i industrien, økt gradvis og utgjorde i 2012 samlet om lag 55 prosent.

Dessuten har nye internasjonale standarder for næringsklassifisering og oppsplitting av industrienheter, ført til at enheter som tidligere ble klassifisert som industri er blitt flyttet til næringsgrupper utenfor industri. Dette kan ha forrykket forholdet og omfanget av yrker som tradisjonelt har vært henholdsvis industrifunksjonærer og industriarbeidere over tid. I tillegg har nye og reviderte internasjonale yrkesstandarder (ISCO) blitt innført, som i stedet for å skille mellom arbeidere og funksjonærer, er erstattet av koder mer spesifikt knyttet til arbeidets innhold. Utvalget vil følge med på utviklingen av internasjonale sam-

menlignbare standarder og se på muligheten for mere presise sammenligninger mellom land dersom sentrale internasjonale statistikkprodusenter lager kvalitative oppstillinger. I vedlegg 6 er det foretatt en grundigere gjennomgang av endringene utvalget har foretatt og en drøfting av ulikheter i lønn mellom arbeidere og funksjonærer i ulike land, samt en beskrivelse av endringene av kildematerialet.

3.3.5 Elektrisitetspriser

I tillegg til lønnskostnadene er kostnadene ved bruk av andre innsatsfaktorer og kapital viktige for industrien. Tabell 3.5 gir en oversikt over industriens priser på elektrisk kraft, som er av stor betydning for konkurranseevnen for deler av norsk industri. Kostnadene for elektrisitet er vesentlig lavere i Norge enn hos handelspartnerne. I 2012 var gjennomsnittlig pris til industrien i Norge 42 prosent av gjennomsnittsprisen hos våre viktigste handelspartnere.

Tabell 3.5 Industriens elektrisitetspriser i øre per kWh.

	Gj.snitt										
	2003–2012	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Norge	26,6	19,2	20,3	21,6	25,1	25,1	29,1	29,4	32,3	33,9	30,6
Handelspartnerne ¹	64,3	51,0	51,5	52,9	61,5	62,9	72,1	75,4	72,2	73,2	72,9
Relative elektrisitetspriser, prosent ²	41,3	37,6	39,4	40,8	40,8	39,9	40,4	39,0	44,7	46,3	42,0

¹ Tallgrunnlaget dekker 78–86 prosent av handelspartneraggregatet.

² Nivået på prisen i Norge i prosent av nivået hos handelspartnerne.

Kilder: IEA og SSB.

3.4 Produktivitsutviklingen

Målt ved relative timelønnskostnader har den kostnadmessige konkurranseevnen i industrien svekket seg betydelig i løpet av de siste ti årene, jf. avsnitt 3.3.1. Høy produktivitsvekst innenlands, sammen med eventuell bedring i forholdet mellom prisene på produktene til norsk industri og produktene til industrien hos handelspartnerne, kan motvirke denne svekkelsen. Produktivitsvekst kan følge av økt kapital per arbeidstaker, teknologiske framskritt og organisatoriske forbedringer som gjør at man får mer varer og tjenester ut av samme innsats av arbeidskraft.

3.4.1 Utviklingen i produktiviten målt ved bruttoprodukt per timeverk

Målt ved *bruttoprodukt per timeverk* var produktivitsveksten i norsk industri i perioden 2001–2010 på rundt 2½ prosent. Dette er noe lavere enn produktivitsveksten i industrien hos våre handelspartnere. I følge foreløpige nasjonalregnskapstall har produktivitsveksten i norsk industri de siste tre årene vært vel 2 prosent. Figur 3.8 viser utviklingen i relativ produktivitet mellom Norge og handelspartnerne for perioden 2001–2010. Den relative produktiviten mellom Norge og handelspartnerne økte kraftig i 2009. Denne økningen må trolig i noen grad ses i sammenheng med ulik næringsstruktur, og at Norge ble mindre rammet av finanskrisen enn de fleste av våre han-

Figur 3.8 Utviklingen i relativ produktivitet i industrien målt ved bruttoprodukt i faste priser. Indeks 2000 = 100.

Kilder: OECD og SSB.

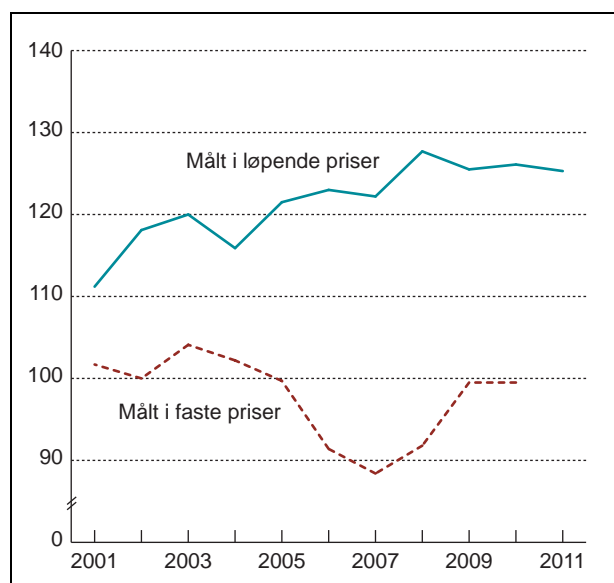
delspartnere. I 2010 falt den relative produktiviten noe tilbake igjen, noe som i stor grad må ses i sammenheng med kraftig vekst i bruttoproduktet i Sverige og Tyskland.

Dersom en ser på utviklingen i bruttoprodukt per timeverk i løpende priser regnet i felles valuta, var utviklingen for norsk industri gunstigere enn når man ser på utviklingen i faste priser fram til 2007, jf. figur 3.9. Dette gjenspeiler sterkere prisvekst på norske industriprodukter enn på produktene til handelspartnerne i denne perioden.

Bytteforholdet for tradisjonelle varer styrket seg mye i perioden 2003–2006, jf. figur 3.10. Siden 2006 har imidlertid bytteforholdet for tradisjonelle varer gått noe tilbake igjen. Dersom en ser på utviklingen i prisene på alle varer og tjenester, har bytteforholdsforbedringen de siste ti årene vært mye kraftigere enn når man bare ser på tradisjonelle varer. Dette må ses i sammenheng med den sterke veksten i oljeprisen, jf. kapittel 2 og 4.

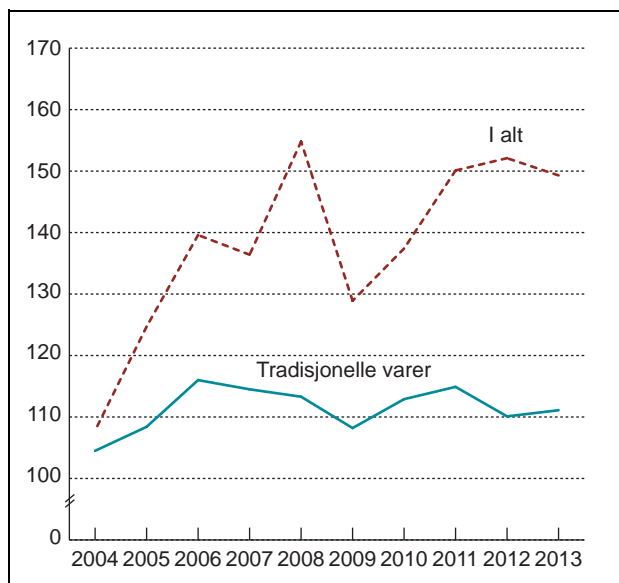
Man skal være oppmerksom på at ulik produktivitsutvikling kan ha sammenheng med ulik industristruktur mellom land. Analyser av produktivitsutviklingen i industrien i Norge og Sverige på et mer disaggregert nivå tyder på at dette kan være en viktig forklaringsfaktor i forhold til den relative utviklingen mellom enkeltland, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17.

I perioden 2001–2011 falt sysselsettingen i norsk industri med i gjennomsnitt 0,8 prosent per

Figur 3.9 Utviklingen i bruttoprodukt per timeverk i norsk industri i forhold til bruttoprodukt per sysselsatt i industrien hos handelspartnerne. Faste priser og løpende priser i felles valuta. Indeks 2000 = 100.

Kilder: OECD og SSB.

Figur 3.10 Utviklingen i bytteforhold for Norge. Indeks 2003 = 100.

Kilde: SSB.

år, dvs. noe mindre nedgang enn hos et vektet snitt av våre handelspartnere. Etter å ha falt med over 4 prosent i 2009 og 2010 i forbindelse med den internasjonale finanskrisen, har utviklingen i sysselsettingen i norsk industri vært langt bedre de tre siste årene. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte sysselsettingen med 1,5 prosent i fjor.

Dersom en ser på hele økonomien, har produktivitetutviklingen i Norge de siste ti årene vært på om lag 1½ prosent i gjennomsnitt per år. Dette er noe høyere enn et vektet gjennomsnitt av våre handelspartnere, jf. tabell 3.7.

3.4.2 Kjøpkraftjustert BNP justert for petroleumsinntekter

En annen metode for å sammenlikne produktiviteten i Norge med utviklingen i andre land er å se på tall for bruttonasjonalproduktet (BNP) per innbygger. I slike sammenlikninger er det hensiktsmessig å regne om BNP-tallene i de enkelte lan-

Tabell 3.6 Industrien. Produktivitet (målt ved bruttoprodukt per timeverk) og sysselsetting. Prosentvis vekst.

	Gjennomsnitt													
	2001–2010 ²	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Produktivitet														
– Norsk industri	2,5	2,2	2,5	8,6	5,6	1,5	-3,6	0,0	1,8	1,0	6,4	1,8	2,5	2,2
– Handelspartnerne ¹	3,2	0,5	4,9	4,6	6,0	4,4	6,5	3,8	-2,4	-4,4	9,2			
– Relativ produktivitet	-0,7	1,7	-2,3	3,8	-0,4	-2,8	-9,5	-3,6	4,4	5,6	-2,6			
Sysselsetting														
– Norsk industri	-0,8	-3,1	-1,7	-4,1	-4,0	1,5	6,0	2,2	1,7	-4,4	-4,3	-0,4	0,8	1,5
– Handelspartnerne ¹	-2,1	-0,9	-3,6	-3,1	-2,6	-1,6	-0,7	0,5	-0,3	-7,5	-3,0	0,8		

¹ Tallgrunnlaget dekker 48–62 prosent av handelspartneraggregatet, jf. boks 3.1.

² For sysselsetting er gjennomsnittene for perioden 2002–2011

Kilder: SSB, OECD og Beregningsutvalget.

Tabell 3.7 Hele økonomien. Produktivitet målt ved bruttoprodukt per timeverk. Prosentvis vekst.

	Gjennomsnitt												
	2003–2012	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Fastlands-Norge	1,4	3,4	2,4	3,0	1,2	0,6	-1,4	0,7	1,5	0,7	1,6	1,4	
Handelspartnerne ¹	1,2	2,3	2,3	1,9	2,2	1,4	-0,3	-1,4	2,7	1,2	0,0		
Relativ produktivitet	0,1	1,1	0,1	1,1	-1,0	-0,8	-1,1	2,1	-1,2	-0,5	1,6		

¹ Tallgrunnlaget dekker 83–91 prosent av handelspartneraggregatet, jf. boks 3.1.

Kilder: SSB, OECD og Beregningsutvalget.

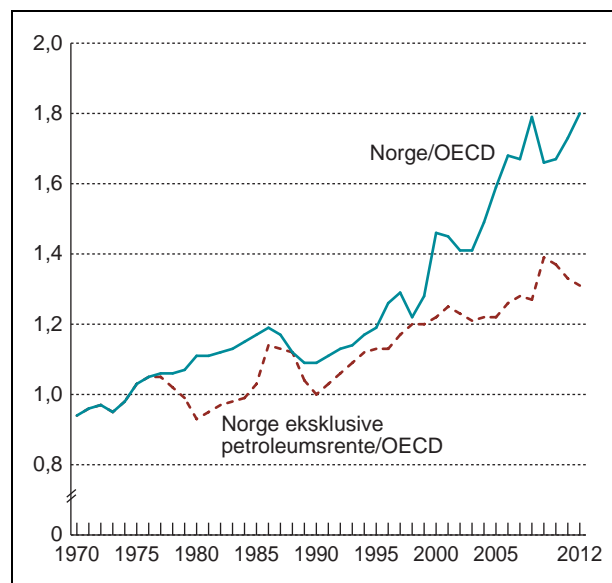
dene til et felles prissett ved å bruke såkalte kjøpekraftspariteter (KKP). Prisene på varer og tjenester i Norge er høye når vi bruker offisielle valutakurser og sammenlikner med prisene på tilsvarende varer og tjenester i andre OECD-land. Sammenliknes landenes BNP per innbygger i felles valuta uten å ta hensyn til forskjeller i kjøpekraft, blir BNP i Norge svært høyt. Ved å bruke kjøpekraftsjusterte priser regnes verdiskapingen i Norge til internasjonale priser og ikke i norske priser slik SSB gjør når nasjonalregnskapstallene lages. Da vil for eksempel prisen på en hamburger ikke bli verdsatt til det den koster i Norge, men hva en hamburger gjennomgående koster internasjonalt.

Før oljealderen tok til var Norges BNP per innbygger regnet i kjøpekraftsjusterte priser og i felles valuta (USD) litt lavere enn OECD-snittet, jf. figur 3.11. Beregningene til OECD viser at Norges inntektsnivå per innbygger – eller produktivitet – var 79 prosent høyere enn OECD-snittet i 2012. De norske BNP-tallene er imidlertid sterkt påvirket av petroleumsinntektene. Mye av svingningene i Norges relative produktivitet målt på denne måten kan forklares med variasjoner i oljeprisen. Fallet i relativ produktivitet fra et nivå på 179 i 2008 til 165 i 2009 skyldes for eksempel i stor grad fallet i norske eksportpriser under finanskrisen.

For å få et bedre grep om utviklingen i produktivitetsnivået i norsk økonomi relativt til i andre land, bør derfor de norske BNP-tallene justeres for den ekstraordinære avkastningen ressursinnsatsen i petroleumsvirksomheten gir. Denne ekstraordinære avkastningen kalles ofte for ressursrenten. Metoden for kjøpekraftsjustering innebærer at en næring som utelukkende selger sine produkter til verdensmarkedspriser, ikke får endret sine produksjonspriser. Tanken er at produkter som omsettes på verdensmarkedet allerede er kjøpekraftsjusterte. Det betyr at når man nedjusterer norsk BNP med et beløp tilsvarende petroleumsrenten, kan man ta den norske kroneverdien av renten og dividere med dollarkursen så får vi petroleumsrenten i KKP. Dette beløpet trekkes så fra OECDs anslag for samlet norsk BNP i KKP. Dermed framkommer BNP eksklusive petroleumsrente i KKP-verdi og USD. Deretter

divideres det med antall innbyggere for å beregne BNP per innbygger eksklusive petroleumsrente. Man kan så sammenlikne dette med gjennomsnittet for OECD slik det er gjort i figur 3.11.

Petroleumsrenten er her satt til null før 1975 og på figuren er derfor relativ BNP per innbygger den samme fra 1970 til 1974. Fra 1978 begynner kurvene å sprike. Det justerte norske produktivitetsnivået økte relativt sett særlig mye gjennom 1990-tallet. I perioden 2001 til 2005 var relativ produktivitet i Norge om lag uendret i forhold til OECD-snittet, men økte så på ny både under forrige høykonjunktur og ikke minst under finanskrisen. Det skyldes blant annet at fallet i BNP var lite i Norge sammenliknet med i OECD-landene. I 2009 og 2010 var Norges BNP ekskl. petroleumsrenten og regnet per innbygger nesten 40 prosent høyere enn OECD-snittet. Dette forholdet falt noe tilbake både i 2011 og 2012 til 31 prosent. Samlet sett har produktivitetsveksten regnet som inntekt per innbygger vært meget sterk i Norge sammenliknet med andre land selv når vi holder petroleumsinntektene utenom.

Figur 3.11 BNP per innbygger i Norge (i KKP) relativt til OECD¹-snittet og BNP i Norge eksklusive petroleumsrente (i KKP) relativt til OECD-snittet.

¹ Dataene ble ekstrahert 14. mars 2014

Kilder: OECD og SSB.

Kapittel 4

Makroøkonomisk utvikling

Internasjonal økonomi

- Veksten i verdensøkonomien tok seg noe opp i siste halvdel av 2013. Veksten er imidlertid fremdeles lavere enn den var før den globale finanskrisen brøt ut for over fem år siden. For Norges handelspartnere samlet gikk veksten opp fra 1,0 prosent i 2012 til 1,3 prosent i fjor.
- IMF anslår at veksten i verdensøkonomien vil ta seg videre opp i 2014, til 3¾ prosent, opp fra 3 prosent i 2013. Veksten i industrilandene ventes å ta seg mest opp, fra 1¼ til 2¼ prosent, mens framvoksende økonomier ventes å vokse med vel 5 prosent, litt høyere enn året før.
- Arbeidsledigheten er fortsatt høy i mange OECD-land. Etter å ha steget i flere år flatet arbeidsledigheten i euroområdet ut på hele 12 prosent i 2013. Det kan trolig ta tid før veksten blir sterk nok til å redusere ledigheten i euroområdet vesentlig. Utviklingen har vært noe mer positiv i USA og Tyskland, der økt aktivitet bidro til at ledigheten falt i 2013. I USA har nedgangen i ledigheten også sammenheng med en svak utvikling i arbeidsstyrken.
- Både i USA og Europa er gjeldsnedbyggingen i bedriftene kommet langt, og i USA har også husholdningene kommet langt i å konsolidere gjelden. Selv om offentlige budsjettunderskudd er redusert, er de fortsatt betydelige, og gjelden er høy. Dette bidrar til usikkerhet om utviklingen framover. I euroområdet kan en eventuell ny mistillit i finansmarkedene forstyrre utviklingen. Også i Japan og USA kan mistillit til offentlige finanser og uro i finansmarkedene bidra til lavere vekstutsikter framover.
- Den siste tiden har det vært knyttet usikkerhet til utviklingen i framvoksende økonomier. Flere av disse landene har opplevd stor kapitalutgang og fallende valutakurser siden i fjor vår. Fallende valutakurser har slått ut i høyere importpriser og økt inflasjon. Sentralbankene i flere land har derfor økt styringsrenten. Siden nyttår har aksjemarkedet falt.

Norsk økonomi

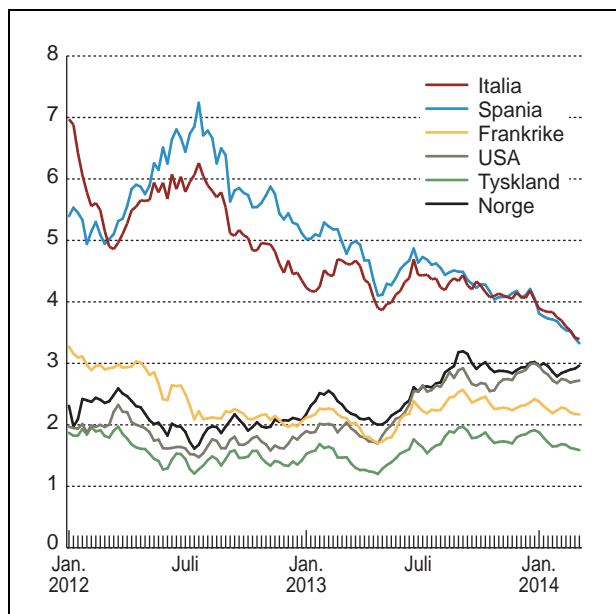
- Norsk økonomi påvirkes av utviklingen internasjonalt. Bl.a. har lav vekst hos viktige handelspartnere i kjølvannet av finanskrisen trukket ned eksporten. Litt høyere vekst vil stimulere norsk eksport, men det kan ta tid før drahjelpen fra handelspartnerne vil øke vesentlig.
- Arbeidsledigheten i Norge økte mot slutten av 2012 og ledighetsraten (AKU) har gjennom 2013 svingt mellom 3,3 og 3,7 prosent. Gjennomsnittlig ledighet for året som helhet var 3,5 prosent. Den gjennomsnittlige ledigheten for perioden november til januar var 3,6 prosent. Det forventes at ledigheten øker litt i 2014.
- Sysselsettingsveksten var i 2013 1,2 prosent. Bygg og anlegg trakk opp den årlige veksten i sysselsettingen, men sysselsettingsveksten gjennom året var likevel lav. Samlet bidro også industrisysselsettingsveksten til å trekke opp snittet for 2013.
- Hovedvekten av anslagene for veksten i BNP Fastlands-Norge for 2014 tyder på at en vekst i norsk økonomi som er lavere enn trendvekst.

4.1 Internasjonal økonomi

Veksten i verdensøkonomien tok seg opp igjen gjennom 2013

Etter å ha bremset markert opp i 2012 tok veksten i verdensøkonomien seg igjen opp i løpet av 2013. Oppsving i industrilandene i andre halvdel av fjoråret bidro positivt, noe som i sin tur bidro til økt eksport og økt vekst i flere framvoksende økonomier. Forskjellene i veksten mellom regioner og land er imidlertid betydelige.

Flere forhold bidro til oppsvinget i industrilandene. Pengepolitikken har vært svært ekspansiv i lang tid. Styringsrentene er blitt holdt lave stort sett siden finanskrisen brøt ut høsten 2008. Samtidig har sentralbankene i de største landene gjennomført omfattende kvantitative lettelser med

Figur 4.1 Renter på 10-års statsobligasjoner i utvalgte land.

Kilde: Macrobond.

sikte på å tilføre tilstrekkelig likviditet og å holde rentene med lengre løpetider nede.

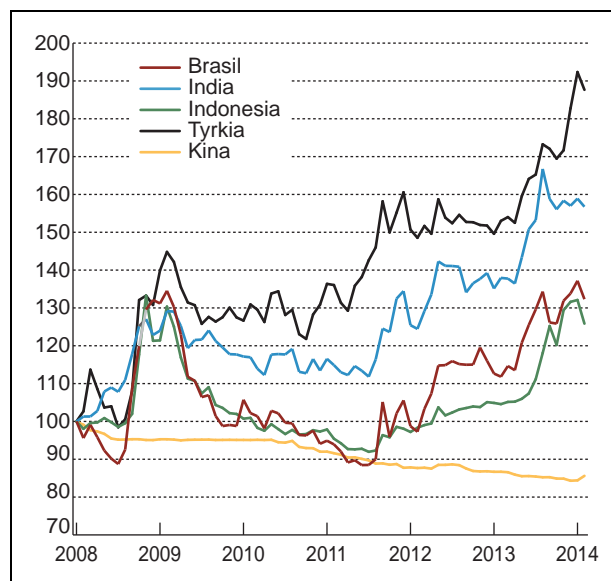
I USA ser oppsvinget ut til å være nokså robust, til tross for at finanspolitikken har vært både stram og uforutsigbar. Veksten understøttes av stabile finansmarkeder og lettere kredittpraksis i bankene samt fortsatt ekspansiv pengepolitikk. I euroområdet begynner arbeidet med å håndtere den europeiske statsgjeldskrisen å vise resultater. Tilliten i finansmarkedene etter at Den europeiske sentralbanken sommeren 2012 ga garantier om å kjøpe ubegrenset med kortsiktig statsgjeld utstedt av gjeldstyngede euroland har vedvart, og lettet tilgangen til kapital for europeiske banker og bedrifter. Risikopåslagene er redusert og fremtidstroen i bedrifter og husholdninger har styrket seg. Omslag i etterspørselen har styrket tiltroen ytterligere. Budsjettunderskuddene er redusert gjennom kutt i utgifter og økte inntekter, og mange land har gjennomført strukturelle reformer. Både i USA og Europa er gjeldsnedbyggingen i bedriftene kommet langt, noe som gjør at overskudd kan omsettes i investeringer fremfor ytterligere gjeldsnedbygging. I USA har også husholdningene kommet langt i å konsolidere gjelden, noe som gjør at behovet for å spare reduseres.

Lav vekst og høy ledighet har videre holdt lønnsveksten nede og bedret konkurransevnen i flere land, særlig i Europa. Dette har bidratt til økte markedsandeler og større bidrag fra nettoeksporten, selv om dette også delvis har sammenheng med at importen har gått ned. Statsfi-

nansene i industrilandene er fortsatt preget av budsjettunderskudd og høy gjeld. Det er derfor grunn til å tro at det vil bli ført en stram finanspolitikk ennå en god stund. Arbeidsledigheten er imidlertid fortsatt svært høy i eurosonen, på i overkant av 12 prosent. I USA har arbeidsledigheten og er nå om lag 6½ prosent.

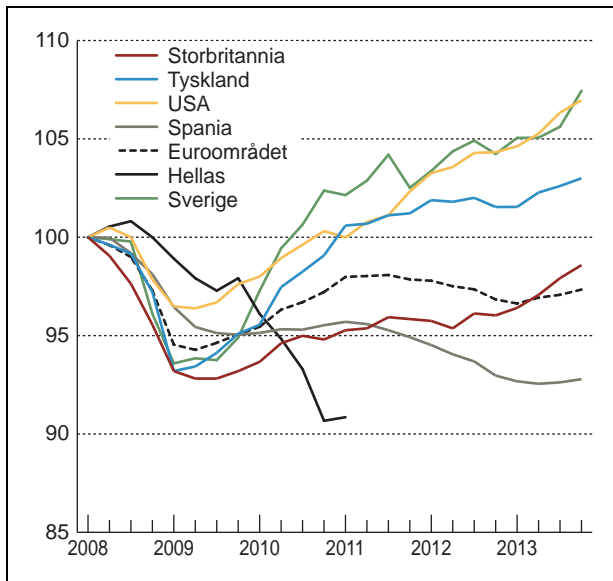
I flere framvoksende økonomier avtok veksttakten i 2013. Flere av disse landene opplevde kapitalutgang og fallene valutakurser gjennom året. Dette hadde bl.a. sammenheng med forventninger om mindre ekspansiv pengepolitikk i USA. I land som India og Brasil har investeringene falt markert, i Brasil også som følge av politisk usikkerhet. Kina er ikke omfattet av kapitalutgang i like stor grad som andre framvoksende økonomier, men opplever likevel en vekst i BNP som er lavere enn før finanskrisen. Den siste tiden har også den kinesiske valutaen svekket seg noe. I Kina er det fortsatt investeringer som er driveren for veksten, bl.a. godt hjulpet av myndighetenes jernbaneinvesteringer.

Samlet sett var veksten (kjøpekraftjustert) i BNP i verden 3 prosent i 2013, mot litt over 3 prosent i 2012. Det var store forskjeller mellom land og regioner. Aktivitetsnivået i flere europeiske land er fortsatt lavere enn det var før den internasjonale finanskrisen ble utløst. Høy befolkningsvekst i bl.a. Storbritannia i perioden gjør at veksten per capita har vært lavere enn veksten i BNP samlet. I Tyskland har befolkningen derimot falt de siste årene.

Figur 4.2 Nasjonal valuta mot USD i utvalgte framvoksende økonomier. Indeks, januar 2008 = 100. Stigende kurve betyr svekket valuta.

Kilde: Macrobond.

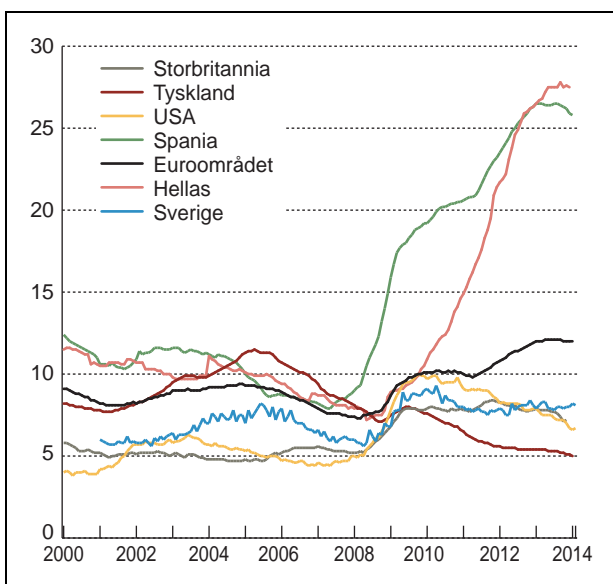

Figur 4.3 BNP, sesongjusterte volumindekser, 1. kvartal 2008 = 100.

Kilde: Macrobond.

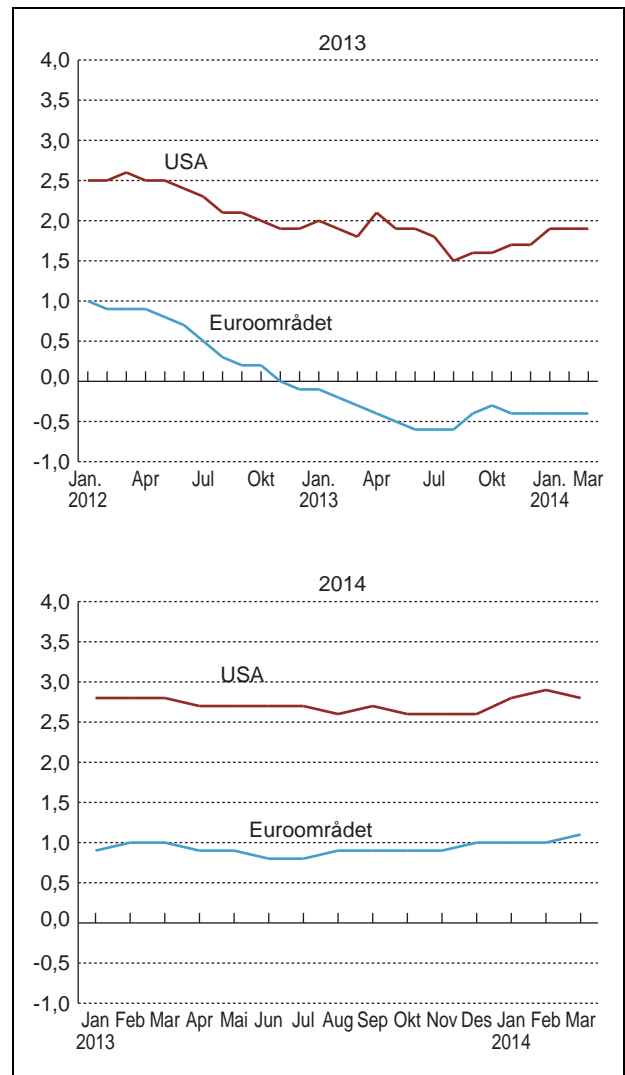
Noe bedre vekstutsikter framover

IMF anslår i sin World Economic Outlook Update fra januar 2014 at veksten i verdensøkonomien vil ta seg opp til 3,7 prosent i 2014. Veksten anslås å øke til 2,2 prosent i industrilandene i 2014, og til 4,7 prosent i framvoksende økonomier. Økte investeringer anslås å bidra til veksten i en rekke land, understøttet av større risikovilje og bedret tilgang på kreditt. IMF understreker at myndighetene i industrilandene må være varsomme med å

Figur 4.4 Arbeidsledighet i prosent av arbeidsstyrken.

Kilde: Macrobond.

Figur 4.5 Anslag for vekst i BNP i 2013 og 2014 gitt på ulike tidspunkt.

Kilde: Consensus Forecasts.

stramme til i pengepolitikken for tidlig før oppgangen har fått godt fotfeste. Det er fortsatt slakk i økonomiene, inflasjonen er lav og det vil fortsatt være behov for finanspolitisk konsolidering i de fleste av landene. Oppmerksomheten rundt strukturelle reformer må holdes oppe. I framvoksende markeder og utviklingsland må myndighetene håndtere kapitalutgangen man har sett den senere tiden. Landene bør ikke hindre justeringer i valutakursene som følge av disse bevegelsene. Kina må fortsette prosessen med å rebalansere innenlandsk etterspørsel fra investeringer til konsum for å unngå overinvesteringer og finansiell ustabilitet.

Ifølge tall fra OECD var veksten i lønnskostnadene per ansatt i økonomien samlet i 2013 2,3 prosentenheter høyere i Norge enn i OECD-området samlet. Også sammenliknet med våre han-

delspartnere var lønnskostnadene per ansatt i 2013 2,3 prosentenheter høyere, jf. vedleggstabell 4.4. For 2014 og 2015 anslår OECD veksten i lønnskostnadene per ansatt i OECD-området til henholdsvis 2,1 og 2,6 prosent, og for handelspartnerne henholdsvis 2,1 og 2,4 prosent.

Lav kapasitetsutnyttelse og høy arbeidsledighet har holdt prisveksten i industrilandene lav de siste årene, og mot slutten av fjoråret gikk konsumprisveksten ytterligere ned. Prisene på energi økte kraftig i 2011 og holdt seg nokså stabile i 2012 og 2013. Også prisene på andre råvarer holdt seg nokså stabile i 2013 sett under ett. IMF anslår at energiprisene vil holde seg stabile også i 2014, mens prisene på andre råvarer vil falle noe i løpet av året. IMF anslår en vekst i konsumprisene i 2014 på 1,7 prosent i industrilandene, opp fra 1,4 prosent i 2013. I framvoksende økonomier anslås inflasjonen å bli 5,6 prosent i 2014, ned fra 6,1 prosent i 2013.

Oljeprisen har de tre siste årene ligget rundt 110 dollar per fat som årsgjennomsnitt. Målt i både nominelle og reelle termer har årsgjennomsnittet til oljeprisen aldri vært høyere enn dette. Siden i fjor sommer har oljeprisen gjennomgående holdt seg mellom 105 og 115 dollar per fat. Oljeprisen er i slutten av mars om lag 108 dollar per fat. Det knytter seg usikkerhet til utviklingen framover. Utsiktene for økonomisk vekst i Kina og andre framvoksende økonomier, samt den politiske situasjonen i Midtøsten er av stor betydning for oljeprisen. I terminmarkedet handles det nå olje med levering i desember 2014 for 102 dollar per fat og i desember 2015 for 98 dollar per fat. Det kan tyde på markedsaktørene forventer en viss nedgang i oljeprisen framover. Den spente situasjonen i Ukraina har ført til økt usikkerhet i markedet for europeisk gass.

Etter en moderat oppgang i begynnelsen av 2013, sank internasjonale priser på matvarer noe gjennom sommerhalvåret før de stabiliserte seg mot årsslutt. Prisene på kornprodukter falt mest gjennom året, men også sukker bidro til nedgangen. Rekordstore avlinger bidro til prisfall på hvete og mais, mens bedre eksportmuligheter og gode avlinger forklarer prisfallet på sukker. I motsatt retning trakk prisene på meieriprodukter som oppnådde rekordpriser i 2013, mye på grunn av høy etterspørsel fra blant annet Kina. Prisene på matvarer var samlet sett ifølge FAOs prisindeks i gjennomsnitt 1½ prosent lavere i 2013 enn året før. Sett over flere år var prisene likevel relativt høye i 2013.

Fortsatt fare for svakere utvikling i verdensøkonomien

Situasjonen i euroområdet er fortsatt skjør, og det gjenstår en god del arbeid med å styrke banker og finanssektoren. I de mest utsatte landene kan det fortsatt ikke utelukkes at negative hendelser igjen kan gi opphav til mistillit og en selvforsterkende, negativ spiral mellom svake statsfinanser, vanskeligstilte banker og lav vekst.

I USA er mye gjort og offentlige finanser er i bedre balanse. Finanspolitikken ventes å bli litt mindre stram i år enn i fjor. Usikkerheten om finanspolitikken ble betydelig redusert da den sterkt splittede Kongressen vedtok å heve det føderale gjeldstaket i februar.

I Japan er gjelden til offentlig sektor rekordhøy og økende, og det mangler fremdeles konkrete planer for å få budsjettpolitikken inn på et bærekraftig spor.

Usikkerheten om utviklingen i framvoksende økonomier har økt det siste året. Flere land har opplevd kraftig kapitalutgang og betydelig svakere valutaer, da langsiktige renter i industrilandene økte. Det var særlig land med store underskudd på driftsbalansen som ble rammet, som India og Brasil. I Kina er kredittveksten urovekkelige høy. Det kan ikke utelukkes at vekstevnen til flere av de framvoksende økonomiene er lavere enn lagt til grunn.

Den økonomiske utviklingen i noen land og regioner

BNP økte med 1,9 prosent i USA i 2013, etter en vekst på 2,8 prosent året før. Nedgangen i veksten hadde bl.a. sammenheng med kraftige innstramminger i offentlige budsjetter. Det var særlig i første halvår at veksten var svak, mens aktiviteten tok seg betydelig opp i siste halvdel av året. Den økonomiske veksten ble understøttet av bedring i finansmarkedene og meget ekspansiv pengepolitikk. Stemningsindikatorer for både husholdninger og industrien har økt. Boligmarkedet er i bedring, og nominelt er boligprisene tilbake på nivå fra høsten 2008. Samtidig er husholdningenes gjeld målt som andel av inntekt betydelig redusert de siste årene. Bankene har lettet på sin kredittpraksis, og kredittveksten er på vei opp. Samlet sett peker dette i retning av videre oppgang i konsum og investeringer framover. Arbeidsledigheten har falt siden høsten 2009 og er nå 6½ prosent. Sysselsettingen er på vei opp. Den amerikanske sentralbanken Federal Reserve (Fed) har vist til bedringen i amerikansk økonomi da de strammet inn i pengepolitikken. I tillegg til å holde styringsrenten historisk lav (på mellom 0 og

¼ pst.), har Fed siden høsten 2012 kjøpt boliglånsobligasjoner og statsobligasjoner. Det er disse månedlige kjøpene som Fed nå trapper ned. Samtidig signaliserer Fed at den vil holde renten på dagens lave nivå, særlig hvis inflasjonen er lavere enn 2 prosent. IMF anslår en vekst i BNP i USA på 2,8 prosent i 2014.

Etter halvannet år med tilbakegang steg BNP i *eurområdet* i de tre siste kvartalene i fjor. Som gjennomsnitt for året under ett falt likevel BNP med 0,4 prosent, etter et fall på 0,6 prosent i 2012. Tillitsindikatorer peker i retning av videre oppgang framover, men veksten ventes fremdeles å holde seg lav. Bedringen i *eurområdet* støttes av en ekspansiv pengepolitikk. I de mest gjeldstyngede landene har den ekspansive pengepolitikken imidlertid blitt motvirket av høye påslag på bankers utlånsrenter og stram kredittpraksis. Stram finanspolitikk demper også veksten. Tilliten til statsfinansene er på vei tilbake, og rentene på statsgjeld i de utsatte landene har gått jevnt ned. Arbeidsledigheten har flatet ut, men på et meget høyt nivå. Sett under ett er arbeidsledigheten nå 12 prosent. IMF anslår en vekst i BNP på 1,0 prosent i 2014. Oppgangen i den økonomiske aktiviteten vil variere mellom landene, med en forholdsvis svak vekst i de kriserammede landene i sør. Høy offentlig og privat gjeld vil holde innenlands etterspørsel tilbake, mens eksporten ventes å trekke opp.

I *Tyskland* gikk veksten ned fra 0,9 prosent i 2012 til 0,6 prosent i 2013. Arbeidsledigheten falt likevel, til 5,3 prosent som gjennomsnitt for året. Den relativt lave arbeidsledigheten har bidratt til at tillitsindikatorer blant husholdningene har økt og at konsumet er på veg opp. Etter flere år med lav lønnsvekst er det ventet at bedringen i arbeidsmarkedet også vil bidra til at lønnsveksten vil ta seg opp, noe som også vil understøtte en økning i etterspørselen fra husholdningene framover. Eksporten har utviklet seg nokså svakt, både som følge av lavere etterspørsel fra framvoksende økonomier og fra andre euroland. En bedring i *eurområdet* vil bidra til å trekke eksporten opp. IMF anslår en vekst i *Tyskland* på 1,6 prosent i 2014.

Veksten i *Storbritannia* tok seg opp fra 0,3 prosent i 2012 til 1,9 prosent i 2013. Oppgangen kommer etter flere svake år, og BNP ligger fortsatt

lavere enn før finanskrisen. Veksten i 2013 var nokså bredt basert. Tillitsindikatorer har vært positive og indikerer videre oppgang. En fortsatt stram finanspolitikk og en styrking av pundet vil trekke veksten ned. Arbeidsledigheten er fremdeles høy, men den har falt noen de siste månedene. IMF anslår at veksten i BNP vil ta seg videre opp, til 2,4 prosent i 2014.

Etter sterk gjenoppheving i de foregående årene har veksten i *svensk økonomi* vært svak i en lang periode. Lagernedbygging og nedgang i eksport og investeringer trakk ned. En svak utvikling hos viktige handelspartnere bidro til dette. I 4. kvartal i fjor økte den økonomiske veksten imidlertid overraskende mye. Sysselsettingen steg i 2013, mens arbeidsledigheten holdt seg stabil på 8 prosent. Det er grunn til å tro at oppgang ellers i Europa og i USA vil kunne bidra ytterligere til utviklingen i Sverige.

I *Japan* vokste BNP med 1,5 prosent i gjennomsnitt i fjor, mot 1,4 prosent året før. Den nye økonomiske politikken, «Abenomics», bidro trolig til å trekke veksten opp i 2013. Tiltakene består både av en ekspansiv finans- og pengepolitikk, kombinert med strukturreformer. Men med en pengetrykking som nå tilsvarer én prosent av BNP i måneden er Japans ekspansjon uten side-stykke blant de store landene. En oppgang på 57 prosent på Nikkei indeksen gjennom 2013, nær det dobbelte av oppgangen i USA, kan tyde på at politikken har påvirket forventningene i landet. Også tillitsindikatorer steg. Yen svekket seg med over 20 prosent i fjor, og har hjulpet eksportsektoren i landet. IMF anslår en vekst på 1,7 prosent i 2014.

I *framvoksende økonomier* anslår IMF en vekst på 5,1 prosent i 2014. Dette er noe høyere enn i 2013 da veksten var på 4,7 prosent. Mens det er framvoksende økonomier som har trukket med seg industrilandene siden finanskrisen ble utløst i 2008, kan et oppsving i industrilandene i tiden som kommer bidra positivt til veksten i framvoksende økonomier. Veksten i Asia vil fortsatt være høyest, i Kina anslås den til 7,5 prosent og i India til 4,4 prosent i år. I afrikanske land sør for Sahara anslås veksten å bli 6,1 prosent i 2014, og i Sør-Amerika 3 prosent.

Tabell 4.1 Internasjonale hovedtall. Prosentvis endring fra året før.

	Bruttonasjonalprodukt					Konsumprisindeks					Arbeidsledighet (nivå)				
	2012	2013	2014			2012	2013	2014			2012	2013	2014		
			OECD ¹	IMF ²	CF ³			OECD ¹	IMF ²	CF ³			OECD ¹	IMF ²	CF ³
Euroområdet	-0,6	-0,4	1,0	1,0	1,1	2,5	1,4	1,2	-	0,9	11,3	12,1	12,3	-	12,0
Tyskland	0,9	0,6	1,7	1,6	1,8	2,1	1,6	1,8	-	1,5	5,5	5,3	5,4	-	-
Frankrike	0,1	0,3	1,0	0,9	0,8	2,2	1,0	1,2	-	1,1	9,8	10,8	10,8	-	10,3
Italia	-2,4	-1,8	0,6	0,6	0,5	3,3	1,3	1,3	-	0,9	10,7	12,2	12,4	-	-
Spania	-1,7	-1,2	0,5	0,6	0,9	2,4	1,5	0,5	-	0,5	25,0	26,6	26,3	-	-
Sverige	1,3	1,5	2,3	-	2,7	1,0	0,9	1,0	-	0,5	8,0	8,0	7,8	-	-
UK	0,3	1,9	2,4	2,4	2,7	2,8	2,6	2,4	-	2,0	7,9	7,6	7,5	-	-
USA	2,8	1,9	2,9	2,8	2,8	2,1	1,5	1,8	-	1,7	8,1	7,4	6,9	-	6,4
Japan	1,4	1,5	1,5	1,7	1,4	0,0	0,3	2,3	-	2,6	4,3	4,1	3,9	-	3,7
Kina	7,7	7,7	8,2	7,5	7,4	2,6	2,6	2,4	-	2,9	-	-	-	-	-
India	4,9	4,5	4,7	5,4	5,4	9,3	9,8	9,6	-	8,0	-	-	-	-	-
Norges handelspartnere	1,0	1,3	2,2	-	2,3	2,4	1,9	1,9	-	1,8	7,7	7,7	7,8	-	-

¹ OECD Economic Outlook 94, november 2013.

² IMF World Economic Outlook Update, januar 2014.

³ Consensus Forecasts, mars 2014.

Kilder: IMF, OECD, Consensus Forecasts og Finansdepartementet.

4.2 Norsk økonomi

4.2.1 Konjunktursituasjonen

Nær to år med moderat konjunkturoppgang ble mot slutten av 2012 avløst av en periode med svak nedgang. Veksten i BNP Fastlands-Norge økte noe gjennom andre halvår i 2013 og kom i 4. kvartal opp like under trendveksten som er anslått til knapt 2,5 prosent i årlig rate. Dersom man justerer for et svært godt fiske, er veksten lavere. Den gjennomsnittlige veksten i BNP Fastlands-Norge gikk ned fra 3,4 prosent i 2012 til 2,0 prosent i 2013. Isolert sett har elektrisitetsproduksjonen bidratt negativt til veksten i BNP Fastlands-Norge med 0,2 prosentpoeng, slik at den underliggende veksten er høyere, men ikke langt fra trendveksten.

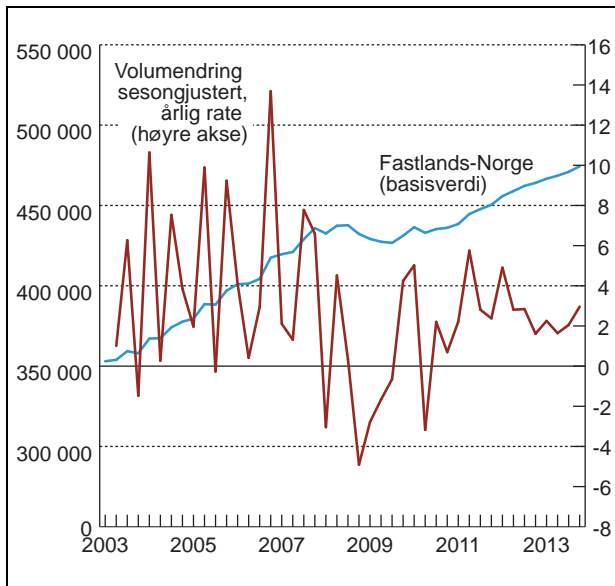
Som årsgjennomsnitt i 2013 var veksten i ulike hovednæringer i fastlandøkonomien relativt lik. Bruttoproduktet i industri og bergverk trakk veksten i Fastlands-Norge opp, mens annen vareproduksjon, offentlig forvaltning og andre tjenester alle økte litt mindre enn gjennomsnittet.

Innen industrien er det store næringsmessige variasjoner i bruttoproduktet, fra en reduksjon på

9,7 prosent i produksjon av papir- og papirvarer til 12,9 prosent vekst i verftsindustrien. Også produksjon av metallvarer og reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr økte klart, mens aktiviteten i de andre industrinæringene var lavere i 2013 enn året før. Den svake utviklingen i de øvrige industrinæringene må ses i sammenheng med en svak utvikling i Europa ellers, samtidig som veksten i etterspørselen fra Fastlands-Norge var beskjeden.

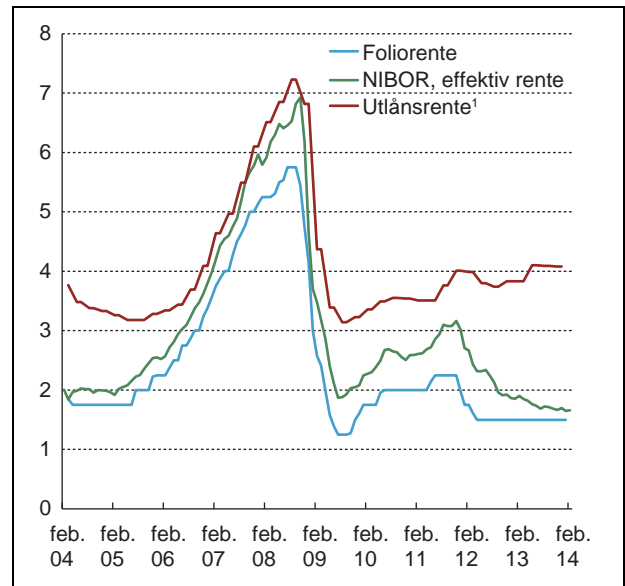
I forskriften for *pengepolitikken* heter det at pengepolitikken skal sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Samtidig skal pengepolitikken understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting. Det operative målet for Norges Banks rentesetting er en vekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent. Norges Bank skal i sin rentesetting se bort fra de direkte effektene på konsumprisene som skyldes endringer i skatter, avgifter og særskilte midlertidige forstyrrelser.

Under finanskrisen gav både *rente- og valutakursutviklingen* i hovedsak ekspansive impulser til utviklingen i norsk økonomi. Norges Bank satte

Figur 4.6 BNP for Fastlands-Norge sesongjustert i basisverdi i millioner 2011-kroner og kvartalsvis vekst omregnet til årlige vekstrater i prosent¹.

¹ Tallene for 2012 og 2013 er foreløpige.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

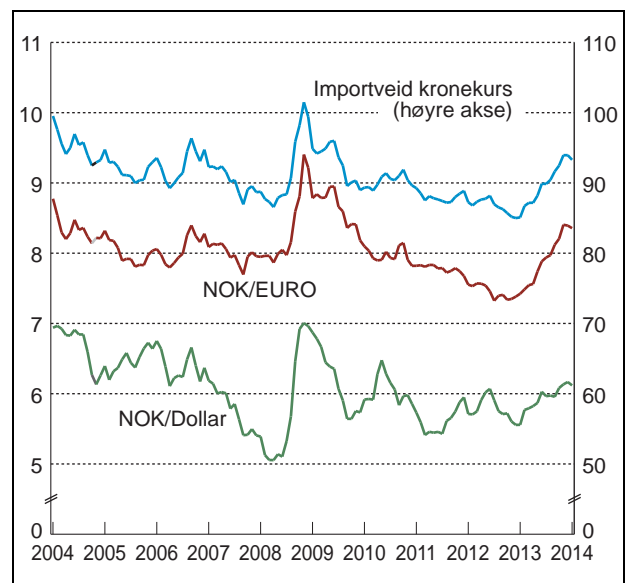
Figur 4.7 Renteutvikling.

¹ Rammelånsrente fra og med andre halvår 2006, og gjennomsnittlig utlånsrente for banker før det. Gjennomsnittet av renten ved utgangen av inneværende og forrige kvartal.
Kilder: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

renten ned raskt. Etter siste rentenedsettelse i mars 2012 har styringsrenten vært uendret på 1,5 prosent, noe som er det laveste nivået for styringsrenten for en så lang periode noensinne. De lave styringsrentene under finanskrisen hadde sitt motstykke i internasjonal finansuro og unormalt høye pengemarkedsrenter sett i forhold til styringsrentene, jf. figur 4.7. Etter finanskrisen falt risikopåslaget til om lag 0,8 prosentpoeng fram mot høsten 2012. Gjennom høsten 2012 og 2013 ble risikopåslaget redusert ytterligere og er nå knapt 0,2 prosentpoeng, noe som tilsvarer nivået før finanskrisen.

På den andre siden er utlånsrentene på rammelån med sikkerhet i bolig fortsatt høyere enn i de tre første årene i konjunkturoppgangen før finanskrisen og økte noe gjennom 2013. Ved utgangen av 3. og 4. kvartal 2013 var denne renten 4,1 prosent. Bankene forklarer dette med strengere krav til kjernekapital.

Figur 4.8 viser at kronkursen har variert mye de siste 10 årene med uro i de internasjonale finansmarkedene. Noe av disse svingningene kan trolig forklares av at kronemarkedet er relativt lite likvid sammenlignet med andre markeder.¹ På den andre siden betraktes norske kroner som en sikker plassering, gitt den finansielt solide og sta-

Figur 4.8 Utviklingen i kronkursen.

Kilde: Norges Bank.

bile utviklingen av norsk økonomi. Pengemarkedsrentene i euroområdet begynte å nærme seg null gjennom 2012. Sammen med en høyere vekst i Norge enn i euroområdet bidro det til at kronkursen styrket seg mot euro. Ved inngangen av 2013 var kronkursen 7,30 mot euro. Gjennom høsten 2013 og inn i februar 2014 svekket kronen seg, trolig som følge av en svakere vekst og sterkere inflasjon, samt reduserte forventninger til økte renter framover. I tillegg kan en reduksjon i

¹ Se en videre drøfting av kronkurs og likviditet i markedet for norske kroner i Aktuell kommentar 3/2011 på Norges Banks nettsider.

kvantitative lettelse i USA ha endret internasjonale kapitalbevegelser i retning av mindre etterspørsel etter norske kroner. Gjennom februar og mars 2014 har det vært en reversering i retning av sterkere krone. I vedlegg 3 er det redegjort nærmere for valutakursutviklingen.

Disponibel realinntekt i husholdningene steg med 3,1 prosent i 2013, mot 4,0 prosent året før. Inntektsutviklingen i husholdningene er nærmere beskrevet i kapittel 5.

Årslønnsveksten var i 2013 3,9 prosent, om lag som i 2012. Årslønnsveksten er nærmere beskrevet i kapittel 1. Årslønnsveksten for Fastlands-Norge var 3,7 prosent i 2013.

Etter finanskrisen har konsumet utviklet seg relativt svakt og sparingen har økt markert. I 2012 økte konsumet med 3,0 prosent, mens veksten i 2013 bare var på 2,1 prosent. I begge årene er det særlig varekonsumet som trekker veksten ned, mens tjenestekonsumet trekker opp. En relativt beskjeden vekst i husholdningene inntekter og boligformue trakk konsumveksten ned i fjor, mens renteendringer har hatt mindre betydning. Basert på tidligere erfaringer tilsier imidlertid utviklingen i disse faktorene et klart høyere konsum etter finanskrisen enn man har observert. Noe kan trolig skyldes stor usikkerhet omkring internasjonal økonomi og en forsiktighetsmotivert sparing hos husholdningene også i 2013. I tillegg kan ulike sider ved endringer i pensjonssystemet og en kraftig demografisk endring, i retning av flere personer i aldergrupper som normalt sparer mye, trekke ned konsumveksten.

Gjennom 2010 stoppet fallet i boliginvesteringene og næringslivsinvesteringene etter finanskrisen. Deretter fulgte to år med relativt høy vekst og bruttoinvesteringene i Fastlands-Norge økte med henholdsvis 6,3 og 4,5 prosent. I disse årene var også veksten i investeringer i offentlig forvaltning lavere enn den gjennomsnittlige veksten, slik at veksten i investeringer i Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning var enda høyere. I 2013 har dette bildet snudd slik at veksten i Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning ble bortimot halvert fra 2012. Det er en nedgang i investeringer i tjenesteyting som trekker ned, mens annen vareproduksjon og boliger trekker investeringene opp. Investeringer i bergverk og industri er om lag på nivå med gjennomsnittet. Veksten i investeringer tilknyttet utvinning og rørtransport har vært meget høy de siste årene og var i 2013 om lag 18 prosent.

Den internasjonale konjunkturedgangen, og svekket konkurransevne har bidratt til at *tradisjonell vareeksport* har utviklet seg svakt de senere

årene. I 2011 var tradisjonell vareeksport uendret fra året før, mens veksten i 2012 var 1,7 prosent og i 2013 0,8 prosent. Gjennom 2013 var veksten svak i de to første kvartalene og negativ i de to siste. Samlet eksport gikk ned med knapt 4 prosent i 2013. Redusert eksport av råolje og naturgass, skip, plattformer og fly, samt tjenester bidro til nedgangen. *Importen* økte med 2,5 prosent i 2013. Tjenesteimporten vokste noe mindre, mens import av skip, plattformer og skip, samt import av råolje og naturgass økte noe mer.

Høye oljepriser har bidratt til et stort overskudd på *driftsbalansen overfor utlandet* i flere år. Gjennomsnittsprisen på olje økte fra 388 kroner per fat i 2009 til 649 kroner per fat i 2012. I 2013 falt oljeprisen noe. Overskuddet på driftsbalansen har i de senere årene fram til 2012 økt i takt med oljeprisen. I 2013 falt overskuddet til 350 milliarder kroner fra om lag 420 milliarder kroner i 2012.

Fra og med statsbudsjettet for 2002 har *finanspolitikken* vært utformet med utgangspunkt i handlingsregelen for bruk av oljeinntekter. Finanspolitikken skal sikte mot en jevn og opprettholdbar innfasing av petroleumsinntektene, i tillegg til at den skal virke stabiliserende på økonomien. Regelen er konkretisert ved at det strukturelle, oljekorrigerede budsjettunderskuddet over tid skal tilsvare den forventede realavkastningen av Statens pensjonsfond utland ved inngangen til budsjettåret. Forventet realavkastning er anslått til 4 prosent.

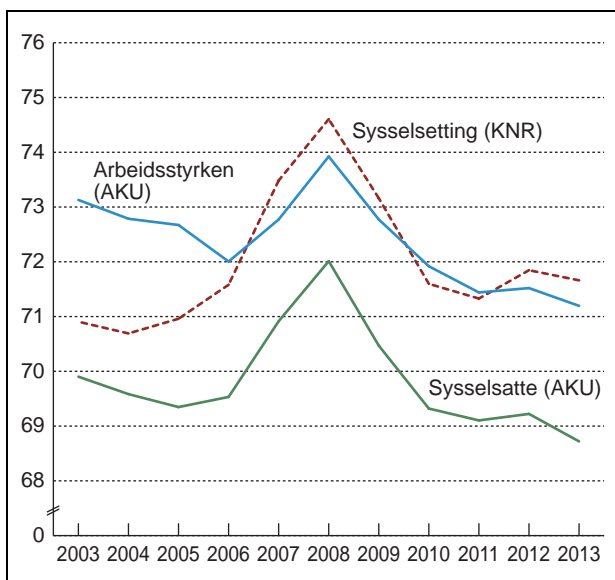
I nysalderingen av statsbudsjettet for 2013 ble det strukturelle oljekorrigerede budsjettunderskuddet anslått til om lag 119 milliarder kroner i 2013, eller 3,1 prosent av fondskapitalen ved inngangen til 2013. Som andel av trenden til BNP Fastlands-Norge utgjorde budsjettunderskuddet 5,1 prosent, en økning med 0,4 prosentpoeng fra 2012.

4.2.2 Arbeidsmarkedet

Sysselsettingsveksten gikk ned fra 2,2 prosent til 1,2 prosent i 2013 ifølge kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR). Sysselsettingsveksten var gjennom året jevn, og om lag 0,3 prosent per kvartal. Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) viser en klart sterkere vekst i 3. kvartal, men klart lavere vekst de andre kvartalene. KNR inkluderer, i motsetning til AKU, også korttidsinnvandrere og personer ikke bosatt i Norge. Befolkningen økte noe mer enn sysselsettingen slik at sysselsettingen som andel av befolkningen ifølge AKU gikk ned med 0,5 prosentpoeng fra 2012 til 2013, mens sysselsettingen ifølge KNR viser en nedgang på 0,2 prosentpoeng.

Gjennomsnittlig vekst i utførte timeverk i Fastlands-Norge i 2013 er på nivå med veksten i antall sysselsatte dersom man justerer veksten for at det er to færre arbeidsdager i 2013 enn i 2012. SSBs tall viser at sykefraværet er redusert siden 2009 og utviklingen fortsatte i 3. kvartal i år. En reduksjon i sykefraværet trekker isolert sett opp timeverkene per sysselsatt. Ifølge Arbeids- og velferdsdirektoratet (NAV) er det også en nedgang i permitteringer sammenliknet med samme periode i fjor, noe som også trekker opp utførte timeverk. Veksten i utførte timeverk svinger normalt med konjunktorene, og den svake veksten i utførte timeverk underbygger dermed inntrykket av en norsk lavkonjunktur.

I de siste årene har det vært betydelige forskjeller i sysselsetningsutviklingen mellom nærinngene. Bygg og anlegg, annen tjenesteyting, samt produksjon og tjenester tilknyttet utvinning har hatt sterk sysselsetningsvekst i 2012. Sysselsetningsveksten var ifølge KNR 1,2 prosent i 2013. Bygg og anlegg trakk opp veksten i sysselsettingen. Den høye veksten i 2013 må ses i sammenheng med at nivået i 4. kvartal i 2012 var høyt, noe som gav et stort overheng. Sett bort fra overhenge er sysselsetningsveksten i bygg og anlegg i 2013 på nivå med gjennomsnittlig sysselsetningsvekst. Sysselsettingen innen samferdsel var også relativt sterk gjennom året. Samlet bidro også industrisysselsettingen til veksten i 2013. Det er

Figur 4.9 Sysselsetting fra KNR og AKU som andel av antall personer i alderen 15 til 74 år. Tallene før 2006 er i AKU forlenget bakover med vekstrater i den gamle definisjonen av arbeidsstyrken.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

imidlertid også store forskjeller mellom industri- næringene. Verftsindustri og annen transportmid- delindustri, produksjon av metaller og metallvarer, samt næringsmidler hadde sysselsetningsvekst i 2013, mens produksjon av papir- og papirvarer og produksjon av møbler og annen industriproduk- sjon gikk ned. Utviklingen i sysselsetningsrater som andel av befolkningen er vist i figur 4.9.

Utvidelsen av EU med nye medlemsland fra Øst-Europa 1. mai 2004 har ført til økt arbeidsinn- vandring til Norge. Deler av arbeidsinnsatsen blir imidlertid registrert som import av tjenester i Nasjonalregnskapet, jf. boks 4.1 for en oversikt over hvordan arbeidsinnvandringen fanges opp i ulike statistikker.

Statistisk sentralbyrås statistikk for innvan- drerstrømmer med ikke-nordisk statsborgerskap etter innvandringsgrunn har økt fra et nivå på om lag 25 000 personer i 2005 til et rekordhøyt nivå på 56 600 personer i 2012. Nær halvparten av alle som innvandret i 2012 kom for å arbeide. To trede- ler av arbeidsinnvandrerne i 2012 kom fra de nye EU-landene. Av disse igjen kom nesten halvparten fra Polen.

Tilgang på arbeidskraft fra utlandet omfatter også personer på kortvarig arbeidsopphold (disse fanges bare delvis opp av sysselsetningsstatistik- ken). Personer som ikke registreres som bosatte trenger ikke nødvendigvis å oppholde seg kort tid i landet. For eksempel kan pendlere fra Norden få unntak fra hovedregelen om bostedsregistrering til Folkeregistret. Ifølge SSBs registerstatistikk økte antall lønsmottakere på korttidsopphold med 11 800 personer fra 4. kvartal 2011 til 4. kvar- tal 2012. Innvandrere fra EU-land i Øst-Europa økte mest med over 6 500 personer, men også andre land i Vest-Europa viste en klar økning på om lag 1 700 personer. I tillegg økte korttidsinn- vandringen fra andre land i Norden med 4 200 personer, mens andre landgrupper hadde en stab- il utvikling. Totalt var det nær 82 700 lønntakere på korttidsopphold i Norge i 4. kvartal 2012, og disse utgjorde 3,2 prosent av de sysselsatte. Næringsdrivende og ansatte i utenlandske foretak kan også falle utenom sysselsetningsstatistikken.

Ifølge Statistisk sentralbyrå rundet befolkning- en 5 millioner personer i mars 2012. Den regis- trerte nettoinnvandringen var like stor i 2012 som i 2011, dvs. på om lag 47 000 personer. I 2013 var nettoinnvandringen 40 000 personer. Skattedirek- toratet har påpekt at nettoutvandringen kan være underestimert, da det er få incentiver til å melde utflytting fra Norge slik dagens regelverk er utfor- met. I 2013 vokste folketallet med 57 800 perso- ner. Nettoinnvandringen var ifølge statistikken

Boks 4.1 Hvordan fanger statistikken opp arbeidsinnvandringen?

Sysselsettingsstatistikk fanger opp innvandringen på ulike måter:

- *Ordinær registerbasert befolkningsstatistikk:* Dette registeret viser alle personer som er bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret. De bosatte er personer som forventes å oppholde seg mer enn seks måneder i Norge.
- *Arbeidskraftsundersøkelsen (AKU):* Denne statistikken er basert på et utvalg av personer som er bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret.
- *Sysselsetting i nasjonalregnskapet:* Nasjonalregnskapet viser sysselsettingen i norske bedrifter, uavhengig av om den sysselsatte er bosatt i Norge eller ikke. I nasjonalregnskapet regnes personer på korttidsopphold (ikke-bosatte) med dersom de tar arbeid i en innenlandsk bedrift, det vil si at bedriften forventes å drive produksjon i Norge i minst 12 måneder. Denne gruppen dekker personer bosatt i våre naboland og som pendler daglig eller ukentlig over grensen for å arbeide i Norge, utenlandske bosatte med arbeid på kontinentalsokkelen eller norske skip i utenriksfart og personer på asylmottak i Norge som ikke har fått oppholdstillatelse. Personer som er ansatt i en utenlandsk bedrift på oppdrag i Norge som varer under 12 måneder omtales som tjenesteytere, og inngår ikke i sysselsettingstallene i nasjonalregnskapet. Dette gjelder uavhengig av om personen regnes som bosatt eller ikke-bosatt. Produksjonen som disse bedriftene utfører i Norge regnes som import av tjenester.

- *Registerbasert sysselsettingsstatistikk for innvandrere:* Statistikken gjelder kun dem som er registrert bosatt, det vil si at de ifølge folkeregisteret som hovedregel forventes å oppholde seg her i landet i minst seks måneder.
- *Annen registerbasert sysselsettingsstatistikk:* SSB har laget en spesialstatistikk hvor man forsøker å fange opp alle sysselsatte på korttidsopphold (ikke-bosatte), også tjenesteytere som ikke omfattes av nasjonalregnskapet. Foreløpig omfatter ikke tallene selvstendig næringsdrivende eller sjøfolk fra land utenfor EØS-området.
- *Oppholdstillatelser/registreringer fra Utlendingsdirektoratet:* Alle borgere fra land utenfor Norden og EØS/EFTA-området (heretter kalt EØS-borgere) som ønsker å ta arbeid i Norge, må søke om oppholdstillatelse. EØS-borgere har rett til opphold og arbeid i Norge i inntil tre måneder. EØS-borgere som oppholder seg i Norge i mer enn tre måneder skal registrere seg hos utlendingsmyndighetene. Generelt må alle som kommer hit for å jobbe være registrert hos norske skattemyndigheter. For arbeidstakere fra Bulgaria og Romania, som ble en del av EØS-samarbeidet 1. august 2007, var det egne overgangsordninger frem til 15. juni 2012. Personer med statsborgerskap utenfor EØS/EFTA-området som er familiemedlem til en EØS-borger, plikter å søke om oppholdskort. En EØS-borger og dennes familiemedlemmer som er arbeidssøkende og har egne midler til underhold, har rett til opphold i Norge i inntil seks måneder.

noe lavere enn de to foregående årene, men også fødselsoverskuddet var lavere. Ledighetsstatistikken kan tyde på at situasjonen i arbeidsmarkedet gjør det litt vanskeligere for innvandrere å få jobb.

Arbeidsstyrken defineres som summen av sysselsatte og arbeidsledige. Utviklingen i arbeidsstyrken påvirkes av utviklingen i demografiske forhold, som endringer i befolkningens størrelse og sammensetning (inkludert innvandring), men også av atferdsendringer. Ifølge Arbeidskraftsundersøkelsen (AKU), som ikke inkluderer korttidsinnvandring, økte arbeidsstyrken med henholdsvis 48 000 og 27 000 personer i 2012 og 2013, jf. tabell 4.2.

Yrkesdeltakelsen var 70,9 prosent i 4. kvartal i 2013. Det er en nedgang i yrkesdeltakelsen for menn i alle aldersgrupper, mens kvinners yrkes-

deltagelse, med unntak av gruppen 65 til 74 år, har økt svakt eller vært uendret i 4. kvartal. På årsbasis falt yrkesdeltakelsen i perioden etter finanskrisen fra 73,9 prosent i 2008 til 71,2 prosent i 2013, se tabell 4.3. De yngre aldersgruppene hadde det største fallet i yrkesdeltakelsen i etterkant av finanskrisen. Flere studier viser imidlertid at flere unge velger utdanning når konjunktorene snur. Det har også vært en nedgang i yrkesdeltakelsen for både menn og kvinner i alderen 25 til 54 siden 2008. For noen aldersgrupper har yrkesdeltakelsen gått ned i samtlige år. På den andre siden har kvinners yrkesdeltagelse i gruppen 65 til 74 år økt siden 2007, men nivået er fortsatt bare 14 prosent i 2013. Det er også en underliggende trendmessig vekst i kvinners yrkesdeltakelse i gruppen 60 til

Tabell 4.2 Arbeidsmarkedet ifølge arbeidskraftundersøkelsen (AKU), 1000 personer^{1,2}.

	Nivå		Endring fra året før ²				
	2013	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Arbeidsstyrke (15–74 år) ²	2704	84	-1	12	27	48	27
Sysselsatte	2610	81	-16	0	35	48	19
15–24 år ²	349	25	-22	0	4	13	2
25–54 år	1756	39	-1	-10	18	22	11
55–74 år	504	16	7	10	13	13	5
Kvinner	1231	38	-1	-4	17	20	7
Menn	1378	43	-15	4	18	28	11
Deltidssysselsatte	685	21	-1	-6	4	13	1
Undersysselsatte ³	66	-7	1	7	3	-3	-1
Midlertidig ansatte	201	-4	-24	6	-5	15	-1
Arbeidsledige	95	4	15	12	-8	0	9
Kvinner	42	1	2	5	1	-3	7
Menn	53	4	11	8	-9	3	2

¹ Nordiske borgere trenger verken søke eller registrere seg for å kunne oppholde seg i Norge, og de er ikke med i denne statistikk.

² Pga. feil i datafangsten er sysselsettingstallet blitt om lag 6 000 for høyt i 1. kvartal 2008 og 12 000 for høyt i 2. kvartal 2008. Dette slår ut i nivåtallene i tabellen for aldersgruppa 15–19 år og dermed også totalen 15–74 år.

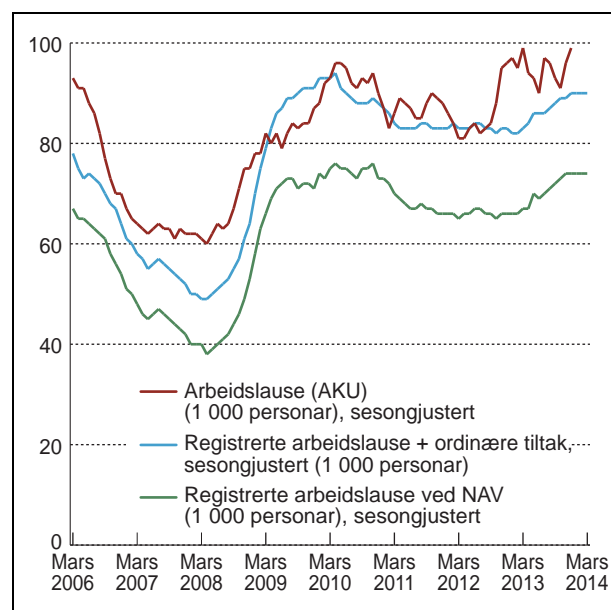
³ Undersysselsatte er definert som deltidssysselsatte personer som har forsøkt å få lengre arbeidstid ved å kontakte NAV, annonser selv, spørre nåværende arbeidsgiver e.l. De må kunne starte med økt arbeidstid innen en måned.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

64 år og blant menn i samme aldersgruppe. Dette reflekterer trolig et økt utdanningsnivå, virkninger av pensjonsreformen, generelt bedre helse blant eldre, samtidig som arbeidet for et inkluderende arbeidsliv kan ha hatt en betydning.

Utviklingen i sysselsettingsraten (sysselsatte som andel av antall personer mellom 15 og 74 år) er også en indikator for utviklingen i arbeidsmarkedet. Sysselsettingsraten målt ved AKU baserer seg på de som registreres som bosatte, mens sysselsatte på korttidsopphold i Norge og i uformelle arbeidsforhold ikke telles. Utviklingen i arbeidsstyrken og sysselsettingsratene er presentert i figur 4.9. AKU-tallene for sysselsettingsraten samsvarer i stor grad med utviklingen i yrkesdeltakelsen når arbeidsledigheten holder seg stabil. Sysselsettingsnivået ifølge AKU gikk ned med 0,5 prosentpoeng i 2013. Nivået er klart lavere enn før finanskrisen og om lag 69 prosent i 2013 mot 72 prosent i 2008. Dersom befolkningen er lavere enn først antatt, jf. diskusjon om utvandningsnivåer, er sysselsettingsratene høyere enn dette, men foreløpige bergninger tilsier at effektene vil være små. Med utgangspunkt i nasjonalregnskapets tall falt sysselsettingsraten med 0,2 prosentpoeng i 2013.

Arbeidsledighetsraten økte som følge av finanskrisen til 3,6 prosent i 4. kvartal 2010. Deretter falt ledigheten et stykke inn i 2012. Arbeidsledigheten

Figur 4.10 Antall arbeidsledige i 1000. Sesongjustert.

Kilder: SSB og Arbeids- og velferdsetaten.

Tabell 4.3 Arbeidsstyrken i prosent av alle personer i hver aldersgruppe, ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU).

	Nivå	Endring fra året før i prosentpoeng					
	2013	2008	2009	2010	2011	2012	2013
I alt	71,2	1,1	-1,1	-0,9	-0,5	0,1	-0,3
Kvinner, 15–24	58,5	2,2	-3,3	-2,1	-0,2	1,2	0,4
Menn, 15–24	56,9	4,3	-4,9	-0,4	-2,0	1,5	-0,2
Kvinner, 25–54	84,0	1,6	-0,4	-0,8	-0,1	-0,3	0,0
Menn, 25–54	89,1	0,5	-0,5	-0,7	-0,5	-0,1	-0,5
Kvinner, 55–59	76,3	1,0	-0,3	0,6	1,3	-0,8	0,0
Menn, 55–59	82,8	0,5	-1,1	-0,1	0,0	0,9	-1,0
Kvinner, 60–64	59,0	0,0	0,9	0,5	1,0	1,8	1,0
Menn, 60–64	68,5	0,8	-1,1	-0,6	0,6	2,9	1,0
Kvinner, 65–74	14,0	1,1	0,4	0,1	0,7	0,2	-0,6
Menn, 65–74	23,0	1,0	1,6	1,7	0,0	-0,1	-0,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.4 Arbeidsmarkedstall fra Arbeids- og velferdsetaten, gjennomsnittlige månedstall i 1000 personer.

	Nivå, 1000 personer	Endring fra året før, i 1000 personer						
	2013	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Mars. 2014 ¹
Registrert helt ledige	69,7	-3,5	26,8	5,4	-7,0	-3,7	4,0	0,1
Helt permitterte	2,1	0,4	6,3	-1,0	-33,8	-1,7	-0,7	
Ordinære tiltaksdeltakere	16,0	0,7	5,0	0,2	-3,1	1,2	-0,8	
Delvis ledige	26,0	-5,0	9,0	1,3	-6,9	-2,6	0,4	
Total tilgang ledige stillinger ²	213,4	-41,4	-97,8	-24,1	4,6	-11,3	-22,4	
Beholdning ledige stillinger	19,9	2,4	-2,8	0,5	9,4	-15,7	8,9	

¹ Sesongjusterte tall ved utgangen av mars 2014 i forhold til årsgjennomsnittet for 2013.

² Total tilgang gjennom året, ikke gjennomsnitt per måned.

Kilde: Arbeids- og velferdsetaten.

økte så mot slutten av 2012 og ledighetsraten har gjennom 2013 svingt mellom 3,3 og 3,7 prosent. Gjennomsnittlig ledighet for 4. kvartal i 2013 og for året som helhet var 3,5 prosent. Den gjennomsnittlige ledigheten i perioden november til januar var lik 3,6 prosent.

Totalt var det 68 000 undersysselsatte personer i 4. kvartal i fjor. Det er noe høyere enn årsgjennomsnittet for 2013. Summen av alle arbeidstidene arbeidsledige og de undersysselsatte ønsket å arbeide i 2013, svarer til 106 000 heltidsjobber. Dette er en økning på 8 000 heltidsjobber fra 2012.

NAVs statistikk for *den registrerte ledigheten og summen av registrerte ledige og personer på tiltak* viser en jevn økning gjennom 2013. Ved utgangen av mars 2014 er om lag 95 400 personer enten på tiltak eller registrerte ledige. Det er en oppgang i alle yrkesgrupper (med unntak av yrker innen jordbruk, skogbruk og fiske). Økningen var størst i antall innen yrker som butikk- og salgsarbeid og bygg- og anlegg, mens ingeniør og ikt-fag hadde den største prosentvise økningen. NAVs tall viste en nedgang i antall permitterte 2013. Noe av nedgangen kan ses i sammenheng med endret permitteringspraksis.

Tabell 4.5 Sysselsatte ifølge nasjonalregnskapet¹.

	Nivå i 1000 personer		Endring fra året før i prosent				
	2013*	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
I alt	2721,7	3,3	-0,4	-0,5	1,3	2,4	1,2
Olje og utenriks sjøfart	109	5,3	5,7	2,6	1,3	5,9	2,0
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	14,2	3,9	5,0	3,2	5,4	5,5	4,8
Fastlands-Norge	2612,3	3,2	-0,6	-0,6	1,3	2,3	1,2
Industri og bergverksdrift	256,4	1,7	-4,4	-4,2	-0,2	0,8	1,4
Annen vareproduksjon	288,6	1,8	-4,1	-1,4	1,6	3,8	1,8
Primærnæringer	66,1	-1,0	-3,6	-0,7	-2,3	-0,4	-1,9
Elektrisitetsforsyning	13,1	3,1	-6,0	-0,8	2,4	0,8	2,3
Bygge- og anleggsvirksomhet	209,4	2,7	-4,2	-1,7	3,0	5,5	3,0
Tjenesteytende næringer ekskl. off. forvaltning	1250,1	4,7	-0,6	-1,0	1,2	2,4	0,9
Varehandel	368,3	3,8	-1,8	-1,8	0,7	-0,3	-0,5
Samferdsel	113,2	2,1	-0,8	-0,5	1,6	1,5	1,4
Annen tjenesteyting	768,6	5,6	0,0	-0,7	1,4	4,0	1,4
Offentlig forvaltning	817,2	2,0	2,0	1,5	1,9	2,1	1,4
Statsforvaltningen (inkludert helseforetakene)	292,5	0,9	1,5	0,9	0,8	2,5	1,3
Kommuneforvaltningen	524,8	2,6	2,3	1,8	2,5	1,8	1,4

* Foreløpige tall.

¹ Nasjonalregnskapstallene (NR) avviker noe fra AKU, bl.a. ved at NR inkluderer utenlandske sjøfolk på norske skip og arbeidsinnvandrere på korttidsopphold (ikke-bosatte).

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

SSB har siden 2010 publisert tall for ledige stillinger.² I 4. kvartal 2013 var nivået lavere enn noen gang, og utgjør nå bare 2 prosent av summen av alle arbeidstakerforhold og ledige stillinger. Årsgjennomsnittet fra 2012 til 2013 gikk ned fra 2,6 prosent i 2012 til 2,5 prosent i 2013. Det at antallet ledige stillinger faller samtidig som befolkningen øker tyder på at jobbutsiktene til de arbeidsledige har forverret seg det siste året. Den største prosentvise nedgangen i antall utlyste stillinger var innen foretningmessig tjenesteyting. Antallet ledige stillinger i varehandel og industri gikk også ned, men prosentvis bare litt høyere enn gjennomsnittet. Ledige stillinger gikk også ned i utvinning av olje og gass. Antall ledige stillinger i offentlig og privat sektor annonsert i media, eller meldt til NAV, er også redusert så langt i år.

² Statistikken baserer seg på en utvalgsundersøkelse som gjennomføres hvert kvartal. Statistikken viser nivået og utviklingen på etterspørselen etter arbeidskraft totalt og fordelt på næring. Statistikken er sammenlignbar med tilsvarende statistikk i europeiske land. Nivået fra SSBs statistikk for ledige stillinger er høyere sammenlignet med NAVs månedlige statistikk, da SSBs statistikk bl.a. også inneholder ledige stillinger som utelukkende er utlyst på bedrifters egne hjemmesider.

Arbeidsledige som ikke har vært i jobb eller på arbeidsmarkedstiltak med en varighet på 26 uker eller lengre regnes av NAV som langtidsledige. Denne definisjonen inkluderer ikke personer som i en periode har vært på arbeidsmarkedstiltak og som fortsatt er arbeidsledige etter arbeidsmarkedstiltaket er over. Det kan dermed være vanskeligere for ulike grupper arbeidstakere å finne seg arbeid enn det langtidsledigheten i henhold til NAV sin definisjon kan tyde på. Alle arbeidsledige over 26 uker inklusive personer som har deltatt på arbeidsmarkedstiltak, men som fortsatt er arbeidsledige, utgjorde om lag 45 prosent av de arbeidsledige i februar 2014. Det er høyere enn på samme tid i fjor.

Sammenlignet med samme periode i fjor har antallet helt ledige økt betydelig i Rogaland så langt i år (25 prosent i januar, 26 prosent i februar og 23 prosent i mars).

4.2.3 Utsiktene for 2014

Norsk økonomi påvirkes av den svake utviklingen internasjonalt på flere måter. Volumet av norsk eksport dempes av beskjeden internasjonal etter-

spørsel og lønnsomheten svekkes av lave priser på en del eksportprodukter. Valutakursen bestemmer eksportprisene i norske kroner og påvirker også eksportvolumene og lønnsomheten i eksportsektoren. Selv om det var en relativt svak utvikling i det norske arbeidsmarkedet gjennom 2013, og trolig også framover, er situasjonen fortsatt klart bedre enn i andre europeiske land. Dette vil dermed fortsatt stimulere til høy arbeidsinnvandring av kortere og lengre varighet.

Nedenfor følger en kort gjennomgang av de siste publiserte *prognosene* for utviklingen i norsk økonomi fra Finansdepartementet (november 2013), Norges Bank (mars 2014), Statistisk sentralbyrå (SSB) (mars 2014), samt et gjennomsnitt av de siste prognosene fra DNB, Swedbank og Nordea. Den økonomiske utviklingen i Norge gjennom andre halvår 2013 har blitt svakere enn det de fleste institusjoner anslo i starten av året. Det er derfor trolig at jo tidligere prognosene ble utarbeidet, jo mer vil de ha en tendens til å overvurdere veksten i norsk økonomi, jf. figur 4.11, som viser anslag fra Consensus Forecasts for vekst i BNP Fastlands-Norge og husholdningenes konsum i 2013 gitt på ulike tidspunkt samme år.

Hovedvekten av anslagene for veksten i *BNP Fastlands-Norge* for 2014 viser en vekst i norsk økonomi fortsatt under trendvekst. Finansdepartementet, som har den eldste prognosen, anslo veksten til 2,5 prosent (om lag på trend), mens de andre ligger lavere i intervallet fra 1,5 til 2 prosent.

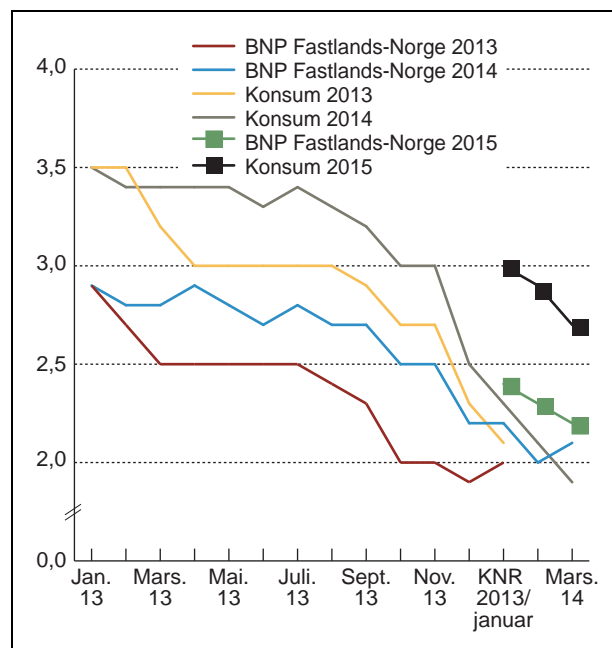
Prognosene er basert på en gjennomsnittlig pengemarkedsrente på rundt 1,7 prosent og de fleste legger til grunn en noe svakere kronekurs i 2014 enn i 2013. Dersom kronen skulle svekke seg mer enn lagt til grunn i prognosene, vil det isolert sett øke nettoeksport, produksjon og sysselsetting, men redusere husholdningenes forbruk og inntekt. Kapittel 2 viser at valutakursen betyr mye for inflasjonen. Finansdepartementet og Norges Bank anslår prisveksten til om lag 2 prosent, mens SSB ligger noe høyere med 2,3 prosent.

Relativt svak vekst i utlandet, i etterspørselen fra husholdningene og i mange andre innenlandske etterspørselskomponenter gir lav vekst i Fastlands-Norge. SSB og Finansdepartementet anslår at *husholdningenes forbruk* øker med mellom 2,1 og 2,4 prosent i 2014, mens Norges Bank og gjennomsnittet av anslagene til DNB og Nordea er noe under 2 prosent. Husholdningenes forbruk påvirkes blant annet av utviklingen i husholdningenes inntekter og boligformue. I 2014 anslår SSB en lavere vekst i disponibel inntekt og boligprisene ventes å gå ned fra året før. Fortsatt vekst i syssel-

setting bidrar også til inntektsvekst i 2014, men noe mindre enn i 2013.

Endringer i *bruttoinvesteringer* er viktige for konjunkturutviklingen, men det er ofte knyttet spesielt stor usikkerhet til denne utviklingen. Alle de nevnte institusjonene forventer en nedgang i veksten i investeringene i 2014. Nedgangen i veksten er spesielt stor innen *petroleumsinvesteringene*, som innebærer at en svært viktig drivkraft bak veksten i 2013, blir betydelig redusert i år. Finansdepartementet anslår den høyeste veksten på 7,5 prosent, men også den er betydelig lavere enn veksten på 18 prosent i 2013. Norges Bank og SSB anslår veksten til henholdsvis 1,5 og 2,5 prosent. Investeringene for Fastlands-Norge er også anslått å vokse klart mindre, og SSBs prognose fra mars anslår veksten til knapt 1 prosent. Det er også anslått at boliginvesteringene vil gå ned i inneværende år.

Til tross for at det kan ligge an til en bedring av den kostnadmessige konkurransevnen fra 2013 til 2014, ventes det ikke at tradisjonell norsk eksportvirksomhet kan vinne markedsandeler. Eksportutviklingen kan ta seg noe opp fra 2013 til 2014 som følge av noe sterkere vekst internasjonalt. Dermed kan produksjonen i konkurranseutsatte næringer komme til å øke mer enn i fastlandsøkonomien som helhet. SSB og Finansdepartementet anslår at oljeprisene vil fortsette å falle i 2014. Som årsgjennomsnitt ventes oljeprisen å bli

Figur 4.11 Utvikling i anslag for BNP Fastlands-Norge og konsum til husholdningene for 2013, 2014 og 2015 gitt på ulike tidspunkt gjennom 2013 og 2014 i henhold til Consensus Forecasts.

Kilde: Consensus Forecasts.

Tabell 4.6 Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår. Regnskapstallene for 2012 og 2013 er foreløpige.

	2012*	2013*	2014			
	Regnskap	Regnskap	SSB ¹	NB ²	FIN ³	Andre ⁴
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	3,0	2,1	2,1	1¾	2,4	1,8
Konsum i offentlig forvaltning	1,8	1,6	2,3	2	2,1	..
Bruttoinvesteringer i fast kapital	8,3	8,7	1,2	..	4,8	0,9
– Fastlands-Norge	4,5	4,7	0,9	1¾	3,7	..
– Utvinning og rørtransport	14,6	18,0	2,5	1½	7,5	..
Eksport	1,1	-3,9	2,9	..	3,3	..
– Tradisjonelle varer	1,7	0,8	1,3	1½ ⁵	2,5	..
Import	2,3	2,5	3,5	2	3,8	..
– Tradisjonelle varer	2,4	2,5	1,5	..	2,9	..
Bruttonasjonalprodukt	2,9	0,6	2,1	1½	2,6	..
– Fastlands-Norge	3,4	2,0	1,9	1¾	2,5	1,8
Sysselsatte personer	2,2	1,2	0,7	1	1,0	..
Utførte timeverk, Fastlands-Norge	1,9	0,6	0,9	..	1,2	..
Arbeidsledighetsrate -AKU (nivå)	3,2	3,5	3,7	3¾	3,6	..
Årslønn	4,0	3,9	3,8	3½	3½	3,6
Konsumprisindeksen	0,8	2,1	2,3	2	1,9	1,9
Driftsbalansen, mrd. kroner	417,2	319,5	340,3	..	327,3	378,8
Husholdningenes disponible realinntekt	3,2	3,1	2,6
MEMO:						
Pengemarkedsrente (nivå)	2,3	1,8	1,7	1¾	1,8	1,7 ⁹
Importveid kronekurs ⁶	-1,2	1,9	3,5	2½	3,6	
Utlånsrente, rammelån (nivå) ⁷	3,9	4,0	4,1	
Råoljepris ⁸ i kroner (nivå)	621	639	633	..	600	

* Foreløpige tall.

¹ Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 1/2014, mars 2014.² Anslag ifølge Norges Bank. Pengepolitisk rapport 1/2014, mars 2014.³ Anslag ifølge Finansdepartementet, Prop 1 S Tillegg 1 (2013–2014), november 2013.⁴ Gjennomsnitt av anslag fra DNB, Swedbank og Nordea, henholdsvis januar og mars 2014.⁵ Inkludert reisetrafikk og andre tjenester.⁶ Positivt tall innebærer svekket krone.⁷ Gjennomsnitt for året. Rammelån med pant i bolig.⁸ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.⁹ Gjennomsnitt av renteprognoiser for pengemarkedsrenten til mars 2014.

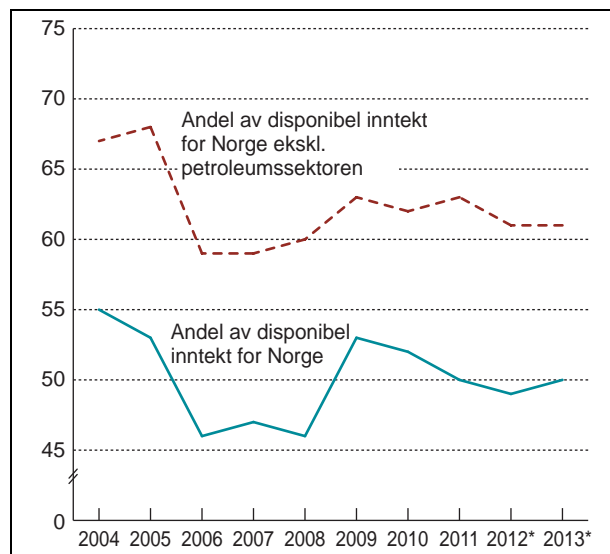
på mellom 600 og 630 kroner per fat i 2014. *Over-skuddet på driftsbalansen* vil øke noe fra 2013.

Sysselsettingen økte med 1,3 prosent i 2013. Prognosene peker mot en lavere vekst i 2014 på mellom 0,7 prosent til 1 prosent. SSB venter ikke at økt offentlig sysselsetting vil bidra til sysselset-tingsveksten i noen særlig utstrekning, men deri-

mot at kjøp av offentlige tjenester kan øke og bidra til økt sysselsetningsvekst i tjenestenærin-gene. Prognosene antyder at arbeidsledigheten vil holde seg på dagens nivå eller øke noe i 2014. Anslagene for lønnsveksten i disse prognosene i 2014 ligger på 3,6 prosent, mens SSB ligger litt høyere.

Kapittel 5 Inntektsutvikling for husholdningene

- Husholdningenes disponible realinntekt økte ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall med 3,1 prosent i 2013. Regnet per innbygger var økningen på 1,3 prosent. Lønnsinntektene etter skatt var den største bidragsyteren til veksten.
- Økningen i reallønn etter skatt for en lønnsstaker med gjennomsnittlig årslønn anslås til 1,8 prosent fra 2012 til 2013, mot 3,2 prosent året før. For de grupper utvalget har tall for, varierte veksten i reallønn etter skatt i 2013 fra 1,4 prosent for industriarbeidere og statsansatte til 4,0 prosent for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring.
- Inntektsulikheten for samlet inntekt i yrkesbefolkningen var uendret fra 2011 til 2012. Sett over en lengre periode er fordelingen av samlet inntekt i yrkesbefolkningen sterkt preget av svingningene i utbytterne. Medregnet utbytte er ulikheten noe høyere i 2012 enn i 2002. Inntektsforskjellene i Norge er mindre enn i de fleste andre land.

Figur 5.1 Disponibel inntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Andel av disponibel inntekt for Norge i prosent.

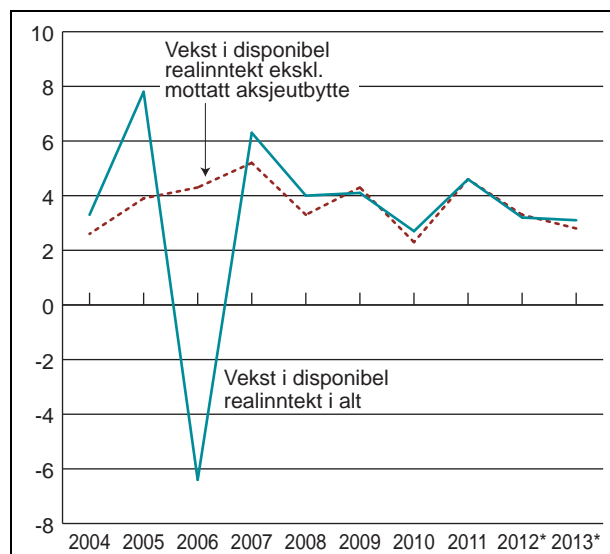
* Foreløpige tall for 2012 og 2013

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.1 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren

Dette kapitlet fokuserer på husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på foreløpige tall fra nasjonalregnskapet. Nasjonalregnskapets inntektsregnskap gir en samlet oversikt over husholdningssektorens, inklusive ideelle organisasjoner, inntekter og utgifter, det vil si etter at en har summert alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren. (For en nærmere redegjørelse av hva som inngår i husholdningssektoren, se boks 5.1)

Figur 5.1 viser husholdningenes disponible inntekt i prosent av disponibel inntekt for Norge, og i prosent av disponibel inntekt for Norge eksklusive driftsresultatet i petroleumsnæringene. Husholdningenes andel av disponibel inntekt utenom petroleumsnæringene var på 61 prosent i 2013 og er uendret sammenliknet med 2012. Husholdningenes andel av disponibel inntekt totalt for

Figur 5.2 Vekst i disponibel realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Prosentvis endring fra året før.

* Foreløpige tall for 2012 og 2013

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.1 Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*	Gj.snitt 04–12
Vekst i disponibel realinntekt i prosent	3,3	7,8	-6,4	6,3	4,0	4,1	2,7	4,6	3,2	3,1	3,2
<i>Vekst i disp. realinntekt ekskl. aksjeutbytte</i>	2,6	3,9	4,3	5,2	3,3	4,3	2,3	4,6	3,3	2,8	3,6
Bidrag fra:											
Inntekter											
– Lønn	2,7	3,3	5,1	7,4	4,8	0,6	1,0	4,4	4,1	2,0	3,5
– Blandet inntekt ¹ /driftsresultat	-0,8	0,3	0,4	0,4	-0,1	-0,5	0,7	0,2	-0,2	-0,3	0,0
– Formuesinntekter	-0,5	4,4	-9,7	3,3	2,3	-2,5	0,6	0,6	-0,1	0,6	-0,2
<i>herav: mottatt aksjeutbytte</i>	0,9	4,3	-10,2	1,2	0,8	-0,1	0,5	0,1	0,0	0,4	-0,3
– Offentlige stønader	0,6	0,1	0,4	0,9	1,1	2,0	1,0	1,4	1,3	0,6	0,9
– Andre inntekter, netto	0,0	1,0	-0,2	1,0	-0,2	0,5	-0,2	0,6	-0,1	0,7	0,3
Utgifter											
– Skatt av inntekt og formue	-1,5	-1,2	-1,0	-3,3	-0,9	-0,6	-1,1	-1,8	-1,6	-0,7	-1,4
– Formuesutgifter	2,2	-0,1	-1,0	-3,3	-3,3	3,8	0,8	-0,7	-1,0	-0,4	-0,3
Korreksjon for indirekte målte banktjenester ²	0,6	0,1	-0,2	0,0	0,3	0,7	-0,1	-0,2	0,8	0,7	0,3

* Foreløpige tall.

¹ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Dette inkluderer også beregnet avkastning av boligkapitalen.² Se boks 5.1 for begrepsforklaring.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Norge på 50 prosent er noe høyere enn i 2012. Husholdningenes andel av samlet disponibel inntekt for Norge påvirkes mye av hvordan driftsresultatet i petroleumsnæringene utvikler seg.

Husholdningenes disponible inntekt økte nominelt med 5,9 prosent i 2013 mot 4,4 prosent i 2012. Konsumdeflatoren, inklusive konsum i ideelle organisasjoner, hadde en vekst på 2,7 prosent i 2013, som førte til at disponibel realinntekt økte med 3,1 prosent i 2013. Dette er en nedgang fra 3,4 prosent i 2012. Konsumdeflatoren er beregnet

i nasjonalregnskapet basert på konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner. Sammenlignet med KPI omfatter den prisvekst på konsum i utlandet samt prisvekst på konsum i ideelle organisasjoner. I tillegg skal husholdningenes konsum også omfatte beregnede utgifter tilknyttet finansielle tjenester, i form av en rentemargin, noe som ikke er dekket av KPI. Veksten i KPI var 2,1 prosent fra 2012 til 2013.

Tabell 5.1 viser hvordan de ulike inntekts- og utgiftskomponentene bidro til veksten i hushold-

Tabell 5.2 Vekst i disponibel realinntekt per innbygger. Vekst fra året før i prosent.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*	Gj.snitt 04–13
Disponibel realinntekt per innbygger	2,6	7,1	-7,1	5,3	2,8	2,8	1,5	3,3	1,9	1,3	2,1
Disponibel realinntekt utenom aksjeutbytte per innbygger	2,0	3,2	3,4	4,1	2,1	3,0	1,0	3,3	2,0	1,0	2,5

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 5.1 Noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

En personhusholdning kan ha inntekt fra flere kilder, utenom lønnsinntekt. Blandet inntekt er driftsresultatet fra næringsvirksomhet og som tilfaller husholdningssektoren. Den inkluderer avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie. Denne størrelsen inkluderer også en beregnet avkastning av boligkapitalen (ofte omtalt som driftsresultatet fra egen bolig). Husholdningene kan ha formuesinntekter som består av renteinntekter på bankinnskudd, utbytte på aksjer, avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Husholdningen kan også ha inntekter fra pensjoner og trygder.

Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder utenom bolig som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for bolig tjenester, og den beregnede avkastningen på boligkapitalen legges til inntekten.

Husholdningsbegrepet i dette kapitlet inkluderer også ideelle organisasjoner. Ideelle organisasjoner er enheter som tilbyr sine tjenester til husholdningene, og som hovedsakelig er engasjert i ikke-markedsrettet virksomhet. Deres hovedinntektskilder er overføringer fra offentlig forvaltning, medlemskontingenter og frivillige bidrag fra husholdninger og foretak.

Beregninger av disponibel realinntekt krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en prisindeks. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks – enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers og ideelle organisasjoners

totale forbruk. I beregningene i kapittel 5.1 er den sistnevnte prisindeksen benyttet.

Et grunnleggende prinsipp i nasjonalregnskapet er at inntekter og utgifter skal føres påløpt. Det innebærer at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke nødvendigvis utbetales til husholdningene det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes forsikringskrav som føres som inntekt og betraktes dermed som sparing og finansinvestering. Husholdningenes forsikringskrav er i hovedsak verdien av beholdningene i livsforsikring og pensjonsfond.

Omvurdering av aktiva og lignende ikke realisererte aksjegevinster/tap, endringer i verdien av boligkapitalen og lignende, inngår ikke i begrepet disponibel inntekt. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

Indirekte målte bank- og finanstjenester defineres som tjenester produsert av finansielle foretak som de ikke tar betalt for ved hjelp av gebyrer, men gjennom rentemarginer. Med det menes at finansinstitusjonene har lavere rente på innskudd/innlån enn på utlån. Siden det er knyttet administrasjon og ressursbruk til disse indirekte betalte bank- og finanstjenestene, betraktes de som produksjon i finansinstitusjonene og kalles indirekte målte bank- og finanstjenester. Husholdningenes del av rentemarginene inkluderes i husholdningenes konsum samt i produktinnsatsen, for eksempel i husholdningenes boligproduksjon. Rentemarginen, som er en teknisk størrelse, skal ikke påvirke husholdningenes sparing. Derfor legges et beløp, som er like stort som summen av husholdningenes konsum av rentemarginen og det som er «betalt» via produktinnsats, til den disponible inntekten. Denne tekniske korreksjonen sørger altså for at effekten av rentemarginer ikke påvirker husholdningenes sparing.

ningenes disponible realinntekter i perioden 2004–2013.

Bidraget fra lønn, som er den største inntektskomponenten i husholdningssektoren, var på 2,0 prosentpoeng i 2013. Dette er en reduksjon på 2,1 prosentpoeng fra 2012, men fortsatt over bidragene fra 2009 og 2010 på henholdsvis 0,6 og 1 pro-

sentpoeng. Med unntak av årene 2009 og 2010 er bidraget i 2013 det laveste nivået siden 2003.

Bidraget fra skatt av inntekt og formue til utviklingen i disponibel inntekt vil, med denne type dekomponering, være negativt så lenge realinntektene øker og det ikke er store reduksjoner i beskatningen. Skatt av inntekt og formue

bidro til å redusere veksten i husholdningenes disponible realinntekt med 0,7 prosentpoeng i 2013. Til sammenligning reduserte skatt av inntekt og formue veksten i disponibel realinntekt med i gjennomsnitt 1,4 prosentpoeng i perioden 2004–2013.

Offentlige stønader, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, har i hele perioden 2004–2013 gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. I 2013 var bidraget fra offentlige stønader, hovedsakelig knyttet til alderspensjoner og sykepenger, på 0,6 prosentpoeng, som er det laveste siden 2006. Til sammenlikning var bidraget fra offentlige stønader i 2011 på 1,4 prosentpoeng og 1,3 prosentpoeng i 2012.

Husholdningenes formuesinntekter består i hovedsak av renter på bankinnskudd og aksjeutbytte samt beregnet avkastning på forsikringskrav, mens formuesutgiftene stort sett omfatter gjeldsrenter. Husholdningene har langt høyere rentebærende gjeld enn rentebærende fordringer, når vi holder husholdningenes forsikringskrav utenom (se boks 5.1). Etter at bidraget til vekst i disponibel realinntekt fra formuesinntekter var negativt med 0,1 prosentpoeng i 2012, var bidraget positivt i 2013 med 0,6 prosentpoeng. Utviklingen i formuesutgiftene bidro til å dempe veksten i disponibel realinntekt med 0,4 prosentpoeng.

Tall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke gjenspeiler endringer i husholdningenes antall og sammensetning. Disponibel inntekt regnet per innbygger kan for 2013 anslås til om lag 257 000 kroner mot 247 000 i 2012.

Tabell 5.2 viser vekst i disponibel realinntekt per innbygger fra 2004 til 2013, både med og uten aksjeutbytte. I denne 10-årsperioden var den gjennomsnittlige årlige veksten per person 2,1 pro-

sent, mens veksten utenom aksjeutbytte var 2,5 prosent. I 2013 økte disponibel realinntekt per person med 1,3 prosent, mot 1,9 prosent året før.

5.2 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger

I forrige avsnitt ble husholdningenes samlede disponible realinntekt, hvor alle typer inntekter inngår (jf. boks 5.1), omtalt. I dette avsnittet er det utviklingen i reallønn etter skatt for ulike grupper som studeres. Utviklingen i reallønn etter skatt bestemmes av forløpene til lønn, skatt og prisstigning.

5.2.1 Reallønn etter skatt fra 2011 til 2013

Skattesatsen for alminnelig inntekt har vært 28 prosent siden 1992. Fra 2014 ble denne skattesatsen redusert til 27 pst. kombinert med at trygdeavgiften ble økt fra 7,8 pst. til 8,2 pst. Maksimal marginalskatt på lønn fra 1992 er gjengitt i tabell 5.3. Inntektsgrenser mv. for inntektsårene fra 2008 til 2014 framgår i tabell 4.1 i vedlegg 4.

I tabell 5.4 legger utvalget fram beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for de viktigste forhandlingsområdene fra 2011 til 2013. Det er tatt utgangspunkt i gjennomsnittlig nivå og vekst i årslønn som vist i tabellene 1.1 og 1.2. Det er videre sett bort fra endringer i skattemessige fradrag den enkelte måtte ha hatt utover standardfradrag.

Tabell 5.4 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarer gjennomsnittet for alle grupper, har fått en økning i reallønn etter skatt på 1,8 prosent fra 2012 til 2013. Dette er 1,4 prosentpoeng lavere enn veksten i reallønn etter skatt fra 2011 til 2012. Dette skyldes

Tabell 5.3 Maksimal skatt på alminnelig inntekt og lønn. 1992–2014.

År	Maksimal skatt på alminnelig inntekt. Prosent	Maksimal marginalskatt på lønnsinntekt. Prosent
1992	28	48,8
1993–1998	28	49,5
1999	28	49,3
2000–2004	28	55,3
2005	28	51,3
2006–2013	28	47,8
2014	27	47,2

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 5.4 Gjennomsnittlig årslønn, lønnsvekst, og reallønnsvekst etter skatt for utvalgte forhandlingsområder. Lønnstakere i klasse 1 med gjennomsnittlig årslønn og med standardfradrag. Vekst i prosent.

Grupper	Årslønn i 2013 ¹ , kr	2012		2013	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Industriarbeidere ²	419 800	4,1	3,3	3,5	1,4
Industrifunksjonærer ³	650 900	4,1	3,3	4,3	2,1
Ansatte i Virke-bedrifter i varehandel ⁴	442 100	3,3	2,6	4,0	1,9
Ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring ⁵	640 500	3,0 ⁶	2,4	6,7 ⁶	4,0
Statsansatte ⁷	507 300	4,1	3,3	3,5	1,4
Kommuneansatte ⁸	448 700	4,1	3,3	3,7	1,6
Veid snitt av alle grupper ⁹	489 900	4,0	3,2	3,9	1,8

¹ Tallene for årslønn i tabellen er konsistente med tallene for årslønn i tabell 1.1 og tabell 1.2.

² Gjelder for industriarbeidere i NHO-bedrifter med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³ Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

⁴ Tall for Virke-bedrifter i varehandel er for heltidsansatte.

⁵ Dekker noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Tall for heltidsansatte.

⁶ Bonusutbetalinger trakk lønnsveksten ned i 2012 og opp i 2013.

⁷ Eksklusiv de statlig eide helseforetakene.

⁸ Inklusive skoleverket.

⁹ Gjennomsnittet gjelder alle grupper, også de som ikke inngår i tabellen. Tallene er basert på lønnsveksten i nasjonalregnskapet.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 5.2 Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én innteksart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller de fleste lønnstakere. Det vil bl.a. si at det kun gis standardfradrag i inntekt (personfradrag og minstefradrag).
- Barnetrygd er regnet som negativ skatt. Det er ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter, herunder kontantstøtten som ble innført fom. 1. august 1998.

Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn. Konsumprisindeksen økte med 0,8 prosent fra 2011 til 2012 og med 2,1 prosent fra 2012 til 2013.

Beregninger basert på så enkle forutsetninger som her må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Siden det bare forhandles om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnsinntekten være av særlig interesse.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved å trekke inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tas det også hensyn til barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. Reallønn etter skatt beregnes ved å defltere den nominelle lønnsinntekten etter skatt med endringen i konsumprisindeksen. Endringen i reallønn etter skatt blir da den prosentvise forskjellen mellom årets og fjorårets reallønn etter skatt.

Tabell 5.5 Beregnet vekst i reallønn etter skatt for utvalgte husholdningstyper. Vekst i prosent.

Lønnsinntekt i 2012	2012		2013	
	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
<i>300 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	4,0	3,2	3,9	1,8
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	4,0	2,8	3,9	1,4
<i>550 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	4,0	3,2	3,9	1,8
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	4,0	3,0	3,9	1,6
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 350 000 kroner og den andre 200 000 kroner ⁴	4,0	3,2	3,9	1,7
<i>750 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	4,0	3,2	3,9	1,8
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	4,0	3,0	3,9	1,6
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 500 000 kroner og den andre 250 000 kroner ⁴	4,0	3,0	3,9	1,6

¹ Enslige lønnstakere uten barn blir liknet i klasse 1.

² Ektepar med én inntekt blir liknet i klasse 2. Enslige med forsørgeransvar blir liknet i klasse 2 i 2012 og klasse 1 i 2013. Overgangen fra klasse 2 til klasse 1 ble fullt ut kompensert med et nytt særfradrag for enslige forsørgere.

³ Enslige forsørgere får barnetrygd for ett barn mer enn de forsørger.

⁴ Ektefellene i denne husholdningstypen blir liknet særskilt i klasse 1.

Kilde: Beregningsutvalget.

først og fremst at prisveksten fra 2012 til 2013 var høyere. Reallønnsveksten var noe lavere enn snittet for industriarbeidere, statsansatte og kommunensatte, og en del høyere for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring.

Beregningsutvalget har også sett på kjøpekraftsutviklingen for ulike husholdningstyper. I tabell 5.5 har en beregnet utvikling i reallønn etter skatt for lønnstakere med en lønnsinntekt i 2012 på henholdsvis 300 000 kroner, 550 000 kroner og 750 000 kroner. Beregningene er utført for enslige lønnstakere hhv. uten barn og med ett barn, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar med to barn der begge ektefeller er sysselsatt.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 5.2. Utvalget har i beregningene i tabell 5.5 lagt til grunn en lønnsvekst på 4,0 prosent fra 2011 til 2012 og 3,9 prosent fra 2012 til 2013.

Tabell 5.5 illustrerer hvordan kjøpekraften for noen utvalgte husholdningstyper, med og uten barn, påvirkes av skatteendringene de to siste årene. Med de forutsetningene som er valgt, varierer økningen i reallønnen etter skatt fra 2012 til 2013 for de utvalgte husholdningstyper fra 1,4 prosent til 1,8 prosent. Veksten i reallønn etter skatt er gjennomgående minst for husholdningstyper med barn. Det skyldes at barnetrygden var nominelt uendret fra 2012 til 2013.

5.2.2 Endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2013 til 2014

Det ble gjort noen vesentlige endringer i lønnsbeskatningen fra 2013 til 2014. Skattesatsen på alminnelig inntekt ble redusert fra 28 til 27 prosent samtidig som trygdeavgiftssatsen ble økt fra 7,8 til 8,2 prosent. Innslagspunktene for toppskatt, minstefradraget og personfradraget for klasse 1 er oppjustert i tråd med anslått lønnsvekst på 3,5 pro-

sent fra 2013 til 2014. Det samme gjelder særfradrag for enslige forsørgere. Procentsatsen i minstepensjon ble imidlertid økt fra 40 til 43 prosent i 2014. Videre ble personfradraget i klasse 2 ble nedjustert fra 2 til 1,5 ganger personfradraget i klasse 1. Nedre grense i fradraget for reiser mellom hjem og arbeid ble økt fra 13 950 kroner til 15 000 kroner. Enkelte beløpsgrenser holdes nominelt uendret. Det gjelder blant annet fradraget for fagforeningskontingent, det særskilte fradraget i lønnsinntekt, nedre grense for å betale trygdeavgift, det særskilte fradraget i Finnmark og Nord-Troms for klasse 1 (fradraget for klasse 2 ble redusert) mv. Også barnetrygden holdes nominelt uendret fra 2013 til 2014.

I formuesskatten økes ligningsverdiene av sekundærbolig og næringsseiendom fra 50 pst. til 60 pst. av anslått markedsverdi. Bunnfradraget økes fra 870 000 kroner til 1 000 000 kroner (fra 1,74 mill. kroner til 2 mill. kroner for ektepar), mens den samlede formuesskattesatsen reduseres fra 1,1 til 1,0 prosent. Arveavgiften avvikles fra 2014.

5.3 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden

Pensjonsytelsene fra folketrygden er uførepensjon, etterlattepensjon og alderspensjon. Hovedkomponentene i uføre- og etterlattepensjon er grunnpensjon, sært tillegg og tilleggspensjon. Alderspensjonen til personer som tok ut pensjon før 2011 består av de samme komponentene. For alle som har tatt ut alderspensjon etter 1. januar 2011 er særtillegget erstattet med et pensjonstillegg. Fra 2016 vil den nye alderspensjonen bestå av inntektpensjon og garantipensjon bli faset gradvis inn for personer født fra og med 1954.

5.3.1 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2010

Minstepensjonen for uførepensjonister og etterlattepensjonister består av grunnpensjon og sært tillegg. Grunnpensjonen utgjør 1 G for enslige og 0,85 G for gifte/samboende. Sært tillegg gis til pensjonister som ikke har opptjent tilleggspensjon, eller som har tilleggspensjon lavere enn særtillegget. Sært tilleggets ordinære sats er 1 G. Dersom ektefellen har tilleggspensjon, kan særtillegget bli redusert og ligger mellom 0,74 og 1 G. Satsene utgjør en fast andel av grunnbeløpet, som årlig reguleres med lønnsveksten.¹ Fra og med trygdeoppgjøret 2012 blir lønnsveksten fastsatt ut fra forventet lønnsvekst i inneværende år og eventuelle avvik mellom forventet og faktisk lønnsvekst for de to foregående kalenderårene.

Som en følge av nye reguleringsregler for alderspensjon fra 2011 er satsene for minstepensjonsnivå for alderspensjonister ikke lenger koblet til grunnbeløpet, men fastsatt i forskrift med et kronebeløp. Alderspensjon under utbetaling blir regulert med lønnsveksten og deretter fratrukket 0,75 prosent, mens satsene for minstepensjonsnivåene blir regulert med lønnsveksten justert for endringer i forventet levealder ved 67 år. Satsene for minstepensjonsnivå for alderspensjon utgjør p.t. 133 546 kroner for lav sats (gift med alderspensjonist med høy tilleggspensjon), 155 372 kroner for ordinær sats (gift med minstepensjonist) og 167 963 kroner for høy sats (enslig). Ulik regulering gjør at minstepensjonen til hhv. uføre/etterlattepensjonister og alderspensjonis-

¹ Reguleringen av G tar utgangspunkt i forventet lønnsutvikling i reguleringsåret basert på gjennomsnittlig årslønnsvekst for lønntakere under ett fastsatt i utvalgets rapport «Grunnlaget for inntektsoppgjørene». I den årlige reguleringen justeres det samtidig for eventuelt avvik mellom forventet og faktisk lønnsutvikling siste to år.

Tabell 5.6 Utviklingen i minstepensjonene (minste pensjonsnivå for alderspensjon fra 2011). Prosentvis endring fra året før.

	2011		2012		2013		
	Minste pensjonsnivå i 2013, kr	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon
Enslig	166 180	4,6	3,3	3,5	2,7	3,2	1,1
Ektepar, begge har minstepensjon	307 446	4,6	3,3	3,5	2,7	3,2	1,1

Kilder: Arbeids- og velferdsetaten og Beregningsutvalget.

Tabell 5.7 Utvikling i overføringer¹ for pensjonister fra 2001 til 2011 målt som andel av samlet inntekt før skatt og i prosentvise årlige og samlede vekstrater (overføringene justert til 2011-kroner). Prosent.

	Andel av samlet inntekt før skatt	Årlig vekst i overføringer	Samlet vekst i overføringer fra 2001
2001	86,4		
2002	86,1	5,2	5,2
2003	87,1	2,7	8,0
2004	88,6	5,5	14,0
2005	85,7	2,7	17,0
2006	88,9	2,1	19,6
2007	86,4	5,5	26,1
2008	86,8	2,5	29,3
2009	89,8	3,2	33,4
2010	89,2	1,7	35,7
2011	88,3	3,3	40,1

¹ Inkluderer både offentlig og privat tjenstepensjon.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

ter ikke lenger utgjør samme beløp. Reguleringen skjer med virkning fra 1. mai hvert år.

Tabell 5.6 viser beregnet vekst i utbetalt pensjon og realvekst i minstepensjon for enslige og ektepar de siste tre årene. For 2013 sett under ett økte minste pensjonsnivå til 166 180 kroner for enslige og 307 446 kroner for minstepensjonistektepar. Fra 2012 til 2013 falt realveksten i pensjon fra om lag 2,7 til 1,1 prosent for både enslige minstepensjonister og minstepensjonistektepar. Det kan i hovedsak forklares ved økt prisvekst.

Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av tilleggspensjon (inntekstpensjon i ny alderspensjon) fra folketrygden, andre pensjonsordninger og andre inntekts- og formuesforhold. I dagens alderspensjon har alle rett til sært tillegg (nå pensjonstillegg) som avkortes mot opptjent tilleggspensjon, slik at personer med forholdsvis lav tilleggspensjon ofte blir minstepensjonister. Dermed får disse pensjonistene liten eller ingen uttelling av opptjente pensjonsrettigheter.

Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden, minstepensjonene for enslige og ektepar og i pensjonene til enslige som er født uføre eller blir uføre i ung alder i perioden 1.5.1993 til 30.4. 2014 framgår av tabell 4.2 i vedlegg 4.

Tabell 5.7 viser den reelle veksten i overføringer fra 2001 til 2011 for pensjonistene som samlet gruppe. Det har vært en reell vekst i overføringene fra 2001 til 2011 på 40,1 prosent. Overføringene utgjør 88,3 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2011. Overføringenes andel av samlet inntekt har ikke endret seg vesentlig siden 2001.

5.3.2 Endringer i skattereglene for pensjonister fra 2011 til 2014

AFP- og alderspensjonister har rett til et skattefradrag i pensjonsinntekt som sikrer at de som kun lever av minstepensjon ikke betaler inntektsskatt. I 2014 utgjør skattefradraget maksimalt 30 000 kroner. Dette er noe lavere enn i 2013, noe som må ses i sammenheng med at ordinær beskatning er redusert gjennom lavere skattesats på alminnelig inntekt. Skattefradraget nedtrappes mot pensjonsinntekt. Første innslagspunkt for nedrapping er ved pensjonsinntekt lik 175 900 kroner. Skattefradraget nedtrappes med en sats på 15,3 prosent av pensjonsinntekt over dette nivået opp til 266 900 kroner. For inntekt over dette nivået nedtrappes skattefradraget med en sats på 6,0 prosent. Skattefradraget fases ut ved en pensjonsinntekt på 534 850 kroner. Skattefradraget fastsettes uavhengig av ektefellens inntekt.

Trygdeavgiften på pensjon øker fra 4,7 prosent til 5,1 prosent i 2014. Dette må også ses i sammenheng med at skattesatsen på alminnelig inntekt er redusert. Satsen i minstefradraget i pensjonsinntekt øker fra 26 til 27 prosent i 2014.

Skattereglene for pensjonister innebærer at en enslig pensjonist i 2014 vil begynne å betale skatt når pensjonsinntekten overstiger om lag 174 000 kroner. Tilsvarende vil et pensjonistektepar med lik pensjon begynne å betale skatt på en samlet inntekt over om lag 348 100 kroner. I disse beregningene er det lagt til grunn at pensjonistene kun har pensjonsinntekt og standardfradrag.

Uførepensjonister som får uførepensjonen beregnet etter dagens regler i folketrygdeloven, samt mottakere av behovsprøvede pensjonsytelser fra folketrygden, skattlegges etter skattebegrensningsregelen. Regelen er individbasert, slik at kun den enkelte skattyters inntekt og formue inngår i beregningen. Særfradraget for uførhet er lik 32 000 kroner, mens trygdeavgiften er økt fra 4,7 prosent i 2013 til 5,1 prosent i 2014. Dette må ses i sammenheng med at skattesatsen på alminnelig inntekt er redusert også for denne gruppen.

Stortinget vedtok høsten 2012 nye skatteregler for ny uføretrygd fra folketrygden og uføreytelser fra andre ordninger, herunder tjenestepensjonsordninger. Uføreytelser skal skattlegges som lønnsinntekt fra det tidspunktet ny uføretrygd innføres, dvs. fra 1.1.2015. Det innebærer at skattebegrensningsregelen for uføre og særfradraget for uførhet avvikles. Uføreytelsene vil da ilegges trygdeavgift på 8,2 prosent og gi rett til høyere minste-
fradrag.

5.4 Fordeling av inntekt

Beregningsutvalget legger i dette avsnittet fram statistikk som kaster lys over fordelingen av inntekt for individer. Det er spesielt lagt vekt på å redegjøre for enkelte trekk ved fordelingen av lønns-, nærings- og kapitalinntekt. Det er gjort nærmere rede for inntektsbegrepet som er lagt til grunn i boks 5.4.

5.4.1 Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede

I dette avsnittet ses det på sammensetningen og fordelingen av samlet inntekt for individer som er yrkestilknyttet. For å få en best mulig oversikt over utviklingen og sammensetningen av samlet inntekt for de personene som antas å være yrkestilknyttet på «fulltid», er det nødvendig skille ut de personene som har reduserte stillingsbrøker (blant annet jobber mange studenter ved siden av studiene). Utvalget har valgt å definere yrkestilknyttede som de personene som har en sum av lønnsinntekt og næringsinntekt som minst utgjør 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Samlet sett utgjør denne gruppen om lag 2 mill. personer i 2012. Til sammenligning var det samlet sett om lag 2,6 mill. sysselsatte personer i 2012.

Tabell 5.8 viser sammensetningen av de ulike inntektskomponentene for yrkestilknyttede i 2002 og 2012 etter at individene er sortert etter sti-

gende inntekt etter skatt (desiler), jf. boks 5.3. Tabellen viser at lønnsinntekt er den viktigste inntektskilden i alle desiler, og at lønnsandelen har økt for alle desiler unntatt desil 1 fra 2002 til 2012. Andelen næringsinntekt for alle yrkestilknyttede sett under ett falt fra 7,8 prosent i 2002 til 6,1 prosent i 2012. Andelen er relativt høy for desil 1 og faller så til og med desil 4. Deretter stiger næringsinntektsandelen og er høyest for desil 10.

For desil 10 betyr kapital- og næringsinntekt mye mer enn i de øvrige innteksgruppene, noe som reduserer betydningen av lønn kraftig. Det har vært store svingninger i både lønnsandelen og andelen kapitalinntekter for desil 10 i de senere år. Blant annet falt alle kapitalinntekter unntatt utbytte for desil 10 fra 2008 til 2009. Det må ses i sammenheng med finanskrisen. Det har også vært svingninger i kapitalinntekter det siste tiåret som følge av tilpasninger til endringer av beskatning av utbytte.

Tabell 5.9 viser hvordan de samlede inntektene fra de ulike inntektskomponentene fordeler seg på inntektsdesilene (etter skatt) i 2002 og 2012. Desilenes andeler av de ulike inntektskomponentene er nokså like i 2002 og 2012, med unntak av siste desil. Desil 10 har en høyere andel av samlede overføringer i 2012 enn i 2002, noe som trolig har sammenheng med en økning i pensjonsuttak samtidig med full lønn. Desilens andel av samlede kapitalinntekter er derimot lavere i 2012 enn i 2002. Det er ellers en svak tendens til at de med høyest samlet inntekt mottar en økende andel av den samlede lønnsinntekten, men lavere andel av inntekt etter skatt. Desil 10 sin andel av samlet inntekt etter skatt er svakt redusert fra 23,9 prosent i 2002 til 21,7 prosent i 2012.

I vedleggstabell 4.13 er det gitt en nærmere oversikt over fordelingen av ulike kategorier kapitalinntekter for yrkestilknyttede.

5.4.2 Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede

Tabell 5.10 viser desilenes andel av de ulike inntektskomponentene for pensjonister og trygdede. Samlet inntekt etter skatt har økt mer enn gjennomsnittet for desil 1 til 7 fra 2002 til 2012, mens de øvrige desilene har hatt en noe lavere vekst. Det skyldes blant annet at desil 1 til 6 har fått økt andel overføringer og lavere andel utlignet skatt. En mulig forklaring på det første er at grunnpensjonen for gifte har økt i perioden, og at denne endringen utgjør en større andel av overføringene i de lavere desilene. Veksten i overføringene i de lavere desilene må også ses i sammenheng med

Tabell 5.8 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for yrkestilknyttede.¹ Andel i prosent av gruppens samlede inntekt før skatt der ikke annet framgår. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Nivå i 2012-kroner. 2002 og 2012.

2002 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer ³	Gjennomsnittlig sam- let inntekt før skatt		Utlignet skatt ⁴	Inntekt etter skatt
					Andel	Nivå		
1	99,0	9,8	-10,8	2,0	100,0	225 500	29,0	71,0
2	91,2	5,0	0,8	3,0	100,0	285 700	25,9	74,1
3	91,3	4,3	1,0	3,3	100,0	315 500	26,0	74,0
4	91,1	4,3	1,1	3,6	100,0	341 600	26,1	73,9
5	90,9	4,4	1,2	3,5	100,0	368 600	26,5	73,5
6	90,8	4,4	1,4	3,4	100,0	397 700	27,1	72,9
7	89,9	5,0	1,6	3,5	100,0	431 500	27,7	72,3
8	88,3	6,2	1,9	3,6	100,0	479 500	28,8	71,2
9	85,8	8,3	2,7	3,3	100,0	569 200	31,0	69,0
10	60,8	13,9	23,9	1,4	100,0	1 118 400	30,7	69,3
Alle	82,9	7,8	6,5	2,8	100,0	453 300	28,5	71,5
2012								
Desil								
1	93,8	6,8	-2,5	1,8	100,0	291 600	26,3	73,7
2	93,1	3,5	0,7	2,6	100,0	350 100	24,0	76,0
3	93,1	3,1	0,9	2,9	100,0	389 400	24,5	75,5
4	92,8	3,1	1,0	3,1	100,0	425 000	25,0	75,0
5	92,4	3,4	1,1	3,1	100,0	461 100	25,5	74,5
6	92,2	3,5	1,2	3,1	100,0	501 100	26,3	73,7
7	91,1	4,3	1,4	3,2	100,0	549 800	27,2	72,8
8	89,5	5,2	1,8	3,5	100,0	623 400	28,7	71,3
9	86,9	6,8	2,7	3,6	100,0	757 800	31,2	68,8
10	72,1	10,9	14,4	2,7	100,0	1 368 200	35,6	64,4
Alle	86,6	6,1	4,4	3,0	100,0	571 800	29,1	70,9

¹ Yrkestilknyttede er definert som lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Disse utgjorde 1 772 030 personer i 2002 og 2 017 821 personer i 2012.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter.

³ Inkluderer både offentlig og privat tjenestepensjon.

⁴ Inkluderer negative overføringer. Negative overføringer omfatter pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag gjennom offentlige ordninger.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2002) og inntektsstatistikk for husholdninger (2012), Statistisk sentralbyrå.

trygdeoppgjøret i 2008, som ga en gradvis økning i særtilleggene for minstepensjonister. Lavere andel utlignet skatt for de lavere desilene kan blant annet ses i sammenheng med omleggingen av skattereglene for pensjonister fra 2011. Samlet sett har inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede økt med 34,9 prosent fra 2002 til 2012. Dette er vesentlig høyere enn veksten i inntekt etter skatt for yrkestilknyttede, jf. tabell 5.9. Sam-

mensetningen av inntekten innenfor de ulike inntektsgruppene for pensjonister framgår av vedleggstabell 4.14.

I gjennomsnitt utgjør overføringer 88,0 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2012, jf. tabell 5.11. Tabell 5.11 viser utviklingen i gjennomsnittlige overføringer for pensjonister fra 2002 til 2012 for de ulike inntektsdesilene. Det har vært en reell vekst i gjennomsnittlige overførin-

Tabell 5.9 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for yrkestilknyttede¹. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2012-priser. 2002 og 2012.

2002 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer ³	Skatt mm. ⁴	Inntekt etter skatt		
						Andel	Nivå	Vekst 02–12
1	5,9	6,3	-8,3	3,6	5,1	4,9	160 000	
2	6,9	4,0	0,8	6,7	5,7	6,5	211 800	
3	7,7	3,9	1,1	8,2	6,3	7,2	233 400	
4	8,3	4,1	1,3	9,4	6,9	7,8	252 300	
5	8,9	4,6	1,5	10,1	7,5	8,4	271 000	
6	9,6	5,0	1,9	10,5	8,3	9,0	290 100	
7	10,3	6,1	2,3	11,8	9,3	9,6	311 900	
8	11,3	8,5	3,1	13,3	10,7	10,5	341 400	
9	13,0	13,4	5,2	14,3	13,6	12,1	393 000	
10	18,1	44,1	91,1	12,0	26,5	23,9	775 500	
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	324 100	

2012 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer ³	Skatt mm. ⁴	Andel	Nivå	Vekst 02–12
1	5,5	5,7	-2,9	3,1	4,6	5,3	214 800	34,3
2	6,6	3,5	1,0	5,4	5,1	6,6	266 000	25,6
3	7,3	3,5	1,3	6,6	5,7	7,2	293 800	25,9
4	8,0	3,8	1,7	7,7	6,4	7,9	318 700	26,3
5	8,6	4,5	2,0	8,4	7,1	8,5	343 400	26,7
6	9,3	5,1	2,4	8,9	7,9	9,1	369 600	27,4
7	10,1	6,8	3,1	10,2	9,0	9,9	400 400	28,4
8	11,3	9,3	4,6	12,6	10,8	11,0	444 400	30,2
9	13,3	14,8	8,2	15,9	14,2	12,9	521 600	32,7
10	19,9	42,9	78,5	21,2	29,3	21,7	880 900	13,6
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	405 400	25,1

¹ Yrkestilknyttede er definert som lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Disse utgjorde 1 772 030 personer i 2002 og 2 017 821 personer i 2012.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter.

³ Inkluderer både offentlig og privat tjenestepensjon.

⁴ Inkluderer negative overføringer. Negative overføringer omfatter pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag gjennom offentlige ordninger.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2002) og inntektsstatistikk for husholdninger (2012), Statistisk sentralbyrå.

ger for alle desilene. For desil 2 har veksten vært størst (44,7 prosent), mens desil 9 har hatt den laveste veksten (33,4 prosent). Veksten i overføringer skyldes først og fremst økningen i grunnbeløpet og at nye pensjonister har opptjent høyere tilleggspensjon. I tillegg har særtillegget blitt økt flere ganger i perioden. Spesielt ble særtillegget økt mye i 2008. Det har også vært en opptrapping av grunnpensjonen for gifte i denne perioden.

Overføringenes andel av samlet inntekt har økt siden 2002 for alle desilene med unntak av desil 1. Utviklingen for desil 1 kan forklares ved en økt andel lønnsinntekt og noe mindre betydning av negativ kapitalinntekt. I perioden har desil 1 i gjennomsnitt en overføringsandel som overstiger 100 prosent. Det skyldes negative kapital- og/eller næringsinntekter.

Tabell 5.10 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for pensjonister¹. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2012-priser. 2002 og 2012.

2002 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer ³	Skatt mm. ⁴	Inntekt etter skatt		Vekst 02-12
						Andel	Nivå	
1	2,8	-8,4	-3,0	4,9	2,9	4,3	76 200	
2	3,5	0,9	3,2	6,2	3,3	6,3	111 100	
3	3,3	2,8	4,6	7,0	3,9	7,1	126 700	
4	4,3	4,0	4,4	8,0	5,3	7,9	140 200	
5	5,3	5,2	4,7	8,9	6,7	8,6	153 500	
6	7,1	6,2	5,3	9,9	8,5	9,5	168 000	
7	9,2	7,5	6,2	11,0	10,4	10,4	185 000	
8	12,2	11,1	7,8	12,2	12,7	11,6	206 000	
9	18,2	17,2	10,5	13,9	16,0	13,3	236 800	
10	34,0	53,6	56,3	18,1	30,2	20,9	371 300	
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	177 500	

2012 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer ³	Skatt mm. ⁴	Andel	Nivå	Vekst 02-12
1	3,4	-9,5	-2,3	5,0	2,3	4,8	115 800	52,0
2	3,1	-0,4	2,7	6,5	2,1	6,8	163 700	47,3
3	3,5	1,0	3,4	7,4	3,0	7,6	183 000	44,4
4	4,3	1,5	3,7	8,2	4,4	8,3	198 900	41,9
5	5,5	2,0	4,2	9,0	6,1	9,0	214 700	39,9
6	6,7	3,2	4,9	9,9	7,9	9,7	231 200	37,6
7	7,9	5,0	5,8	10,9	10,1	10,4	249 700	35,0
8	10,6	8,5	7,4	12,0	12,6	11,4	273 000	32,5
9	16,1	17,4	10,3	13,5	16,4	12,9	308 000	30,1
10	38,8	71,4	59,8	17,7	35,0	19,1	456 900	23,1
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	239 500	34,9

¹ Omfatter trygdede og pensjonister hvor trygdeytelsene overstiger eventuell yrkesinntekt og er minst lik minstepensjon for enslige. Dette var en gruppe på 999 570 personer i 2002 og 1 165 389 personer i 2012.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter.

³ Inkluderer både offentlig og privat tjenestepensjon.

⁴ Inkluderer negative overføringer. Negative overføringer omfatter pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag gjennom offentlige ordninger.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2002) og inntektsstatistikk for husholdninger (2012), Statistisk sentralbyrå.

5.4.3 Utviklingen i inntektsfordelingen

Når en skal sammenligne inntektsfordelingen i et land over tid eller inntektsfordelingen mellom land, er det vanlig å benytte Gini-koeffisienter, se boks 5.3 for definisjon. En Gini-koeffisient på 0 innebærer at inntekten er helt likt fordelt, mens en Gini-koeffisient lik 1 betyr at én person mottar all inntekt.

Figur 5.3 viser utviklingen i Gini-koeffisienten i perioden 1993–2012 for yrkestilknyttede og pen-

sjonister. I tillegg viser figuren fordelingen av lønnsinntekt for lønnstakere, jf. vedleggstabell 4.15. For yrkestilknyttede og pensjonister ser vi på inntekt etter skatt, mens fordelingen av lønnsinntekt er før skatt. Figuren viser at fordelingen av samlet inntekt både for yrkestilknyttede og pensjonister er sterkt preget av store svingninger i perioden 2000–2006, jf. boks 5.5. Dette kan i hovedsak forklare av tilpasninger til den midlertidige utbytteskatten i 2001 og innføringen av utbyt-

Tabell 5.11 Utvikling i overføringer¹ for pensjonister fra 2002 til 2012 målt i 2012-kroner og som prosentandel av samlet inntekt. Desilfordelt etter inntekt etter skatt.

Desil	I 2012- kroner					Andel av samlet inntekt før skatt					Vekst 02–12 Prosent
	2002	2009	2010	2011	2012	2002	2009	2010	2011	2012	
1	90 584	116 183	118 339	124 050	126 619	104,8	104,4	103,9	103,5	100,1	39,8
2	113 342	149 983	153 743	158 986	163 988	92,3	94,1	94,4	94,8	94,6	44,7
3	128 175	170 289	174 146	180 353	185 369	91,3	93,9	94,2	94,2	94,2	44,6
4	145 898	189 644	193 593	200 269	206 364	91,9	94,4	94,6	94,2	93,9	41,4
5	162 550	208 766	212 919	220 194	227 282	91,8	93,8	93,8	93,5	93,4	39,8
6	180 658	229 704	233 896	241 456	249 044	91,2	93,4	93,5	93,0	92,8	37,9
7	200 606	252 057	256 252	264 914	274 044	90,5	92,7	92,7	92,2	92,2	36,6
8	223 338	277 931	282 076	291 722	301 757	89,1	91,4	91,4	90,9	90,8	35,1
9	254 381	313 056	317 198	328 424	339 438	86,8	89,2	89,0	88,5	88,2	33,4
10	332 130	417 051	421 187	431 166	446 210	69,6	77,1	74,7	71,9	71,8	34,3
Alle	183 165	232 465	236 334	244 153	252 011	86,1	89,8	89,2	88,3	88,0	37,6

¹ Inkluderer både offentlig og privat tjenestepensjon.

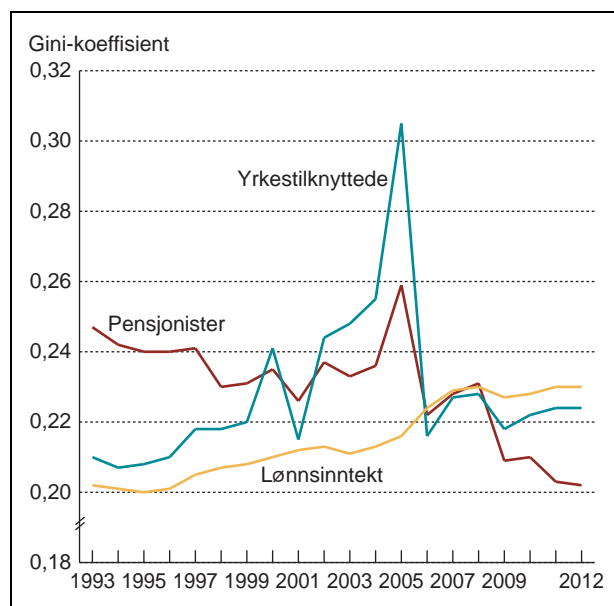
Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2002) og inntektsstatistikk for husholdninger (2009–2012), Statistisk sentralbyrå.

teskatt på avkastning utover normalavkastning i 2006 (skjermingsmetoden for aksjonærer).

Figuren viser også at fordelingen av lønnsinntekt før skatt har blitt noe skjevare siden midten av 1990-tallet.

Tabell 5.12 viser utviklingen i Gini-koeffisienten (for fordelingen av inntekt etter skatt for yrkestilknyttede) hhv. med og uten utbytte i inntektsbegrepet. Når utbytte holdes utenfor, var inntektsulikheten om lag uendret i perioden 2001 til 2004. Men selv når utbytte holdes utenfor inntektsbegrepet, var det likevel en viss økning i Gini-koeffisienten fra 2004 til 2005. En viktig forklaring på dette er at det fra 2004 til 2005 også var en betydelig økning i aksjegevinster, som er inkludert i inntektsbegrepet. Gevinstene var også betydelige i 2006 og 2007, og dette bidro til en noe større ulikhet enn i årene før 2005. Ulikheten har i påfølgende år falt noe. Fallet var spesielt stort i 2009. Dette må ses i sammenheng med reduserte kapitalinntekter under finanskrisen. Ulikheten er i 2012 noe høyere enn i 2002.

Tabell 5.12 viser også hvilket bidrag barnetrygden har hatt på utviklingen i fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede. Når en tar ut barnetrygden i beregningen av Gini-koeffisienten, blir fordelingen av inntekt mer ulik. Barnetrygdens bidrag til utjevning, målt i endring av Gini-koeffisienten, har falt fra 0,005 i 2002 til 0,004 i 2012. Tall for hele populasjonen (regnet ut fra

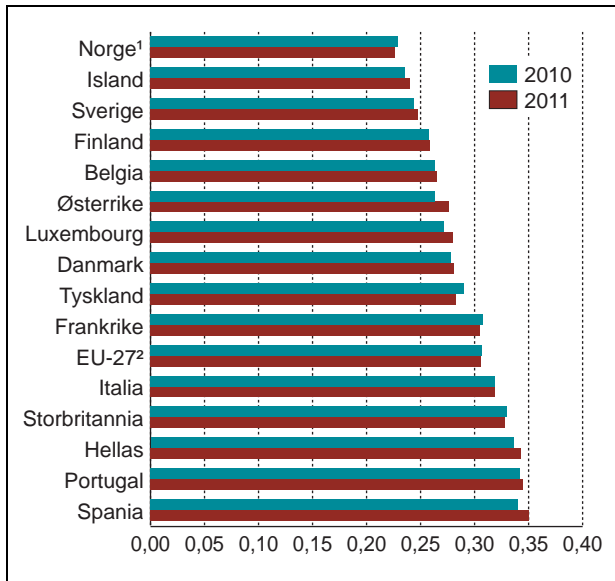

Figur 5.3 Utviklingen i fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede¹ og pensjonister samt utviklingen i fordelingen av lønnsinntekt før skatt for lønnstakere² i perioden 1993 til 2012. Målt ved Gini-koeffisienten per person.

¹ Yrkestilknyttede omfatter personer med yrkesinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn.

² Lønnstakere omfatter personer med lønnsinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Lønnsinntekt er definert som kontant lønn, naturalytelser og sykepenger.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger (1993–2012), Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.4 Fordelingen av husholdningenes disponible inntekt i 2010 og 2011 per forbruksenhet i EU-27² og for enkelte land i Europa i 2010 og 2011. Målt ved Gini-koeffisienten.

¹ Inntektsbegrepet til Eurostat er forsøkt harmonisert så langt det lar seg gjøre for å kunne foreta direkte sammenligninger mellom land. Blant annet utelater Eurostat realisasjonsgevinster/-tap i sitt inntektsbegrep, mens dette er inkludert i den norske nasjonale inntektsstatistikken. Personer i studenthusholdninger inngår i tallene fra Eurostat.

² Gini-koeffisienten for EU-27 er beregnet av Eurostat.

Kilde: Eurostat.

inntekt etter skatt pr. forbruksenhet) viser også at barnetrygden over tid har hatt et fallende bidrag til utjevning, bl.a. som følge av nominell videreføring siden 1996. Den nominelle videreføringen bør ses i lys av at foreldrebetalingen i barnehager har blitt redusert og at fradraget for pass og stell av barn har blitt økt.

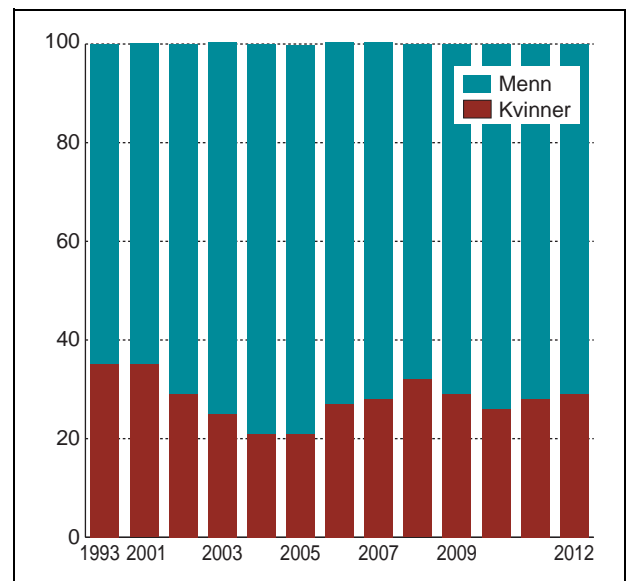
Ulikheter i fordelingen av inntekt målt ved Gini-koeffisienter varierer mellom europeiske land. Figur 5.4 viser Gini-koeffisienten i EU-27 og for enkelte land i Europa for årene 2010 og 2011. Telleenheten i utregningene av Gini-koeffisientene i figuren er den enkelte person, og hver person (også barn) har blitt tilordnet sin husholdnings disponible inntekt per forbruksenhet. Gini-koeffisientene for yrkestilknyttede og pensjonister mv. som presenteres i tabellene og figurene for øvrig i avsnitt 5.4, er derimot kun basert på inntekt per person.

Figur 5.4 viser at inntektsulikheten er målt til å være noe lavere i Norge enn i de andre skandinaviske landene og betydelig lavere enn i EU-27. Figuren viser en Gini-koeffisient for Norge på 0,226 i 2011, som er litt lavere enn nivået i 2010.

Gini-koeffisienten i 2011 er betydelig lavere enn i årene 2004 og 2005. Det høyere nivået i disse årene skyldes særlig tilpasninger til nye utbytte-skatteregler i 2006. Eurostat har estimert Gini-koeffisienten for EU-27 til 0,306 i 2011.

5.4.4 Fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn

Som vist i tabell 5.9 er kapitalinntekter relativt skjevt fordelt mellom de ulike inntektsgruppene, men fordelingen av kapitalinntekter er også skjevt fordelt mellom kvinner og menn. Figur 5.5 viser at denne forskjellen økte fra 2001 til 2005.² Fra 2005 til 2008 har kvinners andel av kapitalinntektene økt igjen med om lag 11 prosentpoeng. En betydelig økning i tap ved salg av aksjer i 2008 bidrar til en noe jevnere fordeling av kapitalinntektene i 2008. Kvinners andel av kapitalinntektene økte fra 28 prosent i 2007 til 32 prosent i 2008. Mellom 2008 og 2010 ble kvinners andel redusert noe igjen. Andelen økte til 29 prosent i 2012.

Figur 5.5 Prosentvis fordeling av brutto kapitalinntekter¹ mellom kvinner og menn, 1993–2012. Populasjonen er definert som bosatte kvinner og menn 17 år og eldre.

¹ Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, utbytter og netto gevinster ved salg av aksjer.

Kilde: Skattestatistikk for personer, Statistisk sentralbyrå.

² Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, utbytter og netto gevinster ved salg av aksjer. Renteutgifter er ikke tatt med. Det siste må ses i sammenheng med at heller ikke verdien av boligkonsum er tatt med. I den grad det er vesentlige forskjeller mellom kjønnene i hvem som eier bolig og har renteutgifter, vil dette ikke vises i figur 5.5.

Tabell 5.12 Utvikling i fordeling av samlet inntekt etter skatt hhv. med og uten utbytte og med og uten barnetrygd i perioden 2002 til 2012 for yrkestilknyttede¹ målt ved Gini-koeffisienter.

År	Inntektsulikhet med utbytte og barnetrygd i inntektsbegrepet	Inntektsulikhet uten utbytte i inntektsbegrepet ²	Inntektsulikhet uten barnetrygd i inntektsbegrepet ³
2002	0,244	0,202	0,249
2003	0,248	0,195	0,253
2004	0,255	0,199	0,262
2005	0,305	0,223	0,311
2006	0,216	0,212	0,221
2007	0,227	0,219	0,233
2008	0,228	0,218	0,233
2009	0,218	0,208	0,224
2010	0,222	0,211	0,226
2011	0,224	0,213	0,228
2012	0,224	0,213	0,228

¹ Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn det enkelte år.

² Barnetrygd er med i inntektsbegrepet.

³ Utbytte er med i inntektsbegrepet.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Boks 5.3 Begreper i fordelingsanalyser

Desil- og persentiltabeller:

I fordelingsanalyser rangeres ofte individene etter inntekt etter skatt og grupperes deretter i like store grupper. En vanlig type gruppering er å dele antallet individer i 10 like store deler. Disse gruppene kalles ofte for desiler, hvor de 10 prosent med lavest inntekt kalles desil 1, de neste 10 prosent for desil 2 osv. til de 10 prosent med høyest inntekt, som kalles desil 10.

Individene kan også grupperes i mindre grupper. En inndeling i 100 like store grupper kalles ofte for persentiler. Den prosenten med lavest inntekt kalles persentil 1, og prosenten med høyest inntekt kalles persentil 100.

Gini-koeffisienten:

I analyser av inntektsfordelinger er det behov for et summarisk mål på ulikhet som kan benyt-

tes ved sammenlikning av inntektsfordelinger i ulike situasjoner. For eksempel kan virkninger på inntektsulikheten av endringer i skatte- og overføringsordninger belyses ved hjelp av endring i Gini-koeffisienten. Gini-koeffisienten (G) varierer mellom 0 og 1, og ulikheten er større jo større G er. Dersom $G=0$ er inntekten likt fordelt mellom alle individer i gruppen som studeres, mens $G=1$ betyr at det er en person som mottar all inntekt. Gini-koeffisienten representerer bare en av flere mulige metoder for å kvantifisere ulikhet mellom fordelinger. Det viser seg at Gini-koeffisienten vektlegger sterkest endringer som skjer i den sentrale delen av fordelingen og i mindre grad endringer som skjer i toppen og bunnen av fordelingen.

Boks 5.4 Inntektsbegrep

Inntektsbegrepet som blir lagt til grunn i hoveddelen av avsnitt 5.4, er inntekt etter skatt. Dette begrepet kommer fram på følgende måte:

Yrkesinntekt

- Lønn (inkl. sykepenger)
- Netto næringsinntekt

+ *Kapitalinntekter*

- Renteinntekter
- Aksjeutbytte
- Netto realisasjonsgevinster
- Andre kapitalgevinster

+ *Skattepliktige overføringer*

- Pensjoner fra folketrygden
- Tjenestepensjon mv.
- Dagpenger ved arbeidsledighet

+ *Skattefrie overføringer*

- Barnetrygd
- Bostøtte
- Stipend
- Sosialhjelp
- Kontantstøtte
- Barnebidrag

= *Samlet inntekt*

- *Utlignet skatt og negative overføringer*

- Utlignet skatt

- Negative overføringer (tvungen pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag administrert av det offentlige)

= *Inntekt etter skatt*

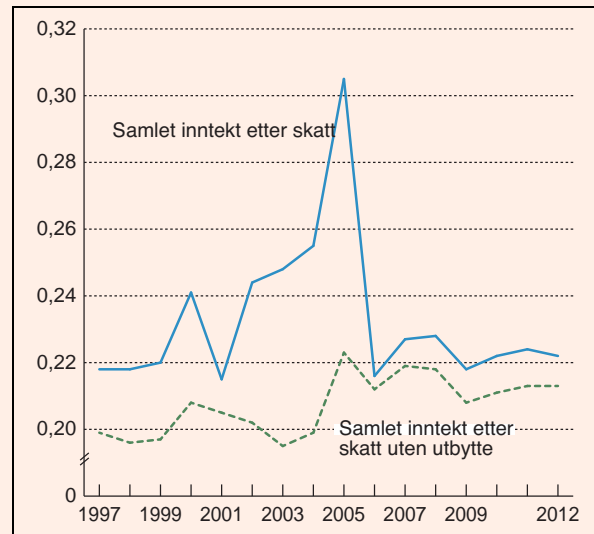
Nærmere om begrepet inntekt etter skatt i forhold til velferd

Inntektsstatistikken omfatter alle kontante inntekter som husholdningene mottar. Det er likevel andre forhold som også påvirker den enkeltes forbruksmuligheter og som ikke inngår i statistikken. Dette gjelder for eksempel for noen typer av naturalytelser og ikke-realiserede gevinster, verdien av alle offentlige tjenester, familieoverføringer (arv og gaver), verdien av bolig tjenester og andre varige forbrugsgoder mv. Flere av disse komponentene er beheftet med betydelige måleproblemer og er derfor ikke inkludert i statistikken. Heller ikke renteutgifter er inkludert i inntektsbegrepet som er lagt til grunn i denne analysen.

Boks 5.5 Gini og utbytte

I figur 5.3 vises utviklingen i fordelingen av inntekt etter skatt for yrkestilknyttede målt med Gini-koeffisienten. Utviklingen viser en betydelig variasjon i årene rundt den midlertidige utbytteskatten i 2001 og innføringen av ny utbytteskatt fra 2006. Særlig i årene før 2006 steg Gini-koeffisienten kraftig, mens den falt kraftig fra 2006. Disse endringene henger i stor grad sammen med tilpasninger knyttet til endringer i skattereglene som synliggjør inntekter i skattestatistikken. Særlig i forkant av innføringen av utbytteskatten fra 2006 var det gunstig å ta ut kapital fra bedriftene som utbytte og tilbakeføre dette som innskutt kapital. Innskutt kapital kan senere tas ut uten å bli skattlagt på personens hånd. Slike transaksjoner vil i liten grad gi endringer i den reelle fordelingen, men har stor betydning for den målte fordelingen.

Figur 5.6 viser utviklingen i gini-koeffisienten for yrkestilknyttede med og uten utbytte. Utviklingen med utbytte er den samme som vises i figur 5.3. Figuren viser følgende: For det første er utbytte mer ujevnt fordelt enn annen inntekt (gini-koeffisienten med utbytte ligger over gini-koeffisienten uten utbytte). For det andre indikerer den at gini-koeffisienten gir et godt bilde på fordelingen etter 2006, men ikke for årene 2000 – 2006.

Figur 5.6 Utviklingen i fordelingen av samlet inntekt etter skatt med og uten utbytte for yrkestilknyttede¹ i perioden 1997 til 2012. Målt ved Gini-koeffisienten per person.

¹ Yrkestilknyttede omfatter personer med yrkesinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger (1997–2012), Statistisk sentralbyrå.

Kapittel 6

Den samlede inntektsutviklingen

- Disponibel realinntekt for Norge falt med 1,4 prosent i 2013. Produksjonsvekst i Fastlands-Norge bidro positivt, men fall i petroleumsproduksjon, negativ prisutvikling på petroleumsprodukter og en forverret rente og stønadsbalanse førte til nedgang i realinntekten.
- Lønnskostnadsandelen – lønnskostnader i prosent av faktorinntekt – var 83 prosent i industrien og 66 prosent for markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge i 2013. For industrien er dette om lag samme nivå som de siste fem årene i snitt, men 8 prosentpoeng høyere enn i femårsperioden fra 2004 til 2008. For markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge har lønnskostnadsandelen vært relativt stabil i tiårsperioden fra 2004 til 2013.

2 584 milliarder kroner, som utgjør 509 000 kroner per innbygger.

Disponibel realinntekt for Norge sank med 1,4 prosent i 2013, mot en vekst på 4,7 prosent året før. Vekst i produksjon utenom petroleumsvirksomheten bidro positivt, men det var fall i petroleumsproduksjon, negativ prisutvikling på petroleumsprodukter og forverret rente og stønadsbalanse jf. tabell 6.2. Produksjonsvekst utenom petroleumsvirksomheten bidro med en vekst på 1,5 prosentpoeng, mens produksjonen i petroleumsvirksomheten trakk ned veksten med 1,3 prosentpoeng. Utviklingen bytteforholdet bidro negativt med 0,9 prosentpoeng. Det var i hovedsak prisutviklingen på olje og gass som førte til det forverrede bytteforholdet i 2013, etter at olje- og gassprisene bidro positivt de tre foregående årene. Endringen i rente- og stønadsbalansen trakk disponibel realinntekt ned med 0,8 prosentpoeng i 2013, mot et positivt bidrag på 1,3 prosentpoeng i 2012. Utviklingen i internasjonale finans- og valutamarkeder er viktig for de samlede formuesinntektene for Norge, blant annet gjennom plas-

6.1 Disponibel inntekt for Norge

Foreløpige nasjonalregnskapstall viser at disponibel inntekt for Norge steg med 1,9 prosent fra 2012 til 2013. Disponibel inntekt for Norge anslås til

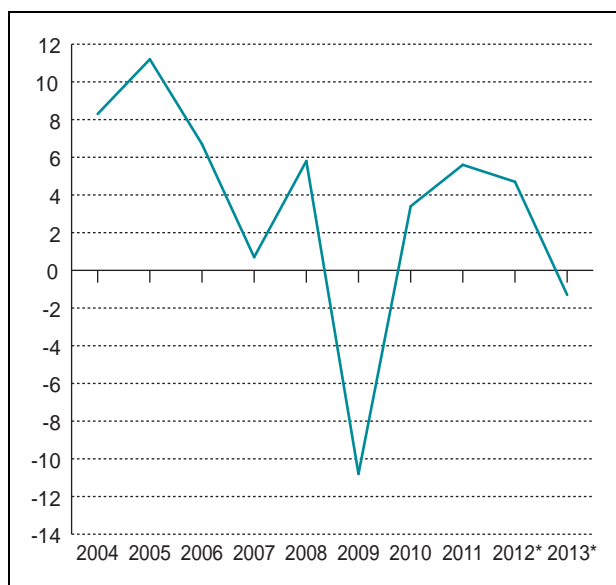
Tabell 6.1 Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser).¹

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
Bruttonasjonalprodukt	1752,8	1958,9	2180,8	2306,4	2559,9	2382,3	2544,3	2750,8	2908,9	3003,6
- Kapitalslit	230,8	245,2	265,3	293,2	325,1	350,2	363,6	382,1	403,9	430,8
= Nettonasjonalprodukt	1522,0	1713,7	1915,5	2013,2	2234,8	2032,2	2180,7	2368,7	2505,1	2572,8
+ Formuesinntekt mv., netto	3,4	21,8	1,6	-7,3	-11,8	13,5	30	29,5	61,8	48,8
= Nasjonalinntekt	1525,4	1735,5	1917,1	2005,9	2223	2045,6	2210,7	2398,2	2566,8	2621,6
+ Stønader mv., netto	-17,6	-17,2	-19,1	-20,5	-21,6	-27,6	-30,4	-32,4	-32,1	-38,1
= Disponibel inntekt for Norge	1507,8	1718,3	1898	1985,4	2201,4	2018	2180,2	2365,7	2534,7	2583,5

* Foreløpige tall.

¹ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrundning.

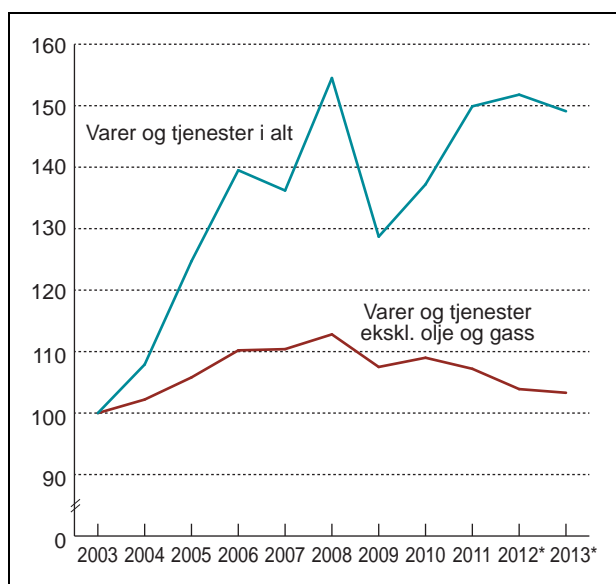
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.1 Disponibel realinntekt for Norge. Prosentvis vekst fra året før.

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.2 Bytteforholdet overfor utlandet.¹ 2003=100.

* Foreløpige tall.

¹ Kurvene i figuren er beregnet ved å ta forholdet mellom eksport og import i løpende priser og 2003-priser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

seringen av midlene til Statens pensjonsfond utland.

Den gjennomsnittlige disponible realinntekstveksten har vært 3,3 prosent de siste ti årene. Det sterkeste bidraget har kommet fra produksjonsveksten i Fastlands-Norge, tett fulgt av bedring i bytteforholdet overfor utlandet. Bedringen i bytte-

forholdet skyldes nesten utelukkende prisutviklingen på råolje og naturgass i denne tiårsperioden. Produksjonsutviklingen i petroleumsvirksomheten har bidratt negativt fra 2005 til 2011 og igjen i 2013. I 10-årsperioden fra 2004 til 2013 økte disponibel realinntekt med til sammen 38 prosent.

6.2 Faktorinntekt og funksjonell inntektsfordeling

Faktorinntekten er den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Faktorinntekten for økonomien som helhet økte med 2,3 prosent i 2013, mot en økning på 5,9 prosent året før, ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall. De samlede lønnskostnadene i Norge økte med 6,5 prosent i 2012 og 5,6 prosent i 2013.

Driftsresultatet påvirkes av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og kan derfor vise betydelige svingninger fra år til år. Prisene på en del norske eksportprodukter er spesielt konjunkturfølsomme, noe som fører til store fluktuasjoner i driftsresultatet for enkelte næringsgrupper. Bevegelsene i olje- og gasspriser er av særlig betydning ettersom overskuddene i petroleumsvirksomheten utgjør en betydelig del av samlet driftsresultat i Norge.

Driftsresultatet for økonomien som helhet sank med 2,4 prosent fra 2012 til 2013, mot en økning på 5,1 prosent fra 2011 til 2012. Forløpet i denne størrelsen er sterkt påvirket av utviklingen i petroleumsvirksomheten. Driftsresultatet i petroleumsvirksomheten sank med 10,3 prosent fra 2012 til 2013, sammenlignet med en vekst på i overkant av 7 prosent fra 2011 til 2012. Petroleumsvirksomhetens andel av det samlede driftsresultatet sank fra om lag 54 prosent i 2012 til om lag 50 prosent i 2013 i følge foreløpige tall. Driftsresultatet i de øvrige næringene økte med i overkant av 7 prosent fra 2012 til 2013. Fra 2011 til 2012 var veksten 2,6 prosent.

Driftsresultatet i *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* gikk ifølge de foreløpige tallene opp med nærmere 8,4 prosent fra 2012 til 2013, sammenlignet med en vekst på 6,3 prosent fra 2011 til 2012.

Industriens driftsresultat var i underkant av 29 milliarder kroner i 2012 og 2013. *Industriens andel* av det samlede driftsresultatet i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge utgjorde om lag 6,8 prosent i 2013 og 7,3 prosent i 2012.

For å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen vises det til tall for driftsresultat i tabell 6.4, lønnskostnader i ved-

Tabell 6.2 Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹. Prosent.

	Gj.snitt										
	2004–2013	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
Disp realinntekt	3,3	8,3	11,2	6,7	0,7	5,8	-10,8	3,4	5,6	4,7	-1,4
Vekstbidrag fra ² :											
Petroleumsvekst i oljevirkosomhet ³	-0,9	0,3	-1,1	-1,6	-1,4	-0,9	-0,7	-1,4	-1,0	0,1	-1,3
Produksjonsvekst ellers ³	2,1	4,1	3,6	3,7	3,8	0,2	-2,0	1,5	2,3	2,8	1,5
Endring i bytteforholdet	1,9	4,1	7,4	5,9	-1,2	6,7	-9,1	2,6	4,4	0,4	-0,9
Herav prisutv. petroleum	1,8	3,7	6,4	4,7	-1,3	6,0	-8,1	2,0	4,9	1,0	-0,8
Endring rente- og stønadbalansen	0,1	-0,2	1,2	-1,3	-0,5	-0,2	0,9	0,7	-0,1	1,3	-0,8

* Foreløpige tall.

¹ Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring, men eksklusive kapitalslit.² Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrundning.³ Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.3 Faktorinntektsutviklingen. Vekst fra året før i prosent.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
Nettonasjonalprodukt	11,1	12,6	11,8	5,1	11,0	-9,1	7,3	8,6	5,8	2,7
Faktorinntekt	11,3	13,2	11,6	4,4	13,0	-10,0	7,3	9,2	5,9	2,3
– Lønnskostnader	4,9	6,2	9,2	11,0	10,0	2,9	2,8	6,8	6,5	5,6
= Driftsresultat	21,3	22,6	14,3	-2,9	16,7	-25,4	14,7	12,8	5,1	-2,4
– Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	31,4	36,1	20,3	-9,6	32,1	-38,1	11,6	28,3	7,3	-10,3
Driftsresultat i øvrige næringer	13,5	10,5	7,8	5,2	0,4	-7,9	17,5	-0,9	2,6	7,0

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

leggstabell 4.8 og til figur 6.3. Det understrekes at tallene for årene 2012 og 2013 er foreløpige.

De foreløpige tallene for 2013 viser at de *samlende lønnskostnadene* var på nærmere 1379 milliarder kroner, en økning på 5,6 prosent fra 2012. *Markedsrettet virksomhet* hadde en vekst i lønnskostnadsandel på 5,7 prosent fra 2012 til 2013, og lønnskostnadene var om lag 931 milliarder kroner i 2013. Forskjellen mellom totale lønnskostnader og lønnskostnader i markedsrettet virksomhet utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning og ideelle organisasjoner som hadde en vekst på henholdsvis 5,3 og 4,8 prosent.

Figur 6.3 viser utviklingen i lønnskostnader som andel av faktorinntekten for noen næringsgrupper innenfor markedsrettet virksomhet. Tjenestenæringer som har et stort innslag av selv-

stendig næringsdrivende samt finansiell tjenesteyting er ikke inkludert som egne aggregater, men inngår i totalen for markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge.

Lønnskostnadsandelen i industrien er foreløpig beregnet til 83 prosent i 2013, som er det samme som den gjennomsnittelige lønnskostnadsandelen for industrien de siste 5 årene. Gjennomsnittet fra 2004 til 2008 var til sammenligning 75 prosent. Bak utviklingen ligger en økning i lønnskostnadsandelen for råvarebasert industri fra 2009 til 2013, mens andelen for verksted- og skipsverftindustri har vært avtagende siden 2008 og bærer ikke preg av siste konjunkturedgang. Øvrig industri har hatt relativt stabil lønnskostnadsandel for perioden 2010 til 2013.

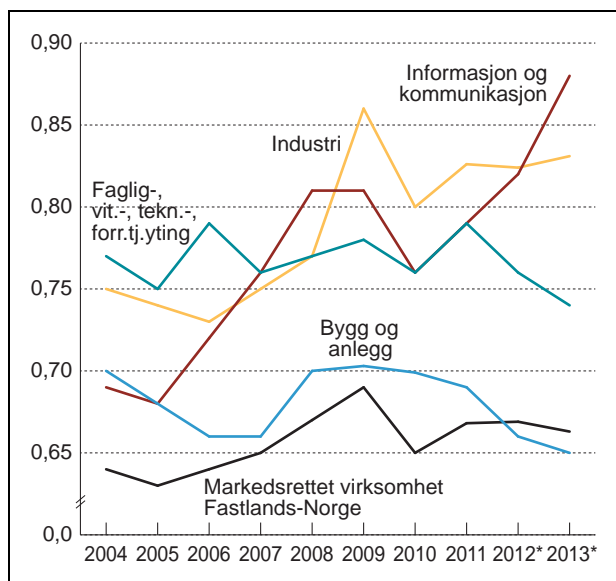
Tabell 6.4 Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
Alle næringer	571,9	701,2	801,8	778,1	907,8	676,9	776,2	875,5	920,3	897,9
Offentlig forvaltning	1,4	1,1	0,6	0,8	0,2	0,2	-0,1	-0,2	-0,3	-0,7
Ideelle organisasjoner, boligtjenester, eget bruk	33,7	34,7	39,0	41,0	40,5	37,9	41,0	40,5	37,3	35,8
Markedsrettet virksomhet ¹	536,9	665,5	762,2	736,4	867,1	638,8	735,3	835,2	883,3	862,8
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	270,2	367,6	442,3	400,0	528,1	327,2	365,2	468,4	502,4	450,6
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge ¹	263,4	292,5	315,7	332,0	335,3	314,7	371,6	368,3	391,4	424,4
Industri	32,4	35,3	43,0	42,3	39,4	19,8	30,8	27,1	28,7	28,9
Verksted- og skips- byggingsindustri mv.	8,1	9,5	12,8	13,6	15,5	15,2	16,4	16,3	20,7	26,1
Råvarebasert industri	10,0	11,4	14,7	16,6	16,4	0,7	5,9	2,4	0,0	-6,0
Øvrige industrinæringer	14,4	14,4	15,5	12,1	7,4	3,9	8,6	8,4	8,1	8,9

* Foreløpige tall. Residuale størrelser som driftsresultatet kan bli gjenstand for større revisjoner når endelig årsregnskap foreligger.

¹ Markedsrettet virksomhet omfatter produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.3 Lønnskostnader i prosent av faktorinntek i noen hovedgrupper av næringer.

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

For næringer i *faglig, vitenskapelig, teknisk og forretningsmessig tjenesteyting* har lønnskostnadsandelen ligget på 77 prosent i gjennomsnitt de siste fem årene. Lønnskostnadsandelen varierte mellom 76 og 79 prosent i perioden 2004–2012 og i 2013 falt andelen til 74 prosent som er det laveste nivået lønnskostnadsandelen har vært på de siste ti årene. Lønnskostnadsandelen innenfor *informasjon og kommunikasjon* har vært på 81 prosent i gjennomsnitt de siste fem årene. Fra 2010 har lønnskostnadsandelen steget kraftig og i 2013 var andelen kommet opp i 88 prosent. Lønnskostnadsandelen i *bygg og anlegg* har i snitt ligget på 68 prosent de siste fem årene, og har vært jevnt fallende i perioden. I 2013 var lønnskostnadsandelen nede i 65 prosent.

Boks 6.1 Inntektsbegreper i nasjonalregnskapet

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet*.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalprodukt også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem, vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre inntekter fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere disponibel inntekt for Norge med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekt som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. *Faktorinntekt for Norge*, eller for en enkelt næring, er således lik summen av lønnskostnader og driftsresultat. Faktorinntekt for Norge er videre lik nettonasjonalprodukt fratrukket netto produksjonsskatter. *Lønnskostnadene* omfatter kontant- og naturallønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. *Driftsresultatet* utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med til dels store feilmarginer i disse anslagene.

Vedlegg 1

Lønnsoppgjør i 2013

For de fleste tariffområder ble det i 2012 inngått toårige avtaler med bestemmelser som ga adgang til forhandlinger om eventuelle lønnsreguleringer ved vanlig revisjonstidspunkt i 2013.

I dette vedlegget gis en oversikt over avtalte lønnsstillegg i en del store forhandlingsområder. For oversikt over lønnsoppgjør i 2012 vises det til vedlegg 1 i NOU 2013: 7.

1.1 Vedtak foran mellomoppgjørene i 2013

Representantskapet i LO behandlet kravene foran mellomoppgjøret 19. februar. I vedtaket het det bl.a.:

[.....]

«Deler av norsk industri som treforedling og aluminium er allerede berørt av svake eksportmarkeder. Også uten en ny finanskriser er situasjonen for andre deler av industrien med tilhørende lokalsamfunn og underleverandører svekket. Vi har en deling av produksjonslivet, som både kan svekke sysselsettingssituasjonen og komplisere en helhetlig lønnsdannelse. Eksportsektoren og tilknyttede virksomheter får det klart vanskeligere enn hjemmemarkedsnæringene og offentlig sektor fremover.

For LO vil hovedoppgaven være å medvirke til at en øking i arbeidsløsheten unngås og at det legges grunnlag for bedre inkludering og langsiktig holdbar jobbvekst. Et viktig element i dette er at arbeidstakerne sikres en rimelig del av verdiskapingen og at lønn og annen inntekt fordeles rettferdig. Det er nå sysselsettingen som må ha hovedfokus også i lønnsdannelsen. Samordning er særlig viktig, men også særlig krevende når situasjonen er så forskjellig i ulike deler av økonomien. LO må legge hovedvekten på:

- Å sikre fagbevegelsen medvirkning i styringen av samfunnsøkonomien med sikte på sysselsetting og økonomisk stabilitet.
- Våre mål om rettferdig fordeling og sosial utvikling.

LO viser også til det nyoppnevnte Holden III-utvalget som skal styrke grunnlaget for en lønnsdannelse som tjener sysselsetting og fordeling i åra framover. Økonomisk styring gjennom frontfagsmodellen og kollektiv lønnsdannelse basert på nasjonale tariffavtaler er viktig for å sikre sysselsetting og langsiktig økonomisk bærekraft.

[.....]

Ved hovedoppgjøret i 2012 ble kravene oppsummert til:

- Sikring av kjøpekraften for alle.
- En kombinasjon av egne sentrale tillegg, bedring av minstelønnsatser og garantiordninger som fremmer likelønn og motvirker lavlønn.
- Strukturelle tiltak for likelønn, herunder tiltak som fremmer grunnbemanning, heltid og kompetanseheving, seriøsitet og lønns-evne i utsatte bransjer.
- Prioritering av kvinnedominerte grupper innenfor sentralt avtalte rammer i offentlig sektor.
- Prioritering av likelønn i relevante bransjer i privat sektor.

Med utgangspunkt i kravene til hovedoppgjøret, legges følgende til grunn for mellomoppgjøret 2013:

- Fortsatt sikring av kjøpekraften.
- Lav- og likelønnsprofil på sentralt og lokalt avtalte tillegg må fortsatt prioriteres.
- For enkelte grupper med høyere utdanning er det viktig at lønnsforskjellene mellom privat og offentlig sektor reduseres.

I partenes og myndighetens arbeid for en samfunnsmessig fornuftig lønnsdannelse der hensynet til sysselsetting prioriteres, er det avgjørende at alle grupper omfattes. I en tid der størstedelen av arbeidslivet har gode inntektsutsikter og mens enkeltområder sliter tungt, er dette hensynet særlig relevant for å unngå ytterligere skjevhet i inntektsfordelingen.»

Representantskapet ga sekretariatet/forhandlingsutvalgene fullmakt til å utforme de endelige kravene på basis av de ovennevnte retningslinjene.

Representantskapet i NHO vedtok 28. februar forhandlingsfullmakten for mellomoppgjøret i 2013. I vedtaket het bl.a.:

[.....]

«Norsk næringsliv vil i 2013 fortsatt være preget av usikkerheten i internasjonal økonomi og svak etterspørsel etter norske eksportvarer. Veksten hos Norges tradisjonelle handelspartnere forventes å være svak i flere år fremover. På det norske hjemmemarkedet vil høye kostnader og sterk krone gjøre at konkurransen fra importvarer vil være tiltakende.

Veksten i norsk økonomi har tatt seg opp som følge av sterk oppgang i etterspørselen fra husholdningene og fra petroleumsvirksomheten. Todelingen av norsk økonomi, som blant annet springer ut av enkeltnæringsenes betydning i olje- og gassvirksomheten og tjenester knyttet til denne, blir stadig sterkere. Investeringsaktiviteten i petroleumssektoren er høy og fortsatt økende, mens industrien ifølge Statistisk sentralbyrås investeringstelling forventer investeringsnedgang i år.

Et allerede høyt kostnadsnivå i Norge gjør konkurranseutsatte virksomheter mer utsatte for svakere vekst internasjonalt, fall i eksportprisene og en sterkere krone. Kostnadsveksten må derfor ned for å skape langsiktig og god konkurranseevne for alle sektorer i norsk næringsliv.

[.....]

Lønnskostnadsveksten for konkurranseutsatt næringsliv må sette den økonomiske rammen for den nasjonale lønnsutviklingen. I mellomoppgjøret gjøres dette gjennom det sentrale oppgjøret mellom NHO og LO.

I en situasjon med sterk valutakurs og svake internasjonale markeder, er det fare for ytterligere forverring for norske bedrifters kostnadsmessige konkurranseevne i 2013.

Målet må være å oppnå at samlet lønnskostnadsvekst ikke overstiger veksten for gjennomsnittet av våre handelspartnere. Med dette som utgangspunkt må lønnsveksten i 2013 bli moderat og lavere enn i 2012.»

Styret i Unio vedtok 19. mars 2013 en inntektspolitisk uttalelse foran mellomoppgjøret i 2013 der det ble lagt følgende føringer for oppgjøret:

- «Unio vil arbeide for en kunnskapsbasert og omstillingsdyktig offentlig sektor som i samspill med privat sektor styrker norsk konkurranseevne.

- Unio vil styrke velferd og verdiskaping gjennom et godt partsforhold og et lønnsnivå som underbygger kompetanse og kvalitet.
- Unio vil arbeide for at arbeidsmiljø og arbeidstidsordninger ivaretar arbeidstakerenes helse og velferd, styrker virksomhetenes omdømme og muliggjør hele og faste stillinger frem til pensjonsalder.
- Unio krever høyere lønnsmessig verdsetting av utdanning, kunnskap og ansvar. Det må kompenseres for ulempe, belastning og risiko.
- Unio legger til grunn en utvidet frontfagsmodell basert på industriarbeidere og funksjonærer.
- Unio krever at når det forhandles om rammer og fordeling tas det også hensyn til sektorens kompetanse, profil, likestilling og tidligere etterslep/ lønnsnivå.
- Unio vil videreføre arbeidet for å fjerne verdsettingsdiskrimineringen av kvinnedominerte utdanningsgrupper og tilpasse virkemidlene til de ulike sektorene.
- Unio vil forsterke arbeidet mot sosial dumping.
- Unio vil kreve sentrale tillegg innen de respektive tariffområder som sikrer alle medlemmer reallønnsutvikling.»

Yrkesorganisasjonenes Sentralforbunds (YS) vedtok i mars 2012 inntektspolitiske retningslinjer for tariffperioden 2012–2014. Ved mellomoppgjøret 2013 gjaldt fortsatt disse retningslinjene, men er supplert med følgende krav og forutsetninger ved mellomoppgjøret 2013:

«En viktig forutsetning for YS krav i mellomoppgjøret i 2013 er at myndighetene bidrar gjennom en fornuftig økonomisk politikk. Det er viktig at både skatte-, avgifts- og rentepolitikk er forutsigbar og bidrar til stabil prisvekst og legger til rette for en lønnspolitikk som sikrer økt kjøpekraft uten at konkurranseutsatt sektor får svekket konkurranseevne.

YS legger til grunn:

- Det forutsettes at de økonomiske rammene for frontfaget er normgivende for de etterfølgende oppgjør.
- Medlemmene får sin rettmessige andel av verdiskapningen i bedriftene og i samfunnet.
- Toppledere i alle sektorer skal ikke ha høyere lønnsvekst enn andre ansatte.

- Det gis tillegg i 2013 som gir reallønnsvekst for alle medlemsgrupper.
- Tidligere etterslep og skjevheter skal rettes opp.»

Vedtaket i representantskapsmøtene i LO og YS gjaldt også for offentlig sektor.

Akademikerne la til grunn:

- «– Inntektspolitikken skal være et fleksibelt virkemiddel som kan styrke konkurranseutsatt sektor og omstillingsevnen i norsk økonomi. I tillegg skal inntektspolitikken legge til rette for at den enkeltes kunnskap, kompetanse og ansvar lønnes på en riktig måte.
- Akademikerne vil arbeide for en inntektspolitikk som sikrer nødvendig fleksibilitet og omstilling. I tillegg skal politikken bidra til at verdiskapingen blir høy og arbeidskraften utnyttes godt. Samtidig må politikken ivareta det offentlige evne til å rekruttere nødvendig arbeidskraft.
- Akademikerne mener det inntektspolitiske samarbeidet skal bidra til at partene gjennom lønnsoppgjørene etablerer lønns- og forhandlingssystemer tilpasset en samfunnsutvikling som setter store krav til omstillinger og kompetanseoppbygging under skiftende rammebetingelser. Det inntektspolitiske samarbeidet må ikke kunne ut i avtalemessige forpliktelser. Dette vil ikke være forenlig med en lang tradisjon om avtalefrihet og vil vanskeliggjøre nødvendige lokale tilpasninger».

Hovedstyret i KS vedtok 12. april 2013 mandatet for mellomoppgjøret i 2013:

«Hovedstyret mener de økonomiske utsiktene, spesielt for konkurranseutsatt sektor, tilsier at partene i alle tariffområdene følger frontfagsmodellen og gjennomfører et moderat oppgjør i samsvar med dette.

Administrasjonen gis fullmakt til å forhandle ved mellomoppgjøret pr. 1.5.2013 etter følgende hovedlinjer:

- Mellomoppgjøret i 2013 gjennomføres innenfor en økonomisk ramme som gir en lønnsvekst på linje med sammenlignbare tariffområder.
- Mellomoppgjøret i 2013 for stillinger omfattet av *Særvtale for konkurranseutsatte bedrifter* gjennomføres parallelt og med samme økonomiske ramme som for kommuneoppgjøret.»

Sentralstyret i Virke vedtok 7. mars 2012 tariffpolitiske retningslinjer for 2012 og 2013. Retningslinjene er styrende for forhandlingsutvalgets fullmakt og inneholder overordnede prinsipper så vel som konkrete standpunkter. Det tariffpolitiske dokumentet for 2012 og 2013 la rammene for Virkes materielle forhandlingsposisjon i hovedoppgjøret for 2012 og mellomoppgjøret for 2013. Virke legger følgende til grunn i sin tariffpolitikk:

- «– Virke støtter det inntektspolitiske samarbeidet og ser behovet for at nivået på lønnsveksten i ulike sektorer og områder koordineres. Virke vil arbeide for en mer forpliktende koordinering på arbeidsgiversiden.
- Profilen på – og fordelingen mellom de ulike elementene i – lønnsdannelsen må bygge på de utfordringer den enkelte bransje/virksomhet står overfor. Sosiale reformer bør ikke implementeres gjennom forhandlinger om overenskomsters innhold. Sosiale reformer bør implementeres lovveien.
- Kostnader som følge av materielle endringer i overenskomster, skal beregnes inn i rammen for et oppgjør.
- Virke mener at lokal fastsettelse av lønn er ønskelig forutsetning for at partene lokalt også skal kunne samhandle godt om andre spørsmål. Lønnsveksten og fordelingen av lønnsmidler må tilpasses virksomhetenes økonomiske og konkurransemessige og driftsmessige forutsetninger. Virke mener at lokale oppgjør gir de beste forutsetningene for å kunne ivareta partenes interesser. Det bør gjennomføres lokale lønnsforhandlinger og – vurderinger.
- Størrelsen på de lokale tilleggene bør fastsettes med utgangspunkt i virksomhetenes økonomi, produktivitet, konkurranseevne, fremtidsutsikter og den aktuelle arbeidskraftsituasjonen. Fastsettelsen av lokale tillegg bør videre ta hensyn til hvilke tillegg som er gitt sentralt. Prinsippet om lokale forhandlinger forutsetter at den sentrale rammen, herunder avsetningen til forventet lønnsglidning, er på et slikt nivå at det er rom for lokale tillegg.»

1.2 Oppgjørene i privat sektor

1.2.1 LO-NHO-området

Som alltid i et mellomoppgjør ble forhandlingene ført mellom LO og NHO. Forhandlingene startet

opp 11. mars. Den 21. mars ble det brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 8. april ble det lagt fram et meklingsforslag som partene anbefalte. Det ble senere vedtatt av partene.

Fra 1. april ble det gitt et generelt tillegg på kr 0,75 per time. Det ble gitt ytterligere kr 1,40 per time, dvs. totalt kr 2,15 per time, til arbeidstakere på overenskomster med gjennomsnittslønn under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2012 (365 670 kroner).

Om lokale forhandlinger heter det at de skal føres på basis av de enkelte overenskomster og slik at tillegg gis på grunnlag av den enkelte bedrifts økonomiske virkelighet, dvs. bedriftens økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne. Partene la til grunn at lønnsglidningen i 2013 ville bidra med 1,8 prosentpoeng til veksten i gjennomsnittlig årslønn fra 2012 til 2013.

Partene forutsatte at den samlede lønnsveksten som avtales sentralt og lokalt skulle være normgivende både for ledere og andre grupper av arbeidstakere i bedriftene, og for hele arbeidsmarkedet for øvrig.

1.2.2 Oppgjørene i privat sektor utenom LO-NHO-området

Det ble også brudd i forhandlingene mellom *YS og NHO* og oppgjøret gikk til mekling. Den 8. april ble det lagt fram et meklingsforslag som partene anbefalte. Det ble senere vedtatt av partene. Det ble gitt de samme lønnstilleggene som i oppgjøret mellom LO og NHO.

Mellom *Virke og LO* og mellom *Virke og YS* ble det vedtatt forhandlingsresultater som blant annet omfatter varehandel, transport, reiseliv, renhold, IT og begravellesbyråer med flere. Mellom LO og Virke ble det på Landsoverenskomsten med bransjeavtaler (Handel og Kontor (HK)) gitt et generelt tillegg fra 1. april på kr 0,75 per time og et ytterligere tillegg fra samme dato på kr 1,40 per time fordi overenskomstens gjennomsnittslønn lå under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2012. Videre ble det gitt ytterligere kr 2,50 per time, dvs. totalt kr 4,65 per time til arbeidstakere som var lønnet på trinn 1 og over. Ut over dette ble de laveste minstelønnsatsene, trinn 1 – 5, økt med 2 kroner per time. Andre overenskomster fulgte i stor grad modellen fra LO-NHO-oppgjøret med hensyn til tillegg.

Mellom *YS og Virke* ble det på Funksjonæravtalene og på Kontoroverenskomsten gitt et generelt tillegg fra 1. april på kr 0,75 per time, og ytterligere et tillegg på kr 1,40 fra samme dato fordi overenskomstens gjennomsnittslønn lå

under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2012. Videre ble det på Funksjonæravtalene og på Kontoroverenskomsten gitt ytterligere kr 2,50 per time, dvs. totalt kr 4,65 per time til arbeidstakere som var lønnet på trinn 1 og over. Ut over dette ble de laveste minstelønnsatsene, trinn 1 – 5, økt med 2 kroner per time. Andre avtaler fulgte i stor grad modellen fra YS-NHO-oppgjøret med hensyn til tillegg.

Tillegget per 1. februar 2013 etter *garantiordningen* på Landsoverenskomsten mellom HK og Virke ble benyttet til å øke minstelønnsatsen i trinn 6 med kr 297 per måned.

Også innen YS-Virke-området ble det gitt samme tillegg fra 1. februar etter garantiordningen som i HK-Virke-området.

På Grossistoverenskomsten mellom Virke og LO/NTF og mellom Virke og YS/Parat/YTF ble det gitt et generelt tillegg på kr 0,75 per time fra 1. april 2013.

På Grossistoverenskomsten ble partene LO/NTF og Virke i 2010 enige om å gjøre endringer i de tekniske beregninger av *lønnsgarantien*. Endringene skulle implementeres over fire år. Det nye beregningsgrunnlaget medførte at tariffavtalens minstelønn for arbeidstakere over 18 år, ble hevet med kr 8,28 per time til kr 176,28 per time fra 1. februar 2013. Tilsvarende endringer ble også gjennomført mellom Virke og YS.

I mellomoppgjøret i 2013 innenfor *Virke-HUK*¹-området kom partene til enighet etter forhandlinger. Oppgjøret omfattet forhandlinger om sju tariffavtaler med mellom 35 000 og 40 000 arbeidstakere innen helse, utdanning og kultur med over 30 arbeidstakerorganisasjoner. Virke forhandlet parallelt med LO, YS, Unio og Akademikerne. Forhandlingsresultatet innebar økonomiske tillegg i form av generelle tillegg, justering av minstelønn og lokale forhandlinger. Tilleggene på de ulike overenskomstene fulgte resultatet i korresponderende områder. Forhandlingsresultatet ble godkjent av partene.

Det ble brudd i forhandlingene mellom LO og Samfo (kooperasjonen) og oppgjøret gikk til mekling. Den 21. mai ble det lagt fram et meklingsforslag som partene aksepterte. For Landsoverenskomsten (HK) ble det avtalt samme tillegg som for Landsoverenskomsten (HK) med Virke. Tillegget etter garantiordningen fra 1. februar 2013 var også det samme.

¹ Omfatter virksomheter som eies og drives av private organisasjoner og/eller stiftelser innen helse, undervisning og kultur.

For ansatte i *forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet* ble det vedtatt et forhandlingsresultat mellom Finansforbundet og Finans Norge og mellom LO/ HK og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finans Norge. Det ble fra 1. mai 2013 gitt et generelt tillegg på lønnsregulativet på 0,6 prosent eller minst kr 2 200 per år.

1.3 Oppgjørene i offentlig sektor

I det *statlige tariffområdet* startet forhandlingene 12. april. Den 30. april kom staten v/Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet og LO Stat, YS Stat, Unio og Akademikerne til enighet i

forhandlinger. Det generelle tillegget fra 1. mai ble gitt som et stigende kronebeløp på lavere og midlere lønnstrinn, fra kr 4 200 i lønnstrinn (ltr) 19 til kr 4 500 til og med ltr 51. Fra ltr 52 ble det gitt et lønnstillegg på 1,07 prosent.

Det ble ikke avsatt penger til lokale forhandlinger. Partene ble imidlertid enige om at det kan føres lokale forhandlinger dersom arbeidsgiver mener det er grunnlag for det. Lønnsendringer betinger dekning på virksomhetenes budsjett. Eventuelle lokale tillegg skulle gis med virkning fra 1. august 2013. Likelønn skulle prioriteres.

I det *kommunale tariffområdet* startet forhandlingene i KS-området 17. april. Den 30. april kom KS og LO Kommune, Unio, YS Kommune og Aka-

Tabell 1.1 Minstelønnssetter i KS-området med hovedsakelig sentral lønnsdannelse. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år eller 16 år).

Stillingsgrupper	Ansiennitet 0 år				Ansiennitet 10 år			
	6. juni 2012	1. mai 2013	Endring	Andel ² kvinner, prosent	6. juni 2012	1. mai 2013	Endring	Andel ² kvinner, prosent
Stillinger uten særskilt krav om utdanning ¹	262 100	265 200	3 100	69	328 300	331 400	3 100	81
Fagarbeiderstillinger/tilsvarende fagarbeiderstillinger	302 700	305 800	3 100	72	358 800	361 900	3 100	84
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	350 900	354 000	3 100	88	402 000	405 100	3 100	90
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med ytterligere spesialutdanning	369 500	372 600	3 100	85	430 000	433 300	3 300	90
Stillinger med krav om mastergrad	400 000	403 100	3 100	91	472 700	476 300	3 600	88
	Ansiennitet 0 år				Ansiennitet 16 år			
	6. juni 2012	1. mai 2013	Endring	Andel ² kvinner, prosent	6. juni 2012	1. mai 2013	Endring	Andel ² kvinner, prosent
Lærer	355 100	358 200	3 100	64	435 200	438 500	3 300	68
Adjunkt	395 900	399 000	3 100	75	463 200	466 700	3 500	70
Adjunkt (med tilleggsutdanning)	413 900	417 100	3 200	69	493 800	497 600	3 800	66
Lektor	433 500	436 800	3 300	73	531 000	535 000	4 000	50
Lektor (med tilleggsutdanning)	448 400	451 800	3 400	63	555 100	559 300	4 200	51

¹ Per 1. mai 2013 skal arbeidstakere med minimum 20 års lønnsansiennitet ikke ha lavere grunnlønn enn kr 350 700 i 100 prosent stilling. Kvinner utgjør 88 prosent av disse arbeidstakerne.

² Per 1. desember 2012.

demikerne til enighet i forhandlinger. Det ble gitt et generelt tillegg på 0,75 prosent eller minst kr 3 100 fra 1. mai til alle ansatte i stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kapittel 4 i hovedtariffavtalen). Minstelønnsatsene ble hevet tilsvarende, jf. tabell 1.1. Per 1. mai 2013 skulle imidlertid arbeidstakere med minimum 20 års lønnsansiennitet ikke ha lavere grunnlønn enn kr 350 700, en økning på kr 12 400. Det ble ikke avsatt midler til lokale forhandlinger etter hovedtariffavtalens kapittel 4.A.1.

I *Oslo kommune* kom partene 30. april til enighet om et forhandlingsresultat som ga et lønnstillegg fra 1. mai på 2,55 prosent eller minst kr 9 700.

1.4 Oppgjørene i Spekter-området

Forhandlingsordningen er hjemlet i fem hovedavtaler som er inngått mellom Spekter og hhv. hovedorganisasjonene LO, YS, Unio, Akademikerne og mellom Spekter og Sammenslutningen av akademikerorganisasjoner i Spekter, SAN.

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen

er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

På A-nivå ble det mellom Spekter og LO Stat og mellom Spekter og YS Spekter enighet om et generelt tillegg fra 1. april 2013 på kr 1 463 per år. Det ble gitt et ytterligere tillegg på kr 2 730 per år til arbeidstakere (unntatt lærlinger og unge arbeidstakere) med årslønn på kr 365 670 eller lavere. For helseforetakene ble det avtalt at lønnstillegg skulle avtales i de videre forhandlinger.

Det ble ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg.

For akademikergruppene i Spekter (ekskl. Legeforeningen) gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

I *helseforetakene* kom Spekter og forbundene i LO og YS til enighet i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A2). Det ble enighet om et generelt

Tabell 1.2 Minstelønnsatser for stillingsgrupper i Spekter-området for LO- og YS-forbundene. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år).

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. august 2012	1. mai 2013	Endring	1. august 2012	1. mai 2013	Endring
Stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning ¹	270 000	273 000	3 000	329 000	332 000	3 000
Fagarbeiderstillinger/3 års videregående utdanning m.m.	305 000	308 000	3 000	359 000	362 000	3 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	353 000	356 000	3 000	400 000	403 000	3 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med spesialutdanning	377 000	380 000	3 000	436 000	440 000	4 000

¹ Etter 20 års ansiennitet var mistelønnsatsen 1. august 2012 på kr 339 000. Fra 1. mai 2013 er den økt til kr 351 000.

Tabell 1.3 Minstelønnsatser for stillingsgrupper i Spekter-området for Unios medlemsforbund. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år).

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. august 2012	1. mai 2013	Endring	1. august 2012	1. mai 2013	Endring
Grunnstillinger	353 000	356 000	3 000	400 000	403 000	3 000
Stillinger med spesialkompetanse	377 000	380 000	3 000	436 000	440 000	4 000

tillegg fra 1. mai 2013 på 0,75 prosent eller minst kr 3 100 per år. Minstelønnsatsene ble hevet med kr 3 000 eller mer fra 1. mai, se tabell 1.2. Avtalen innebar også at minstelønnen i stillingsgruppe 1 for ansatte med 20 års ansiennitet (stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning), skal være minimum kr 351 000 fra 1. mai 2013, en økning på kr 12 000 fra året før. Det ble videre gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå i 2013 med virkning fra 1. mai.

For helseforetakene kom Spekter og forbundene i Unio med sentral forbundsvis avtaledel (Norsk Sykepleierforbund, Norsk Fysioterapeutforbund, Norsk Ergoterapeutforbund og Utdanningsforbundet) til enighet i de sentrale forbundsvis forhandlingene (A2). Alle som var omfattet av overenskomstene skulle sikres et tillegg på minst 0,75 prosent fra 1. mai. Minstelønnsatsene ble hevet med kr 3 000 eller mer fra 1. mai, se tabell 1.3. Det ble også gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå med lønnsregulering med virkning fra 1. mai. For medlemmer av Unio som ikke er omfattet av sentrale forbundsvis forhandlinger, ble det gjennomført lokale forhandlinger.

I oppgjøret mellom Spekter-Helse og Den norske legeförening kom partene til enighet i de sentrale forbundsvis forhandlingene (A 2) for helseforetakene. I helseforetakene fikk turnusleger et tillegg på kr 14 000 per år og leger i spesialisering et tillegg fra kr 19 000 til kr 20 000. Tilleggene ble gitt med virkning fra 1. januar 2013. Det ble gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå for medlemmer av Den norske legeförening som ikke fikk generelle tillegg i A 2-forhandlingene. For øvrige forbund i Akademikerne ble det gjennomført lokale forhandlinger.

1.5 Konflikter i 2013-oppgjøret

Meklingen mellom *Parat/Widerøes Kabinforening* og *NHO Luftfart/Widerøe* førte ikke til enighet. Streik ble iverksatt fra 8. mai. Etter ny kontakt mellom partene ble det enighet om endringer i tariffavtalen og streiken ble avsluttet 11. mai. Konflikten mellom Widerøe og de kabinansatte handlet om forhandlingsrett på den kollektive pensjonen i Widerøe.

Vedlegg 2

Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.

I dette vedlegget defineres en del sentrale begreper som bl.a. brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

2.1 Statistikkbegreper

Årslønn, lønnsstatistikken

Årslønnsnivå er beregnet på bakgrunn av time- eller månedslønn eksklusive overtidstillegg¹, men inklusive andre typer tillegg. Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Beregningene tar utgangspunkt i gjennomsnittlig lønn for lønnstakere som er i arbeid på tellingstidspunktet. En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner med mer. Et fullt normalt årsverk svarer ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Dette betyr at endringer i sykefraværet ikke vil påvirke årslønnsveksten slik den beregnes av utvalget.

Utvalget har beregnet lønnsnivå både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk, og per beregnet årsverk. Begrepet «per beregnet årsverk» omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

I vedleggsavsnitt 2.3 gis det en mer utdypende beskrivelse av grunnlag og metoder for årslønnsberegningene.

Årslønn benyttes bl.a. i avsnittene 1.1–1.3.

Påløpt årslønn, nasjonalregnskapet

Påløpt årslønn i nasjonalregnskapet er definert som lønnen en lønnstaker normalt vil motta i løpet av kalenderåret dersom vedkommende jobber full tid, ikke har fravær og ikke har betalt overtid. Årslønningen omfatter fastlønn inklusive etterbetalinger, feriepengetillegg, bonus og uregelmessige tillegg knyttet til arbeidets art. Naturallønn, overtidslønn og sluttvederlag er ikke inkludert.

Populasjonen er alle lønnstakere i bedriftene som inngår i produksjonsavgrensningen for Norge, det vil si alle lønnstakere som bidrar til norsk verdiskaping. Populasjonen omfatter dermed også ansatte i norske bedrifter som ikke er registrert bosatte i Norge (utenlandsk arbeidskraft på korttidsopphold), ansatte på skip og båter i utenriks sjøfart og vernepliktige i forsvar.

Påløpt årslønn benyttes i første kolonne i tabell 1.2 i kapittel 1.

Lønn per utførte timeverk

Lønn per utførte timeverk er definert som forholdet mellom de samlede lønnsutgifter ekskl. arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier og antall utførte timeverk for lønnstakere. I utførte timeverk inngår overtidstimer, mens fravær på grunn av ferie, sykdom eller permisjon ikke inngår. Mer overtidsarbeid bidrar til å øke antall utførte timeverk, mens høyere fravær trekker utførte timeverk ned. Antall utførte timeverk er også påvirket av kalendermessige forhold (bevegelige helligdager og skuddår). Antall arbeidsdager kan variere med inntil 3 dager fra ett år til et annet.

Arbeidstid

Den lovbestemte alminnelige arbeidstid er 40 t/uke. Avtalefestet normalarbeidstid er den arbeidstid per uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe ifølge tariffavtaler. Den er vanligvis 37,5 t/ uke. Ved arbeidstidsordninger som skift-, turnus- og nattarbeid, er både lovfestet og avtalt arbeidstid lavere enn dette. Mellom LO og NHO er for eksempel avtalefestet arbeidstid 36,5 t/uke for vanlig 2-skiftarbeid, 35,5 t/uke for døgnkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid.

For arbeidere i *NHO-bedrifter* baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønnsraten for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten per uke er den samme uansett hvil-

¹ Med overtidstillegg menes her all lønn som mottas for overtidperioden.

ken arbeidstidsordning som gjelder. For å kunne sammenlikne lønnsstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer. Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

I den offisielle lønnsstatistikken fra Statistisk sentralbyrå blir heltid definert som arbeidstid på 33 timer eller mer per uke. SSB kan sette andre grenser etter ønske fra oppdragsgivere, f. eks. i forbindelse med utarbeiding av tariffstatistikk. For ansatte i stat, skoleverk, kommune og de statlig eide helseforetakene er heltid definert som alle med dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent.

I lønnsstatistikken innhentes opplysninger om avtalt arbeidstid og overtidstimer. Avtalt arbeidstid blir benyttet som basis for å definere om en arbeidstaker er heltidsansatt eller deltidsansatt.

I SSBs lønnsstatistikk skilles det ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid, noe NHO kan gjøre for sine medlemsbedrifter. Videre benyttes avtalt arbeidstid for å beregne månedslønnen for arbeidstakere som har timelønn. Avtalt arbeidstid er eksklusiv spisepauser. Det gjøres ingen fradrag for fravær grunnet ferie, sykdom, permisjon e.l. For arbeidstakere som har en varierende arbeidstid fra uke til uke, blir det innrapportert gjennomsnittlig arbeidstid per uke for året eller for siste måned.

Heltidsekvivalenter

For å kunne sammenlikne lønn mellom heltids- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Der det ikke foreligger opplysninger om normalarbeidstid (norm i bransjen) gjøres dette ved å benytte forholdet mellom arbeidstiden til hver enkelt deltidsansatt og den gjennomsnittlige arbeidstiden for heltidsansatte i næringen som omregningsfaktor. Månedslønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med månedslønn for de heltidsansatte, slik at man kan beregne en gjennomsnittlig månedslønn for alle ansatte.

Kjennemerker

I forbindelse med innhenting av lønnsstatistikken samler SSB inn opplysninger om alder, kjønn og stilling for den enkelte ansatte. Stillingskodene og stillingsbetegnelsene SSB får inn, er kjente betegnelser innen de enkelte næringsområder. Det

foretas omkodning til stillingskoder i tråd med internasjonale anbefalinger og for å kunne rapportere statistikken etter de retningslinjer SSB har på området. I den nye lønnsstatistikken nyttes i størst mulig grad standard for yrkesklassifisering (Standard for yrkeskodning C 521 STYRK) som er den norske versjonen av den internasjonale yrkesstandarden ISCO-88. Kompetansenivå og spesialisering er de to hovedprinsippene standarden bygger på for å klassifisere yrkesutøvere etter yrke.

SSB kopler også til datamaterialet opplysninger om høyeste fullførte utdanning fra utdannelseregisteret. Her gjenstår det fortsatt en god del arbeid for å få til en stillingskodning som har nok detaljert informasjon for sentrale brukere av statistikken.

Kvartalsvis lønnsindeks for ansatte i privat sektor

SSB utarbeider en kvartalsvis lønnsindeks for ansatte i privat sektor. Et hovedformål med denne indeksen er måling av lønnsendring gjennom året til bruk i konjunkturovervåkingen. Det er siden 1. kvartal 1998 innhentet opplysninger for et utvalg av bedrifter i noen hovednæringsområder. Utvalget trekkes blant de bedriftene som er med i strukturstatistikken, og det foretas rotasjon av utvalget en gang i året. Siden 1. kvartal 2009 har SSB publisert endringstall etter den kvartalsvise lønnsstatistikken for de samme næringsområder som i strukturstatistikken med unntak av fiskeopprett og finansnæringen.

Den kvartalsvise lønnsindeksen er nært knyttet til den årlige strukturstatistikken for lønn (lønnsstatistikken). Lønnsbegrepene (avtalt lønn og månedslønn i alt) er identiske med lønnsbegrepene som benyttes i strukturstatistikken for lønn. Utviklingen i avtalt lønn, som er hovedkomponenten i månedslønnen i alt, er direkte sammenliknbar mellom den kvartalsvise lønnsindeksen og strukturstatistikken. Utviklingen i månedslønnen er derimot ikke direkte sammenliknbar mellom de to statistikkene. Årsaken til dette er at uregelmessige tillegg og bonuser mv. beregnes som et snitt over året i strukturstatistikken, mens i den kvartalsvise lønnsindeksen beregnes gjennomsnittet for størrelsene kun for det gjeldende kvartalet.

De kvartalsvise lønnsindeksene blir publisert om lag to måneder etter statistikkkvartalets utløp.

Kvartalsvis lønnsindeks inngår blant annet i beregningene av vekst i gjennomsnittlig årslønn i tabell 1.2.

Lønnsstatistikk i privat sektor

Statistikken bygger på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i de fleste næringsshovedområder² i privat sektor med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent av alle ansatte i næringshovedområdene alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav om forhandlingsstatistikk. For NHO-bedrifter er utvalget om lag 70 prosent, mens gjennomsnittlig dekningsgrad er 67. I stat og kommune og helseforetakene er det fulltelling. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid.

Strukturstatistikken for lønn er basert på kontantlønsbegrepet, gjennomsnittlig månedslønn. I månedslønnen inngår fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg³ og bonuser. Lønnsbegrepet omfatter ikke overtidsgodtgjørelse og naturalytelser, men det innhentes opplysninger om overtidsgodtgjørelse og det gis tall for gjennomsnittlig overtidsgodtgjørelse per måned som en tilleggsopplysning. Den faste avtalte lønnen er gitt for en oppgitt lønnsperiode (per time, dag, uke, 14 dager, måned osv.), mens de andre lønnskomponentene utenom bonus er et gjennomsnitt per måned for perioden «hittil i år», dvs. fra 1. januar til tellingstidspunktet for statistikken. Bonuser og provisjoner med videre er et beregnet gjennomsnitt per måned for perioden 1. oktober året før og til tellingstidspunktet. Lønnsendringer inngår fra det tidspunkt de er avtalt, slik at tidspunktet for eventuelle etterbetalinger ikke påvirker den beregnede lønnsutviklingen.

Statistikken er grunnlaget for SSBs årslønnsberegninger for privat sektor og for tariffstatistikk og beregninger i forhandlingsområdene.

Lønnsoverheng

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke

endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen mellom to år for ulike lønnstakergrupper.

I praksis vil størrelsen på overhenget ofte være et tolkingsspørsmål, bl.a. knyttet til tidspunktene for når lønnsøkningen skjer. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Lønns tillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

Det kan argumenteres for å holde bonus utenom lønnsbegrepet ved beregning av overheng. Bonus er en lønnsutbetaling som ofte skyldes spesielle forhold i ett år, og som ikke kommer igjen til neste år. Motargumenter er bl.a. at bonus får et stadig større omfang, og at bonus også kan være knyttet til den vanlige aktiviteten gjennom hele året. I beregningene er det forutsatt en jevn fordeling av bonus over året, dvs. et fast påslag per måned/tidsenhet. Bonus utbetalt i ett år får dermed virkning for lønnsveksten i beregningsåret, men får ikke virkning for lønnsveksten året etter. Dermed får det liten betydning om bonus inkluderes eller holdes utenfor ved beregning av overheng.

For de fleste hovednæringsområdene i privat sektor (for eksempel industri og varehandel) følger beregningene av lønnsoverheng definisjonen av overheng gitt ovenfor. Grunnlaget for beregningene er informasjon både fra strukturstatistikken (lønnsstatistikken) per september/oktober og fra den kvartalsvise lønnsindeksen (som måler lønnsendring gjennom året, se omtale av kvartalsindeksen foran i vedlegget) samt fra lønnsforhandlingene.

Utvalgets beregninger av lønnsoverheng for tariffområder er derimot ikke fullt ut i samsvar med den prinsipielle definisjonen av overheng. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg på slutten av året, eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, legger utvalget til grunn at lønnsnivået på tellingspunktet for lønnsstatistikken (september/oktober⁴) holder seg på samme nivå ut året. Det betyr at overhenget for tariffområder beregnes på grunnlag av lønnsnivået på tellingspunktet i forhold til gjennomsnittet for året. Dette er en praktisk tilpasning fordi vi har

² I følge Standard for næringsgruppering (SN2007).

³ Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

⁴ For kommuneansatte er tellingspunktet 1. desember.

lite informasjon om lønnsveksten mot slutten av året og at overhengsberegningene for forhandlingsområder må være ferdige i god tid før forhandlingene starter opp. Denne beregningsmetoden gjelder bl.a. for funksjonærer og arbeidere i NHO-bedrifter, ansatte i Virke-bedrifter i varehandel, bank- og forsikring, staten, undervisningssektoren og Spekter-bedrifter. Lønnsstatistikken for kommunesektoren har telling i desember. Denne metoden påvirker ikke størrelsen på samlet lønnsvekst sett over flere år, men påvirker fordelingen av lønnsveksten mellom år og kan gi en annen fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidning i det enkelte år enn om en hadde lagt til grunn et beregnet lønnsnivå ved utløpet av året i forhold til gjennomsnittsnivået for året.

Tariffmessig lønnsøkning

Tariffmessig lønnsøkning er lønnsøkning fastsatt i tariffavtaler. Tariffmessig lønnsøkning kan være generelle tillegg, lavlønns tillegg, garantit tillegg, tillegg på minstelønnsatser etc. som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a. kan omfatte lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste pga. økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f. eks. gjennom forskyvninger i timeverkenes mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid. Tillegg ved lokale forhandlinger i privat sektor og for stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene regnes som lønnsglidning. I noen tariffområder er forhandlingsmodellen slik at partene også regner de lokale forhandlingene som en del av den avtalte lønnsøkningen. For ansatte i staten og i kommunene med sentral lønnsdannelse, er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen fastsatt sentralt. I staten f. eks. kan etatene/virksomhetene overføre penger fra driftsbudsjettet til lønnsmidler. I tillegg kan partene lokalt føre forhandlinger på særlig grunnlag.

I utvalgets rapporter presenteres tall for bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten i de store tariffområdene, jf. tabell 1.3 i kapittel 1. Denne tabellen viser dekomponering av årslønnsveksten i bidrag fra overheng fra året før og bidrag

fra tariff tillegg og lønns glidning i beregningsåret. Normalt betyr lønns glidningen mer for årslønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. Dette skyldes at lønns glidningen i beregningsåret påvirker størrelsen på overhengen til neste år. Samme betraktning gjelder også for tariff tilleggene.

2.2 Endringer i lønnsstatistikken som er vesentlige for tabeller i rapporten

Ny standard for næringsgruppering fra 2008

Statistisk sentralbyrå tok i 2008 i bruk en ny versjon av norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker. Den nye standarden gir en oppdatert beskrivelse av aktivitetene i næringslivet og offentlig sektor. De største endringene i grupperingen av virksomheter har skjedd i tjenesteytende næringer.

Standarden samsvarer med EU sin nye standard NACE Rev. 2. Dette bidrar til sammenlignbarhet på tvers av landegrensene. Den nye næringsstandard er tatt i bruk i alle europeiske land.

Standarden bestemmer hvordan enheter som danner grunnlag for statistikken grupperes sammen, og hvordan næringer avgrenses. Samtidig legger den en del føringer på hvilke næringsgrupper det publiseres statistikk for.

Noen vesentlige endringer i standarden var:

- Reparasjon og installasjon av industrimaskiner ble skilt ut som egen næring under industri.
- Forlagsvirksomhet ble flyttet fra industri til informasjon og kommunikasjon.
- Utvikling av byggeprosjekter (boligbyggelag og utvikling og salg av egen fast eiendom) ble en del av bygge- og anleggsvirksomheten.
- Bensinstasjonene ble en del av detaljhandelen.
- Informasjon og kommunikasjon ble skilt ut som et eget næringshovedområde.
- Reparasjon av datamaskiner, husholdningsvarer og varer til personlig bruk ble samlet i egen næring.
- Det ble etablert flere nye hovednæringsområder innenfor tjenesteytende næringer: IKT, Vannforsyning, avløps- og renovasjon, Eienomsdrift og Kultur og underholdning.

Den nye standarden fra 2008 har 18 næringsområder i privat sektor mot 14 tidligere.

I lønnsstatistikken har SSB publisert seks årganger (2008 til 2013) av alle tall som berøres av omleggingen. Tall lengre tilbake finnes bare etter

gammel standard i den årlige lønnsstatistikken. Det er bare lønnskapitlet i TBU som er direkte berørt av omleggingen. I tabell 1.1 i kapittel 1 er det i første rekke industri og varehandel som påvirkes. Staten, kommunene og helseforetakene er uberørt av omleggingen. Det samme gjelder bedrifter utenom helseforetakene i Spekter-området. Finanstjenester er i liten grad berørt.

2.3 Grunnlag og metoder for beregning av lønnsnivå og lønnsvekst

Nærmere omtale av beregninger av årslønn i tabell 1.1

Beregningene av årslønn og lønnsvekst for forhandlingsområdene i tabell 1.1 i kapittel 1 bygger på lønnsstatistikk for de enkelte gruppene, og på opplysninger om lønnstillegg og reguleringstidspunkter i de enkelte år. Beregningene er basert på oppgaver over time- eller månedslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Månedslønnen består av avtalt lønn, uregelmessige tillegg⁵ og bonuser. Derimot inngår ikke fordel ved opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs.

Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Noen av lønnskomponentene som inngår, kan være bransjespesifikke tillegg, slik som f.eks. skifttillegg og ulempe tillegg.

For gruppene/tariffområdene i tabell 1.1 beregnes årslønn for alle grupper ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for inneværende år og året før. For de fleste er tellingstidspunktet per oktober. En kan dermed anslå økningen i månedslønnen siden oktober året før. Økningen i månedslønnen over denne 12-månedersperioden deles i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-månedersperioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene, bl.a. ut fra kunnskap om virkningstidspunkt for lokalt avtalte tillegg. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg på slutten av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, legger utvalget til grunn at lønnsnivået på tellingstidspunktet for lønnsstatistikken holder seg på samme nivå ut

året. Deretter kan en beregne et gjennomsnittlig lønnsnivå for det aktuelle året.

Tabell 1.1 i rapporten viser årslønnsberegninger for *forhandlingsområder*. Disse beregningene bruker litt andre prinsipper enn SSBs årslønnsberegninger for *næringsområder* i privat sektor med utgangspunkt i lønnsstatistikken. Innholdet i lønnsbegrepet er imidlertid det samme og i begge beregningene tas det utgangspunkt i flere årsganger av lønnsstatistikken. I SSBs beregninger for næringsområder i privat sektor er det utviklingen i den kvartalsvise lønnsindeksen for avtalt lønn som gir fordelingen av lønnsøkningen gjennom året. De faktiske utbetalingene uavhengig av virkningsdato legges til grunn. I områder det ikke finnes informasjon fra kvartalsindeksen, benyttes informasjon fra lønnsoppgjørene på samme måte som i forhandlingsområdene i tabell 1.1. Dette gjelder bl.a. for offentlig sektor unntatt helseforetakene og for finansnæringen.

I noen av forhandlingsområdene i tabell 1.1 gjelder beregningen av årslønnsnivå og årslønnsvekst for heltidsansatte. I beregningene inngår som hovedregel de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med definisjonen av heltid i offisiell lønnsstatistikk. Det skilles ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid. I forbindelse med utarbeidning av tariffstatistikk kan SSB sette andre grenser. For ansatte i staten og kommunene inkl. undervisningssektoren er heltid definert som dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. For de statlig eide helseforetakene har en også mulighet for å sette grenser mellom heltid og deltid som i privat sektor.

Deltidsansatte er som hovedregel alle som har avtalt arbeidstid lavere enn 33 timer i uken eller dellønnsprosent/stillingsandel lavere enn 100 prosent. For å kunne sammenlikne lønn mellom heltids- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Lønn per heltidsekivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn for alle ansatte. I de fleste tariffområdene og i SSBs årslønnsberegninger for ulike næringer, gjøres årslønnsberegningene for heltidsekivalenter der både heltids- og deltidsansatte inngår.

I noen områder står deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I det kommunale- og fylkeskommunale tariffområdet arbeider om lag 60 prosent av de ansatte deltid (utfører om lag 40 prosent av årsverkene), mens andelen er om lag 44 prosent i varehandelen (utfører om lag 1/3 av årsverkene) og om lag 34 prosent blant undervisningspersonale (utfører om lag 1/4 av årsver-

⁵ Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle oppgaver eller arbeidstider.

kene). For de andre gruppene/næringene i tabell 1.1 i kapittel 1 ligger deltidsandelen rundt 20 prosent eller lavere unntatt for helseforetakene hvor andelen ligger rundt 48 prosent.

I privat sektor bygger SSBs lønnsstatistikk på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i alle næringshovedområder⁶ med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent, med i gjennomsnitt om lag 67 prosent av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav om forhandlingsstatistikk. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid. Foretakene som omfattes av det årlige utvalget, leverer data på elektroniske media og i økende grad via Altinn-portalen⁷.

I offentlig sektor bygger lønnsstatistikken for ansatte i staten på opplysninger fra Statens Sentrale Tjenestemannsregister (SST) hos Kommunal- og moderniseringsdepartementet, mens den for ansatte i kommunal- og fylkeskommunal virk-

somhet bygger på opplysninger fra Personal administrativt informasjonssystem (PAI) hos KS. Både for ansatte i staten, i kommunal- og fylkeskommunal virksomhet og i helseforetakene er det totaltelling. SSB står for innhenting av lønnsopplysningene for statsansatte og for ansatte i de statlige helseforetakene, mens KS samler inn lønnsopplysninger for kommunesektoren.

2.4 Lønn og lønnskostnader

Sammenheng mellom timelønnskostnader og årslønn

Timelønnskostnadene som omtales i kapittel 3.1 utgjør i hovedsak samlede lønnskostnader regnet per utførte timeverk. Lønnskostnadene inkluderer i prinsippet direkte lønnskostnader (alle lønnsutbetalinger inklusive overtidsgodtgjørelse og lønn under sykdom, fødselspermisjoner m.v. som betales av arbeidsgiver) og indirekte lønnskostnader (som arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver). Antall utførte timeverk regnes eksklusive fravær, som for eksempel ferie, permisjon og sykefravær, men inklusive overtid.

⁶ Ifølge standard for næringsgruppering (SN2007).

⁷ Internettportal for offentlig innrapportering.

Tabell 2.1 Ulike faktorerers bidrag til avvik mellom lønn påløpt årslønn og lønnskostnader per utførte timeverk for alle grupper. Bidrag i prosentpoeng.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
Lønnskostnader pr. time, prosent	2,8	4,3	5,6	5,7	5,9	4,9	2,6	4,5	4,2 ¹	4,8
Årslønn, påløpt, prosent	3,5	3,3	4,1	5,4	6,3	4,2	3,7	4,2	4,0	3,9
Avvik i prosentpoeng ²	-0,7	1,0	1,5	0,3	-0,4	0,7	-1,1	0,3	0,2	0,9
Anslag på bidrag til avvik i prosentpoeng. Endring i ³ :										
- Antall virkedager	-1,0	0,4	0,8	0,0	-0,7	0,4	-0,4	0,0	0,4	0,8
- Sykefravær	0,3	0,2	0,1	0,0	0,0	0,2	-0,2	-0,1	-0,2	0,0
- Overtid	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,2	0,0
- Naturallønn	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,1	-0,1	0,0	0,0	0,0
- Andre arbeidskraftskostnader (inkl. strukturendringer)	0,0	0,4	0,3	0,3	0,3	0,0	-0,4	0,4	0,2	0,1

* Foreløpige tall.

¹ Lønnskostnader per utførte timeverk for 2012 er revidert ned med 0,4 prosentpoeng i forhold til tidligere publiserte tall. Dette er en større revisjon enn normalt og har sammenheng med nedjusteringen av pensjonskostnader for kommuneforvaltningen dette året.

² Positivt avvik innebærer at timelønnskostnadene øker mer enn påløpt årslønn.

³ Flere virkedager bidrar til lavere timelønnskostnader sammenliknet med årslønn. Økt overtid og naturallønn bidrar motsatt. Økt sykefravær bidrar normalt også til å øke timelønnen relativt til årslønn.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Det følger av definisjonene ovenfor at bl.a. følgende forhold kan bidra til ulik utvikling i timelønnskostnader og årslønn:

- endringer i overtid
- endringer i sykefravær
- endringer i antall virkedager, f.eks. pga. endringer i bevegelige helligdager og skuddår
- endringer i arbeidsgiveravgift og pensjonspremier
- endret sats for feriepenger

I tillegg til faktorene som er nevnt i strekpunktene ovenfor, vil forskyvninger i sysselsettingen mellom ulike regioner med forskjellig arbeidsgiveravgift bidra til at de samlede timelønnskostnadene for en lønnstakergruppe utvikler seg forskjellig fra årslønnen.

Tabell 2.1 gir en illustrasjon på hvordan ulike faktorer har bidratt til avvik mellom påløpt årslønn og lønnskostnader per utførte timeverk i Norge.

I 2011 var veksten i timelønnskostnadene for alle grupper 0,3 prosentpoeng høyere enn veksten i påløpt årslønn. Ifølge foreløpige beregninger for 2012 og 2013 var veksten i timelønnskostnadene hhv 0,2 og 0,9 prosentpoeng høyere enn veksten i påløpt årslønn. Det var én virkedag mindre i 2012

enn i 2011 og ytterligere to virkedager mindre i 2013. Dette trekker timelønnskostnadene opp relativt til påløpt årslønn. I 2012 trakk imidlertid lavere sykefravær og mindre overtid i motsatt retning. Tallene for 2012 og 2013 er beheftet med usikkerhet som følge av at anslagene for utvikling i overtid, skiftarbeid og trygde- og pensjonspremier (dvs. «Andre arbeidskraftkostnader» i tabell 2.1) bygger på et foreløpig kildemateriale.

Sammenheng mellom lønn per årsverk og årslønn

Tabell 2.2 gir en sammenligning av nivået på årslønn og lønn per årsverk (tidligere kalt lønn per normalårsverk) for industri, varehandel og offentlig forvaltning slik disse størrelsene er beregnet i nasjonalregnskapet. Også lønnskostnader per årsverk er angitt. Tabell 2.3 viser den prosentvis veksten fra året før for de samme størrelsene.

Som omtalt ovenfor omfatter årslønnen beregnet i nasjonalregnskapet fastlønn inklusive etterbetalinger, feriepengetillegg, bonus og uregelmessige tillegg knyttet til arbeidets art, mens naturallønn, overtidslønn og sluttvederlag ikke er inkludert. Lønn per årsverk omfatter alle lønnsutbeta-

Tabell 2.2 Lønnsnivå per årsverk. 1000 kroner.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
<i>Totalt</i>										
Årslønn, påløpt	334,5	345,5	359,7	379,1	403,0	419,8	435,4	453,5	471,5	489,9
Lønn per årsverk ¹	345,5	356,5	371,0	389,3	410,6	425,3	442,4	461,5	479,6	499,2
Lønnskostnader per årsverk	419,9	434,9	452,9	477,1	504,6	522,0	540,7	566,3	589,7	614,4
<i>Industri</i>										
Årslønn, påløpt					407,1	425,2	441,6	458,8	478,6	497,4
Lønn per årsverk ¹	357,7	370,0	389,2	407,9	425,6	445,4	466,4	486,4	505,2	527,9
Lønnskostnader per årsverk	428,4	448,2	473,6	496,1	514,7	527,8	548,2	574,0	595,7	622,1
<i>Varehandel og reparasjon av motorvogner</i>										
Årslønn, påløpt					372,6	384,7	397,0	411,4	424,5	439,6
Lønn per årsverk ¹	326,4	335,7	347,8	361,4	377,2	386,3	401,9	417,5	431,2	447,3
Lønnskostnader per årsverk	385,4	396,5	414,1	433,2	452,7	463,5	481,1	497,8	514,1	533,4
<i>Offentlig forvaltning</i>										
Årslønn, påløpt					390,0	407,7	424,0	441,4	460,7	478,0
Lønn per årsverk ¹	322,9	332,8	344,4	359,4	379,6	395,2	412,4	429,2	447,6	464,8
Lønnskostnader per årsverk	410,6	424,3	437,3	459,2	488,0	508,0	528,5	554,7	575,9	598,2

* Foreløpige tall.

¹ Tidligere kalt lønn per normalårsverk.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.3 Gjennomsnittlig vekst i årslønn, lønn per årsverk og lønnskostnader per årsverk. Prosentvis vekst fra året før.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*	2013*
<i>Totalt</i>										
Årslønn, påløpt	3,5	3,3	4,1	5,4	6,3	4,2	3,7	4,2	4,0	3,9
Lønn per årsverk	4,2	3,2	4,1	4,9	5,5	3,6	4,0	4,3	3,9	4,1
Lønnskostnader per årsverk	4,1	3,6	4,1	5,3	5,8	3,4	3,6	4,7	4,1	4,2
<i>Industri</i>										
Årslønn, påløpt						4,4	3,9	3,9	4,3	3,9
Lønn per årsverk	5,6	3,5	5,2	4,8	4,3	4,7	4,7	4,3	3,9	4,5
Lønnskostnader per årsverk	6,2	4,6	5,7	4,8	3,7	2,5	3,9	4,7	3,8	4,4
<i>Varehandel og reparasjon av motorvogner</i>										
Årslønn, påløpt						3,2	3,2	3,6	3,2	3,5
Lønn per årsverk	3,9	2,9	3,6	3,9	4,4	2,4	4,1	3,9	3,3	3,7
Lønnskostnader per årsverk	3,8	2,9	4,4	4,6	4,5	2,4	3,8	3,5	3,3	3,8
<i>Offentlig forvaltning</i>										
Årslønn, påløpt						4,5	4,0	4,1	4,4	3,8
Lønn per årsverk	3,9	3,0	3,5	4,4	5,6	4,1	4,4	4,1	4,3	3,9
Lønnskostnader per årsverk	4,0	3,3	3,1	5,0	6,3	4,1	4,0	5,0	3,8	3,9

* Foreløpige tall.

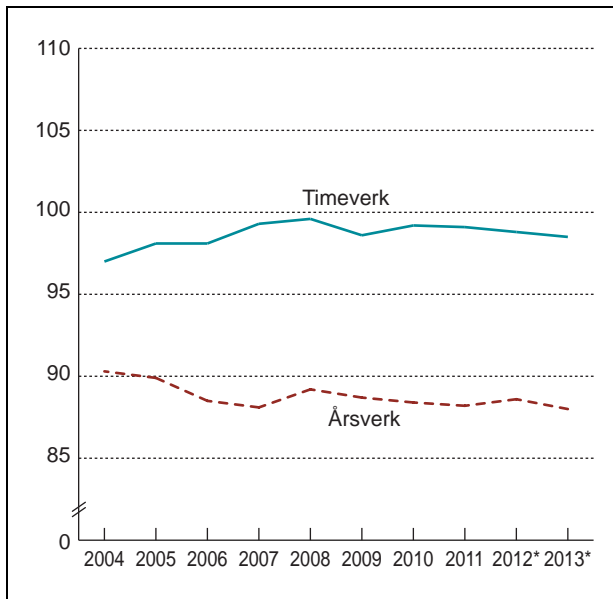
Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

linger til en arbeidstaker også naturallønn, overtid og sluttvederlag knyttet til individuelle avtaler. Feriepenger føres til året de er påløpt. Lønnskostnadene inkluderer i tillegg til lønnen indirekte kostnader som arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver (i tråd med generell regnskapsføring). Når det gjelder lønn og lønnskostnader, er det viktig å være klar over at virksomhetene i staten, helseforetakene og i kommuneforvaltningen benytter litt forskjellige regnskapsprinsipper i regnskapsføringen. Dette slår tydeligst ut i føringen av pensjonskostnader. Nasjonalregnskapet utnytter regnskapsinformasjonen slik den kommer til uttrykk gjennom Statistisk sentralbyrås regnskaper for offentlig forvaltning. Regnskapsføring av lønnskostnader i statsforvaltningen avviker spesielt ved at pensjonskostnadene omfatter selve underskuddet i Statens pensjonskasse i tillegg til virksomhetenes direkte innbetalinger av pensjonspremier til ordningen. Regnskapsføringen medfører blant annet at løpende utbetalinger av tjenestepensjon til tidligere ansatte påvirker de løpende pensjonskostnader. For 2012 utgjorde underskuddet knapt 10 milliarder kroner, eller om lag 1,7 prosent av de totale lønnskostnadene.

Lønnskostnadene per årsverk i gjennomsnitt for alle grupper lå i underkant av 22 prosent over «utbetalt» lønn (lønn per årsverk) i årene 2004–2006, og har økt til rundt 23 prosent 2012 og 2013, jf. tabell 2.2.

Tabellen viser ellers at lønn per årsverk er lavere enn årslønn i offentlig forvaltning, i motsetning til i øvrige næringer. Dette skyldes at summen av overtidslønn og naturallønn ikke er tilstrekkelig til å dekke opp for tapet av lønn knyttet til sykefravær (utover arbeidsgiverperioden). Det er særlig det lave nivået på naturallønn i forvaltning som gir dette resultatet.

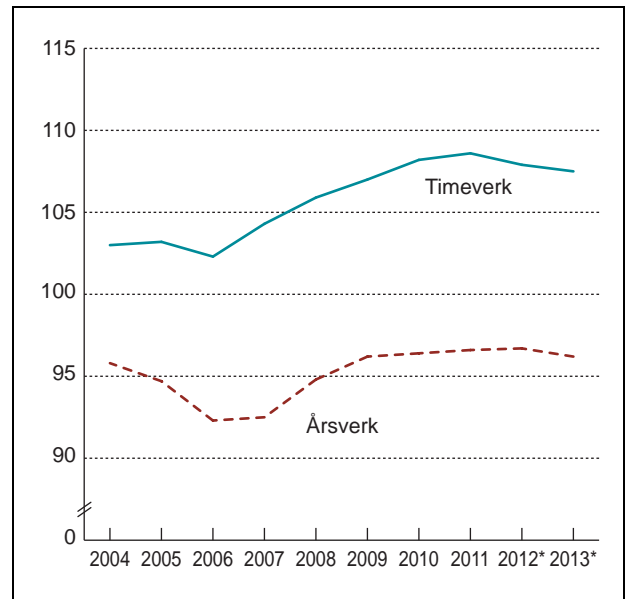
I figur 2.1 sammenlignes «utbetalt» lønn per årsverk i offentlig forvaltning med tilsvarende i industrien. Det er ulikt antall utførte timer bak årsverkene i ulike næringer. Derfor viser figuren også det relative forholdet mellom «utbetalt» lønn når man regner per utførte timeverk. Det framgår at «utbetalt» lønn per årsverk i offentlig forvaltning utgjorde i underkant av 90 prosent av «utbetalt» lønn i industrien i 2004. Forholdstallet falt til rundt 88 prosent i 2007, men har deretter ligget relativt stabilt. Til sammenligning utgjorde «utbetalt» lønn per utførte timeverk i forvaltningen

Figur 2.1 Lønn per årsverk og timeverk i offentlig forvaltning sammenlignet med lønn per årsverk og timeverk i industrien. Lønn per årsverk/timeverk i industrien = 100.

* Foreløpige tall.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.2 Lønnskostnad per årsverk og timeverk i offentlig forvaltning sammenlignet med lønnskostnad per årsverk og timeverk i industrien. Lønnskostnad per årsverk/timeverk i industrien = 100.

* Foreløpige tall.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

bortimot 97 prosent av tilsvarende timelønn i industrien i 2004. Deretter har timelønnen i offentlig forvaltning nærmet seg industriens og har holdt seg rundt 99 prosent fra 2007.

En tilsvarende sammenligning av lønnskostnader per årsverk og per timeverk for offentlig forvaltning og industri er vist i figur 2.2. I 2006 og 2007 lå lønnskostnaden per årsverk i offentlig forvaltning på om lag 92 prosent av industriens, etter å ha falt fra 96 prosent i 2004. Etter 2007 har lønns-

kostnadene i forvaltningen igjen nærmet seg industriens noe og har etter 2009 ligget på om lag 96 prosent av industriens lønnskostnader. Når det gjelder lønnskostnader per timeverk er disse høyere i offentlig forvaltning enn i industrien. Det relative forholdstallet økte også i perioden 2006 til 2010, men har holdt seg relativt stabilt i årene etter 2010. I 2013 var lønnskostnadene per time i forvaltningen om lag 8 prosent høyere enn i industrien.

Vedlegg 3

Kursutviklingen for norske kroner

Dette vedlegget gir en omtale av utviklingen i kronkursen de siste ti årene. En omtale av valutakursutviklingen lenger tilbake i tid gis i NOU-rapport 2003: 10.

Kronekursindekser

Industriens effektive valutakurs er en nominell effektiv kronkurs beregnet på grunnlag av kursene på den norske kronen mot valutaene for Norges 25 viktigste handelspartnere (geometrisk gjennomsnitt veid med OECDs løpende konkurransevekter, beregnet som en kjedet indeks). Indeksen er satt lik 100 i 1990. Fallende indeksverdi betyr en styrking av kronkursen.

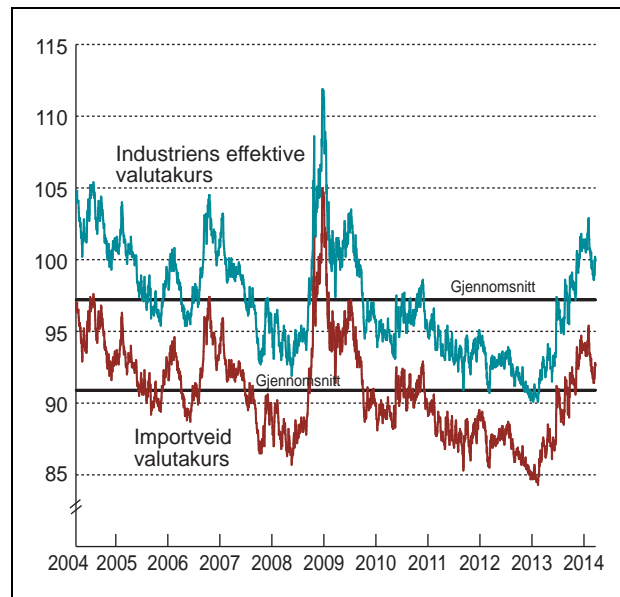
Den importveide valutakursindeksen (I44) er et geometrisk gjennomsnitt av 44 valutakurser. Vektene er beregnet på grunnlag av Norges vareimport fra 44 land, som dekket 96,9 prosent av total import i 2012. Indeksen er satt lik 100 i 1995. Fallende indeksverdi betyr en styrking av kronkursen. Indeksen er beregnet etter samme prinsipp som konkurransekursindeksen.

Utviklingen i de to valutakursindeksene de siste ti årene er illustrert i figur 3.1 og tabell 3.1 nedenfor.

Utviklingen i kronkursen de siste årene

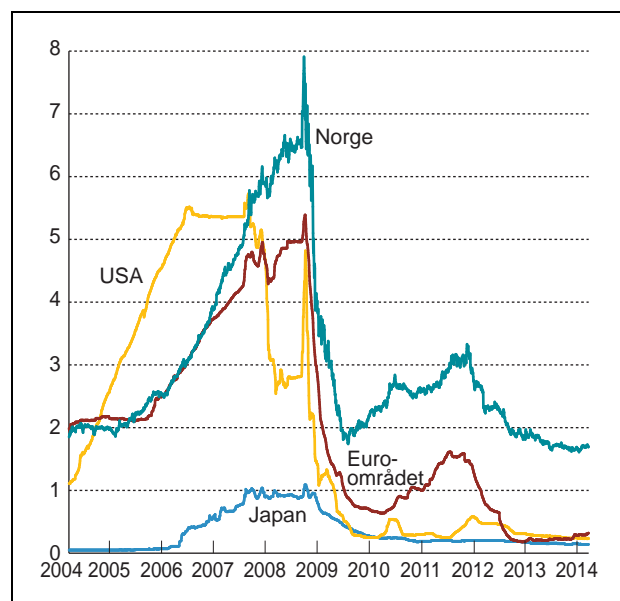
Kronen styrket seg klart fra starten av 2004 til sommeren 2008, perioden sett under ett, jf. figur 3.1. Målt ved industriens effektive valutakurs styrket kronen seg med 12 prosent fra februar 2004 til august 2008. I samme periode økte rentedifferansen mellom Norge og euroområdet, målt ved differansen mellom tremåneders pengemarkedsrenter, med om lag 1½ prosentpoeng, jf. figur 3.2.

Høsten 2008 bidro den internasjonale finanskrisen til store svingninger i både rente- og valutamarkedene. I andre halvår av 2008 svekket kronen seg med drøyt 18 prosent. Gjennom 2009 ble imidlertid mye av denne svekkelsen reversert, og ved utgangen av 2009 var kronen i overkant av 13 prosent sterkere enn ved starten av året.

Figur 3.1 Industriens effektive valutakurs og importveid kronkurs. Fallende kurve angir sterkere kronkurs.

Kilde: Macrobond.

Figur 3.2 Tremåneders pengemarkedsrente i Norge og hos noen av handelspartnerne. Prosent.

Kilde: Macrobond.

Tabell 3.1 Kronekursen. Prosentvis endring fra året før¹.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Industriens effektive valutakurs (KKI)	3,8	-4,4	0,5	-1,7	-0,5	2,9	-4,2	-1,9	-1,6	3,0
Importveid valutakurs (I-44)	3,0	-3,9	0,7	-1,8	0,0	3,3	-3,7	-2,4	-1,1	2,2

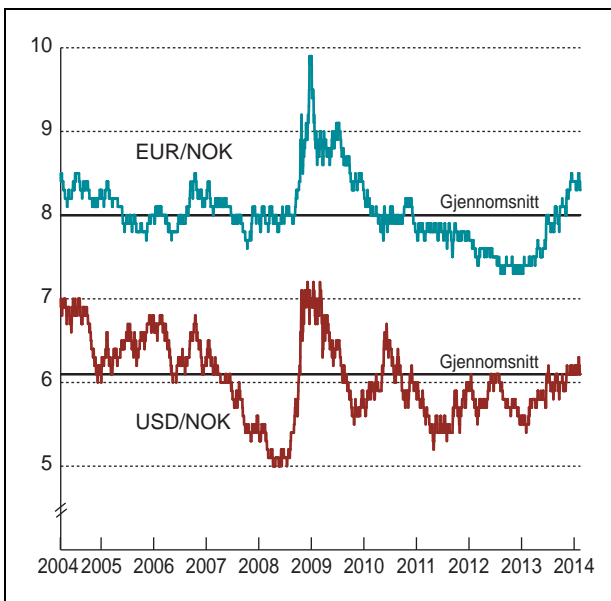
¹ Et positivt endringstall innebærer en effektiv svekkelse av norske kroner målt ved hhv. industriens effektive valutakurs og den importveide valutakursen.

I perioden 2010–2012 styrket kronen seg med i gjennomsnitt vel 2½ prosent per år. Kronestyrkingen må ses i sammenheng med at økonomien i Norge utviklet seg sterkere enn hos våre handelspartnere, og en positiv renteforskjell.

I fjor svekket kronen seg markert. Målt ved konkurransekursindeksen var kronen ved utgangen av 2013 vel 11 prosent svakere enn ved starten av året og nesten 4 prosent svakere enn gjennomsnittet for de siste ti årene. Kronesvekkelsen har trolig sammenheng med at det har vært en viss avdemping i norsk økonomi samtidig som utsiktene internasjonalt har bedret seg noe. Forventninger om innstramming av pengepolitikken i USA har trolig også bidratt, ved at amerikanske investorer som har investert i andre land flytter midler hjem igjen til USA. Dette bidro til en svekkelse av valutakursene til flere råvareproduserende land i fjor, herunder Norge.

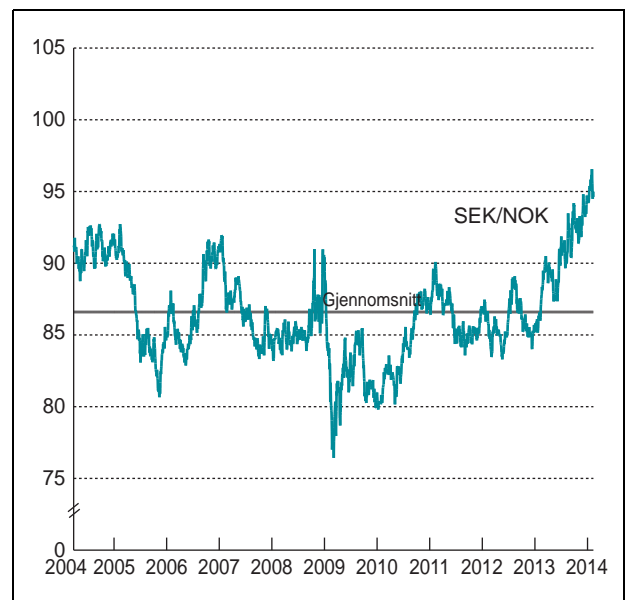
Figur 3.3 viser utviklingen i norske kroner per euro og dollar de siste ti årene. Målt mot euro var kronen i begynnelsen av februar noe svakere enn gjennomsnittet de siste ti årene. Målt mot dollar var kronen på om lag samme nivå som gjennomsnittet. Det har vært betydelige svingninger i perioden.

Den norske kronen har svekket seg markert mot den svenske kronen de siste årene, jf. figur 3.4. I begynnelsen av februar var den norske kronen vel 10 prosent svakere enn gjennomsnittet for de siste ti årene. Det har vært store svingninger gjennom perioden.

Figur 3.3 Utviklingen i norske kroner per euro og dollar. Fallende kurve angir sterkere kronekurs.

Kilde: Macrobond.

Figur 3.4 Utviklingen i norske kroner per svenske kroner. Fallende kurve angir sterkere kronekurs.

Kilde: Macrobond.

Tabell 3.2 Vekter i I-44.

	Importvekter ¹	
1	Euroområdet	331,8
2	Sverige	139,8
3	Kina	95,5
4	Danmark	64,2
5	Storbritannia	63,3
6	USA	55,6
7	Polen	31,3
8	Canada	29,6
9	Japan	24,2
10	Russland	21,0
11	Brasil	17,2
12	Sveits	14,4
13	Sør-Korea	13,4
14	Tsjekkia	10,7
15	Tyrkia	9,1
16	Litauen	8,0
17	Taiwan	7,5
18	Thailand	6,9
19	India	6,8
20	Singapore	5,5
21	Sør-Afrika	5,2
22	Romania	4,8
23	Peru	4,7
24	Vietnam	4,6
25	Ungarn	4,4
26	Malaysia	4,1
27	Botswana	3,8
28	Island	3,0
29	Hviterussland	2,9
30	Mexico	2,4
31	Sentral Afrika (Felles valuta for 6 land)	2,3
32	Indonesia	2,1
	SUM	1000

¹ Vekter benyttet fra og med 2. januar 2014.
Kilde: Norges Bank.

Tabell 4.1 Skattesatser og beløpsgrenser for inntektsårene 2008–2014.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
<i>h. Lønnsfradrag⁴, kr</i>	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800
<i>i. Særfradrag for alder, kr</i>	19 368	19 368	19 368				
<i>j. Særfradrag for uførhet, kr</i>	19 368	19 368	19 368	32 000	32 000	32 000	32 000
<i>k. Særskilt skattefradrag for pensjonister</i>							
<i>Maksimalt beløp, kr</i>				28 150	29 300	30 300	30 000
<i>Innslagspunkt trinn 1, kr</i>				158 650	165 000	170 750	175 900
<i>Nedtrappingssats trinn 1, pst.</i>				15,3	15,3	15,3	15,3
<i>Innslagspunkt trinn 2, kr</i>				242 000	251 700	259 800	266 900
<i>Nedtrappingssats trinn 2, pst.</i>				6,0	6,0	6,0	6,0
<i>l. Skattebegrensningsregelen for uføre mv.⁵</i>							
<i>Avtrappingssats, pst.</i>	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0
<i>Skattefri nettoinntekt</i>							
Enslige, kr	104 600	109 850	113 700	117 400	122 100	127 000	131 400
Ektepar, kr	171 500	198 150	206 700				
Gift ⁶ , kr				107 600	112 200	116 700	120 800
<i>m. Foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>							
Øvre grense, ett barn, kr	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000
Øvre grense, to barn, kr	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000
Øvre grense, tre barn, kr	55 000	55 000	55 000	55 000	55 000	55 000	55 000
Øvre grense, fire barn, kr	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000
Osv.							
<i>n. Barnetrygd⁷</i>							
Generell sats per barn, kr	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640
<i>Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms, kr</i>	3 840	3 840	3 840	3 840	3 840	3 840	3 840

¹ Næringsdrivende innenfor fiske og fangst samt barnepass i eget hjem (barn under 12 år eller med særlig behov for omsorg og pleie) har 8,2 pst. trygdeavgift på næringsinntekten. Lavere trygdeavgiftssats for fiske og fangst har sammenheng med at disse næringene betaler produktavgift som blant annet skal dekke differansen mellom 8,2 pst. og 11,4 pst. trygdeavgift.

² For skattytere i Nord-Troms og Finnmark er satsen 7 pst.

³ Skattytere med forsørgeransvar for ektefelle skatlegges i klasse 2.

⁴ Skattyter må velge mellom minstefradrag og lønnsfradrag.

⁵ Fra 2011 gjelder skattebegrensningsregelen kun uføre samt enslige forsørgere som mottar overgangsstønad. Fra 2014 gjelder regelen ikke nye enslige forsørgere som får overgangsstønad.

⁶ Gift⁶ uføre som mottar ektefelle tillegg, har en skattefri nettoinntekt som tilsvarer det dobbelte av den skattefrie nettoinntekten for øvrige gifte, dvs. 241 600 kroner i 2014.

⁷ Enslige forsørgere får barnetrygd for et barn mer enn det de har. Enslige forsørgere med full overgangsstønad får dessuten 7 920 kroner ekstra for barn 0–3 år.

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 4.2 Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.1993–30.4.2014. Kr.

	Grunnbeløpet	Årlig minstepensjon for enslig	Årlig minstepensjon for ektepar	Årlig pensjon til enslige fødte uføre/unge uføre ¹	
				Pensjon før 1.1.92 ²	Pensjon tidligst fra 1.1.92 ³
1.05.93–31.12.93	37 300	59 868	96 816	92 688	88 992
1.01.94–30.04.94	37 300	59 868	101 088 ⁴	92 688	88 992
1.05.94–31.12.94	38 080	61 116	103 200	94 620	90 852
1.01.95–30.04.95 ⁵	38 080	61 512	103 992	94 620	90 852
1.05.95–30.04.96	39 230	63 372	107 136	97 488	93 600
1.05.96–30.04.97	41 000	66 240	111 984	101 892	97 836
1.05.97–30.04.98 ⁶	42 500	69 360	117 456	105 672	101 412
1.05.98–30.04.99 ⁷	45 370	81 360	140 040	112 752	108 252
1.05.99–30.04.00	46 950	84 204	144 912	116 676	112 032
1.05.00–30.04.01	49 090	88 032	151 512	121 992	117 132
1.05.01–30.04.02	51 360	92 100	158 532	127 632	122 544
1.05.02–30.04.03	54 170	97 140	167 208	134 616	129 252
1.05.03–30.04.04	56 861	101 964	181 200 ⁸	141 300	135 660
1.05.04–30.04.05	58 778	105 408	190 240 ⁹	146 064	140 244
1.05.05–30.04.06	60 699	108 852	199 512 ¹⁰	150 840	144 828
1.05.06–30.04.07	62 892	112 788	206 712	156 288	150 060
1.05.07–30.04.08	66 812	119 820	219 600	166 032	159 420
1.05.08–30.04.09 ¹¹	70 256	136 296	251 496	180 912 ¹²	173 532 ¹²
1.05.09–30.04.10 ¹³	72 881	143 568	265 272	187 668	180 012
1.05.10–30.04.11 ¹⁴	75 641	151 272	279 864	194 772	186 828
1.05.11–30.04.12 ¹⁵	79 216	157 639	291 644	203 976	195 660
1.05.12–30.04.13	82 122	162 615	300 850	211 476	202 848
1.05.13–30.04.14	85 245	167 963	310 744	219 504	210 564

¹ Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 26 år har rett til en garantert minstetilleggspensjon fra folketrygden.² Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,5 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 45 pst.³ Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,5 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 42 pst.⁴ Hevingen av særtilleggssats for ektepar fra 1.1.94. Ny sats 2*60,5 pst. av grunnbeløpet, dvs. dobbelt av satsen for enslige.⁵ Heving av særtilleggssatsen fra 1.1.95. Ordinær sats utgjør 61,55 pst. av grunnbeløpet.⁶ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.97. Ordinær sats utgjør 63,2 pst. av grunnbeløpet.⁷ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.98. Ordinær sats utgjør 79,33 pst. av grunnbeløpet.⁸ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2003. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,8 G.⁹ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2004. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,825 G.¹⁰ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2005. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,85 G¹¹ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.2008. Ordinær sats utgjør 94 pst. av grunnbeløpet.¹² Antatt framtidig pensjonspoeng hevet fra 3,3 til 3,5 fra 1.5.2008.¹³ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.09. Ordinær sats utgjør 97 pst. av grunnbeløpet.¹⁴ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.10. Ordinær sats utgjør 100 pst. av grunnbeløpet.¹⁵ Fra og med 1.5.2011 er satsene for minste pensjonsnivå for alderspensjonister regulert i samsvar med lønnsveksten og deretter justert for effekten av levealdersjusteringen, mens minstepensjon for uførepensjonister er regulert i samsvar med grunnbeløpet (lønnsveksten).

Kilde: Arbeids- og sosialdepartementet.

Tabell 4.3 Timelønnskostnader i industrien hos Norges handelspartnere. Prosentvis vekst fra året før.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Tyskland	1,0	0,7	2,6	1,2	1,7	1,7	0,7	3,0	4,6	3,1
Sverige	1,8	3,6	1,9	6,8	1,7	7,0	0,1	1,8	5,6	1,2
Storbritannia	1,1	5,0	3,8	3,9	4,8	2,0	0,1	1,8	2,7	1,3
Kina										
USA	2,6	2,8	1,1	5,2	2,2	4,3	1,8	2,0	0,4	
Nederland	1,3	0,8	2,3	2,1	4,8	1,5	0,4	1,7	1,6	4,1
Danmark	2,5	4,0	2,3	6,4	4,6	3,0	3,6	2,6	1,5	1,8
Frankrike	2,8	1,5	2,7	2,8	2,4	2,2	1,8	2,5	2,4	0,8
Russland										
Japan	0,7	1,7	0,5	-0,1	1,7	-1,0	-0,9	2,1	-0,9	
Italia	5,3	2,1	2,0	2,2	2,7	3,3	2,8	2,5	2,4	1,7
Belgia	3,9	2,5	2,7	2,4	5,7	2,5	2,0	2,8	3,2	1,9
Spania	3,6	4,5	4,2	4,2	4,2	6,1	0,6	1,5	2,2	1,4
Sveits	-1,0	2,0	2,6	1,9	1,9	3,1	-2,9	0,4	1,2	
Polen	2,3	3,4	5,9	10,1	9,5	4,2	2,1	4,5	4,5	2,7
Singapore	0,5	-1,2	-0,8	8,2	12,8	-4,4	3,8	9,8	3,8	
Brasil	12,6	9,3	6,6	6,2	11,8	5,0	8,5	10,8	12,2	
Tsjekkia	6,0	3,6	5,4	8,1	4,8	4,3	0,1	3,2	4,0	2,4
Finland	5,1	3,8	3,4	2,3	4,0	6,6	-1,6	3,5	2,4	0,3
Østerrike	0,0	3,7	3,0	3,9	4,7	5,1	-1,4	2,9	4,1	3,0
Sør-Korea	7,2	4,9	9,2	8,9	2,5	3,7	7,7	3,1	9,5	
India										
Irland	4,6	5,3	5,2	6,6	6,6	7,4	-1,6	-1,9	4,1	-1,7
Taiwan	1,4	4,9	2,7	2,7	1,9	-6,3	2,7	4,1	1,8	
Canada	4,3	3,3	1,9	3,6	1,8	-1,8	5,5	1,5	1,8	
Norges handelspartnere	2,3	3,0	2,8	4,1	3,6	3,3	1,3	2,6	3,3	1,9
<i>Memo:</i>										
Norge	3,4	4,1	6,2	3,8	5,1	4,1	2,2	4,5	4,4	4,7

Kilder: Conference Board, Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

Tabell 4.4 Lønn per ansatt i hele økonomien hos Norges handelspartnere. Prosentvis vekst fra året før.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Tyskland	0,3	-0,1	1,0	0,8	2,1	0,1	2,4	3,0	2,6	2,0
Sverige	4,0	3,1	2,1	5,2	1,5	1,6	3,1	0,8	3,1	1,0
Storbritannia	4,1	3,6	5,3	4,8	1,7	2,4	3,1	2,0	2,0	1,9
Kina										
USA	4,8	3,4	4,0	4,2	2,8	0,8	3,0	2,6	2,3	1,0
Nederland	3,4	1,1	2,3	3,0	3,3	2,1	1,3	1,4	1,7	2,2
Danmark	3,3	3,7	3,5	3,6	3,5	3,3	3,5	1,3	1,5	0,9
Frankrike	3,4	3,1	3,2	2,5	2,6	1,8	2,4	2,7	2,1	2,0
Russland										
Japan	-1,4	-0,1	-0,9	-1,3	0,3	-3,8	-0,1	0,3	0,0	0,2
Italia	3,3	2,7	2,2	2,0	3,0	-0,1	2,2	1,2	0,0	1,3
Belgia	1,6	1,8	3,6	3,4	3,5	1,2	1,4	3,1	3,4	2,0
Spania	2,1	2,8	3,2	4,6	6,7	4,3	0,3	1,0	-0,3	0,5
Sveits	-0,4	2,6	2,0	3,2	1,9	1,1	0,2	1,2	1,8	0,6
Polen	1,8	1,8	1,9	4,8	8,9	3,4	4,7	4,9	6,3	3,1
Singapore										
Brasil										
Tsjekkia	8,2	3,8	6,0	6,3	4,2	-0,6	3,1	2,3	1,9	-1,4
Finland	3,7	3,7	2,9	3,7	4,4	2,3	1,8	3,2	3,5	2,0
Østerrike	1,5	2,4	3,0	3,0	3,3	1,6	1,2	1,9	2,6	2,4
Sør-Korea	4,7	5,3	3,5	4,1	4,2	2,4	3,4	3,8	2,3	2,6
India										
Irland	5,2	5,6	4,4	5,6	5,2	-1,0	-3,8	-0,1	0,8	-0,4
Taiwan										
Canada	4,2	4,6	4,6	3,4	2,5	1,9	1,4	3,4	3,0	2,4
Norges handelspartnere	3,0	2,6	2,9	3,4	2,8	1,4	2,4	2,0	2,2	1,5
<i>Memo:</i>										
Norge	4,4	4,6	5,4	6,2	6,2	3,3	3,1	5,0	4,2	3,8

Kilder: OECD (Economic Outlook) og Beregningsutvalget.

Tabell 4.5 Brutto driftsresultatandel for utvalgte land. Prosent.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>Industrien</i>										
Norge	35,1	35,3	35,6	34,2	32,6	26,6	31,3	29,0	28,7	27,7
Sverige	37,7	39,0	41,6	40,8	33,7	29,8	41,1	39,5		
Tyskland	31,3	33,3	36,1	37,9	34,3	26,3	36,0	37,3	35,4	
Danmark	30,8	30,4	31,9	29,9	26,7	24,5	28,2	26,6	27,4	
Nederland	39,4	42,6	42,5	44,4	42,1	36,3	40,0	42,9	42,3	
USA	38,3	40,5	41,8	42,7	40,0	42,0	46,8			
Finland	46,6	45,6	47,4	50,2	46,6	33,5	39,0	37,0	32,2	
Frankrike	30,4	29,8	28,3	30,2	27,5	24,0	25,1	23,9		
Polen	52,3	51,6	51,8	51,5	47,2	54,1	50,8	53,2	53,1	
Italia	40,1	38,9	39,1	40,4	37,4	34,0	37,5	36,3	32,4	
<i>Hele økonomien</i>										
Fastlands-Norge	38,6	39,2	39,0	38,2	36,9	36,0	37,9	36,7	36,4	36,7
Sverige	36,0	36,4	37,8	36,9	35,7	33,8	36,5	36,4	35,2	
Tyskland	42,4	43,5	44,8	45,7	44,8	42,1	43,6	43,5	42,5	
Storbritannia	39,1	39,6	39,5	39,8	40,0	38,2	38,6	38,9	38,3	
Danmark	37,2	37,2	36,9	35,3	34,6	31,9	35,0	35,3	35,9	
Nederland	42,4	44,0	44,5	44,6	44,1	41,8	42,6	42,9	42,4	
USA	41,1	42,1	42,8	41,3	40,7	41,7	42,7	43,0	43,3	
Finland	45,3	44,2	44,7	46,3	44,4	40,5	41,7	41,4	40,5	
Frankrike	39,3	39,2	39,5	40,2	39,9	38,3	38,7	38,5	38,1	
Polen	58,9	58,9	59,0	59,0	57,0	58,1	57,7	58,4	58,8	
Italia	54,3	53,3	52,6	52,9	52,1	51,2	51,3	51,3	50,4	

Kilder: SSB, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget.

Tabell 4.6 Lønnsomhetsmål i industrien. Prosent.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>Driftsmargin</i>										
Norge	4,6	5,5	5,4	6,1	6,2	5,7	3,8	5,6	4,1	4,7
Belgia	4,4	5,2	5,1	5,2	4,9	3,5	3,3	4,6	3,8	3,3
Frankrike	3,3	3,8	4,3	4,2	4,8	3,4	2,3	4,2	3,3	2,7
Italia	2,8	3,5	3,5	3,8	4,4	3,1	2,3	2,8	2,5	2,1
Spania	4,6	5,2	4,8	4,7	5,4	2,7	1,1	2,8	2,5	2,1
Tsjekkia	5,7	6,3	5,8	6,8	7,2	6,8	6,0	7,4	7,1	7,3
Tyskland	2,1	2,8	3,1	3,4	4,1	2,8	1,7	4,6	4,8	
Østerrike	5,3	5,5	5,1	6,5	6,9	5,4	4,5	5,6	5,6	5,7
<i>Totalrentabilitet</i>										
Norge	4,0	5,5	8,8	9,2	12,3	3,5	5,9	8,1	4,6	5,5
Belgia	6,8	7,3	10,0	7,2	9,3	7,5	8,1	7,9	6,6	6,7
Frankrike	5,9	7,2	6,8	6,9	8,5	6,0	4,6	7,1	6,0	5,7
Italia	3,9	5,9	5,0	6,2	7,0	5,3	3,0	3,8	3,9	3,5
Spania	6,2	6,5	7,8	7,6	7,6	3,8	1,4	4,2	5,8	3,3
Tsjekkia	10,7	12,2	12,0	13,1	14,5	16,2	12,7	14,4	14,2	
Tyskland	4,5	5,2	5,8	6,7	7,8	4,7	3,3	6,7	7,3	
Østerrike	8,5	9,2	9,0	10,6	11,7	7,9	8,0	8,4	8,7	8,9
<i>Egenkapitalandel</i>										
Norge	43,3	43,5	44,2	43,4	42,2	36,2	40,7	43,0	42,9	42,1
Belgia	38,6	37,0	40,5	43,0	45,8	44,7	48,0	47,3	48,9	50,6
Frankrike	33,5	34,1	36,3	37,0	35,6	32,9	33,4	35,9	35,6	36,1
Italia	29,1	30,0	30,5	30,4	30,0	32,4	33,7	33,6	33,3	34,5
Spania	41,2	40,6	38,9	38,2	37,4	39,1	38,2	41,1	41,6	41,9
Tsjekkia	45,1	46,9	48,0	48,5	49,8	48,5	50,0	50,0	48,1	51,4
Tyskland	30,5	30,6	30,1	29,9	30,9	29,7	29,9	31,7	32,0	
Østerrike	34,6	35,6	35,9	36,8	36,5	34,6	35,4	36,4	36,9	36,7

Kilder: SSB og Banque de France (BACH-databasen).

Tabell 4.7 Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter. 2004–2013.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
<i>Inntekter:</i>	1111,6	1200,7	1184,5	1313,4	1434,5	1471,5	1538,6	1636,8	1715,0	1806,6
Lønn	622,1	656,8	715,7	789,3	862,5	890,1	920,9	980,2	1040,4	1094,3
Blandet inntekt ¹ / driftsresultat	97,4	100,8	106,4	111,5	114,4	112,1	122,1	126,1	125,4	125,3
<i>Herav: Tjenester fra egen bolig</i>	41,2	42,9	47,6	48,1	47,4	45,0	48,8	50,6	47,2	46,2
Formuesinntekter	100,3	138,2	50,6	80,3	105,3	82,0	90,7	99,0	98,4	108,1
<i>Herav: avkastning på forsikringskrav</i>	25,7	25,5	26,3	31,1	36,0	32,7	38,0	40,9	35,8	37,5
<i>Herav: Mottatt aksjeutbytte</i>	63,2	99,8	7,6	18,5	26,5	26,2	32,1	33,6	34,1	40,6
Offentlige stønader	254,6	258,8	266,9	278,3	298,2	326,5	345,2	364,9	384,4	402,0
Andre inntekter (netto)	37,2	46,1	44,8	54,1	54,1	60,8	59,7	66,6	66,4	77,0
<i>Utgifter:</i>	312,2	326,9	351,3	413,7	467,8	446,4	459,4	492,7	529,4	558,4
Skatt på inntekt og formue	258,4	271,8	285,7	318,4	337,8	352,0	371,5	395,7	419,6	440,2
Formuesutgifter	53,7	55,0	65,6	95,3	130,0	94,4	87,9	97,0	109,8	118,2
<i>Korreksjon for indirekte målte banktjenester²</i>	33,2	34,3	32,6	32,6	36,6	44,8	44,3	42,9	53,4	63,9
Disponibel inntekt	832,6	908,1	865,8	932,3	1003,4	1070,0	1123,5	1187,0	1238,9	1312,2

* Foreløpige tall.

¹ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Dette inkluderer også beregnet avkastning av boligkapitalen.

² Se boks 5.1 i kapittel 5 for begrepsforklaring.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.8 Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
Nettonasjonalprodukt	1522,0	1713,7	1915,5	2013,2	2234,8	2032,2	2180,7	2368,7	2505,1	2572,8
– Netto produksjonsskatter	184,2	199,1	225,2	248,4	241,4	237,9	256,1	267,2	278,6	295,7
= Faktorinntekt	1337,8	1514,6	1690,4	1764,8	1993,4	1794,2	1924,6	2101,5	2226,5	2277,1
– Lønnskostnader	765,9	813,4	888,6	986,7	1085,6	1117,4	1148,4	1226,0	1306,2	1379,1
= Driftsresultat	571,9	701,2	801,8	778,1	907,8	676,9	776,2	875,5	920,3	897,9
– Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	270,2	367,6	442,3	400,0	528,1	327,2	365,2	468,4	502,4	450,6
Driftsresultat i øvrige næringer	301,8	333,6	359,5	378,2	379,6	349,7	411,0	407,1	417,9	447,3

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.9 Lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
Alle næringer	765,9	813,4	888,6	986,7	1085,6	1117,4	1148,4	1226,0	1306,2	1379,1
Offentlig forvaltning	233,5	244,5	260,2	282,4	309,1	330,3	347,2	372,5	392,7	413,5
Ideelle organisasjoner, bolig- tjenester, eget bruk	19,0	20,3	21,6	23,9	26,2	28,5	29,1	31,5	33,3	34,9
Markedsrettet virksomhet ¹	513,4	548,6	606,8	680,4	750,4	758,6	772,1	822,0	880,2	930,8
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	24,9	27,9	30,2	36,9	44,7	52,2	54,6	61,9	69,0	76,5
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge ¹	475,5	507,2	562,3	627,6	688,5	688,7	699,6	741,5	791,5	834,1
Industri	95,4	101,8	115,0	123,6	131,2	125,8	123,5	128,6	134,6	142,6
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	40,7	45,2	54,2	59,3	64,8	62,6	60,7	63,7	68,2	74,3
Råvarebasert industri	23,3	24,2	26,4	27,4	28,5	26,3	25,9	26,8	26,6	26,8
Øvrige industrinæringer	31,4	32,5	34,4	37,0	37,9	36,9	36,9	38,1	39,8	41,5
Øvrig markedsrettet virk- somhet i Fastlands-Norge ¹	380,1	405,4	447,3	504,0	557,3	562,9	576,1	612,9	656,9	691,5

* Foreløpige tall.

¹ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonseenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.10 Beregnet årslønnsvekst¹ fra året før. Supplement til tabell 1.1.

År	Arbeidere i NHO-bedrifter ^{2,7} :									
	Arbeidere i alt	Industriarbeidere	Nærings- og nytelse	Treindustri	Kjemisk pro- sessindustri ⁸	Verksted- og metallindustri	I alt	Bygg- og anleggsvirksomhet	Byggvirksomhet	Transport- sektoren i alt
2004	3,6	3,6	4,0	3,1	-	4,0	3,6	3,6	3,6	4,0
2005	3,2	3,4	3,6	3,1	-	3,6	2,7	2,7	2,9	3,8
2006	4,2	3,6	3,3	3,9	-	3,8	3,9	3,9	4,1	3,9
2007	5,4	5,5	5,4	5,8	-	6,4	5,4	5,4	5,5	4,4
2008	5,7	5,7	5,7	5,8	-	5,9	5,4	5,4	5,5	6,6
2009	4,3	3,9	3,4	3,0	4,2	4,4 ¹⁰	3,9	3,9	3,9	4,5
2010	3,7	3,6	3,8	4,2	3,0	3,6	3,8	3,8	4,0	3,4
2011	4,1	4,4	4,6	4,3	4,3	4,6	4,2	4,2	4,3	3,4
2012	3,7	4,1	3,9	3,6	4,0	4,5	2,9	2,9	3,0	4,2
2013	4,1	3,5	3,9	2,3	2,8	4,1	3,9	3,9	3,6	3,8
2003-13	50,9	49,8	50,3	46,6	-	55,1	47,7	47,7	48,5	50,8
Gj. sn. per år	4,2	4,1	4,2	3,9	-	4,5	4,0	4,0	4,0	4,2
Årslønn 2013	425 900	419 800	397 800	381 400	445 000	437 100	448 400	448 400	441 000	405 800

År	Arbeidere i NHO-bedrifter ^{2,7} :										
	Landtransport	Hotell- og rest.	Funksjonærer i NHO-bedrifter ⁷			Industrien i NHO-bedrifter i alt ⁷		Varehandel ⁷		Engros- handel	Detailhandel
			I alt	Industriefunk.	Industrien i NHO-bedrifter i alt ⁷	Forretnings- og sparebanker ^{4,7}	Virke- bedrifter ⁷	I alt	Virke- bedrifter ⁷	Engros- handel	Detailhandel
2004	-	1,5	4,1	3,8	3,8	4,0	3,9	3,9	3,5	3,3	4,3
2005	-	2,5	4,1	4,3	4,0	7,7	3,7	3,7	3,9	4,0	3,9
2006	-	3,3	5,1	4,6	4,3	5,6	3,4	3,4	4,2	3,4	4,6
2007	-	4,2	6,3	5,7	5,3	5,2	5,9	5,9	5,0	5,5	5,0
2008	-	4,6	5,8	6,3	6,1	9,2	4,3	4,3	4,4	4,5	4,5
2009	4,7	3,1	4,7	4,5 ⁹	4,2	0,4	3,0	3,0	1,8	3,7	2,1
2010	3,6	3,1	4,4	4,3	4,1	5,9	2,9	2,9	3,6	-	-
2011	3,5	3,4	4,9	4,7	4,6	4,9	3,6	3,6	3,6	-	-
2012	5,7	3,0	4,2	4,1	4,2	3,0	3,2	3,2	3,3	-	-
2013	5,1	3,3	4,3	4,3	3,9	6,7	3,4	3,4	4,0	-	-
2003-13	-	37,0	59,6	57,5	54,5	66,6	44,2	44,2	44,2	-	-
Gj. sn. per år	-	3,2	4,8	4,6	4,4	5,2	3,7	3,7	3,7	-	-
Årslønn 2013	381 800	326 400	644 000	650 900	521 400	640 500	433 800	433 800	442 100	-	-

Tabell 4.10 Beregnet årslønnsvekst¹ fra året før. Supplement til tabell 1.1.

År	Forretningsm, tjenesteyting ⁷	Kommunene			Spekter-bedrifter		
		Staten	I alt	Undervisnings- personell	Øvrige ansatte	Helsefore- takene ¹¹	Øvrige bedrifter
2004	3,5	3,7	3,8	3,2	4,1	3,0	3,4
2005	2,4	3,4	3,4	3,0	3,6	3,3	3,6
2006	3,2	4,5	3,9	2,6	4,5	3,7	4,8 ⁵
2007	5,0	5,1	4,8	3,6	5,3	4,9	5,3
2008	4,8	6,7	6,7 ⁶	5,7	7,1	6,5	6,2
2009	2,7	4,4	4,6	4,4	4,7	5,1	4,0
2010	3,3	4,5 ¹²	3,7	3,6	3,7	3,5	3,5
2011	4,8	4,2	4,3	4,3	4,3	4,0	4,1
2012	3,0	4,1	4,1	4,0	4,1	3,7	4,2
2013	3,6	3,5	3,7	3,2	3,9	3,8	3,6
2003–13	42,8	53,9	52,3	44,6	55,7	50,1	51,9
Gj. sn. per år	3,6	4,4	4,3	3,8	4,5	4,1	4,3
Årslønn 2013	409 500	507 300	448 700	496 000	433 000	506 700	476 500

¹ Veksttallene er per årsverk for arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter, staten, kommunene og Spekter-bedrifter. For de andre er veksttallene for heltidsansatte med unntak av varehandel og forretningsmessig tjenesteyting fra og med 2010.

² Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³ Omfatter månedslønte, prosentlønte og timelønte arbeidstakere. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønte og prosentlønte.

⁴ Omfatter flygeledere og sparebanker og forsikringsvirksomhet under ett som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring.

⁵ Ekskl. flygeledere var lønnsveksten 4,4 prosent.

⁶ En oppjustering av minstelønnsatsene for høyskolegruppene pr 1.1.2008 bidro med 0,2 prosentpoeng til lønnsveksten i 2008.

⁷ Lønnsveksten fra 2008 til 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien.

⁸ Gruppen samsvarer om lag med summen av tidligere elektrokjemisk industri, kjemisk industri og treforedling (se tabell 4.9 i NOU:2009:7) og en del mindre grupper innenfor kjemisk prosess-industri.

⁹ Antall årsverk i industrifunksjonærgruppen ble redusert med i overkant av 10 prosent fra 2008 til 2009, i hovedsak fordi forlag nå ble klassifisert utenfor industri, mens de fram til 2008 var innenfor industri.

¹⁰ Som følge av ny næringsgruppering ble montasje og reparasjon av heiser flyttet til bygg- og anleggsvirksomhet.

¹¹ Beregnet på Spekters tallmateriale til og med 2009 og for 2013. Fra 2010 til 2012 beregnet på tallmateriale fra SSB.

¹² Årslønnsveksten for det statlige tariffområdet inkluderer virkninger av ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten med et bidrag på 0,6 prosentpoeng, og 0,3 prosentpoeng som skyldes omlegging av beregningsmetode.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 4.11 Kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns gjennomsnittslønn etter næring per 1.9/1.10/1.12. Heltids- og deltidsansatte hvor deltid er omgjort til heltidsekvivalenter.

	2004	2005	2006	2007	2008	2008 ²	2009	2010	2011	2012	2013	Månedslønn*12	
												1.9/1.10/1.12	
												Menn	Kvinner
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	85,3	86,7	88,3	90,4	88,8	89,7	91,0	90,1	-	-	93,3	774 000	722 400
Industri	87,5	88,5	88,9	87,9	88,9	87,1	87,6	88,2	88,7	89,4	90,2	502 800	453 600
Kraftforsyning	87,6	89,8	88,7	89,2	89,0	90,3	89,4	90,6	92,2	92,4	93,4	603 600	564 000
Bygge- og anleggsvirksomhet	95,8	96,5	97,6	97,0	98,0	97,9	96,8	99,1	100,8	100,5	101,0	459 600	464 400
Varehandel	81,0	79,9	79,8	78,8	80,5	79,7	80,3	81,5	82,3	82,1	82,7	470 400	388 800
Samferdsel	88,3	89,5	89,2	89,2	88,3	88,8	89,1	88,7	89,3	90,4	89,2	490 800	438 000
Hotell- og restaurantvirksomhet	89,8	89,0	89,4	88,9	90,2	90,1	90,0	89,6	90,2	91,1	91,0	358 800	326 400
Informasjon og kommunikasjon						82,6	83,1	83,4	82,9	84,5	85,1	660 000	561 600
Finanstjenester						64,2	68,0	68,1	67,4	69,6	70,5	781 200	550 800
Omsetning og drift av fast eiendom	-	-	-	-	-	80,2	81,1	80,3	84,6	83,4	86,2	626 400	540 000
Faglig vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	-	-	-	-	-	75,9	77,3	77,4	77,1	77,3	77,4	694 800	537 600
Forretningsmessig tjenesteyting	-	-	-	-	-	90,2	89,8	91,0	91,0	92,6	91,0	427 200	388 800
Privat undervisning	87,3	87,0	87,3	86,9	86,6	86,4	87,4	88,3	88,9	89,2	90,4	498 000	450 000
Private helse- og sosialtjenester	84,7	85,2	84,6	85,2	85,5	84,4	84,7	85,5	85,9	86,3	85,8	481 200	412 800
Personlige tjenester	-	-	-	-	-	77,9	77,0	76,3	75,4	76,4	74,9	530 400	397 200
Staten	89,2	89,7	89,7	90,2	90,4	90,2	90,1	90,5	90,8	91,5	90,9	540 000	490 800
Kommune og fylkeskommune ¹	91,4	91,2	91,9	91,4	91,7	91,4	91,7	91,8	91,5	92,2	92,1	483 600	445 200
Undervisningspersonale i skoleverket ³	96,0	96,7	96,4	96,7	96,7	94,3	94,4	94,7	95,1	95,1	95,6	493 200	471 600
Helseforetak	76,1	78,2	78,2	79,5	81,0	80,8	81,7	81,5	82,2	82,2	83,0	578 400	480 000
Gjennomsnitt (heltids- og deltidsansatte)	84,7	84,7	84,6	84,3	85,0	83,9	84,7	85,0	85,3	86,5	85,8	524 400	450 000

¹ Ansatte i kraftforsyning og undervisningspersonale i skoleverket er med i statistikkgrunnlaget fra og med 2008.

² Tallene er beregnet etter ny næringsstandard fra og med 2008.

³ Fra og med 2008 vil også personale i skoleverket utover rent undervisningspersonale være inkludert.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.12 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning, herunder fagutdanning og næring. Heltidsansatte. 2004–2013.

	2004	2005 ¹	2006	2007	2008	2008 ³	2009	2010	2011	2012 ⁴	2013	Månedslønn*12 1.9/1.10/1.12.2013 ³	
												Menn	Kvinner
<i>Utdanning på grunnskolenivå</i>	87,7	90,8	90,3	90,4	90,7	90,1	89,7	90,6	90,9	90,9	90,9	406 800	369 600
Industri i alt	89,6	92,8	92,5	92,2	91,7	90,9	91,5	92,4	93,0	92,6	92,9	375 600	404 400
Bygge- og anleggsvirksom- het i alt	92,3	100,8	102,8	100,4	102,1	103,6	102,1	101,0	103,4	101,0	103,8	391 200	376 800
Varehandel i alt	86,0	87,6	86,4	86,3	89,3	88,2	87,2	88,9	89,1	87,1	87,0	352 800	405 600
Finanstjenester i alt	77,4	79,3	77,1	74,9	75,4	74,4	80,0	76,4	82,1	82,1	80,1	469 200	585 600
Staten i alt	93,6	92,8	92,6	94,4	93,8	93,7	93,0	92,8	92,5	93,4	92,0	416 400	452 400
Kommune og fylkeskommune i alt ²	92,2	91,5	94,3	94,1	93,5	93,5	91,9	93,6	93,2	93,5	93,3	396 000	369 600
Herav skole- verket	96,6	96,5	101,1	103,4	102,5	102,7	102,3	100,3	100,9	103,5	101,9	432 000	440 400
Helseforetak	91,4	95,7	95,9	94,6	93,8	93,9	93,9	94,7	95,0	95,1	95,9	363 600	379 200
<i>Utdanning på videregående skolenivå</i>	86,9	85,6	85,2	84,1	84,3	83,1	83,1	83,6	83,8	84,7	84,1	505 200	424 800
Industri i alt	89,4	90,3	90,4	88,8	88,9	87,7	88,0	88,7	88,9	89,0	89,1	433 200	486 000
Bygge- og anleggsvirksom- het i alt	95,5	94,6	93,6	91,5	92,6	90,7	92,4	92,9	94,7	94,8	95,5	458 400	480 000
Varehandel i alt	85,6	83,8	83,5	82,5	83,5	82,9	82,3	83,3	82,8	83,1	84,1	405 600	482 400
Finanstjenester i alt	78,8	78,5	76,4	75,5	75,2	74,4	76,7	76,8	76,7	78,0	78,5	505 200	643 200
Staten i alt	89,9	90,4	90,3	91,1	91,0	91,1	88,9	89,9	90,0	90,9	89,3	432 000	483 600
Kommune og fylkeskommune i alt ²	92,6	92,3	92,5	92,1	92,4	92,4	92,0	92,4	91,7	91,9	91,5	438 000	400 800
Herav skole- verket	92,1	91,4	93,5 ³	95,8	95,5	95,8	95,0	95,0	95,7	96,4	97,2	468 000	454 800
Helseforetak	90,1	89,1	88,8	87,8	87,0	86,8	88,5	87,7	88,1	87,4	87,8	388 800	442 800

Tabell 4.12 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning, herunder fagutdanning og næring. Heltidsansatte. 2004–2013.

	2004	2005 ¹	2006	2007	2008	2008 ³	2009	2010	2011	2012 ⁴	2013	Månedslønn*12 1.9/1.10/1.12.2013 ³	
												Menn	Kvinner
<i>Utdanning på videregående skolenivå, herav fagutdanning</i>													
Industri i alt	89,8	91,0	90,8	88,0	88,3	86,8	86,9	87,6	88,4	88,1	88,0	430 800	489 600
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	90,9	90,7	88,2	88,3	90,7	89,5	89,2	89,0	89,4	90,0	90,6	441 600	487 200
Varehandel i alt	87,2	85,5	85,1	84,0	84,3	84,0	84,7	86,2	86,2	86,0	86,6	404 400	466 800
Finanstjenester i alt	81,6	83,7	83,7	77,7	77,5	76,9	79,7	80,4	78,1	80,8	81,4	472 800	580 800
Staten i alt	90,2	90,7	90,0	90,3	89,1	89,0	87,7	88,3	87,9	88,7	87,1	414 000	475 200
Kommune og fylkeskommune i alt ²	90,5	90,3	90,4	89,8	89,9	89,9	89,6	89,8	89,0	89,3	88,7	434 400	385 200
Herav skoleverket	86,5	86,2	86,3	91,6	91,6	91,7	91,1	90,4	92,2	91,3	92,1	470 400	433 200
Helseforetak	87,8	87,7	87,1	85,7	85,2	85,1	86,9	86,1	87,6	86,7	88,0	396 000	450 000
<i>Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år</i>													
Industri i alt	81,3	80,7	79,9	79,5	79,1	78,7	79,5	79,8	79,6	80,5	80,0	624 000	499 200
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	84,6	83,2	83,8	86,2	84,5	81,8	82,3	84,5	82,8	86,5	87,5	553 200	632 400
Varehandel i alt	78,4	79,8	79,9	77,0	78,4	77,3	79,5	78,0	80,5	77,9	77,3	499 200	645 600
Finanstjenester i alt	75,6	73,7	71,0	69,5	66,5	65,3	69,8	70,0	67,7	70,2	71,2	597 600	838 800
Staten i alt	94,2	94,8	94,1	94,0	93,8	93,9	92,6	92,3	92,3	92,4	91,3	492 000	538 800
Kommune og fylkeskommune i alt ²	94,0	93,8	94,4	94,0	94,1	94,1	94,3	94,3	94,2	94,3	94,1	510 000	480 000
Herav skoleverket	97,3	97,9	97,7	97,9	97,9	97,7	98,1	98,2	98,2	98,3	98,6	501 600	494 400
Helseforetak	93,3	93,6	93,8	94,3	93,7	93,5	94,2	94,7	94,6	94,8	94,2	471 600	500 400

Tabell 4.12 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning, herunder fagutdanning og næring. Heltidsansatte. 2004–2013.

	2004	2005 ¹	2006	2007	2008	2008 ³	2009	2010	2011	2012 ⁴	2013	Månedslønn*12 1.9/1.10/1.12.2013 ³	
												Menn	Kvinner
<i>Universitets- eller høgskoleutdanning, lengre enn 4 år</i>	82,9	82,9	82,5	81,6	80,9	80,8	81,4	81,8	81,4	81,5	81,7	747 600	610 800
Industri i alt	81,3	82,0	81,5	81,6	81,0	83,9	83,4	83,7	82,7	82,1	83,2	667 200	801 600
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	87,2	81,8	92,3	83,1	85,5	86,1	85,3	82,8	84,0	85,1	91,0	681 600	748 800
Varehandel i alt	87,3	91,2	87,3	81,5	82,0	81,3	80,2	83,0	82,2	80,8	81,2	610 800	752 400
Finanstjenester i alt	78,9	76,6	74,7	73,9	69,1	68,0	73,5	73,9	73,7	76,0	77,4	726 000	938 400
Staten i alt	90,8	91,1	90,9	90,4	90,3	90,2	89,5	90,0	90,5	90,7	90,6	555 600	613 200
Kommune og fylkeskommunialt ²	93,9	93,4	93,7	93,5	93,7	93,7	93,4	93,3	93,3	93,0	93,1	590 400	549 600
Herav skoleverket	96,6	96,6	96,6	96,5	97,0	97,0	97,1	97,2	97,3	97,2	97,6	560 400	547 200
Helseforetak	78,6	78,4	78,6	78,5	79,4	79,4	78,8	79,0	79,9	80,7	80,4	656 400	816 000

¹ Endrede definisjoner på utdanningsnivåene fra og med 2005. I forhold til tidligere statistikk er det noen flere som har grunnskole og noen færre som har videregående skole som høyeste utdanning.

² Ansatte i kraftforsyning og vann og avløp er ikke med i statistikkgrunnlaget.

³ Tallene er beregnet etter ny næringsstandard fra og med 2008.

⁴ Tallene for 2012 og 2013 inkluderer nye opplysninger fra SSBs spørreundersøkelse om innvandreres utdanningslengde. Det er et brudd i tallserien mellom 2011 og 2012.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 4.13 Gjennomsnittlig kapitalinntekt¹ for yrkestilknyttede². Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2012-kroner. 2002 og 2012.

2002 Desil	Renteinntekter	Aksjeutbytte ³	Realisasjons- gevinst/tap	Andre kapital- inntekter	Kapitalinntekter i alt	
					Nivå	Andel
1	3 700	1 500	-30 500	800	-24 400	-8,3
2	3 300	200	-1 600	400	2 300	0,8
3	3 800	200	-1 300	500	3 200	1,1
4	4 200	300	-1 300	700	3 900	1,3
5	4 600	400	-1 300	800	4 500	1,5
6	5 100	500	-1 200	1 000	5 400	1,9
7	6 000	800	-1 300	1 300	6 700	2,3
8	7 200	1 400	-1 500	2 000	9 100	3,1
9	9 700	3 800	-2 100	3 900	15 200	5,2
10	31 700	194 500	12 000	29 500	267 800	91,1
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	12 800	7 800	-2 500	6 500	24 600	1,8
93/94	14 500	11 600	-2 700	8 100	31 500	2,3
95/96	17 400	20 100	-2 900	12 000	46 600	3,4
97/98	23 500	43 000	-900	19 900	85 600	6,3
99	38 600	127 500	7 000	39 900	213 100	7,8
100	49 600	488 400	36 700	51 300	626 000	78,4
Alle desiler	7 900	20 400	-3 000	4 100	29 400	100,0
2012						
Desil						
1	3 100	1 000	-11 800	500	-7 200	-2,9
2	2 700	200	-700	400	2 600	1,0
3	3 100	300	-500	500	3 400	1,3
4	3 500	400	-500	700	4 200	1,7
5	3 900	600	-400	900	5 000	2,0
6	4 400	800	-400	1 200	6 000	2,4
7	5 100	1 200	-200	1 700	7 800	3,1
8	6 100	2 600	-100	2 800	11 400	4,6
9	8 100	6 700	1 000	4 800	20 600	8,2
10	18 200	121 400	39 200	17 500	196 400	78,5
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	10 000	13 800	2 400	6 800	32 900	3,4
93/94	11 400	19 500	3 900	8 100	42 900	4,4
95/96	13 100	32 500	7 100	10 500	63 100	6,4
97/98	16 800	64 500	16 200	15 900	113 400	11,5
99	23 600	154 300	39 000	23 900	240 800	12,3
100	56 300	799 200	294 200	68 800	1 218 500	62,0
Alle desiler	5 800	13 500	2 600	3 100	25 000	100,0

¹ Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter. Realisasjonsgevinst er lagt til, og realisasjonstap er trekt ut.

² Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Dette var en gruppe på 1 772 030 personer i 2002 og 2 017 821 personer i 2012.

³ Omfatter skattepliktig utbytte samt skattefritt utbytte og gevinst.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2002) og inntektsstatistikk for husholdninger (2012), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.14 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for pensjonister¹. Andel i prosent av samlet inntekt før skatt der ikke annet fremgår. Nivå i 2012-kroner. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 2002 og 2012.

2002 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer	Samlet gj.sn inn- tekt før skatt, nivå	Skatt mm.	Inntekt etter skatt
1	3,0	-1,0	-6,8	104,8	86 400	11,8	88,2
2	2,6	0,1	5,0	92,3	122 800	9,5	90,5
3	2,2	0,2	6,3	91,3	140 400	9,8	90,2
4	2,5	0,3	5,4	91,9	158 800	11,7	88,3
5	2,7	0,3	5,2	91,8	177 000	13,3	86,7
6	3,3	0,3	5,2	91,2	198 000	15,1	84,9
7	3,8	0,3	5,4	90,5	221 700	16,5	83,5
8	4,4	0,5	6,0	89,1	250 700	17,8	82,2
9	5,7	0,6	6,9	86,8	293 100	19,2	80,8
10	6,5	1,2	22,8	69,6	477 500	22,2	77,8
Alle	4,3	0,5	9,1	86,1	212 600	16,5	83,5
2012							
Desil							
1	4,2	-1,1	-3,2	100,1	126 500	8,5	91,5
2	2,7	0,0	2,7	94,6	173 400	5,6	94,4
3	2,7	0,1	3,0	94,2	196 900	7,0	93,0
4	3,0	0,1	3,0	93,9	219 700	9,5	90,5
5	3,5	0,1	3,0	93,4	243 400	11,8	88,2
6	3,9	0,2	3,2	92,8	268 400	13,9	86,1
7	4,1	0,2	3,4	92,2	297 200	16,0	84,0
8	4,9	0,4	3,9	90,8	332 300	17,8	82,2
9	6,5	0,7	4,7	88,2	385 000	20,0	80,0
10	9,6	1,7	16,9	71,8	621 300	26,5	73,5
Alle	5,4	0,5	6,1	88,0	286 400	16,4	83,6

¹ Trygdede og pensjonister hvor pensjonsytelsene er minst lik minstepensjon og overstiger eventuell yrkesinntekt. Dette var en gruppe på 999 570 personer i 2002 og 1 165 389 personer i 2012.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2002) og inntektsstatistikk for husholdninger (2012), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.15 Fordelingen av total lønnsinntekt før skatt¹ for personer med lønn over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn². 1986, 2002 og 2012.

Desil	1986		2002		2012		Reell endring ³ 1986–2012. Prosent
	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	
1	88 700	5,6	186 300	5,5	274 600	5,3	56,2
2	104 100	6,6	219 300	6,5	326 900	6,3	58,4
3	117 800	7,4	245 000	7,3	366 400	7,0	56,9
4	128 700	8,1	267 300	7,9	401 800	7,7	57,5
5	138 400	8,7	289 300	8,6	436 500	8,4	59,1
6	150 200	9,5	312 900	9,3	474 700	9,1	59,5
7	164 300	10,4	340 500	10,1	519 600	10,0	59,6
8	181 700	11,5	377 800	11,2	584 400	11,2	62,3
9	209 200	13,2	442 400	13,1	697 800	13,4	68,3
10	301 700	19,0	686 200	20,5	1 122 800	21,6	87,8
Alle	158 500	100,0	336 700	100,0	520 500	100,0	65,7
Gini-koeffisient		0,199		0,212		0,230	
Antall personer		1 346 000		1 624 874		1 893 093	

¹ Lønnsdefinisjonen er hentet fra selvangivelsesregisteret. Dette innebærer at bl.a. overtid, arbeidsledighetstrygd og enkelte naturallytelser er inkludert.

² Alle personer med lønnsinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn er med. Dette tilsvarer en grense på 80 640 kroner i 1986, 167 760 kroner i 2002 og 243 780 kroner i 2012.

³ Endring i realverdien (målt i 2012-kroner) av gjennomsnittlig lønnsinntekt for den enkelte desil.

Kilder: Inntektsstatistikk for husholdninger (2012), Inntektsstatistikk for personer (2002) og Inntekts- og formuesundersøkelsen (1986), Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg 5

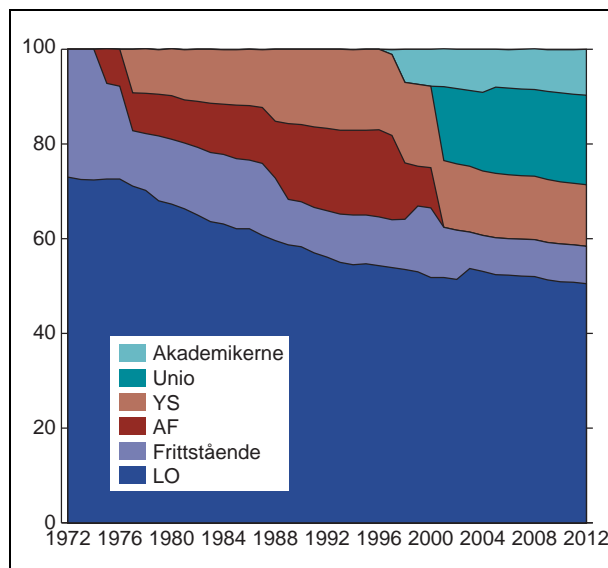
Institusjonelle trekk ved lønnsdannelsen i Norge

I dette vedlegget gjennomgås organisasjonsgrader både på arbeidstaker- og arbeidsgiversiden, ulike systemer for tariffavtaler og omfanget av tariffavtaledekning. De gis også en oversikt over store tariffavtaler etter næring/ sektor. Vedlegget bygger på NOU 2013: 13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi (Holden III).

5.1 Organisasjonsgrader på arbeidstakersiden

Organisasjonsgraden på arbeidstakersiden i Norge har falt fra 57 pst. i 1990 til 53 pst. i 2000 og knapt 52 pst. i 2012.¹ Sammenliknet med andre vestlige land er organisasjonsgraden i Norge på arbeidstakersiden likevel fortsatt relativt høy. De ansatte er organisert i ulike forbund som er tilsluttet de fire hovedorganisasjonene; LO, Unio, YS og Akademikerne, samt en del mindre, frittstående forbund, jf. tabell 5.1. Av disse er Norges Ingeniør- og Teknologiorganisasjon (NITO) den største organisasjonen med om lag 72 000 medlemmer totalt i 2012. Utviklingen i andelen organiserte

¹ Definert som andelen lønnstakere som er medlem av en arbeidstakerorganisasjon.

Figur 5.1 Andelen organiserte arbeidstakere i de ulike arbeidstakerorganisasjonene. 1972–2012. Yrkesaktive medlemmer.

Kilde: NOU 2013: 13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi.

arbeidstakere i de ulike arbeidstakerorganisasjonene siden 1972 vises i figur 5.1.

Tabell 5.1 Medlemstall i de fire hovedorganisasjonene og i frittstående forbund per 31.12.2012 og andelen yrkesaktive medlemmer.

	Medlemstall totalt	Yrkesaktive medlemmer	Andelen yrkesaktive medlemmer	Yrkesaktive medlemmer som andel av alle sysselsatte lønnstakere. Pst
Landsorganisasjonen (LO)	895 257	628 000	70,2	26,0
Unio	311 111	238 275	76,6	9,9
YS	226 624	162 319	71,6	6,7
Akademikerne	170 387	123 956	72,7	5,1
Frittstående forbund	123 770	97 778	79,0	4,1
Sum	1 727 129	1 250 328	72,4	51,9

Kilde: NOU 2013: 13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi.

Tabell 5.2 Sysselsatte¹ i staten og i medlemsvirksomheter i arbeidsgiverorganisasjoner. 2003 og 2012.

	Antall sysselsatte. 1000 personer						Sysselsatte som andel av alle sysselsatte lønnstakere. Pst.			
	Alle		I virksomheter med tariffavtale		Andel med tariffavtale. Pst.		Alle		I virksomheter med tariffavtale	
	2003	2012	2003	2012	2003	2012	2003	2012	2003	2012
Næringslivets Hovedorganisasjon	503	574	389	427	77	74	24	24	19	18
Kommunesektoren ²	393	466	393	466	100	100	19	19	19	19
Hovedorganisasjonen Virke	115	211	88	95	77	45	5	9	4	4
Arbeidsgiverforeningen Spekter	165	189	165	187	100	99	8	8	8	8
Staten som arbeidsgiver	125	149	125	149	100	100	6	6	6	6
Øvrige organisasjoner (Norges Rederiforbund, Finans Norge m.fl.)	160	212	126	156	79	74	8	9	6	6
Sum	1 461	1 801	1 286	1 480	88	82	70	75	61	61

¹ Andelen deltidsansatte varierer mellom organisasjonene/virksomhetene. Det er mange deltidsansatte i kommunene, Virkeområdet og i helseforetakene. Stillingsandel eller deltidsbrøk kan også variere mellom områdene.

² Omfatter ansatte i kommunene inklusive Oslo kommune, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer.

Kilder: NOU 2013: 13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi og Beregningsutvalget.

5.2 Organisasjonsgrader på arbeidsgiversiden

Arbeidsgiversiden i Norge består av fem store aktører. I privat sektor og offentlig eide selskaper er Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO), Arbeidsgiverforeningen Spekter og Hovedorganisasjonen Virke de mest sentrale. I offentlig sektor er KS arbeidsgiverpart i kommunene, fylkeskommunene (utenom Oslo kommune) og kommunale foretak, mens Kommunal- og moderniseringsdepartementet er arbeidsgiverpart i staten. I tillegg har Finans Norge medlemsbedrifter til sammen har om lag 40 000 ansatte innen bank- og forsikring, mens Norges Rederiforbunds medlemsbedrifter sysselsetter om lag 45 000 sjøfolk og offshorearbeidere.

5.3 Tariffavtalene

En tariffavtale er en kollektiv regulering av lønns- og arbeidsvilkår. Tariffavtaler inngås mellom en fagforening og en arbeidsgiver eller arbeidsgiverforening, og er bindende for avtalens parter og deres medlemmer. Tariffavtalene har derfor fundamental betydning for hvordan lønnsdannelsen

finner sted i Norge. I tillegg til lønn, regulerer tariffavtalene også bestemmelser om forhold som sosiale rettigheter, pensjon for de som har dette avtalefestet, arbeidstidsspørsmål, samt oppsigelsesfrister, medbestemmelse og permittering. Hva som inngår, varierer mellom de ulike tariffavtalene. Avtalene inngås på ulike nivåer i de ulike sektorene; mellom arbeidstakernes hovedorganisasjoner og en arbeidsgiverforening, mellom et fagforbund og en arbeidsgiverorganisasjon på bransjenivå, eller mellom bedriftsledelsen og forbundenes tillitsvalgte.

Tariffavtalene har ulike prinsipper for fastsettelse av lønn og lønnsutvikling, der det sentrale skillet er om reguleringen skjer på sentralt eller lokalt nivå, eller i kombinasjoner av disse. Konflikttretten i tradisjonell forstand ligger som hovedregel på sentralt nivå. Det kan i hovedsak skilles mellom tre hovedtyper tariffavtaler:

1. Minstelønnsavtaler

Minstelønnsavtaler er den vanligste lønnsfastsettende mekanismen i tariffavtalene i privat sektor, særlig blant arbeidere. Minstelønnsavtaler fastsetter minimumsavlønning for ulike kategorier av arbeidstakere. I tillegg forhandles det lokalt i

bedriftene/virksomhetene om tillegg. Den vanligste måten å utforme lokale tillegg på er etter «de fire kriteriene» virksomhetens økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne. I Industriooverenskomsten er det i tillegg et femte kriterium: den aktuelle arbeidskraftsituasjonen.

Det er stor forskjell på minstelønnsavtalene mellom ulike områder. I noen områder har man én eller to minstelønnssetninger for unge/nyansatte lønnstakere som dermed gjelder for en liten andel av de ansatte, mens i andre områder avtales det minstelønnsstiger som omfatter rundt halvparten av de ansatte på det aktuelle området. Hvor mye som avtales sentralt og hvor mye lokal lønnsdannelse det er, varierer også mye fra område til område.

Lønnsystemet i kommunesektoren er også et minstelønnsystem for de fleste arbeidstakergrupper, men i motsetning til i minstelønnsavtaleområder i privat sektor blir rammene for de lokale tilleggene fastsatt i de sentrale forhandlingene.

2. Normallønnsavtaler

Normallønnsavtaler regulerer både nivå og endringer i forbindelse med tariffoppgjør. Lønnsfastsettelsen i slike avtaler er dermed i det alt vesentligste sentralisert. Tariffavtaler med fast lønnsregulativ kalles ofte normallønnsavtaler. Slike avtaler forutsetter i utgangspunktet at det ikke skal avtales tillegg utover normallønnen. Staten og Oslo kommune har normallønnsavtaler, men også deler av privat sektor, som bussbransjen, renhold, hotell- og restaurantvirksomhet (Riksavtalen), elektrofag, og vektere har slike avtaler.

3. Avtaler uten sentrale lønnsbestemmelser

I avtaler uten sentrale lønnsbestemmelser foregår lønnsfastsettelsen i sin helhet lokalt, med unntak for enkelte tariffavtaler for funksjonærer i YS-forbund. Avtaler uten sentrale lønnsbestemmelser er dominerende blant annet for funksjonærgrupper med lang utdanning i privat sektor og for YS' funksjonæravtaler med NHO. Det inngås også funksjonæravtaler mellom sentrale parter, men disse er snarere prosedyreregler for hvordan lønns- og arbeidsvilkår kan bestemmes i den enkelte bedrift, både som kollektive og individuelle avtaler.

5.3.1 Tariffavtalenes varighet

Tariffavtalene er i all hovedsak toårige, men som regel med adgang til å forhandle om lønn for

annet avtaleår (mellomoppgjør). De utløper normalt om våren. I NHO, Virke og i Spekter med unntak av helseforetakene utløper de fleste tariffavtalene 31. mars. I de øvrige tariffområder er utløp gjerne tidligst 30. april. Mekanismene for revisjon av tariffavtaler er nøye regulert i partenes avtaleverk og i lovgivingen. Arbeidstvistloven inneholder bestemmelser om hvem som kan inngå tariffavtaler og hvordan de reforhandles. Arbeidstvistloven dekker hele arbeidslivet, bortsett fra staten. I staten gjelder tjenestetvistloven, som i hovedsak bygger på de samme prinsippene som arbeidstvistloven, men som er tilpasset særlige forhold i staten.

5.3.2 Tariffavtaledekning

Tariffavtalene omfatter flere enn de arbeidstakere som er organisert. Det skyldes bl.a. at arbeidsgivere som er tariffbundet gjennom avtale- og rettspraksis, forpliktes å legge til grunn tariffavtalens vilkår også for ansatte i bedriften som ikke er organisert, hvis de faller inn under tariffavtalens virkeområde. Tariffavtaledekningen i privat sektor er om lag 50 pst., mens det er full avtaledekning i offentlig sektor. Som gjennomsnitt for alle arbeidstakere, er tariffavtaledekningen rundt 67 pst.

Tabell 5.3 viser andelen arbeidstakere i ulike bransjer og sektorer som omfattes av tariffavtaler, og at tariffavtaledekningen øker med bedriftsstørrelsen. Det framgår at tariffavtaledekningen er lavest i næringen Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting og i engroshandel. Tallene er basert på en utvalgsundersøkelse og de er derfor beheftet med usikkerhet. Det kan dessuten være store forskjeller innenfor enkelte bransjer. I transport er for eksempel tariffavtaledekningen høy innen buss, men lav innen langtransport med gods.

Andelen arbeidstakere som oppgir at deres lønn fastsettes gjennom tariffavtale, er høyere i spørreundersøkelser enn det en kan forvente ut fra registerbaserte kilder. Dette kan forklares ved misforståelser eller manglende kunnskap, men også ved at lønnssetningene i tariffavtalene benyttes i bedrifter som ikke formelt er bundet av disse avtalene (frivillig tilslutning). Det er vanskelig å vite hvor stort omfang dette har, men det antas at det særlig gjelder mindre virksomheter. I tillegg bidrar allmenngjøring i noen bransjer til å gjøre enkelte av tariffavtalens bestemmelser gjeldende for flere.

5.4 Allmenngjøring

Lov om allmenngjøring av tariffavtaler mv. (allmenngjøringsloven) trådte i kraft samtidig med EØS-avtalen 1. januar 1994. Lovens formål er å sikre utenlandske arbeidstakere lønns- og arbeidsvilkår som er likeverdige med de vilkår norske arbeidstakere har, og slik hindre konkurransevridning til ulempe for bedrifter med norske arbeidstakere.

Loven åpner for at en uavhengig nemnd med deltakelse fra partene, Tariffnemnda, etter krav fra en arbeidstaker- eller arbeidsgiverorganisasjon kan fastsette at en landsomfattende tariffavtale helt eller delvis skal gjelde alle arbeidstakere i et fag eller et geografisk område, enten de er organiserte eller ikke og både for norske og utenlandske arbeidstakere. Det er i hovedsak overenskomstenes minstelønnssetninger som er blitt allmenngjort, men også bl.a. arbeidstidsbestemmelser, kompensasjon for reise, kost og losji. Allmenngjøring innebærer således at det settes et gulv for hvor lavt arbeidstakere i den aktuelle bransjen kan lønnes.

Tariffnemndas vedtak om allmenngjøring fastsettes i forskrift og gjelder for alle arbeidstakere som utfører arbeid av den art forskriften omfatter. Forskriftens lønns- og arbeidsvilkår vil således gjelde som ufravikelige minstevilkår i alle bedrifter med arbeidsforhold som omfattes av den aktuelle allmenngjøringsforskriften. Dersom arbeidstakerne allerede er bundet av en tariffavtale, vil denne avtalens vilkår bare måtte vike i den grad vilkårene som følger av allmenngjøringsforskriften samlet sett er gunstigere for arbeidstakerne. Allmenngjøringen kan dermed ha betydelige virkninger for arbeidstakere som ikke er dekket av en tariffavtale, dvs. om lag halvparten av alle arbeidstakere i privat sektor.

Følgende tariffavtaler er for tiden allmenngjort gjennom forskrifter fra Tariffnemnda:

- Tariffavtale for jordbruks- og gartnerinæringene
- Tariffavtale for byggeplasser i Norge
- Verkstedoverenskomsten for skips- og verftsindustrien
- Tariffavtale for renholdsbedrifter

Arbeidstilsynet fører tilsyn med at lønns- og arbeidsvilkår som følger av vedtak om allmenngjøring blir overholdt.

Tabell 5.3 Andelen arbeidstakere med tariffavtale etter bransje/ sektor og bedriftsstørrelse. Privat sektor. 2012. Pst.

<i>Bransje/ sektor</i>	
Transport og lagring	71
Privat undervisning, helse og sosial omsorg	69
Industri, olje, bergverk	63
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	62
Detaljhandel	57
Overnattings- og serveringsvirksomhet ¹	56
Bygg, anlegg, el. og kraft	51
Annen tjenesteyting	51
Forretningsmessig tjenesteyting og fast eiendom	43
Informasjon og kommunikasjon	39
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	34
Engroshandel	31
<i>Bedriftsstørrelse</i>	
1–4 ansatte	32
5–9 ansatte	44
10–19 ansatte	54
20–49 ansatte	56
50–99 ansatte	60
100–199 ansatte	59
Over 200 ansatte	64

¹ Det er usikkerhet knyttet til dette tallet. I utvalgsundersøkelsen svarer 56 prosent av arbeidstakere i overnattings- og serveringsvirksomhet at de har tariffavtale, mens registerdata (jf. Fafo-rapport 2010:47) tilsier at tariffavtaledekning er vesentlig lavere.

Kilde: NOU 2013: 13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi.

Tabell 5.4 Store tariffavtaler etter næring/sektor.

Næring/sektor	Tariffavtale	Forbund/ forening	Arbeidsgiver- organisasjon	Forhandlings- nivå og omfang	Lønnsdannelse	Antall ansatte som omfattes
Industrien	Industrioverenskomsten ¹	LO/Fellesforbundet	NHO/Norsk Industri	Forbunds- vist, arbeidere	Minstelønn	35–40 000
Bygg- og anleggsvirksomhet	Fellesoverenskomsten for byggfag	LO/Fellesforbundet	NHO/Byggenæringens Landsforening	Forbunds- vist, arbeidere	Minstelønn	Om lag 40 000
Varehandel	Landsoverenskomsten med bransjeavtaler	Handel og Kontor	Virke	Forbunds- vist, funksjonærer	Minstelønn	Om lag 45 000
Samferdsel	Overenskomst for Posten	LO Stat	Spekter	Sentralt mellom LO Stat og Spekter. Lokalt mellom forbundene og ledelsen.	Minstelønn	Om lag 15 000
	Bussbransjeavtalen	LO/NTF og YS/YTF	NHO/NHO Transport	Forbunds- vist, arbeidere	Normallønn	Om lag 10 000 (8 500 årsverk)
Hotell- og restaurantvirksomhet	Riksavtalen for hotell- og restaurant	LO/Fellesforbundet	NHO/NHO Reiseliv	Forbunds- vist, arbeidere	Normallønn	25–30 000
Finanstjenester	Sentralavtalen for finansnæringen	Finansforbundet, Postkom	Finans Norge	Sentralt, vertikalt	Minstelønn	Om lag 25 000
Staten	Hovedtariffavtalene i staten	Hovedsammenlutningene i staten	KMD	Sentralt, vertikalt	Normallønn	Om lag 148 000
Kommuner og fylkeskommuner, ekskl. Oslo kommune	Hovedtariffavtalen, kap 4 (stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse)	Forhandlings-sammenslutninger i KS-området	KS	Sentralt, vertikalt	Minstelønn	Om lag 376 000
	Hovedtariffavtalen, kap 3 og 5 (stillinger med lokal lønnsdannelse)			Lokalt. Ledere og akademikere	Uten lønns-satser	Om lag 43 000

Tabell 5.4 Store tariffavtaler etter næring/sektor.

Næring/sektor	Tariffavtale	Forbund/ forening	Arbeidsgiver- organisasjon	Forhandlings- nivå og omfang	Lønnsdannelse	Antall ansatte som omfattes
De statlige helseforetakene	Overenskomst for Norsk Sykepleierforbund	Norsk Sykepleierforbund	Spekter	Sentralt, forbundsvist	Minstelønn	Om lag 36 000
						Overenskomst for LO-forbund
	Overenskomst for YS-forbund	Forbundene i YS Spekter		Sentralt, forbundsvist	Minstelønn	Om lag 8 700
	Overenskomst Akademikerne – Helse	Foreningene i Akademikerne – Helse		Sentralt, forbundsvist og lokalt	Normallønn/minstelønn/uten lønnssetser	Om lag 17 200 i overenskomstområdet Akademikerne – Helse
NHO-området	Hovedavtalen Tekna	Tekna, Akademikerne	NHO/tilsluttede landsforeninger	Lokalt, funksjonærer	Uten lønnssetser	Om lag 13 000 medlemmer
NHO-området	Overenskomst NITO	NITO	NHO/tilsluttede landsforeninger	Lokalt, funksjonærer	Uten lønnssetser	Om lag 16 000 medlemmer

¹ Om lag 2 500 av de som er omfattet av Industriovertenskomsten, er ansatte i byggebedrifter.
Kilde: NOU 2013: 13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi.

Vedlegg 6

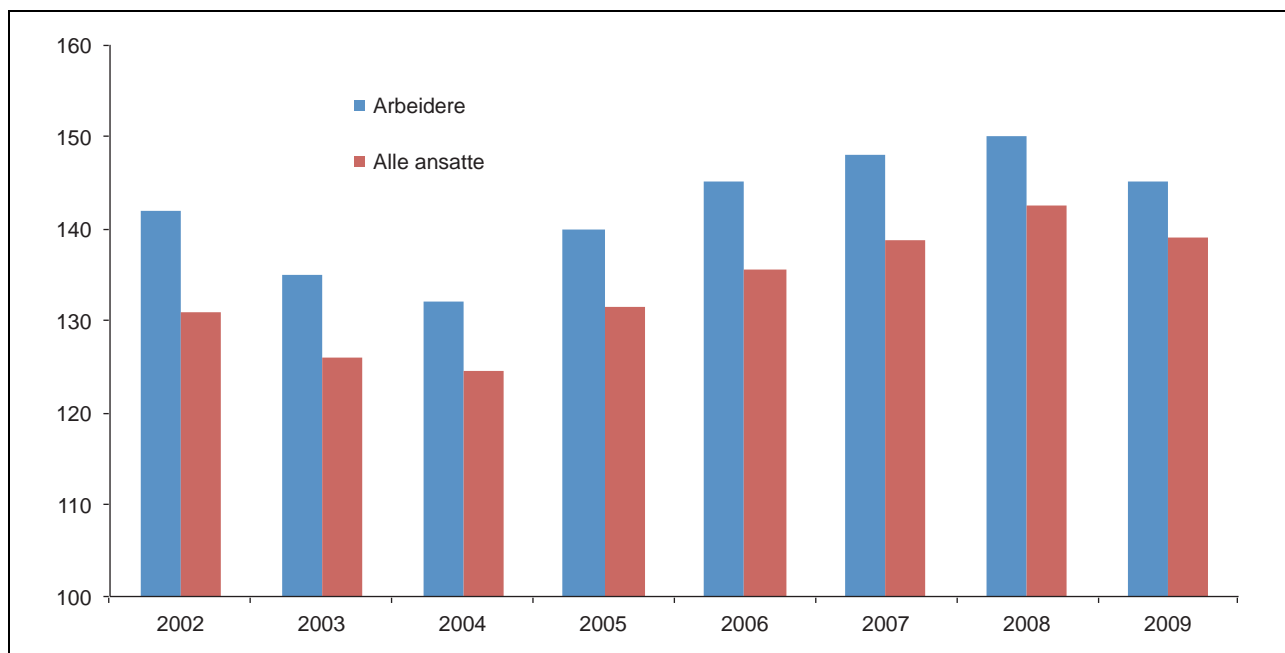
Lønn og lønnskostnader for ansatte i industrien – Beskrivelse og valg av kilder

Lønnskostnader per time for norske industriarbeidere i forhold til konkurrentene har tradisjonelt vært et mål for norsk industris relative kostnadsposisjon. Grunnen til dette er at produksjonsarbeidere i industri som gruppe har vært relativt homogen og klart definert mellom land. Lønnskostnader inneholder ikke bare lønn, men også gjennomsnittlige indirekte lønnskostnader som følge av ferie, fravær, pensjoner, arbeidsgiveravgifter etc. Totalt sett har lønnskomponenten vært og er fortsatt den dominerende kostnadskomponenten ved produksjon av industrivarer. Tallmaterialet har dessuten vært lett tilgjengelig og sammenliknbart mellom land. TBU har gjennomført slike sammenlikninger helt fra utvalgets første rapport i starten av 1970-årene.

6.1 Funksjonærenes økte betydning

Helt fram til årtusenskiftet var det forholdsvis få sammenlikningsmuligheter for lønnskostnader mellom land for grupper utover industriarbeidere. I utvalgets rapport (NOU 1993: 23) ble det gjort beregninger av Statistisk sentralbyrå som indikerte at forskjellen mellom lønnskostnadene i Norge og handelspartnere ble redusert med 6–10 prosentpoeng når funksjonærene var med i sammenlikningene. Beregningene var basert på tilleggsopplysninger om lederlønn i de ulike landene og alternative antakelser om relative forskjeller for de øvrige funksjonærgruppene. Funksjonærlønninger i Norge lå høyere enn arbeiderlønnene, men forskjellene mellom lønnskostnader for funksjonærer og arbeidere var større i de fleste andre land.

Utover på 2000-tallet har forskjellen mellom funksjonærer og arbeidere ved måling av relative

Figur 6.1 Timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til industrien hos handelspartnerne i EU. Industriarbeidere og alle ansatte i industrien.

Kilder: Conference Board og Beregningsutvalget.

Tabell 6.1 Relative forskjeller i årslønn i Euro mellom henholdsvis funksjonærer og arbeidere for enkeltland i forhold til gjennomsnittet for alle industriansatte i 2010.

	Konkurransenvekter 2010	Årslønn i Euro 2010	Relative forskjeller (Arb.+funk.=100) ¹		
			Arbeidere	Funksjonærer	Totalt
			Alle i industri	ISCO 7–9	ISCO 1–5
Tyskland	19,8	42635	81	127	100
Sverige	19,3	37560	83	122	100
Storbritannia	16,5	34905		125	100
Danmark	7,9	58016		121	100
Nederland	7,6	44691		124	100
Frankrike	6,6	36258		128	100
Italia	4,3	30196	83	124	100
Spania	4,2	28385	84	124	100
Belgia	3,4	44618	85	125	100
Finland	3,2	42940	82	125	100
Polen	2,9	9230	81	140	100
Østerrike	1,7	41217	81	131	100
Irland	1,4	42801		118	100
Tsjekkia	1,3	11289	83	134	100
Norge (Eurostat)		55241		119	100
NHO-bedrifter (jf. TBU ²)		57846	81	124	100

¹ Eurostat har ikke spesifiserte tall for land med blanke rubrikker. Tall for NHO-bedrifter er tatt med i oppstillingen av mangel på tall for arbeidere i Norge.

² Årslønn for alle industriansatte i NHO-bedrifter i 2010 var ifølge TBU 466 700 kroner, for industriarbeidere 378 600 kroner og industrifunksjonærer 580 000 kroner. Omregningskurs 8,068 kr/euro i 2010. NHO-området omfatter om lag 75 prosent av alle ansatte.

Kilder: Eurostat, SSB, NHO.

timelønnskostnader mellom norsk industri og industrien hos handelspartnerne i EU blitt noe mindre, jf. figur 6.1. Mens forskjellen mellom relativt lønnsnivå for norske industriarbeidere i 2002 var 11 prosentpoeng høyere enn om man sammenligner for alle ansatte i industrien (dvs. inkl. funksjonærer), var forskjellen i 2009 på 6 prosentpoeng¹.

Funksjonærer², slik de klassifiseres, utgjør i dag en betydelig del av de industriansatte totalt. Funksjonærene andel av lønnssummen i industrien i Norge har økt gradvis og utgjorde i 2012 samlet om lag 55 prosent. Det har vært en vedvarende utvikling mot flere funksjonærer i industrien.

¹ 2009 er siste år Conference Board har publisert tall for lønnskostnadsnivå for industriarbeidere.

6.2 Supplerende statistikk over årslønn for arbeidere og funksjonærer for 2010

Basert på utviklingen av felles standarder for næringsgrupper (NACE) og felles standarder for yrkeskodifisering (ISCO), har utvalget på bakgrunn av Eurostat sammenstilling av årslønn målt

² Tidligere internasjonale lønns- og lønnskostnadssammenlikninger var gjerne knyttet til arbeidskraft i selve produksjonen og ble betegnet som arbeidere. I dag er det etablert gjennomgående internasjonale yrkesstandard (ISCO) som består av 7 siffer. Yrker innen kontor/administrasjon, salg, markedsføring har tradisjonelt vært regnet som funksjonæryrker. Slike stillingskoder har førstesiffer fra 1 til 5 (ISCO). Yrker som i større grad er direkte knyttet til produksjon av varer og tjenester har tradisjonelt vært regnet som arbeideryrker. Slike stillingskoder har første siffer 7 til 9 (STYRK). En nærmere beskrivelse av standarden (ISCO/STYRK) finnes på SSBs hjemmesider: <http://www.ssb.no/emner/06/yrke>

Tabell 6.2 Relative årslønnsnivå for utvalgte europeiske konkurrentland i forhold til tilsvarende kategorier av industriansatte i Norge i 2010.

	Konkurransenvekter 2010 (mellom land i tabell)	Arbeidere ¹ ISCO 7–9	Funksjonærer ISCO 1–5	Totalt Arb.+funk.
Tyskland	19,8	74	82	77
Sverige	19,3	66	69	68
Storbritannia	16,5		66	63
Danmark	7,9		106	105
Nederland	7,6		84	81
Frankrike	6,6		70	66
Italia	4,3	54	57	55
Spania	4,2	51	53	51
Belgia	3,4	81	84	81
Finland	3,2	75	81	78
Polen	2,9	16	20	17
Østerrike	1,7	71	82	75
Irland	1,4		76	77
Tsjekkia	1,3	20	23	20
Norge ²		100	100	100

¹ Eurostat har ikke spesifiserte tall for land og kategorier med blanke rubrikker.

² For industriarbeidere har man lagt til grunn TBUs årslønnsnivå for NHO-bedrifter for 2010 av mangel på tall fra Eurostat. For de andre gruppene legges Eurostats tall til grunn. NHO-bedrifter sysselsetter om lag 75 % av alle industriansatte.

Kilder: Eurostat, SSB, NHO.

i euro for 2010 (hvert 4. år), foretatt en sammenlikning av årslønn mellom «arbeidere» og «funksjonærer» etter tilnærmet samme definisjoner man bruker i Norge.

De relative forskjellene mellom årslønn kan være forskjellige fra et mål hvor man tar utgangspunkt i timelønn, fordi årslønn kan ha ulike antall timer bak seg. Årslønn vil imidlertid inkludere lønn for ikke-arbeidet tid som ferie, sykefravær og annet fravær betalt av bedriften. De indirekte lønnskostnadene ellers er ikke med i oppstillingen og tallmaterialet er derfor ikke direkte sammenlignbare med tabellene over totale lønnskostnader. Som tabell 6.1 viser framstår gjennomsnittlige lønnsforskjeller mellom «arbeidere» og «funksjonærer» i de fleste landene i tabellen nå som temmelig like. Polen kan være et unntak.

Årslønssammenlikningen i tabellene 6.1 og 6.2 mangler i prinsippet kostnadskomponenten «andre sosiale kostnader». For Norge dreier det seg om vel 17 prosent av timelønnskostnadene, mens den for konkurrentlandene varierer mellom 9,6 prosent for Danmark til om lag 33 prosent for Sverige. Andelen for Norge ligger om lag på gjennomsnittet for konkurrentlandene. (se tabell 3.4 i kap. 3)

6.3 Alternative kilder for lønnskostnader

Utvalget har tradisjonelt brukt Bureau of Labor Statistics/Conference Board som kilde i sammenlikningene av lønnskostnadsnivå for industriarbeidere, ettersom dette har vært det mest gjennomarbeidede årlige datamateriale med samme definisjoner for alle land. Fram til NOU 2007: 3 inneholdt tallmaterialet for industriarbeidere også land utenfor euroområdet. Utvalget har fra NOU 2004: 10 supplert tallmaterialet for industriarbeidere med konkrete nivå tall for alle ansatte i industrien (både arbeidere og funksjonærer), basert på de 4-årige lønnskostnadsundersøkelsene for EØS-land med framskrivninger i mellomår (Eurostat). Nivåsammenlikninger fra Eurostat har vært gjenstand for betydelige revisjoner over tid.

Først fra NOU 2007: 3 omfattet sammenstillingene det samme utvalg av EU-land som har størst betydning for norsk industris konkurransevne, både for industriarbeidere (BLS) og for alle industriansatte (Eurostat). Det er grunn til å tro at også BLS i sin bearbeiding delvis har basert seg på opplysninger fra Eurostats undersøkelser.

Eurostat er en felles statistikkorganisasjon for sammenstilling av statistikk for EU og EØS-land. Ved forordninger forpliktet landene i Europa å levere data med felles innhold. Strukturstatistikk for lønn er basert på felles yrkesklassifisering og leveres hvert 4 år (siste gang i 2010). Dette gir mulighet til tilnærmet å skille ut lønnsgjennomsnitt for industriarbeidere. Alle land skal levere data over lønnskostnader samlet for året 2012, og hvert 4 år, med indekser for mellomliggende år samlet sett for industriansatte.

Bureau of Labor Statistics valgte fra 2010 å produsere lønnsammenligninger bare for alle industriansatte. Lønnskostnadsnivået for industriarbeidere i TBUs rapporter etter dette tidspunktet er derfor fremskrevet med generelle vekstprosenten for alle ansatte. For noen år vil ikke dette bety særlig, men over tid kan det bli avvik.

Utvalget velger i rapporten for 2014 i sammenlikninger av norske og utenlandske lønnskostnader, å bygge på data for alle industriansatte fra Conference Board. At forskjellene i årslønn for arbeidere og funksjonærer synes å være forholdsvis like landene imellom, gjør at de relative tallene i prosent ikke vil avvike særlig om man ser på hele gruppen samlet eller arbeidere og funksjonærer separat. Mangel på oppdatert spesifisering av totale lønnskostnader for industriarbeidere medfører at utvalget i denne rapporten velger å fremføre seriene kun for industriansatte totalt.

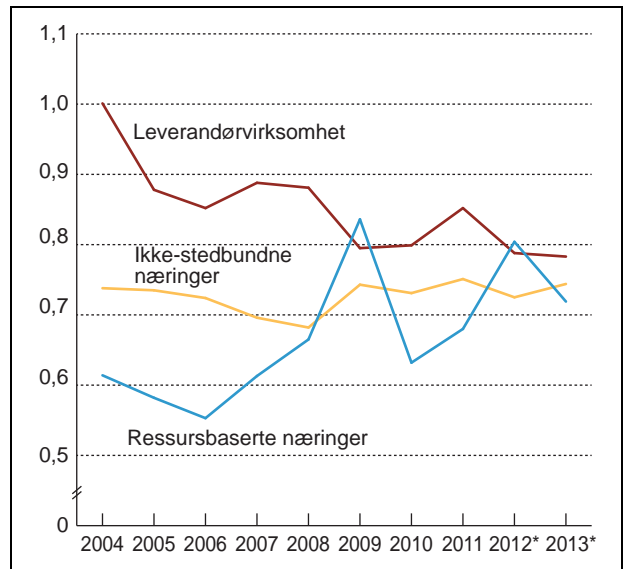
Utvalget vil vurdere utviklingen i data fra Eurostat, Conference Board og eventuelle andre kilder fremover for å heve kvaliteten i denne type sammenlikninger mellom land.

Vedlegg 7**Fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer**

Driftsresultatet for landbaserte konkurranseutsatte næringer (jf. NOU 2013: 13. Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi, se definisjon i boks 7.1.) samlet lå på 60 milliarder kroner i 2013, mot 51,7 milliarder i 2012. Som vist i tabell 7.1 var det i hovedsak en forbedring i driftsresultatet til ressursbaserte næringer og derunder driftsresultatet til fiske, fangst og akvakultur, som bidro til økningen. Ressursbaserte næringer hadde et driftsresultat på 11,6 milliarder kroner i 2012 og 19,3 milliarder i 2013. Fiske, fangst og akvakultur samt nærings-, drikkevare- og tobakksindustri bidro positivt med forbedrede driftsresultat. Produksjon av metaller bidro negativt med et kraftig forverret driftsresultat, men også produksjon av papir og papirvarer og trelast og trevareindustri bidro til nedgang.

Driftsresultatet for *leverandørvirksomhet* hadde en vekst på i overkant 14 prosent i 2013, etter en økning på i overkant av 70 prosent fra 2011 til 2012. Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass som utgjør størstedelen av aggregatet, hadde en nedgang i driftsresultat på 2 prosent i 2013 etter en økning på 75 prosent i 2012. Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr og verftsindustri og annen transportmiddelindustri hadde forbedrede driftsresultatet i 2013 som førte til veksten i aggregatet.

Driftsresultatet for *ikke-stedbundne næringer* falt med 4 prosent fra 23,6 milliarder kroner i 2012 til 22,7 milliarder i 2013, etter en økning på 18 prosent fra 2011 til 2012. Driftsresultatet i oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri falt med 3,5

Figur 7.1 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt, fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer.

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

milliarder kroner og var gruppen som bidro klart mest til nedgangen. Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner hadde en forbedring i driftsresultatet i 2013.

Lønnskostnadsandelen i landbaserte konkurranseutsatte næringer er vist i figur 7.1 og var 75 prosent i 2013. *Ressursbaserte næringer* hadde en nedgang i lønnskostnadsandelen fra 80 prosent i 2012 til 72 prosent i 2013. Det var det forbedrede

Tabell 7.1 Driftsresultat for fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer. Milliarder kroner.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
Ressursbaserte næringer	23,0	26,8	32,2	26,6	22,3	8,6	25,4	21,4	11,6	19,3
Leverandørvirksomhet	0,0	4,4	6,9	5,7	6,8	13,0	12,8	9,6	16,5	18,8
Ikke-stedbundne næringer	14,7	16,5	19,5	24,8	28,0	20,5	21,3	20,0	23,6	22,7

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.2 Driftsresultat for fastlandbasert konkurranseutsatt industri. Milliarder kroner.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
Ressursbasert industri	12,7	12,8	16,0	12,8	9,7	-2,7	5,2	3,2	-0,1	-1,2
Leverandørindustri	2,0	3,6	4,7	2,1	0,5	1,8	3,4	2,6	4,2	6,8
Ikke-stedbundne næringer	14,7	16,5	19,5	24,8	28,0	20,5	21,3	20,0	23,6	22,7

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

driftsresultatet i fiske, fangst og akvakultur som bidro til fallet i lønnskostnadsandel. Industrinæringene i de ressursbaserte næringene hadde en klart høyere lønnskostnadsandel som man kan se i figur 7.2.

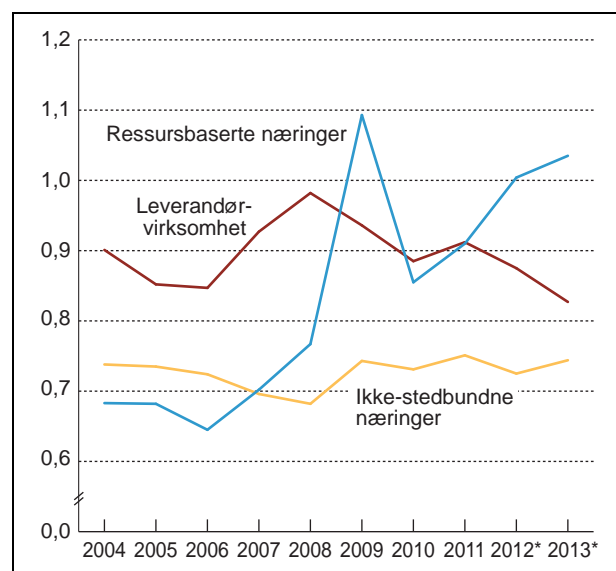
Lønnskostnadsandelen i *leverandørvirksomhet* lå relativt uforandret på 78 prosent fra 2012 til 2013 etter en nedgang fra 2011 til 2012. Tjenester tilknyttet utvinning og råolje av naturgass hadde økt lønnskostnadsandel fra 2012 til 2013, mens reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr og verftsindustri og annen transportmiddelindustri hadde en nedgang i lønnskostnadsandel. Disse to sistnevnte næringene har imidlertid en høyere lønnskostnadsandel enn tjenester tilknyttet utvinning og råolje og naturgass som man kan se i figur 7.2 som bare omfatter industrinæringene.

Lønnskostnadsandelen i *ikke-stedbundne næringer* lå på 76 prosent i snitt de siste fem årene og var i 2013 75 prosent. For produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner avtok lønnskostnadsandelen fra 2012 til 2013 noe, mens lønnskostnadsandelen økte i de øvrige næringene.

I tabell 7.2 vises driftsresultatet for landbasert konkurranseutsatt industri. Driftsresultatet i *ressursbaserte industri* har vært negativt de siste to årene grunnet negative driftsresultat i produksjon av metaller og produksjon av papir og papirvarer. *Leverandørindustri* hadde en økning i driftsresultat på 61 prosent fra 4,2 milliarder i 2012 til 6,8 milliarder kroner i 2013. Begge næringene innenfor

denne gruppen hadde forbedret driftsresultat. *Ikke-stedbunden industri* opplevde en liten nedgang i driftsresultatet fra 2012 til 2013.

Figur 7.2 viser lønnskostnadsandelen til *ressursbasert industri*. Vi kan se at lønnskostnadsandelene generelt ligger høyere når man kun ser på industrinæringene i fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer.

Figur 7.2 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt for fastlandbasert konkurranseutsatt industri.

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 7.1 Fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer

Konkurranseutsatte næringer er definert som næringer der summen av eksportandel av brutto-produktet i næringen lagt sammen med importandel av konsum av produkter i næringen overstiger 50 prosent. De konkurranseutsatte næringene er inndelt i ressursbaserte næringer, leverandørvirksomhet og ikke-stedbundne næringer. Ressursbaserte næringer er definert ved

at de er avhengig av naturressurser til produksjon, leverandørvirksomhet begrenset ved at de leverer mye til petroleumsvirksomhet innenlands og utenlands, og ikke-stedbundne næringer er konkurranseutsatte næringer som ikke avhengig av norske naturressurser. Inndelingen består av følgende næringer:

	Fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer	Fastlandsbasert konkurranseutsatt industri
<i>Ressursbaserte næringer:</i>		
Utvinning av råolje og naturgass		
Bergverksdrift	X	
Fiske, fangst og akvakultur,	X	
Skogbruk	X	
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	X	
Produksjon av metaller	X	X
Produksjon av papir og papirvarer	X	X
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	X	X
<i>Leverandørvirksomhet:</i>		
Rørtransport		
Tjenester tilknyttet utvinning, av råolje og naturgass	X	
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	X	X
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	X	X
<i>Ikke-stedbundne næringer:</i>		
Utenriks sjøfart		
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri	X	X
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	X	X
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	X	X
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	X	X
Produksjon møbler og annen industriproduksjon.	X	X

Kilde: NOU 2013: 13. Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi.

Vedlegg 8

Utdanningslengde for innvandrere – SSBs utdanningsregister

SSBs utdanningsstatistikk baserer seg på årlige rapporter inkl fødselsnummer fra alle norske utdanningsinstitusjoner fra og med 1972 over:

- Alle personer som er i gang med en utdanningsaktivitet
- Alle personer som har avsluttet en utdanningsaktivitet
- I tillegg data fra Lånekassa over nordmenn som studerer i utlandet

Viktigste mangel er data over utdanning fullført i utlandet før innvandring til Norge. For å bøte på dette har SSB med jevne mellomrom (1991, 1999, 2011 og i 2012) gjennomført spørreundersøkelser blant innvandrere som var registrert med uoppgitte utdanningsopplysninger i SSBs registre. Dette ble gjort for å få informasjon om utdanning de har fullført i andre land enn Norge. Før undersøkelsen i 2011 manglet SSB opplysninger om utdanning for mer enn fire av ti innvandrere som var 16 år eller mer, samtidig som registeropplysningene er nesten fullstendig for resten av befolkningen.

Mangel på utdanningsopplysninger for innvandrere gjør det vanskelig å forske og gjøre analyser om hvilken betydning utdanning har. Det har hittil ikke eksistert egnede datakilder for innhenting av innvandreres utdanning. Dette har ført til en skjevhet i datagrunnlaget som har gjort det vanskelig å presentere et godt bilde av ulike grupper og befolkningen som helhet i statistikken.

Utdanningsdata om alle som er registrert bosatt i Norge, innhentes i dag vanligvis fra forskjellige registre, hovedsaklig fra de studieadministrative systemene ved norske læresteder og diverse autorisasjonsregistre. SSB har hittil ikke fått opplysninger om utdanning fullført av personer i utlandet dersom de ikke har vært registrerte i disse kildene. Dette har medført at antallet med ukjent fullført utdanning har vokst for hvert år i takt med tilstrømmningen av innvandrere til Norge. I spørreundersøkelsen som SSB gjennomførte i 2011, ble det sendt ut brev til nesten 218 000 personer. Data fra undersøkelsen inneholdt for det

meste svar fra personer som var kommet til Norge etter forrige undersøkelse som ble gjennomført i 1999. Data fra denne undersøkelsen fanget derfor opp nyankomne/relativt nyankomne innvandrere. Nesten 139 000 personer svarte på undersøkelsen, noe som ga en svarprosent på vel 64 prosent. Etter undersøkelsen var andelen med uoppgitt utdanningslengde sunket fra 43 prosent til om lag 20 prosent, og 101 000 personer sto nå med uoppgitt utdanning i registeret, se tabell 8.1.

Det jobbes også for å kunne hente så mye som mulig av utdanningsopplysninger fra andre kilder.

Personer som kommer fra EØS-land må registrere seg via EØS-registreringsordning¹ (hos politiet eller på Servicesentrene for utenlandske arbeidstakere). I det elektroniske registreringsskjemaet er det fra og med medio november 2012 lagt inn spørsmål om utdanning, men det er *frivillig* å svare på dette. For personer som kommer til Norge fra land utenfor EØS-området er det *obligatorisk* å oppgi utdanningsopplysninger ved søknad om tillatelse som gir grunnlag for permanent opphold. Dette gjaldt også fra medio november 2012. Nordiske borgere trenger ikke å registrere seg.

Sammenliknes innvandrere, norskfødte med innvandrerforeldre og den øvrige befolkningen i aldersgruppen 25–49 år, har innvandrere en større andel med høyeste fullførte utdanning på grunnskolenivå og på lang universitets- og høyskoleutdanning enn begge de to andre gruppene. Basert på tall for 2011 har 27 prosent av innvandrere, 26 prosent av norskfødte med innvandrerforeldre og 18 prosent av den øvrige befolkningen grunnskole som høyeste fullførte utdanning. Blant innvandrere har 16 prosent lang universitets- eller høyskoleutdanning på mer enn fire år. I den øvrige befolkningen har 10 prosent utdanning på dette nivået, mens 14 prosent av norskfødte med innvandrerforeldre har det. To prosent av innvandrerne har ingen fullført utdanning, og de fleste av dem er kvinner. Innvandrere fra Europa

¹ Registreringsordningen for EØS-borgere er en ordning som innebærer at EØS-borgere må registrere seg hos politiet hvis de skal oppholde seg i Norge utover tre måneder.

Tabell 8.1 Antall og andel i innvandrere med uoppgitt utdanning i ulike aldersgrupper. Prosent. 1. oktober 2011.

Aldersintervall	Totalt	Uoppgitte	
		Antall	Prosent
16–19 år	19 613	5 339	27
20–24 år	40 724	13 071	32
25–29 år	70 934	21 894	31
30–34 år	76 161	19 483	26
35–39 år	66 420	14 096	21
40–44 år	57 191	9 866	17
45–49 år	48 467	6 860	14
50–54 år	36 181	4 430	12
55–59 år	25 219	2 626	10
60–64 år	17 474	1 202	7
65 år og over	32 323	2 183	7
Alle aldre	490 707	101 050	21

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

utgjør den største innvandringsgruppen når vi for- deler på verdensdeler, jf. tabell 8.2. Vel halvparten av innvandrere i aldersgruppen 25–49 år kommer fra et europeisk land. Det er EU-land i Øst-Europa som står for den største andelen fra Europa. Pol- ske innvandrere er i absolutt flertall med nesten 45 300, og som nummer to i antall er de svenske med omtrent 19 500 personer. Deretter kommer de fleste fra Litauen og Tyskland. Innvandrere fra andre verdensdeler følger deretter i antall. Innvan- drere fra Irak, Somalia og Pakistan utgjør også relativt store grupper i antall.

To av tre polske menn som har innvandret til Norge, har videregående skole som den høyeste fullførte utdanningen. For polske kvinner er ande- len 39 prosent og 26 prosent har universitets- eller høgskoleutdanning som er lengre enn fire år. Bare 10 prosent av polske menn har fullført like lang utdanning.

De sist ankomne innvandrere er høyere utdannet enn de som har bodd her lenge. Mens 47 prosent av de som har bodd i Norge i 0–4 år har en høyere utdanning, er tilsvarende tall 32 prosent for de som har bodd her i 20 år eller mer.

I sin presentasjon av lønnsstatistikken etter utdanning for 2012 har SSB inkludert utdan- ningskoder fra spørreundersøkelsen i 2011 om utdanningsnivå blant innvandrere.

Betydningen for gjennomsnittslønnen ser ut til å ha mest å si for gruppene med lengst utdanning, og dette blir tydeligere dersom vi ser på enkeltne-

ringer. I tabell 8.3 er industri benyttet som eksem- pel.

Lønnsveksten blir lav i gruppene med lengst utdanning som følge av at det kom inn mange nye personer med lavere lønnsnivå enn andre med til- svarende utdanning. I gruppen med utdanning over 4 år var lønnsnedgang på 2,5 prosent fra 2011 til 2012, mens veksten for gruppen med inntil 4 års høgskoleutdanning var 0,4 prosent. Den svake lønnsutviklingen for disse to gruppene i 2012 skyl- des at innvandreres påvirkning av lønnsveksten for de med lengst utdanning ble synliggjort i 2012, mens virkningen fordeler seg i større eller mindre grad på alle årene etter spørreundersøkelsen i 1999.

Det ble også gjennomført en mindre undersø- kelse i 2012 der flere innvandrere fikk utdan- ningskode. I tabell 8.4 vises månedslønn for perso- ner som fikk ny utdanningskode både i 2011 og 2012, og som er ansatt i foretak trukket ut til lønnsstatistikken for industri i 2012 og 2013. Tabellen viser også månedslønn for alle heltidsan- satte i industrien i disse to årene. Tabellen viser at denne gruppen ansatte både totalt sett og i alle utdanningsgrupper har et klart lavere lønnsnivå enn gjennomsnittet i alle utdanningsgruppene. Særlig stor er forskjellen i månedslønn for ansatte med universitets- og høgskoleutdanning over 4 år, om lag 17 000 kroner lavere enn gjennomsnittet for alle i denne utdanningskategorien i 2012, og enda lavere i 2013.

Tabell 8.2 Antall innvandrere 25–49 år, fordelt etter land og botid. Prosent. 2011 (De 15 landene med flest innvandrere i hver av gruppene).

Botid 0–4 år		Botid 5–9 år		Botid 10–19 år		Botid over 20 år	
Land	Antall	Land	Antall	Land	Antall	Land	Antall
Polen	35 250	Polen	7 683	Irak	6 087	Vietnam	4 996
Litauen	12 714	Sverige	3 547	Sverige	5 928	Pakistan	4 586
Sverige	8 375	Somalia	3 542	Bosnia-Herceg.	5 316	Iran	3 047
Tyskland	7 194	Russland	3 164	Somalia	3 860	Tyrkia	2 756
Filippinene	4 973	Irak	3 156	Kosovo	3 069	Sri Lanka	2 515
Latvia	3 626	Tyskland	3 135	Iran	2 723	Chile	2 222
Thailand	3 455	Thailand	2 907	Pakistan	2 647	Danmark	1 995
Eritrea	3 454	Afghanistan	2 169	Tyrkia	2 248	Sverige	1 635
Romania	3 121	Filippinene	1 857	Sri Lanka	2 203	Filippinene	1 198
Somalia	3 059	Litauen	1 679	Russland	2 166	Polen	1 154
Russland	2 749	Pakistan	1 614	Tyskland	2 079	Marokko	1 146
Storbritannia	2 706	Iran	1 389	Danmark	2 007	Somalia	1 066
Irak	2 624	Danmark	1 378	Thailand	1 894	India	1 049
India	2 317	Tyrkia	1 377	Vietnam	1 805	Kosovo	877
Kina	1 968	Storbritannia	1 129	Filippinene	1 700	Storbritannia	764

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Dersom en justerer 2012-lønnsstatistikken ved å ta bort utdanningskodene for de som var med i spørreundersøkelsen, vil gruppen med uoppgitt utdanning øke. Brukes igjen industri som eksempel, får vi tall som i tabell 8.5.

Sammenligner vi tabell 8.3 og tabell 8.5, ser vi at antall uoppgitt i 2012 har økt fra 7 675 til 14 207 personer, og at lønnsveksten har økt i alle grupper, særlig for gruppen med lengst utdanning, fra en *nedgang* på 2,5 prosent, til en *økning* på 2,5 prosent. For gruppen med høyskoleutdanning under

4 år øker lønnsveksten fra 0,4 prosent til 3 prosent.

Dersom vi justerer 2011-lønnsstatistikken ved å koble lønnsstatistikken for 2011 mot utdanningsregisteret for 2011 og legge ny utdanningskode på de som var med på spørreundersøkelsen, vil gruppen med uoppgitt utdanning i 2011 reduseres. Med industri som eksempel får vi tall som i tabell 8.6.

Tendensen er her den samme som i tabell 8.5, men enda tydeligere. «Uoppgitt»-gruppen i 2011

Tabell 8.3 Viser månedslønn for heltidsansatte i industri, fordelt etter utdanningsgrupper i 2011 og 2012.

	Antall		Månedslønn		Endring i pst.
	2011	2012	2011	2012	2011–2012
Totalt	129 200	132 267	38 500	39 800	3,4
Grunnskolenivå	24 817	25 328	31 100	32 000	2,9
Videregående skolenivå	66 661	69 158	37 200	38 300	3,0
Universitet/høgskole tom 4 år	18 113	20 311	50 400	50 600	0,4
Universitet/høgskole over 4 år	7 973	9 795	63 800	62 200	-2,5
Uoppgitt utdanning	11 636	7 675	32 000	32 300	0,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 8.4 Månedslønn 1. oktober 2012 og 2013 for alle heltidsansatte i industri og for de som fikk utdanningskode i spørreundersøkelsene i 2011 og 2012.

	Antall med ny utdanningskode		Ny utdanningskode		Alle heltidsansatte	
	2011	2012	2011	2012	Månedslønn 2012	Månedslønn 2013
			Månedslønn 2012	Månedslønn 2013		
Totalt	6 610	1 048	34 363	35 800	39 800	41 400
Grunnskolenivå	894	5	29 793	27 900	32 000	33 200
Videregående skolenivå	2 663	101	30 884	29 900	38 300	39 800
Universitet/høgskole tom 4 år	1 580	320	36 713	37 900	50 600	52 100
Universitet/høgskole over 4 år	1 395	256	44 933	45 100	62 200	63 900
Uoppgitt utdanning	78	366	29 572	22 600	32 300	33 300

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 8.5 Månedslønn for heltidsansatte i industri. 2011 og 2012. Justerte tall for 2012.

	Antall		Månedslønn		Endring i pst.
	2011	2012	2011	2012	2011–2012
Totalt	129 200	132 267	38 500	39 800	3,4
Grunnskolenivå	24 817	24 434	31 100	32 100	3,2
Videregående skolenivå	66 661	66 495	37 200	38 700	4,0
Universitet/høgskole tom 4 år	18 113	18 731	50 400	51 900	3,0
Universitet/høgskole over 4 år	7 973	8 400	63 800	65 400	2,5
Uoppgitt utdanning	11 636	14 207	32 000	33 300	4,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 8.6 Månedslønn for heltidsansatte i industri. 2011 og 2012. Justerte tall for 2011.

	Antall		Månedslønn		Endring i pst.
	2011	2012	2011	2012	2011–2012
Totalt	129 200	132 267	38 500	39 800	3,4
Grunnskolenivå	24 279	25 328	31 100	32 000	2,9
Videregående skolenivå	70 042	69 158	36 800	38 300	4,1
Universitet/høgskole tom 4 år	19 605	20 311	48 800	50 600	3,7
Universitet/høgskole over 4 år	9 602	9 795	60 000	62 200	3,7
Uoppgitt utdanning	5 672	7 675	31 100	32 300	3,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

halveres fra opprinnelig 11 636 ansatte til 5 672 personer når resultater fra spørreundersøkelsen tas med. Lønnsveksten for gruppene med lengst utdanning øker enda mer enn når 2012-tallene ble

justert, vi får en lønnsvekst på 3,7 prosent for ansatte med høyskoleutdanning både over og under 4 år.

Norges offentlige utredninger

2013 og 2014

Statsministeren:**Arbeidsdepartementet:**

Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2013. NOU 2013: 7.

Arbeids- og sosialdepartementet:

Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2014. NOU 2014: 3.

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet:**Finansdepartementet:**

Pensjonslovene og folketrygdreformen III.
NOU 2013: 3.

Uførepensjon i private tjenstepensjonsordninger.
NOU 2013: 12.

Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi.
NOU 2013: 13.

Fiskeri- og kystdepartementet:

Med los på sjøsikkerhet. NOU 2013: 8.

Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet:

Hindre for digital verdiskaping. NOU 2013: 2.

Forsvarsdepartementet:**Helse- og omsorgsdepartementet:****Justis- og beredskapsdepartementet:**

Når det virkelig gjelder... NOU 2013: 5.

Ett politi – rustet til å møte fremtidens utfordringer.
NOU 2013: 9.

Festekontrakter og folkerett. NOU 2013: 11.

Ny arvelov. NOU 2014: 1.

Klima- og miljødepartementet:**Kommunal- og moderniseringsdepartementet:****Kulturdepartementet:**

Det livssyns åpne samfunn. NOU 2013: 1.

Kulturutredningen 2014. NOU 2013: 4.

Lik og likskap. NOU 2014: 2.

Kunnskapsdepartementet:**Landbruks- og matdepartementet:**

God handelsskikk i dagligvarekjeden. NOU 2013: 6.

Miljøverndepartementet:

Naturens goder – om verdier av økosystemtjenester.
NOU 2013: 10.

Nærings- og fiskeridepartementet:**Olje- og energidepartementet:****Samferdselsdepartementet:****Utenriksdepartementet:**

Bestilling av publikasjoner

Offentlige institusjoner:

Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon

Internett: www.publikasjoner.dep.no

E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no

Telefon: 22 24 20 00

Privat sektor:

Internett: www.fagbokforlaget.no/offpub

E-post: offpub@fagbokforlaget.no

Telefon: 55 38 66 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på
www.regjeringen.no

Trykk: 07 Aurskog AS – 05/2014